

**TÜRK LÜGATİ'NİN “ELİF” MADDESİ (C.1, s. 173 - 224):
İNCELEME - ÇEVİRİ YAZI - DİZİN**

Şeyma YILMAZ
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç. Dr. Bekir SARIKAYA
Mayıs, 2024
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRK LÜGATİ'NİN “ELİF” MADDESİ (C.1, s. 173 - 224):
İNCELEME - ÇEVİRİ YAZI - DİZİN**

Hazırlayan
Şeyma YILMAZ

Danışman
Doç. Dr. Bekir SARIKAYA

AFYONKARAHİSAR 2024

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Türk Lügati’nin “Elif” maddesi (C.1, s. 173-224): İnceleme - Çeviri Yazı - Dizin**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

24/05/2024

İmza

Şeyma YILMAZ

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Şeyma Yılmaz
	Numarası	200623113
	Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
	Programı	Türk Dili ve Edebiyatı
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Türk Lügati'nin "Elif" Maddesi (C.1, s. 173 - 224): İnceleme - Çeviri Yazı - Dizin
Tez Savunma Sınav Tarihi		24.05.2024
Tez Savunma Sınav Saati		14.00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

TÜRK LÜGATİ'NİN “ELİF” MADDESİ (C.1, s. 173 - 224): İNCELEME - ÇEVİRİ YAZI - DİZİN

Şeyma YILMAZ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Mayıs, 2024

Danışman: Doç. Dr. Bekir SARIKAYA

Türk dillerinin birliğini kanıtlamak amacıyla kaleme alınan Türk Lügati adlı eserin müellifi Hüseyin Kazım Kadri'dir. *Türk Lügati*, *Türk Dillerin İştikakî ve Edebi Lügatleri* dört ciltten oluşan, etimolojik ve karşılaştırmalı bir sözlüktür. Türk lehçelerinin ve Batı kökenli kelimelerin örnekleri eserde oldukça fazla yer tutmaktadır. Türk Lügati üzerine birçok çalışmalar yapılmıştır. İlk çalışmalar şiirler üzerine yapılırken daha sonra çeviri yazı çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Çeviri yazı çalışmaları ile birlikte inceleme kısımlarında sözlüğün özellikleri, Kadri'nin sözlükçülüğü, KB'den alınan beyitlerin art zamanlı yazım özellikleri karşılaştırılması ve eserdeki yabancı kelimeler gibi çalışmalar yapılmıştır. Çalışma dört bölümden oluşur, giriş kısmında tezin kapsamı yer alır. İlk bölümde Hüseyin Kazım Kadri ve eseri hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise seçilen sayfalar üzerindeki karşılaştırmalar yapılmıştır. Arapça kelimelerin Türkiye Türkçesinde kullanım şekli incelenip anlam değişmelerinden ve daralmalarından bahsedilmiştir. Üçüncü bölüm, eserin ilk cildindeki 173-224 arasındaki sayfaların çeviri yazısını kapsamaktadır. Dördüncü bölüm ise madde başı sözcüklerinin ve tanıklar dizininin yer aldığı bölümdür.

Anahtar kelimeler: Türk Lügati, Hüseyin Kazım Kadri, Arapça kelimeler

ABSTRACT

ELIF ARTICLE OF THE TURK LUGATI (VOLUME 1, 173-224): RESEARCH - TRANSCRIPTION - INDEX

Şeyma YILMAZ

**AFYONKOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE**

May, 2024

Advisor: Assoc. Prof. Bekir SARIKAYA

Hüseyin Kazım Kadri is the author of the work titled Türk Lügati, which was written to prove the unity of Turkish languages. Türk Lügati, Türk Dillerinin İştikakî and Edebi Lügatleri are etymological and comparative dictionary consisting of four volumes. Examples of Turkish Dialects and Western Origin words appear frequently throughout the study. Many studies have been carried out on Türk Lügati. While the first studies were carried out on poems, translation writing studies started to be carried out later. Along with the translation studies, studies on the features of the dictionary, Kadri's lexicography, comparison of the diachronic writing features of the couplets taken from the KB, and foreign words in the work were carried out in the review sections. The study consists of four chapters, the introduction includes the scope of the thesis. In the first chapter, brief about Hüseyin Kazım Kadri and his study is given. In the second part, the actual research on the selected pages was completed. The usage of Arabic words in Turkey Turkish was researched, their alteration in meaning and contractions were mentioned. The third chapter contains the transcription of pages between 173-224 in the first volume of the study. The fourth section contains the headwords and the list of authors.

Keywords: Türk Lügati, Hüseyin Kazım Kadri, Arabic words

ÖN SÖZ

Sözlükler bir dilin söz varlığı açısından önemli kaynaklardır. Türk dili, çeşitli coğrafyalarda konuşulduğu için farklı lehçeler oluşmuştur. Farklılıkların oluşması Türk dillerinin aynı kökten türediğinin göstergesidir. *Türk Lügati*, Türk dillerinin etimolojisi ve mukayesesi bakımından ve Hüseyin Kazım Kadri'nin ifade ettiği gibi dil birliğini oluşturma amacı taşıdığı için kıymetli bir sözlüktür. Bu kıymetli eserin üzerine yapılan çalışmaların artması, eserin ne kadar zengin bir içerikten meydana geldiğini ortaya koymak adına önemlidir. Dört ciltlik eserin ilk iki cildi Arap harfleriyle, son iki cildi ise Latin harfleriyle basılmıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş aşamasının kıymetli bir yüzü olan Hüseyin Kazım Kadri'nin, öldükten sonra Latin alfabesiyle basılan son iki cildi, geçiş aşamasının esere yansımalarıdır.

Çalışmada amacımız, belirlenen sayfaların çevirisini yapmak ve Arapça kelimelerin günümüz Türkçesindeki kullanım şeklini ve sıklığını ortaya koymaktır. Arapça madde başlarının çoğunlukta olduğu görüldüğünden bu konu irdelenmek istenmiştir. Madde başlarında tanım yapılırken anlam daralması ve genişlemesi bulunan kelimeler açıklanmıştır.

Tezin konusuna karar verme sürecinden bugüne kadar bana destek olan, yürüdüğüm yolda bana rehberlik eden danışman hocam Sayın Doç. Dr. Bekir Sarıkaya'ya saygı ve teşekkürlerimi sunuyorum. Sayın Doç. Dr. Serdar Karaoğlu'na zamanını ve desteğini esirgemediği için teşekkür ediyorum. Son olarak, tüm öğrenim hayatımda bana destek olan biricik anneme teşekkür ediyorum.

Şeyma YILMAZ
2024, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN KÂZİM KADRİ VE TÜRK LÜGATİ

1. HÜSEYİN KÂZİM KADRİ.....	4
1.1. HÜSEYİN KAZIM KADRİ’NİN HAYATI	4
1.2. HÜSEYİN KAZIM KADRİ’NİN ESERLERİ.....	4
1.2.1. Edebi Eserleri	5
1.2.2. Siyasete Dair Eserleri.....	5
1.2.3. Dile Dair Eserler	5
1.2.4. Dine Dair Eserleri	5
1.2.5. Ziraat Ve İktisata Dair Eserleri	5
2. TÜRK LÜGATİ.....	6
3. TÜRK LÜGATİ’NİN SÖZLÜKÇÜLÜK AÇISINDAN ÖNEMİ	6
4. TÜRK LÜGATİ’NİN ELİF MADDESİ 173-224 SAYFALARININ MUHTEVASI	8
4.1. SÖZCÜK TÜRLERİ, DİL BİLGİSİ YAPILARI.....	8
4.2. ESERLER, ŞAİRLER, LEHÇELER.....	9
4.3. KELİME KAVRAM VE TANIMLAMADA KULLANILAN ŞEKİLLER	10
4.4. ESERDE TESPİT EDİLEN SORUNLU VE EKSİK KISIMLAR	10

İKİNCİ BÖLÜM

ÖDÜNC ALINAN ARAPÇA KELİMELERİN TÜRKÇEDE FARKLI ANLAMLARDA KULLANILMASI

1. ARAPÇA MADDE BAŞLARINDAN GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜKTE BULUNAN KELİMELEER.....	12
---	-----------

**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÇEVİRİ YAZILI METİN**

1. TÜRK LÜGATİ'NİN “ELİF” MADDESİNİN 173 - 224 (AYRUM - İSPİR MADDE BAŞI ARASI) SAYFALARININ ÇEVİRİ YAZISI	43
---	-----------

**DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DİZİN**

1. MADDE BAŞI DİZİNLERİ	207
2. ESERLER VE TANIKLAR DİZİNİ	214
SONUÇ	223
KAYNAKÇA.....	224
EKLER	226

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

- * : Çeviri sırasında emin olunamayan şüpheli kelimelerde kullanılır
? : HKK'nin koyduğu şüpheli durumlar
[] : Çeviri sırasında maddelerin Latin harfli okunuşları verilirken kullanılır
GTS: Güncel Türkçe Sözlük
HKK: Hüseyin Kazım Kadri
KB: Kutadgu Bilig
MBTS: Misalli Büyük Türkçe Sözlük
s.: Sayfa
T.C.: Türkiye Cumhuriyeti
TL: Türk Lügati
vb.: Ve benzeri

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

	HKK'nin Kullandığı Transkripsiyon Harfleri	Yaygın Olarak Kullanılan Çeviri Yazı Harfleri
ا	a,e	a,e
آ	â	ā
ء	'	'
ب	b	b
پ	p	p
ت	t	t
ث	ts	s
ج	dj	c
چ	tch	ç
ح	h	h
خ	kh	h
د	d	d
ذ	dh	z
ر	r	r
ز	z	z
ژ	j	j
س	s	s
ش	sh	ş
ص	ş	ş
ض	ḍ	ḍ, ž

	HKK'nin Kullandığı Transkripsiyon Harfleri	Yaygın Olarak Kullanılan Çeviri Yazı Harfleri
ط	ṭ	ṭ
ظ	ẓ	ẓ
ع	'	'
غ	g	ğ
ف	f	f
ق	k	k
ك	q	k,y
گ	gh	g,ğ
ڭ	n	ñ
نگ	n	ñ
ل	l	l
م	m	m
ن	n	n
و	v	v,o,ö,u,ü,ū
ه	h	h,a,e
ی	ï	y, i, ı, ī
لا		lā

- Bunlara ek olarak Batı kaynaklı yabancı kelimelerde “é, ê, û, à, è” harfleri kullanılmıştır.

GİRİŞ

KONU

Bu çalışmanın konusunun ana hatlarını Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lügati adlı eseri oluşturur. Öncelikle 173-224 sayfaları arasının çevirisini ve kaynakların tespitini içerir. Türk lehçelerinin mukayesesi için ortaya konulmuş bu lüğatin eksikleri ve kusurları belirtilmiştir. Lehçeler dışında en çok yer verilen dil Arapçadır. Arapçadan ödünçlediğimiz kelimelerin güncel Türkçe sözlük ya da Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te nasıl yer aldığına ve tanım farklılıklarındaki anlam değişmelerine yer verilmiştir.

AMAÇ

Türk Lügati'nin önemini vurgulamak adına bu çalışma yapılmıştır. Öncelikli amaç, 173-224 sayfalarını (ayrum-ispir maddeleri arası) çeviri yazısını yapmaktır. 314 madde başının 95 tanesi Arapça olduğundan bu madde başlarının Güncel Türkçe Sözlük'te yer alıp almadıkları incelenmiş, böylece mevcut ödünçlemenin kalıcılık durumunun görülmesi amaçlanmıştır.

ÖNEM

Bu çalışmanın önemi, çalışmanın konusu olan Türk Lügati'nin büyük ve hacimli bir eser olmasıdır. Türk Lügati; kelimeler, tamlamalar ve atasözleri gibi pek çok açıdan zengindir. Aynı kelimenin farklı lehçelerde nasıl kullanıldığına örnekler verilmiştir. Türk lehçelerinin yanı sıra Arapça ve Farsça'dan da kelimeler vardır. Bir kelimenin farklı dillerde nasıl kullanıldığını görmek ve mukayese edebilmek için Türk Lügati iyi bir adrestir. Bu adresin detaylandırılması ve açıklanması da son derece mühimdir.

PROBLEM

“Türk Lügati, Türk Dillerinin İştikakî ve Edebî Lügatleri” adlı eser çok hacimlidir. HKK'nin eserinde bazı kusurlar mevcuttur. Bu kusurların giderilmesi için tam olarak ortaya konmuş bir çalışma mevcut değildir. Çalışmalar devam etmeli ve bu önemli eserin amacının ne kadarının gerçekleşebildiği ortaya çıkarılmalıdır.

Türk Lügati genel sözlük, lehçeler sözlüğü, tarihi sözlük, deyimler ve atasözleri sözlüğü, sanatçı/metin sözlüğü çalışmalarında kullanılabilecek birçok veriyi içermektedir. Farklı türdeki sözlük kaynaklarına pek çok tanık aktarabilecek kapasiteye

sahip olan bu eser, sözlükbilimi geleneğine uygun olarak hazırlanmalı, sözlük kullanıcılarına dijital ortamda sunulmalıdır (Sarıkaya, 2021: 428).

YÖNTEM

Çalışma, Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lügatinden belirlenen sayfaların; çeviri yazısı ve incelemesi üzerine şekillendirilmiştir. Esere, Afyon Kocatepe Üniversitesi Kütüphanesi ve İBB Atatürk Kitaplığı'ndan çevrimiçi olarak erişilmiştir. Eserin I. cildindeki 173-224 sayfaları arasındaki Arap harfli metnin Latin harfleriyle ortaya konulabilmesi için Türk lehçeleri sözlüklerinden ve Arapça, Osmanlıca sözlüklerinden yararlanılmıştır. Arapça madde başlarıyla ilgili çalışma yapıldığından Güncel Türkçe Sözlük'ten alıntılar yapılmıştır.

- Madde başı olan kelimeler hem Arap harfleriyle hem de Latin harflerine transkribe edilerek koyu olarak yazılmıştır.
- Alt madde başları koyu olarak yazılmıştır.
- Kelime sonlarındaki geçen -b- harfi zarf-fiil olan -İp ise -p- harfiyle verilmiştir, gösterilen tanıklarda geçen -b- harfi zarf-fiil de olsa korunmuştur. Kelime sonlarındaki zarf-fiil olmayan -b- harfleri korunmuştur.
- Metnin tamamında çeviri yapılırken “é” harfi yerine “e ve i” kullanılmıştır.
- Maddelerde geçen etiketler ve kelime türleri korunmuş, italik olarak yazılmıştır.
- Bedros Efendi'den yapılan alıntılar olduğu gibi aktarılmış ve 12 punto Calibri Light fontu ve 1,5 satır aralığıyla yazılmıştır.
- İlgili sayfalarda geçen Arapça kısımlar Türkçeye çevrilmiş olup dipnotta gösterilmiştir.
- İlgili sayfalarda geçen Farsça kısımlar Türkçeye çevrilmeyip Arap harfleriyle Times New Roman, 1.5 satır aralığı ile yazılmış olup yalnızca eser ve yazar isimleri çevrilmiştir.
- Tanık gösterilen nazım ve nesir kısımlar Times New Roman, 12 punto, 1, 5 satır aralığı olacak şekilde verilmiştir. Yine tanık gösterilen nazım, nesir ve atasözlerindeki ilgili maddeler italik ve koyu olarak yazılmıştır.
- Sözlükte Arap alfabesinden Latin alfabesine çevrilen kısımlar Times New Roman fontuyla diğer alfabelere ait harfler ise Calibri light fontuyla yazılmıştır
- Sözlükte bazı kelimeler kaynaktan alınarak görsel olarak verilmiştir.

- Eserde tanık gösterilen kısımların orijinal halleri yazılıp, tanıklardaki yanlış veya eksik kısımlar tespit edilerek dipnot olarak verilmiştir.
- Arapça kelimelerin günümüzde kullanımına devam edip etmediği GTS’de yer alıp almaması bakımından değerlendirilmiştir ve anlam değişimleri incelenmiştir.
- Arapça ve Farsçadan dilimize geçen sözcüklerde önlük - artlık uyumu bulunmaz (Ölmez, 2011: 410). Örneğin; metnin 173.sayfasında geçen “sipāhīlikda” kelimesi uyuma aykırı olmayacak şekilde - sipāhīlikde - çeviriyazı haline getirilmiştir.
- Çalışmanın sonunda verilen madde başı ve tanıklar dizini yapılırken TL’deki sayfa numaraları verilmiştir.

KAPSAM VE SINIRLIKLAR

Türk Lügatinde elif maddesinin 173- 224 (ayrum-ispir) arasındaki bölümün çeviri yazısı yapılmıştır. Madde başlarının dizini yapılmıştır. Arapça madde başlarının incelendiği bir bölüm de bulunmaktadır. Türk Lügatinin elif maddesiyle ilgili; Burak Karayel tarafından “Türk Lügati’nin Elif maddesi (C.1, 121-173) İnceleme-Çeviri Yazı-Metin” adlı çalışma, Tuğba Gül Kılınç tarafından “Türk Lügati’nin Elif maddesi (C.1, 224-276) İnceleme-Çeviri Yazı-Dizin” adlı çalışma, Esra Uzun Dinç tarafından “Türk Lügatinde "Elif" Maddesi (C.1, s. 1 - 69): İnceleme - Çeviri Yazı – Dizin” adlı çalışma bulunmaktadır. Çalışmalar yapılmaya devam etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN KÂZIM KADRİ VE TÜRK LÜGATİ

1. HÜSEYİN KÂZIM KADRİ

1.1. HÜSEYİN KAZIM KADRİ’NİN HAYATI

Hüseyin Kâzım, Trabzon Valisi Kadri Bey’in oğludur. Hicrî 1286 (1870) senesinde İstanbul’da Beylerbeyin’de doğmuştur. Babasının babası, Sultan Mahmud ve Âbdülmecid devirleri vezirlerinden Ethem Paşa’dır. (Ergin, 1949:6). “Hüseyin Kazım Kadri 1870 (hicri 1286)-1934 yılları arasında yaşamış çok yönlü bir Osmanlı aydınıdır. İyi bir öğrenim görmüş olan Hüseyin Kazım; Fransızca’yı ve İngilizce’yi eğitim hayatı boyunca öğrenmiş daha sonraları çeşitli dersler alarak Arapça ve Farsça konusunda kendisini geliştirmiştir” (Öbek, 2009: 848). Hüseyin Kazım Kadri’nin Türk Lügati eserinin muhtevası gereği Yunanca, Latince, İtalyanca gibi farklı milletlerin dilleriyle de ilgilendiği ortadadır.

Hüseyin Kâzım, Tevfik Fikret’in en yakın arkadaşı olmasına rağmen, manzum bir eseri, hattâ bir mısraı görülmemiştir (Ergin, 1949: 8). Dil, din, siyaset, felsefe, iktisat ve ziraat gibi pek çok alanda yazılar yazıp eserler veren Hüseyin Kazım Kadri, bu eserlerini *Trabzon Vilayet Gazetesi*, *Resimli Kitap*, *Saadet*, *Tan*, *Yeni Asır*, *Tasvir-i Efkâr*, *Vakit*, *Malumat*, *Tanin*, *İkdam*, *İçtihat*, *Servet-i Fünun*, *Sebilürreşad* gibi çeşitli gazete ve dergilerde yayımlar. Hayatının büyük çoğunluğunu eserler yazmaya adan ve önemli idari görevlerle geçiren Hüseyin Kazım son yıllarını da Beylerbeyi’ndeki yalısında çalışarak geçirir. 17 Ocak 1934’te dinlenmek için gittiği Tarsus’ta vefat eder (İslam Ansiklopedisi, C.41, s.544).

1.2. HÜSEYİN KAZIM KADRİ’NİN ESERLERİ

Çok yönlü kişiliğe sahip olan Hüseyin Kazım Kadri; muallimlik, memurluk, edebiyatçılık ve gazetecilik mesleklerini tutmuştur. “Musavver Mâlumat” ve “Tanin” mecmua ve gazetelerinin çıkarılmasında büyük bir emeği göze çarpmaktadır (Saruhan, 1998: 311).

Hüseyin Kazım Kadri; siyaset, din, ziraat ve iktisat konulu eserlerinin yanında edebi eserler de yazmıştır:

1.2.1. Edebi Eserleri

- *Ziya Gökalp'in Tenkidi:*
- *Mahdumkulu Divânı ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume:*

1.2.2. Siyasete Dair Eserleri

- *10 Temmuz İnkılâbı ve Netayici - Türkiye İnkırazının Sâikleri:*
- *Gazi Mustafa Kemal Bir Milletın Basübadelmevti:*
- *Tarih Hatıraları:*

1.2.3. Dile Dair Eserler

- *Büyük Türk Lügatı:* Bu çalışmayı yapmamızın asıl sebebi olan lügattir.
- *Türk Dili ve Yazısı*

1.2.4. Dine Dair Eserleri

- *Hak ve Hakikât:*
- *Felâha Doğru – İslâmiyet'in Avrupa'ya Son Sözü:*
- *Yirminci Asırda İslâmiyet*
- *İstikbâle Doğru*
- *Nuru'l-beyân – Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi*
- *İlmihâl*
- *Abdülvehhâb ve Vehhâbiler*
- *Dinî Makaleler*
- *Takriz-i İslâm*
- *İnsan Hakları Beyannâmesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzâhı*

1.2.5. Ziraat Ve İktisata Dair Eserleri

- *Bağlar Arasında*
- *Çifçilik Nasihatları*
- *İlm-i Ziraat*
- *Ziraat Dersleri*
- *Bağcılık*
- *Ziraat Albümü*
- *Çiftçi Çocuğu*
- *Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğüdü*

- *Çifçilik Dersleri*
- *Amelî ve Tatbikî Ziraat Dersleri*
- *İlm-i İktisâd-ı Ziraî*
- *Ziraat-i Mütenavvibe*
- *Ziraatte İnkılâp*
- *Patates Ziraati*
- *Pancar Ziraati* (Yıldıztaş, 2012: 4)

2. TÜRK LÜGATİ

Türk Lügati, Türk birliğinin sağlanması için dil birliğinin sağlanması gerektiği fikriyle yazılmaya başlanır. Başta Hüseyin Kazım, Tefik Fikret, Beyrut Valisi Nureddin Bey ve Şevki Bey bu eseri birlikte hazırlamaya karar verirler. Sonrasında diğerlerinin vazgeçmesine rağmen Hüseyin Kazım tek başına çalışmalarına devam edip bu geniş hacimli eseri tamamlar: (Kara, 2018: 59). Hüseyin Kazım Kadri, Türk dillerine hakimiyetinin yüksek olduğunu mukayeseli bir sözlük ortaya koyarak kanıtlamıştır.

HKK'nin kültürel anlamda en önemli eseri, kendi ifadesiyle otuz beş yıllık bir çalışmanın ürünü olan sözlüğüdür. Her nedense en azından tarihî değeri bakımından ülkemizde hak ettiği ölçüde değerlendirilmemiş olan bu eser, alt başlığındaki ifadesiyle, Türkiye dışında Uygur, Çağatay, Kazan, Azeri ve Garb Türkçeleriyle Koybal, Yakut, Altay, Çuvaş ve Kırgız lehçelerinin lügatlerini bir araya toplamak suretiyle telif edilmiş son derece önemli bir emeğin mahsulüdür. (Durmuş, 2020: 241) Hüseyin Kâzım Kadri'nin, uzun ve yorucu bir çalışmasının meyvesi olan bu eser, 1927-1945 tarihleri arasında Devlet Matbaası'nda dört cilt olarak neşredilmiştir. *Türk Lügati*, genel hatlarıyla Türkçe'nin iki ana kolu olan *Batı Türkçesi* ve *Doğu Türkçesi*'ni kapsamaktadır. (Yıldıztaş, 2012: 6).

3. TÜRK LÜGATİ'NİN SÖZLÜKÇÜLÜK AÇISINDAN ÖNEMİ

HKK, eserinin önemini Türk Lügati'nin dibacesinde anlatmıştır. Böyle bir eserin gerekli olduğunu vurgulamış ve yazma sebeplerini açıklamıştır. Garp lehçesinden başka, Türk dilleri ile yakın ya da uzak ilişkisi bulunan lehçelerin karşılaştırmalı şekilde yer aldığını ve buna 35 senesini ayırdığını ifade etmiştir. Türk dil birliği açısından ve Türk dillerinin bütüncül bir pencerede tanınmasına, incelenmesine fırsat vermiştir.

Hüseyin Kazım Kadri, “Türk Lisanları’nın Tevhidi” adlı makalelerinde Türk Dili’nin lehçelerini birleştirmek istediğini ve Türk Dil birliğinin sağlanmasının gerekli olduğunu belirtmiştir:

Aralarında pek çok bağlar ve benzerlikler bulunan Türk Lehçeleri’ni geliştirmek ve her birini felsefi, fenni, edebi duygu, düşünce ve hisleri kolayca ifade eden bir dil haline getirmek için ayrı ayrı uğraşılmaktansa daha çok gelişmiş olan Osmanlı Türkçesi’ni her tarafta genel bir dil olarak kabul etmenin daha uygun olacağını dile getirdi. Bu asil ve necip Turan Kavimleri’nin birlik ve beraberliğini görmek arzusunda olduğunu açıkladı (Uca, 2001: 282).

Türk Lügati’nin en önemli özelliği Türk lehçelerini mukayese anlamında yapılan ilk ciddi çalışma olmasıdır. Her ne kadar Doğu Türkçesi açısından bazı eksiklikleri ve yanlışlıkları ihtiva etse de Osmanlı Türkçesi açısından çok önemli sözlüklerden biri kabul edilmektedir (Yıldıztaş, 2012: 7). Türk Lügati, sadece madde başı sözcüklerinin ve alt başlıklarının tanımının verildiği bir sözlük değildir. Madde başındaki kelimenin kullanıldığı atasözleri örnek verilmiş; edebi eserlerden alıntılar yapılmıştır. Bir sözcüğün hem kökenine hem türüne kadar ayrıntılı bilgi vermesi eserin yol göstericiliğini artırmıştır. Bir sözcüğün farklı lehçelerdeki kullanımının ortaya konmuş olması, Türk dil birliği açısından önemlidir. HKK’nin hayatının 35 senesini bu nadide esere vermesi, bu sözlüğün açıklanmaya muhtaç ve araştırmalara konu olması gerektiğinin göstergesidir. Tüm bu yönleriyle Türk Lügati’nin edebiyatımızdaki yeri ve önemi çok büyüktür.

Türk lehçelerinin söz varlığından karşılıklarından da gösterildiği Hüseyin Kazım Kadri’nin Türk Lügati adlı sözlükleri Türk sözlükbiliminde anılması gereken eserlerdendir.

Osmanlı Devleti coğrafyası dışındaki Türk varlığı ve onların konuştuğu dili Türkçenin lehçelerinden kabul etmesi önemlidir. Adında Türk lehçelerinden bahsedilmese de Hüseyin Kazım Kadri’nin Türk Lügati Türk lehçeleri dikkate alınarak yapılmış ilk ciddi karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğüdür. Bu günkü sözlükçülük tekniği dikkate alındığında bazı eksiklerine rağmen bu sözlükte, kelimeler açıklanırken, değişik dönemlere ait şair ve yazarlara ait örnekler verilmesi önemini artırmaktadır (Koraş, 2009: 763).

4. TÜRK LÜGATİ'NİN ELİF MADDESİ 173-224 SAYFALARININ MUHTEVASI

4.1. SÖZCÜK TÜRLERİ, DİL BİLGİSİ YAPILARI

Sözlüklerde tanımı verilen sözcüğün yapısını, türünü belirten ifadeler kullanılır. Türk Lügati'nde ele alınan kısımlarda da sözcükle ilgili ifadeler verilmiştir. Bu etiketler aşağıdakilerdir.

‘Amiyāne: Basit Kelime

Cem‘: Çoğul.

Edāt-ı te’nis: Dişilik edatı.

Edebiyyāt: Edebiyatla ilgili.

Ġalaṭ: Yanlış, hata.

Ḥal: Durum.

İsim: Canlı varlıklarla nesneleri, kavramları, duyguları vb. belirtmeye yarayan kelime türü.

İsm-i zaman: Fiilin yapıldığı zamanı bildirir.

İşārī: İşaretle ilgili.

İzāfī: Göreceli.

Kıyāsī: Kurala göre yapılmış.

Lāzım: Geçişsiz fiil.

Lügat: Kelime.

Mecāzen: Mecaz olarak.

Mechūl: Edilgen fiil.

Mehcūr: Bırakılmış, unutulmuş.

Mekān: Yer zarfı.

Mu‘arreb: Arapçalaştırılmış.

Muṭāva‘at: Dönüşlü.

Mü‘ennes: Dişi.

Müfretsiz Cem‘: Tekili kullanılmayan çoğul.

Mürekkeb: Birleşik.

Müşāreket: İşteş çatı.

Müştaḳ: Türemiş kelime.

Müte‘addī: Geçişli fiil, ettirgen fiil.

Mütetābi‘āt: İkinci olarak kullanılan, ikinci yerde bulunan.

Sıfat: Bir ismi belirten veya niteleyen kelime türü.

Ta'dādı: Birer birer söylemek.

Tahfifi: Ses veya harf düşürülerek kullanılan kelime.

Tavşifi: Niteleme sıfatı.

Tecvîd: İyi, güzel, vurgulu okuma.

Terkîb: Tamlama.

Teşniye: İkilik.

4.2. ESERLER, ŞAİRLER, LEHÇELER

Türk Lügati'nde ele alınan sayfalar içerisinde pek çok eser ve şairden örnekler verilmiştir. Örneğin; Nef'i, Fuzuli, Sinan Paşa, Ziya Paşa, Muallim Naci, Nabi, Tevfik Fikret, Namık Kemal, Nedim ve İzzet Molla'nın eserlerinden alıntılar yapılmıştır. Bu örnekler çalışmanın son bölümünde etraflıca verilmiştir. Türk Lügati'nde söz konusu madde başının, mensur ya da manzum bir eserde yer aldığını okuyucuya göstermek için bu şekilde tanık verilmesi; eserin açıklayıcı ve yol gösterici olduğunun kanıtıdır. Kutadgu Bilig'ten 11 tane alıntı yapılmıştır, Kuran-ı Kerimdeki ayetler "Kelam-ı Hak" olarak Arapça kelimelerin bulunduğu madde başlarında verilmiştir. Ele aldığımız sayfalar arasında 34 adet ayet tanık gösterilmiştir. Bu durum ise eserin bütününde verilen tüm tanıkların ne derece yoğun olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

En çok ismi geçen şairler Nef'i ve Ziyā Paşa'dır. 'Abdülhak Hāmid Beg, Mehmed 'Ākif Beg, Nāmık Kemāl, Nevāyī, Tevfik Fikret ve Üsküdarlı Hakkı Beg'den verilen örnekler sayı olarak fazladır.

İncelenen sayfalarda toplamda 314 madde başı bulunmaktadır. Bunlardan 140 tane madde başı Türk lehçelerinden verilmiştir. Bunların 41'i Garb Türkçesi etiketiyle yer alır. Çağatay Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Kazak Türkçesi en çok yer verilen lehçeler olup Türkmen ve Özbek Türkçesinden de kelimeler yer almaktadır. Azeri 22, Çağatay 49, Kazan 47, Uygur lehçelerinden 9, Özbekçe 1, Moğolca 1 ve Türkmence 3 madde başı bulunmaktadır. Ayrıca sözlükteki madde başlarının 100ü Arapça, 26'sı Farsçadır. Madde başları incelendiğinde Türklerin dil birliğini ortaya koyan ortak ya da benzer durumların göze çarptığını görürüz. Eser bu anlamda Türk lehçelerini barındırma sebebiyle Türklerin bir dil birliği olduğunu gösterir.

4.3. KELİME KAVRAM VE TANIMLAMADA KULLANILAN ŞEKİLLER

Sözlükte madde başı kelimeler Arap alfabesine göre sıralanır. Ardından bu kelimelerin Arap harfli yazımı ve parantez içinde Latin harfleriyle okunuşu verilir. *Türk Lügati*, etimolojik bir sözlük olduğu için kelimeleri tanımlarken öncelikle onların kökenleri, hangi dilden alındıkları yazılır. Batıdan alınan kelimelerin kökenleri Latin harfleriyle yazılmıştır. Ardından kelimenin türü, dil bilgisi yapısı ve etiketi belirtilir. Genelde kelimelerin tanımları o kelimeyle eş anlamlı olan başka kelimelerle yapıp özellikle Arapça ve Farsçadaki eş anlamlıları verilir. Lehçelerle ilgili madde başlarında ise müellifin genelde Garb Türkçesindeki açıklamaların aynısını yazdığı ya da *bakınız* diyerek o maddeye yönlendirdiği görülür (Kılınç, 2023: 12).

4.4. ESERDE TESPİT EDİLEN SORUNLU VE EKSİK KISIMLAR

Eserin 173-224 sayfaları arasındaki eksik görülen bazı kısımlar şunlardır:

- “*Kutadgu Bilig*” adlı eser “*Ḳudatḳu Bilig*” olarak yazılmıştır.
- Madde başlarıyla ilgili alıntı yaptığı durumlarda eserin tümünde isim ya da eser vermişse de, 6 tane “?” ile gösterdiği alıntıları mevcuttur. Yazarı belli olmadığını ya da kaynak gösteremediğini belirtmek istemiştir. Dizinde sayfa sayıları belirtilmiştir.
- آيلا **ayla** - [aïla] - ‘aile?
Madde başında “aile” kelimesi “?” ile gösterilmiştir. Kökeni hakkında şüphesi olduğunu gösterir.
- آينالاماق **aynalamak (?)** - [aïnalamak]
Madde başında “aynalamak” kelimesi “?” ile gösterilmiştir.
- آينو ، اينو **ayin, inu** - [aïyn, inou]
Bu madde başında köken bilgisi verilmemiştir.
- ابريز **ibrîz** [ibrîz]
Bu madde başında da köken bilgisi verilmemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖDÜNÇ ALINAN ARAPÇA KELİMELERİN TÜRKÇEDE FARKLI ANLAMLARDA KULLANILMASI

Birbiriyle iletişim hâlinde olan milletlerin dillerinin birbirinden etkilenmesi kaçınılmaz bir durumdur. Bu nedenle diller etkileşim içerisinde oldukları dillerden kelime hatta cümle bile almaktadır. Bu alıntılara ödünçleme de denilir. Çünkü bu alıntıların bazıları sürekli kullanılırken bazılarının yerine zamanla hedef dilde karşılıklar bulunur (Haşimi, 2021: 592).

Türkçenin mevcut kelime dağarcığı Arap dilinden ciddi şekilde etkilenmiştir. Arap dili, yapı bakımından çekimli bir dil ailesine mensup olduğundan Türkçeleşmiş pek çok Arapça kökenli sözcüğün tespiti için çekimli dil ve sözcük türetme mantığının bilinmesi kaçınılmazdır (Kılıç, 2019: 313).

2014'te yapılmış bir çalışmada günümüz Türkiye Türkçesi'ne ait "Türkçe Sözlük"te 6.453 Arapça söz varlığı bulunduğunu belirtilmiştir. Yalnızca Türkiye Türkçesi'ni değil Türkçenin bütün lehçelerini en fazla etkileyen, onlara en fazla kelime veren dillerin başında gelmektedir. İslâmiyet'le birlikte, Kur'an'ın dilinin Arapça olması nedeniyle, İslâm medeniyetinin dili hâline gelen Arapça, İslâm'ın hâkim olduğu her coğrafyada olduğu gibi Türk milletinin yaşadığı coğrafyalarda da büyük bir ilgi ve rağbet görmüştür. Türk milleti Arapçaya çok önem vermiş, bir başka ifadeyle, Arapçayı kendi dili gibi benimsemiştir. Türkçenin bütün söz varlığı içinde en fazla yeri tutan Arapça sözcüklerin bazıları Türkiye Türkçesi'nde ses değerlerini olduğu gibi korurken, bazıları da küçük ya da büyük değişimlere uğramıştır (Dursunoğlu, 2014:145-155).

Türkçe, Ural-Altay dilleri ailesi/grubunun Altay kolunda yer alan sondan eklemeli bir dildir. Cinsiyet farkı gözetilmez ve bunun için kelimeler şekil değişikliğine uğramaz, kelimelerin kökü eksizdir ve kelime kök ve gövdeleri sabittir. Türetme, yeni eklerle yapılır. Cümle yapısı bakımından özne fiilden önce gelir. Asıl unsur sonda bulunur. Arapça ise, Sami dilleri ailesinin batı kolunda yer alan, güney dillerinden biridir. Arapçada fiilin kökü üç ünsüzden oluşur. Sesli harf bulunmaz; ünlü sesleri hareketler sağlar. Arapça çekimli bir dildir. Arapçada cinsiyet farkı gözetilir. Yani kelimeler cinsiyet bakımından müzekker ve müennes olarak ikiye ayrılır. Kelimelerin cümle içinde görevleri, ögenin irabına göre ortaya çıkar. Arapçada asıl unsur başta bulunur (Işık, 2015: 122,123).

Arapça ve Türkçenin özelliklerinin bu derece farklı olması ödünçlemeyi engellememiştir. Arapça Türk milletine uzun yıllar tesir ettiği şuanın Türkiye Türkçesinde günlük hayatta dahi bu dilin dilimizde yaşadığını görmekteyiz. Türk Lügati'nde çeviri yazı olarak verdiğimiz sayfalarda 94 tane Arapça kökenli madde başı bulunmaktadır. Ayrıca Türk lehçelerinden verilen örnek madde başlarının da birçoğunun Arapça kökenli olduğu görülmektedir.

Arapça kökenli madde başı kelimenin Türk Lügatindeki şekli, Misalli Büyük Türkçe Sözlükteki şekli ve Güncel Türkçe Sözlükteki şekli verilmiştir. Tanımlama şekillerinin farklı olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde konuşma dilinde kullandığımız bazı kelimeler Türkçeleşme konusunda evrimini gerçekleştirmiş ve kulağa yabancı gelmemeye başlamıştır. Arapça kökenli madde başlarından, Güncel Türkçe Sözlük'te bulunan kelimeler incelenmiştir.

Canlı bir varlık olan dil, hem biçim hem anlam yönünden değişimler yaşayan bir unsurdur. Kullanılan araç gereçlerdeki gelişmeler, inançların ve yaşam koşullarının değişmesi, başka dillerden etkilenmeler, savaşlar, göçler dili değişime uğratan etkenlerden bazılarıdır. Bu değişimlere paralel olarak bir dil birimi olan sözcüklerde de anlam değişimleri kapsamında anlam daralması, anlam genişlemesi, başka anlama geçiş gibi anlam olayları meydana gelmektedir. Anlam daralması, sözcüklerin zaman içinde bir veya birkaç anlamını yitirmesi ya da genel anlamdan özel anlama geçmesi; anlam genişlemesi, sözcüklerin zamanla yeni anlamlar kazanması veya özel anlamdan genel anlama geçmesi; başka anlama geçiş ise sözcüklerin var olan anlamlarının zaman içinde değişmesi demektir. Bir süreç içinde meydana gelen bu anlam değişimleri art zamanlı olarak incelenir (Baran, 2018: 1).

1. ARAPÇA MADDE BAŞLARINDAN GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜKTE BULUNAN KELİMELELER

1.1. eşer

TL [194] , [196]

عَـشَر eşer - [éthér] isim - Bir şey'in vücūduna delâlet eden 'alâmet ve nişân, eşer görmek, eşer virmek, eşer bırakmak...

Eşerden müeşşire istidlâl için cümle-i mükevvenâtı yoktan var eyledi...

Žiyā Paşa - Endülüs Tārihi

Dibâceden me‘âle intikâl ve **eser** ile mü‘essire istidlâl ider mekûleden olduğundan...

Şânizâde - Târîh

اثر **eser** - [éthér] - Kazan - isim - ‘Arapça - İz, ‘alâmet, nişâne, te’sîr.

Eşer birmek, eşer etmek.

GTS

eser: Arapça 1. isim Emek sonucu ortaya konan ürün; yapıt: "Boğaziçi doğrudan doğruya Türklerin eseridir." - *Yahya Kemal Beyatlı*

2. isim iz: "Yüzünde biraz önceki elemiden, kızgınlıktan, çaresizlikten eser yoktu." - *Ayşe Kulin*

3. isim Soyut kavramlarda belirti: "Acaba, bir yolunu bulup bir talih eseri olarak gidemez miydik?" - *Azra Erhat*

MBTS

eser: 1. Sarfedilen bir emek, yapılan bir iş sonucunda meydana gelen, yetenek, gayret veya emek ürünü şey, yapıt: *Âyînesi iştir kişinin lâfa bakılmaz / Şahsın görünür rütbe-i akli eserinde* (Ziyâ Paşa).

2. Kitap, telif: *Tetkik ettiği Türk mîmârîsi hakkında kıymetli bir eser yazmıştır* (Ahmet Hâşim).

3. İz, nişan, işâret: *"Yüzünde su çiçeğinin eserleri görünüyor."* *Hâlâ beş pençesinin eseri yanağında duruyor* (Hüseyin R. Gürpınar).

4. Bir şeyin varlığını gösteren belirti, alâmet. *"Eser-i hayat: Hayat belirtisi."* *Bir yere gitmek için istîcal edenler buralara biraz eser-i hayat veriyordu* (Hüseyin C. Yalçın).

5. Bir davranış, fikir veya olayın doğurduğu sonuç, yarattığı tesir, geride bıraktığı iz [Bu anlamda isim tamlamalarının ikinci ögesi durumundadır]: *Hoş bir tesâdüf eseri* (Reşat N. Güntekin). *Bunlar, yeni imparatorlukla başlayan yeni nisbet fikrinin eserleridir* (Ahmet H. Tanpınar).

- TL’deki eser kelimesi GTS ve MBTS’te yer almaktadır. TL, GTS ve MBTS’te tanık gösterilmiştir. TL’de “eser” madde başı iki defa verilmiştir. Kazan

Türkçesi ve Arapça gibi farklı dillerde aynı anlam devam etmektedir. TL’de kelimenin bir anlamı verilirken MBTS’te diğer anlamları da verilmiştir. GTS’de de birden fazla anlamı da verilmiştir. Eser kelimesi günümüzde kullanılmaya devam edilmektedir.

Arapça’dan GTS’ye geçen “eser” kelimesinde anlam genişlemesi meydana gelmiştir. Ortaya konan yapıt ve iz anlamına gelmekte olan kelime zamanla “kitap” anlamında da kullanılmaya başlanmıştır.

1.2. içtihad

TL [197]

اجتهاد içtihad Kāzan - ‘Arabça - lāzım - Cehdi gayret, sa’y. *bağınız* - ıarlaş.

MBTS

ictihad: i. (Ar. *cehd* “gayret etmek, meşakkat çekmek”ten *ictihad*) 1. Gücü yettiği kadar çalışma, gayret gösterme: *Biz ol âlî-himem erbâb-ı cidd ü ictihadız kim / Cihangîrâne bir devlet çıkardık bir aşîretten* (Nâmık Kemal).

2. Bir iş hakkında şahsî görüş açısına göre verilen hüküm: *Bulur azminle nusret ictihad-ı âlem-i tahkik / Olur keşfinle zâhir gâyet-i mâhiyyet-i eşyâ* (Leskofçalı Gâlib).

GTS

ictihad: Arapça 1. *isim*, *hukuk* Yasada veya örf ve âdet hukukunda uygulanacak kuralın açıkça ve tereddütsüz olarak bulunmadığı konularda, yargıcın veya hukukçunun düşüncelerinden doğan sonuç.

2. *isim*, *eskimiş* Birinin herhangi bir konuda kendine ait özel görüşü, anlayışı, kavrayışı: *Benim içtihadım öyledir.*

- TL’deki içtihad kelimesi gayret etmek manasında bir anlamı verilmiştir. MBTS’de ise ayrıca ikinci anlam olarak “verilen hüküm” verilmiştir. GTS’de ise TL ve MBTS’de verilen “gayret göstermek” manasına yer verilmemiştir. MBTS’de kelime ile ilgili tanık gösterilmiştir.

İctihad kelimesi Arapça’da gayret göstermek anlamında kullanılıyor iken GTS’de bu anlama yer verilmemiştir. Anlam daralması meydana gelmiştir.

1.3. ecr

TL [197]

اجر **ecr** - [édjr] - ‘Arabça - *isim* - Şevāb, mükāfāt-ı uhreviyye, emek muķābili virilen şey, ücret, bir iş üzerine insanın görmesi lâzım gelen muķābele-i uhreviyye. *baķıñız* - ücret.

- Vemā es’elüküm ‘aleyhi min **ecrin** in **ecriye** illā ‘alā Rabbi’l-‘ālemīn.

Kelām-ı Hāk

MBTS

ecr: (Ar. ecr) 1. Bir iş karşılığında verilen ücret.

2. Mānevî karşılık, sevap: Tanrı ona ecir ve sevap versin (Kâtip Çelebi’den Seç.). O zaman aslan gibi ölmenin ecir insan gibi yaşamak olduğunu anla (Ahmet H. Müftüoğlu).

GTS

ecr: Arapça ecr 1. isim, eskimiş sevap: "Bu sabrın ecir büyüktür." - Hüseyin Rahmi Gürpınar

2. *isim*, *eskimiş* ücret.

- Ecr kelimesinin MBTS, GTS ve TL’de aynı anlamları verilmiştir. Sevap ya da ücret manasına geldiğine üç sözlükte yer verilmiştir. MBTS, TL ve GTS’de tanık gösterilmiştir.

Ecr kelimesi Arapça’da sevap ve ücret anlamlarına gelecek şekilde tanımlanmıştır. GTS’de de durum aynı şekilde olduğu için anlam değişmesi söz konusu değildir. Ayrıca günümüzde ecr kelimesinin kullanılmadığı belirtilmiştir.

1.4. icrā

TL [198]

إجرا **icrā** - [idjrā] - Kazan - ‘Arabça - Borç ödeme, te’diye, edā.

MBTS

icrā: i. (Ar. *cereyān* “akmak, vâki olmak, yürümek”ten *icrā*’) 1. Bir şeyi fiil hâline getirme, yapma, yürütme, uygulama: *Öyle ise hükmü siz verin, icrâsında berâberiz* (Ahmed Midhat Efendi).

2. *hukuk*. Bir borcun alacaklıya ödenmesini adlî bir kuruluş aracılığıyla sağlama.

3. Adliyenin bu işle ilgili dâiresi.

4. *mus*. Bir mûsikî parçasını, notalarını ağızla veya bir çalgı ile seslendirmek sûretiyle söyleme veya çalma: *Yûnus Emre oratoryosunun icrâsında bulunanlar bu eserde âdeta iki ayrı mûsikî dinlemişlerdir* (Nihad S. Banarlı).

GTS

icrā’ : 1. isim Yapma, yerine getirme.

2. *isim* Yürütme.

3. *isim, hukuk* Borçlunun alacaklıya karşı yapmak veya ödemekle yükümlü bulunduğu bir şeyi adli bir kuruluş aracılığıyla yerine getirme: "İcra yoluyla tahsile gideriz, o sonra parasını geri alır." - *Burhan Felek*

4. *isim, hukuk* Adliyenin bu işle görevli dairesi.

5. *isim, müzik* Bir müzik eserini oluşturan notaları sese çevirme

- İcra kelimesinin anlamı oldukça genişlemiştir. TL’de sadece “borç ödemek” anlamı verilmiştir. Fakat kelime yürütme, yapma, uygulama anlamlarına da gelmektedir. MBTS ve GTS’de hukuk alanında da nasıl kullanıldığına yer vererek tanık göstermiştir. Bir de müzik alanında icra kelimesi söyleme ya da çalma anlamına gelir, MBTS ve GTS’de bu anlamına da yer verilmiştir. İcra kelimesi günümüzde kullanılmaya devam edilmektedir.

İcra kelimesi GTS’de anlam genişlemesine uğramıştır. Arapça’da borç ödemek anlamına gelen kelime; yerine getirme, yürütme, görevli daire gibi pek çok anlam kazanmıştır.

1.5. eczā

TL [198]

اجزا **eczâ** - [édjzâ] - Ğarb - ‘Arabça - *isim* - Fişegin şadme ile ve igneniñ vurmasıyla patlayub baruda ateş viren yeri, eczâlî tüfek, eczâlî tabanca...

- ‘İlâç yerine kullanılan kimyâ-i istihzârât.

MBTS

eczâ: (Ar. *cuz*’un çoğul şekli *eczâ*’) [Tekil gibi de kullanılır] **1.** Cüzler, parçalar, kısımlar: *Yandırıp eczâ-yı terkîbim küliüm versen yele / Yok yolundan dönmegüm varım senindir cüz’ ü küil* (Fuzûlî).

2. Kimya yoluyla elde edilen, ilâç yapımında ve sanâyide çeşitli işlerde kullanılan birleşiklerin ortak adı: *Acâyip bir eczâ kokusu neşreden bir boya ile basılmıştı* (Refik H. Karay).

3. İlâç: *“Eczâ çantası.” “Eczâ dolabı.” İstanbul’da birkaç eczâ deposundan başka doğrudan doğruya eczâ fabrikalarıyla temâsa girmişti* (Ahmet H. Tanpınar).

4. *halk ağzı*. Kibrit, kapsül vb. şeylerin ucundaki yanıcı kısım.
5. Ciltlenmemiş kitap formları, cüzler.

GTS

eczâ: **1.** *isim*, *kimya* Canlılardaki rahatsızlıkların bozuklukların ve çeşitli hastalıkların tanısı, önlenmesi veya tedavisi için yararlanılan doğal veya sentez yoluyla hazırlanmış madde.

2. *isim* Çeşitli amaçlarla kullanılan kimyasal madde: "Burada musluklar, mermer teşrih masaları, antiseptik eczalar yok!" - *Falih Rıfki Atay*

- Eczâ kelimesi TL’de “tüfekte ya da tabancada bulunan yanıcı kısım” şeklinde verilmiştir. Günümüzde de kullanılmaya devam eden anlamı da eklenmiştir. MBTS’de TL’de verilen ilk anlamı halk ağzı şeklinde verilmiştir. MBTS’de tekil şekli olan cüz kelimesinin anlamı da eklenmiştir. Günümüzde de bu anlamında kullanılmaya devam etmektedir.

Eczâ kelimesi Arapça’dan farklı olarak Günümüz Türkçesinde kitap haline gelmemiş cüz parçaları anlamına gelir. Bu durum anlam genişlemesine yol açmıştır.

1.6. ecel

TL [198]

اِجَل **ecel** - [édjél] - ‘Arabça - *isim* - Şoñ vakit ve zaman.

Ṭoldu şavlet-i hummā-yı muḥriḳa nāgāh

Revānın aldı **ecel** eyleyüb şitāb yazık

Recāizāde Ekrem

MBTS

ecel: (Ar. *ecel*) Her canlı için takdir edilmiş olan ölüm zamânı, ömrün son demi: *Haydi, ecel bizi bekliyor* (Nâmık Kemal). *Ne çıkar karşıma çıksa ecel* (Orhan V. Kanık).

GTS

ecel: Hayatın sonu, ölüm zamanı: "Vaktinize hazır olun / Ecel vardır gelir bir gün" – Yunus Emre

- Ecel kelimesi TL’de son vakit anlamında verilmiştir. Aynı anlam GTS ve MBTS’te de yer almaktadır. Ecel kelimesi günümüzde de kullanılan bir kelimedir. TL, GTS ve MBTS’te tanık gösterilmiştir.

Ecel kelimesi TL’de son vakit anlamında kullanılıp ölümden bahsedilmemiştir. GTS’de ise “hayatın sonu” anlamına gelecek şekilde tanımlanmıştır. Bu durum anlam daralmasına bir örnek oluşturur.

1.7. ecem

TL [199]

اِجَم **ecem**- [édjém] ‘Arabça - Ücme’niñ cem’i - *isim* - Şık ağaçlık, orman, kuru, vahşî hayvan yatağı olan ağaçlık.

MBTS

ecem: (Ar. *eceme* “sık ağaçlık”ın çoğul şekli *ecem*) Sık ağaçlık, orman, vahşî hayvan yatağı: *Olsa ger tab’-ı nebâtâta mürebbî gazabın / Gürbe-i bîd ola bâzû-şiken-i şîr-i ecem* (Nef’î). *Kuvvet-dih-i hayl-i zuafâ olsa nüfûzu / Âhû-bereyi hâmî-i şîr-i ecem eyler* (Yenişehirli Avnî’den).

GTS

-

- Ecem kelimesinin TL’de ağaçlık, ormanlık anlamına yer verilmiştir. MBTS’te de bu anlam verilmiştir. GTS’de bu kelimeye yer verilmemiştir. TL’de bu kelime ile ilgili tanık gösterilmemiştir. MBTS’te ise tanık gösterilmiştir.

Arapça’da ve MBTS’de aynı anlamlardan bahsedildiği için anlam değişmesi olmamıştır. Günlük dilde kullanımdan düşen kelimelerdendir.

1.8. ecneb

TL (199]

اجنب **ecneb** [édjnéb] cem‘i: ecānib - [édjānib] - **ecnebī** - [édjnébī] - ‘Arabça - *müştaḳ, kıyāsī* - Bir memlekete yabancı olan, başka memleket halkı, yat.

Akrabā olsa da farazā düşmen

*Ecnebī*den yine elbet ehven

Sünbülzāde Vehbī - Lütfiyye

MBTS

ecnebi: (Ar. *ecneb* “garip, yabancı”ve nispet eki *-i* ile *ecnebi*) 1. Yabancı: *Bir müşterek hânedede sâhipleri birlikte olarak sâkin olabilirler. Fakat birisi ol hâneye ecnebi adam idhal edecek olursa diğeri mâni olabilir* (Cevdet Paşa).

2. Başka bir milletten veya yabancı bir devlet tebaasından olan kimse: *Siz ecnebilerin, Türk ve alelumum şark sanatını takdir edişinizde izzet-i nefsi cerîhadar eden bir şey var* (Ahmet Hâşim).

3. (İsim tamlamasının birinci ögesi olarak) Yabancı bir millete, yabancı bir devlete âit, yabancı bir devletle ilgili: *“Ecnebi parası.” Türkiye’de ecnebi mekteplerinin kuvvetli silindirleri altında yamyassı olan bu kafaların kesilmesinden başka çâre görmüyordum* (Peyâmi Safâ).

GTS

ecnebi: *sıfat, Arapça* Yabancı: "Ekseriya gelen ecnebiler ve Hristiyanlar teamül olarak ayrı bir yerde ve hürmeten ayakta durup ayini seyrederlerdi." - *Asaf Halet Çelebi*

- Ecnebi kelimesi genel anlamda yabancı anlamıyla sözlüklerde yer almıştır. TL'de "bir memlekete yabancı olan" şeklinde tanımlanmıştır ve tanık gösterilmiştir. MBTS'de anlamı 3 tane verilmiştir ancak bu anlamların "yabancı" kelimesinden türemiştir ve tanık gösterilmiştir. GTS'de de kelimenin anlamı yabancıdır ve tanık gösterilmiştir. Ecnebi kelimesi günümüzde de kullanılmaya devam eden bir kelimedir.

Ecnebi kelimesi Günümüz Türkçesinde anlam değişmesine uğramamıştır.

1.9. ihsân

TL[201]

احسان **ihsân** - [ihsân] Āzerī - 'Arabça - İsim - hayr ve hasenât.

احسان **ihsan** - [ihsân]- Kâzan - 'Arabça - isim - İyilik, hayr ve hasenât, şadaka.

Eyâ mîmen yüzmünü toksanımnı

Qabul itsün hudâyım **ihsân**ımnı

Mehmed Vesîm Sultānof

MBTS

ihsân: (Ar. *ḥusn* "güzel olmak"tan *ihsân*) 1. Bağışlama, bağışta bulunma: *İhsan adâletin üstünde bir fâzilettir. Bir âyet-i kerîmede, "İhsan ediniz, şüphe yok ki Allah Teâla muhsin olanları sever" buyurulmuştur. Diğer bir âyet-i celîle de, "Allah Teâla sana ihsan ettiği gibi sen de ihsan et" meâlinedir* (Ömer N. Bilmen).

2. Bağışlanan şey, bahşiş, atıye: *Gündelik, haftalık, bahşiş, ihsan ne adla olursa olsun eline her kaç para girerse kumbaraya attığı için...* (Ahmed Midhat Efendi).
3. Lutuf, kerem, iyilik: *Bâb-ı ihsânın girilmez bir celâdet bâbıdır* (Muallim Nâci).
4. **tasavvuf**. Allah'a O'nu görüyormuş gibi ve O'nun huzûrunda olmanın şuûrunda olarak ibâdet etme.

GTS

iẖsan: Arapça 1. *isim* İyilik etme, iyi davranma.

2. *isim* Bağışlama, bağışta bulunma.

- İhsan kelimesi Arapça kökenli olup hem Kazan lehçesinde hem de Azeri Lehçesinde yer almaktadır. Bu yüzden iki madde başı da TL’de yer verilmiştir. Anlamı “iyilik, hayır” demektir ve tanık gösterilmiştir. MBTS’de ise “bağışlama” anlamı da dahil edilmiştir. Tasavvufta kullanılan “ibadet etme” anlamına da yer verilmiştir ve kelimenin anlamlarının tanıkları gösterilmiştir. GTS’de ise hem bağışlama hem de iyilik etme anlamı bulunmaktadır. Günümüzde de bu kelime her iki anlamıyla kullanılmaya devam etmektedir.

İhsan kelimesi farklı anlamlara gelecek şekilde tanımlanmıştır ve Arapça’da kullanılan anlamlarından ayrıca bir anlam eklenmemiştir ve ihsan kelimesi “ibadet etme” anlamında kullanılarak anlam genişlemesi meydana gelmiştir.

1.10. iẖtirā’

TL[202]

اختراع **iẖtirā’** - [ikhtirā]- ‘Arabça - *müte’addī* - Bir şeyi yokdan iẖdās etmek, icād etmek, emsālī görülmemiş bir şeyi vücūda getirmek, bir şeyi başka bir şeyden iẖdās etmek.

Cemşīd görse bezm-i erāzilde bādeyi

Bī şek teessüf eyler idi **iẖtirā’**ına

Nābī

MBTS

iẖtirā’: (Ar. *iẖtirā’*) 1. Daha önce benzeri olmayan bir şey icat etme: *Eski bir çarkçı yüzbaşısı olan, makineyi ve ihtirai son derecede seven dayım yolda, yaymacılarda, Haydarpaşa garı atölyelerinde, mezatlarda, iskelelerde, hurda demir eşyası satılan yerlerde ne kadar işe yarar veya yaramaz makine parçası bulursa buraya getirirdi* (Ahmet H. Tanpınar).

2. *mec.* Aslı olmayan bir şey uydurup gerçek gibi gösterme.

3. *edeb.* Hiç kimse tarafından kullanılmamış yeni fikir ve söyleyişler bulma.

GTS

- iẖtira:** Arapça **1. isim, eskimiş** Daha önce benzeri olmayan bir şey icat etme; türetme.
2. *isim, eskimiş* Uydurulan bir yalanı gerçek gibi gösterme.
3. *isim, eskimiş, edebiyat* Daha önce kimse tarafından söylenmemiş yeni şeyler söyleme.
4. *isim, eskimiş, edebiyat* Özgün söz, şiir vb.

- İhtira kelimesi TL’de “bir şeyi yoktan var etme” yani icat etme anlamında verilmiştir ve tanık gösterilmiştir. MBTS’te ise bu anlamının yanında mecazen kullanılan başka bir anlama da yer verilmiştir ve tanık gösterilmiştir. GTS’te de bu anlam “uydurulan bir yalanı gerçek gibi gösterme” şeklinde tanımlanmıştır. MBTS’te ve GTS’te ihtira kelimesi edebiyat alanında özgün söz ve şiir anlamına da geldiğine yer vermiştir. GTS’te bu kelime ile ilgili tanık gösterilmemiştir.

İhtira kelimesi olmayan bir şeyi ortaya çıkarma ve icat etme anlamlarına geliyorken GTS’de yeni şeyler söyleme, özgün olan şey, bir yalanı gerçek gösterme anlamlarına gelerek anlam genişlemesi örneği oluşturmuştur.

1.11. iẖtişār

TL[203]

اختصار **iẖtişār** -[ikhtişār] -‘Arabça - *mūte‘addī* - Kısaltmak , ma‘nāya ẖalel gelmemek üzere elfāzı azaltmak,

İhtisā-ı kelām, ihtisār-ı ifāde. *baḳıñız* - İcāz.

Evşāf-ı pādīshāhī çū ḥaşra yok mecāl

Nev‘ī yeter uzatma sözü eyle **iẖtişār**.

Nev‘ī

MBTS

iẖtişār: (Ar. *iẖtişār*)**1.** Kısaltma, anlama zarar vermeden açıklama ve ayrıntıları çıkararak maksadı daha kısa ifāde etme: *Hüseyin Nazmi ihtisāra başladı, sepete atılacak müsveddeler terāküm ediyordu* (Hâlit Z. Uşaklıgil).

2. *mat.* Sâdeleştirme, basitleştirme.

GTS

iẖtis̱ar: 1. *isim, eskimiş* Sözü kısa kesme, kısaltma.

2. *isim, eskimiş* Bir metinden gereksiz ayrıntıları çıkarma

- İhtisar kelimesinin TL’de verilen “kısaltma” anlamı MBTS ve GTS’te yer almaktadır. TL’de kelime ile ilgili tanık verilmiştir. MBTS’te ise yine tanık gösterilmiş olup, matematikte sadeleştirme ifadesi olarak kullanıldığını belirtmiştir. GTS’te kelime ile ilgili tanık gösterilmemiştir.

İhtisar kelimesi Arapça’da kısaltma, anlama zarar gelmeden gereksiz olanları çıkarma anlamlarına gelmektedir GTS’de bu anlamlara ek olarak sadeleştirme ve basitleştirme anlamları eklenmiştir. Bu durum anlam genişlemesine örnektir.

1.12. iẖtilās

TL[203]

اختلاس **iẖtilās** - [ikhtilās] - ‘Arabça - ifti‘āl, müte‘addī - kapmak, çalmak, bulmak, elde etmek.

İẖtilās-ı vakt, iẖtilās-ı fırsat.

cem‘i: İẖtilāsāt

MBTS

iẖtilās: i. (Ar. *ẖals* “kapmak, çalmak”tan *iẖtilās*) Aşırma, çalma, para çalma: *Oğulun ihtilâsından dolayı hapse girmesi âile için ve hele kahramanım için büyük bir sarsıntıdır* (Reşat N. Güntekin).

GTS

iẖtilās: 1. *isim, eskimiş, hukuk* Aşırma.

2. *isim, eskimiş* Bir malı açıkça sahibinden veya evinden hızla kapıp alma.

- İhtilas kelimesi TL, MBTS ve GTS’te aynı anlama gelecek şekilde tanımlanmıştır. TL’de “kapmak ve çalmak” anlamının dışında bulmak ve elde

etmek anlamlarına da yer verilmiştir ve tanık gösterilmemiştir. MBTS’te tanık gösterilmiştir. GTS’te de ise tanık gösterilmemiştir.

Arapça’da ihtilas kelimesi 4 farklı şekilde tanımlanabilirken Günümüz Türkçesinde bu tanımlamalar azalmış ve anlam daralmasına uğramıştır. GTS’de bulmak ve elde etmek anlamları kullanılmamaktadır.

1.13. aḥras

TL[205]

اخرس **aḥras** - [akhras] - ‘Arabca - *sıfat* - Dilsiz, ebkem.

- es-Sātiru (es-Sākitü) ‘anî’l-ḥakkı şeyṭânün **aḥrasun**

Kelām-ı Şâri‘

MBTS

aḥras-aḥraz: (Ar. *aḥres*) *halk ağzı*. Dilsiz, ahres: “Benim yârim *ahrazı dillendirir.*”

GTS

ahraz: Arapça 1. *sıfat, ağızlardan dilsiz*: "Anan neden hiç laf etmez, ahraz mı yoksa ha?" - *Fatma İrfan Serhan*

2. *sıfat, ağızlardan Sağır ve dilsiz olan (kimse).*

- Ahras kelimesi TL’de “dilsiz” anlamına gelecek şekilde tanımlanmıştır. GTS ve MBTS’te de tanımlamalar benzer şekildedir. TL, MBTS ve GTS’te tanık gösterilmiştir.

Arapça’da ahras kelimesi dilsiz anlamına gelirken GTS’de sağır anlamı da verilmiştir. Bu durum kelimenin anlam genişlemesine uğradığını gösterir.

1.14. aḥfeş

TL[206]

اخفش **aḥfeş** - [akhféç] - ‘Arabca - *sıfat* - Gözünün kuvveti gündüz za‘îf iken gurûbdan sonra daha az görebilen.

MBTS

ahfeş: (Ar. *Ahfeş*) Kelime dilimizde, her fikri başını sallayarak kolayca tasdik ve kabul edenler için kullanılan *Ahfeş'in keçisi gibi başını sallamak* deyiminde geçer [Arap dil bilgini *Ahfeş*, kendisini dinleyecek kimse bulamazsa dersini keçisine anlatır ve keçinin başına bağladığı ipi çekerek kendisini tasdik ettirmiş].

GTS

ahfeş: "Söylenen sözü anlamadan kafa sallayarak onaylamak" anlamında *Ahfeş'in keçisi* gibi başını sallamak deyiminde geçen bir söz: "Sermet *Ahfeş'in keçisi* gibi başını sallamaya hazırlandı." - *Ömer Seyfettin*

- Ahfeş kelimesinin TL'de verilen anlamı MBTS ve GTS ile aynı değildir. Anlam değişmesi söz konusudur. MBTS, GTS ve TL'de tek bir anlamı verilmiştir. TL'de tanık gösterilmemiştir ve ahfeş kelimesi "bir kimsenin gündüz ve gece görüş derecelerini" tanımlar şeklindedir.

Türkçe'de kelimenin anlamı, kullanıldığı deyimdeki anlamından alınmıştır. Kendi anlamı söz konusu değildir.

1.15. edāt

TL[206]

أدات **edāt** - [édāt] - cem'ı: *edevāt* - 'Arabca - isim - Ālet;

Edevāt-ı cerrāhiyye; edevāt-ı zirā'ıyye...

MBTS

edāt: (Ar. *edāt*) dilb. Bağımlı kelime: Bağlaç, takı, ünlem [Arapça'da "yardımcı kelime" anlamında olan ve Türkçe'de tek başına mânâsı olmayıp cümle içinde gramer görevi bulunan kelimeler için kullanılan *edat* sözü önceleri dilimizde bağlaç, takı ve ünlem cinsinden kelimelerin hepsi için kullanılmıştır. Bugün ise bağımlı kelimelerden yalnız takı karşılığı kullanılmaktadır].

GTS

edat: *isim, dil bilgisi*, Arapça edât: Birlikte kullanıldığı sözler arasında ilgi kurmaya yarayan, anlamı yalnızca bağlamla belirginleşen kelime türü; ilgeç: *Ev gibi huzur köşesi olmaz.*

- Edat kelimesiyle ilgili GTS, MBTS ve TL’de tanık gösterilmemiştir. MBTS ve GTS’te edat kelimesinin dilbilgisinde kullanılan tanımına yer verilmiştir. GTS’de “gibi” edatının kullanıldığı bir cümle verilmiştir. Fakat TL’de dilbilgisinde kullanılan değil de günümüzde de “alet, edevat” olarak kullanılan “edevat” yani “alet” tanımı yapılmıştır.

Edat kelimesi Arapça’da alet anlamına gelmektedir. GTS’de bağlaç anlamı da eklenmiştir. GTS’de yalnızca ilgeç anlamında tanımlandığı için anlam daralması meydana gelmiştir.

1.16. idāre

TL[206]

إدارة **idāre** - [idārē] - ‘Arabca - *mūte’addī* - tasarruf, iktisād, imsāk; kifāyet etmek, elirmek, yetiştirmek; zabt ve rabt te’mīn-i āsāyīş; medār ma’īšet, geçinecek; işi tesviye etmek, başa çıkarmak, becermek, başarmak; hükümet ve dāire-i hükümet; mu’āmelāt-ı ticāriyyeye mahşuş maḥal.

MBTS

idāre:*i.* (Ar. *devr* “dönmek, dolaşmak”tan *idāre*) 1. Gerektiği gibi yürümesi için bir işin başında bulunup düzene sokma, şartlarını ayarlayıp çekip çevirme, döndürme, yönetme: “*Fabrikanın idāresi.*” “*Evin, çiftliğin idāresi.*” Harp olmasa hiçbir zaman insanlar bir reîsin zîr-i idāresinde toplanmaya ihtiyaç hissetmezler (Cenap Şahâbeddin).

2. Devletin ve devlete bağlı kamu tüzel kişiliklerinin devlet düzeni içinde teşrîf ve kazâî olmamak üzere yaptıkları faâliyetler, yönetim: *Memleketlerindeki idāreye karşı sūikaste hazırlanıyorlardı* (Reşat N. Güntekin).

3. Hükûmetin emir ve kontrolü altında amme hizmetlerini gören teşkîlât: “*Nüfus idāresi.*” “*Tapu idāresi.*”

4. Bir kuruluşun yönetildiği yer: *“İdâreye başvurun.” Liman idâresinin kapısı* (Reşat N. Güntekin).
5. *teşmil*. Bir kuruluşun işlerini yürüten heyet ve teşkilât: *“İdârenin emriyle bu otobüsler seferden kaldırıldı.” Beni istemiyorsanız idâreye söyleyim, başkası gelsin* (Peyâmi Safâ).
6. Sâdece gerektiği kadar harcama, tutumlu davranma, tasarruf, iktisat: *“Bu ev ancak idâre ile yürür.” “İdâre ile kullanmak.”*

GTS

- idare:** 1. isim Yönetme, çekip çevirme; güdüm, yönetim: *"Bu zat, propagandayı tertip ve idareye memur imiş."* - Atatürk
2. isim Ülke işlerinin yürütülmesi, kamuya ilişkin hizmetlerin bütünü.
3. isim Bir kurum veya kuruluşun yönetildiği yer veya makam: *"Meğer Gazi Paşa gelecekmiş. İdare her sınıfa Afet Hanım'ın Yurt Bilgisi kitabından üçer nüsha dağıttı."* - Haldun Taner
4. isim Bir kurumun işlerini yürüten kurul: *"Gazete idaresi tarafından zarf kazara açılmış."* - Peyami Safa
5. isim tutum: *"Birdenbire, elindeki suyu günlerce idareye mecbur bir kazazede hâline geldim."* - Necip Fazıl Kısakürek
6. isim İdare kandili veya lambası.
7. isim Hoş görme, göz yumma.
8. isim Yetinme: *"Bu son hatıralarla sonuna kadar idareye çalışıyorum."* - Sait Faik Abasıyanık

- TL’de idare kelimesi 14 farklı şekilde tanımlanmıştır ama tanık gösterilmemiştir. MBTS’te ise 6 farklı anlamı verilmiş ve tanık gösterilmiştir. GTS’te idare kelimesi 8 farklı şekilde tanımlanmıştır ve tanık gösterilmiştir. İdare kelimesi günümüzde de çok yaygın kullanılmaya devam eden bir kelimedir. Bir şeyi idareli kullanmak yani tasarruf etmek en sık kullanılan anlamlarındandır.

İdare kelimesi anlam olarak çok çeşitlidir. Arapça’da kullanılan anlamların hepsi Günümüz Türkçesine gelmemiştir. Örneğin “zabt ve rabt te’mîn-i âsâyiş” anlamı GTS’de yer almaz. Anlam daralmasına bir örnek oluşturur.

1.17. edeb

TL[206]

أَدَب [édéb] - ‘Arabca - isim - melekât ve evşâf-ı ‘aqliyye ve ahlâkiyyeniñ kemâli; terbiye, nezâket; ‘iffet, nāmūs, ‘ırz; eyi tavır ve mu‘āmele; el-edebü ‘ibāratün ‘an ma‘rifeti mā yehterize bihī ‘an cemī‘i envā‘i’l-ḥatā [Ta‘rīfāt]; sünnete muvāfiķ olan ef‘āl ve ḥareket.

MBTS

edep: i. (Ar. *edeb*) 1. İnsanın hatâya düşüp utanılacak şeyler yapmasını önleyen, yerinde ve ölçülü davranmasını sağlayan meleke, söz ve davranışlardaki ölçülülük, her hususta haddini bilip sınırı aşmama, terbiye, nezâket, zarâfet: *Sükûtu, bilmediğinden değil edebindendir / Gerçi söylemez ammâ neler bilir âşık* (Hızırzâde Said Bey’den).

2. Utanç, hayâ ve hicap duygusu: “*Sende hiç edep yok mu?*”

3. Edebiyat: *Ve devlet-i İslâmiyye’den bir müddet mürûrunda ulûm-i Arabiyye ve eş’âra edep ıtlâk eylediler, bâis-i te’dib olduğu için* (Kâmus Terc.).

4. *tasavvuf*. Dâima Hakk’ın huzûrunda olduğunu bilerek bu huzûrun gerektirdiği şekilde davranma, kâinatta Allah’ın birliğini görerek bütün yaratılmışlara karşı saygılı olma: *Edebi eylesin Allah bize tevfiķ / Edebi olmayan âdem değil âdem* (Ken’an Rifâi).

GTS

edep: Arapça edeb 1. isim Toplum töresine uygun davranma: "Olur şey mi bu, haydi edebinle çık git, çekil karşımdan!" - *Abdülhak Şinasi Hisar*

2. isim İyi ahlak, incelik, terbiye.

- TL’de edeb kelimesinin 7 farklı tanımı yapılmıştır. MBTS’te “edebiyat” kelimesinin edeb kökünden geldiğini bir maddesine ekleyerek ve tasavvuftaki anlamıyla birlikte 4 farklı tanım yapmıştır. GTS’te ise “toplum töresine uygun davranma, iyi ahlak” şeklinde 2 farklı tanım yapılmıştır.

Edep kelimesinin Arapça'daki anlamları GTS'ye tamamen geçmemiştir. Anlam daralması meydana gelerek kelimenin tanım sayısı azalmıştır. Örneğin “ iffet ve namus” anlamları GTS’de verilmemiştir.

1.18. idmān

TL[208]

ادمان **idmān** - [idmān] - ‘Arabca - isim; *müte‘addī* - Müdāvemetle kazanılan meleke, mümārese; bir işe, meleke hāşıl edilecek tarzda devām etmek.

Zevki var ehl-i dil ü tab‘a sitem eylemeden

Çäre ne devr ideli böyledir **idmān**-ı felek

Nef‘i

MBTS

idmān: i. (Ar. *demn* “bir şeye devam etmek”ten *idmān*) [Fr. *exercice* karşılığı olarak Türkçe’de türetilmiştir] 1. Alışkanlık kazanmak için bir şeyi birçok defa tekrarlama, meleke kazanmak için yapılan tâlim: *Bağdaş kurup mindere oturmak idmanı yapmamış olan zamânına göre modern bir İstanbul çocuğuna yalnız o vaziyet bir azap teşkil edebilirdi* (Refik H. Karay).

2. Bu tekrarlamamanın kazandırdığı alışkanlık: *İçkide Tosun Ağa kadar değilse bile hemen ona yakın idmanı vardı* (Hüseyin R. Gürpınar).

3. Vücut gücünü arttırmak için yapılan hareketler, beden eğitimi, jimnastik.

GTS

idman: 1. isim, spor Vücudun gücünü ve dayanıklılığını artırmak, taktik çalışmaları yapmak, maçlara hazırlanmak için yapılan uygulama; çalışma, hazırlık çalışması, antrenman.

2. isim Herhangi bir duruma veya bir şeye alışkanlık kazanmak için yapılan tekrar; talim: "Tatil saatlerinde hatiplik idmanları yapardık." - *Falih Rıfkı Atay*

3. isim, mecaz Herhangi bir duruma veya şeye alışkanlık kazanma: "İçkide Tosun Ağa kadar değilse de hemen ona yakın idmanı vardı." - *Hüseyin Rahmi Gürpınar*

- TL, GTS ve MBTS’te idman kelimesi “tekrar etme ve alışkanlık kazanma” anlamlarında kullanılmıştır ve tanık gösterilmiştir. İdman kelimesi günümüzde kullanılmaya devam eden bir kelimedir.

İdman kelimesi Günümüz Türkçesinde antrenman, alışkanlık kazanma gibi anlamlara gelerek Arapça’da kullanıldığından başka anlamlar eklenmesine sebep olmuştur. Anlam genişlemesine bir örnektir.

1.19.edā

TL[209]

إِدَا edā - [édā] ‘Arabça - müte’addī, Ödemek.

MBTS

edā: . (Ar. *edā*) 1. Ödeme, verme: “*Edâ-yı deyn.*” *Keseye akçe girmek hoş gelir, edâsı mehli tamam oldu mu kişi ağrıya uğrar, ovunur* (Ahmed Vefik Paşa).

2. Üzerine borç olan veya borç hükmünde bulunan şeyi yerine getirme, yapma, îfâ etme, icrâ etme: “*Edâ-yı hac.*” “*Edâ-yı namaz.*” *Zahmlerden bin ağız açtım edâ-yı şükr için / Her okun bir ni’met-i mükerrerdur bana* (Fuzûlî).

GTS

eda: Verme, ödeme, yerine getirme: "Bir zamanlar gözünde büyüttüğü adama bir nevi minnet borcu edası olmalıydı bu." - *Osman Aysu*

- Eda kelimesi TL’de “ödemek” olarak tanımlanmıştır ve tanık verilmemiştir. MBTS’te ise “yerine getirme” anlamında da kullanılmıştır. GTS’de ise “ödemek” olarak tanımlanmış ve tanık gösterilmiştir. Günümüzde eda kelimesi kullanılmaya devam etmektedir.

Günümüz Türkçesinde eda kelimesi verme ve ödeme anlamının dışında yerine getirme anlamında kullanılmıştır. Bu durum anlam genişlemesine örnektir.

1.20. iz’ân

TL[209]

اِذْعَان **iz‘ān** -[idh,ān] - ‘Arabça – *lāzım – luga*t - ḥużū‘, inkıyād, itā‘at, añlayış, idrāk, ‘irfān, tereddüdü müte‘ākıb zihinde ḥuşûle gelen cezm ve yakīn.

Darb-ı meşeller:

- **İz‘ān** didikçe uzandı
- **İz‘ān**ına tırb şıkayım.

MBTS

iz‘ān: i. (Ar. *ze‘an* “boyun eğmek, kabullenmek”ten *iz‘ān*) 1. Anlayış, kavrayış, ferâset: *Çok mudur ey çeşm-i fettân ol kadar iz‘an bize* (Şeyhülislâm Yahyâ). *O çocukluk hâlimle, iz‘ânımla birdenbire fırladım* (Ahmet Râsim).

2. eski. İtâat, inkıyat: “Fermân-ı vâcibü’l-iz‘an: İtâat edilmesi gerekli olan emir.”

GTS

izan: eskimiş, Anlayış.

- TL’de izan kelimesi “anlayış” anlamına gelecek şekilde birden çok kelimeyle tanımlanmıştır ve atasözleriyle tanık gösterilmiştir. MBTS’te ise aynı anlamda tanımlamalar yapılmıştır. Kelimenin eski şekli olarak inkıyat kelimesi verilmiştir, bu kelime de TL’de tanımlarda verilmiştir. MBTS’te tanık verilmiştir. GTS’te izan kelimesi “anlayış” olarak tanımlanmıştır.

İzan kelimesi Arapça’da pek çok anlama gelecek şekilde tanımlanmıştır fakat GTS’de bazı anlamlar yer almamaktadır. Bu durum anlam daralmasına örnektir.

1.21. ibdā

TL[185]

اِبْدَاء **ibdā‘** [ibda] - ‘Arabca - *müte‘addī* - göstermek, meydāna çıkarmak, izhār etmek; ibdā etmek, taşnī‘ etmek, vücūda getirmek; ḥalk ve icād ‘etmek.

bağınız - ibdā‘

MBTS

ibdā': (Ar. *bed* ‘‘benzeri olmamak, yeni olmak’’tan *ibdā*) **1.** Yeni ve güzel bir şeyi ilk defa meydana getirme: *Eğer maksûdu ancak âhiret olsaydı Yezdân'ın / Ne hikmet vardı ibdâında hiç yoktan bu dünyânın* (Mehmet Âkif).

2. edeb. Yeni ve güzel bir eser meydana getirme: *Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn'u ile Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ı birer ibdâ eseridir* (Tâhirü'l-Mevlevî). *İbdâda ortaya konulan şeyin fevkalâde güzel olması şarttır* (İskender Pala).

GTS

ibdâ: isim, eskimiş, Arapça, Yaratma, yoktan var etme.

- İbda kelimesi TL'de 8 farklı şekilde açıklanmıştır ve ‘‘meydana getirmek’’ şeklinde tanımlanmıştır, tanık gösterilmemiştir. MBTS'te de aynı anlama gelecek şekilde tanımlanmıştır ve tanık gösterilmiştir. GTS'te ise ‘‘yaratma’’ şeklinde bir tanımlama yapılmıştır.

İbda kelimesi GTS'de anlam daralmasına uğramıştır çünkü Arapça'da tanım sayısı daha fazladır. ‘‘Meydana çıkarmak, göstermek’’ gibi bir çok anlam GTS'de yer almamaktadır.

1.22. ibre

TL[186]

إبرة ibre [ibre] – ‘Arabca – isim – ıgne; gölgesi basîte-i şemsiyye üzerinde sâ'âti gösteren ince ve uzun demir; hayvânât takî'yyede bedeniñ zeyli, ki huṭut-ı müteḥârrikeye [Flajellum] müşâbihdir; istiğmâtı hâmil olan istitâle-i mübeyyiz ki ‘umûmiyetle nesc-i hücrevîden müteşekkil üştüvânî , beyzî, menşûri ve şibh-i tüyci olur.

MBTS

ibre: i. (Ar. *ibre*) **1.** Ölçü âletlerinde rakam veya işâretleri gösteren hareketli iğne: *Adam gözleri kendi saatinin ibresinde, ‘‘Kırk beş sâniye geri ayarladı’’ diye düşündü* (Târık Buğra).

2. bota. Çam, sedir, köknar gibi ağaçların iğne biçimindeki yaprağı.

GTS

ibre: 1. isim Ölçü aletleri, saat ve göstergelerde sayı veya işaret göstermeye yarayan hareketli iğne: "Birtakım ışıklar yanıp sönüyor, kadranların ibreleri titreyerek yükselip alçalıyor." - Çetin Altan

2. isim Çam, ardıç, sedir vb. ağaçların yaprağı.

- TL, GTS ve MBTS'te ibre kelimesi "ölçü aletlerindeki işaret gösteren hareketli iğne" tanımına benzer şekilde tanımlanmıştır. Fakat GTS ve MBTS'te "ağaçların iğne biçimindeki yaprağı" şeklinde de anlamı verilmiştir. GTS ve MBTS'te tanık verilirken TL'de tanık verilmemiştir.

İbre kelimesi Arapça'da hareketli iğne anlamına gelirken Günümüz Türkçesinde ağaç yaprağı anlamına da gelmektedir. Bu durum anlam genişlemesine örnektir.

1.23. esâṭīr

TL [204]

أساطير **esâṭīr** [ésâṭīr] -'Arabca : üşṭureniñ cem'î - *isim* - Maşallar, hikâyeler, efsâneler, ḥurâfeler; eski zamânların ilâhlarına ve kahramânlarına mûte'allık ḥayâlî rivâyetler.

- Rivâyât ve **esâṭīr**den kaṭ'-ı nazar bizce târîhen şâbit olan...

Nâmık Kemâl

MBTS

esâṭīr: *i.* (Ar. *uşṭûre* "masal"ın çoğul şekli *esâṭīr*) Masal ve efsâne kabîlinden hikâye ve rivâyetler, ilk çağ insanlarına ve tanrılarına âit mâcerâları anlatan ve milletlerin eski inanç ve duygularını aksettirmesi bakımından değer taşıyan olağanüstü ve garip hikâyeler, masallar, *mitoloji*: *Gör dâimâ önünde esâṭīr-i evvelin / Gökten dehâ-yı nârı çalan kahramânını* (Tevfik Fikret)

GTS

esâṭīr: *isim, eskimiş, çokluk, mitoloji*: "Kafamı rüya ve esatirden temizlemek, istiklallerin en güç elde edileni olan fikir istiklaline erişmek için değil mi?" - *Reşat Nuri Güntekin*

- MBTS ve TL’de esatir kelimesi aynı anlam verilmiş ve tanık gösterilmiştir. GTS’te ise tanım yapılmadan tanık gösterilmiştir. Esatir kelimesi üsture kelimesinin çoğulu şeklindedir ve “masallar” anlamına gelmektedir.

Esatir kelimesi Arapça’da masal, hikaye, efsane gibi anlamlara gelirken GTS’de sadece mitoloji şeklinde tanımlanmıştır. Bu durum anlam daralmasına örnektir.

1.24. ezel

TL [221]

عزل **ezel** [ézél] - ‘Arabca - isim - İbtidâsı olmayan zamân , kâdem ; vücûduñ ya’ni varlığıñ mâzîde devâmı ; istimrârı’l-vücûd fî ezmine-i muḳaddereti ğayri mütenâḫiyeti fî cānibi’l-müstakbel [ta’rîfât] ; taṣavvuf-mebde-i ‘âlem-i ervāh.

Feyz-i isti’dād-ı zātın gör kim itmiş tā **ezel**

Cezbesi hūrşîd ü mâh ü âsumânı mevlevî

Nef’î

MBTS

ezel: (Ar. *ezel*) 1. Başlangıcı olmayan geçmiş zaman, başlangıcı tasavvur edilemeyen zaman. Karşıtı: ebed

2. Ruhlar âleminin başlangıcı: “*Ezel meclisi.*” “*Ezel buyruğu.*” “*Bezm-i ezel.*” “*Hükm-i ezel.*” Kim ezel günü şâha mahrem-i esrâr ise / Haldaşımdır râzdaşımdır gelsin ol bîçâreler (Eşrefoğlu Rûmî’den)

GTS

ezel: isim, Arapça. Başlangıcı belli olmayan zaman; öncesizlik: "Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım / Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım" - Mehmet Akif Ersoy

- Ezel kelimesi GTS, MBTS ve TL’de aynı anlama gelecek şekilde tanımlanmıştır ve üç sözlükte de tanık gösterilmiştir. Günümüzde kullanılmaya devam edilen bir kelimedir. Ezel kelimesinin zıt anlamlısı “ebed” kelimesidir.

1.25. irem

TL [217]

ارم **irem** - [irém] - ‘Arabca - *isim* - Esāṭīre göre, ‘Ādiñ oğlu Şeddād’ın yaptığı cennet ki ecdādından birinin edına nisbetle tesmiyye itmişdi.

Hacīl oldum bu sebebden ki nigāriñ yüzine

İremiñ gülşeni vü ravza-i rıdvān dimişim

Nesīmī

MBTS

irem: Efsâneye göre Ad kavminden Şeddād’ın cenneti yeryüzünde kurmak maksadıyle yaptığı şehrin adı olup edebiyâtımızda “cennet bağı, dünya cenneti, cennet kadar güzel ve bayındır yer” anlamında ve genellikle *bâğ-ı İrem* şeklinde kullanılır: *Ermek ister ise âdem İrem-i mağfîrete / Kimseyi kırmayarak gitmelidir âhirete* (Abdülhak Hâmit’ten).

GTS

-

- TL’de ve MBTS’te irem kelimesi “cennette bir bahçe” anlamında verilmiştir ve tanık gösterilmiştir. İrem kelimesi yıllardır kız çocuğu ismi olarak kullanılmaktadır fakat GTS’te irem kelimesi madde başı olarak bulunmamaktadır.

İrem kelimesi cennet kadar güzel yer anlamına gelmektedir ve anlam değişmesi söz konusu değildir.

1.26. ahz

TL[203]

اخذ **ahz** - [akhdh] - ‘Arabca - *müte’addī, isim* - Almak, alma, alış.

ahz-i sār, ahz-i intikām - Öc alma.

Ser güy-i gamdan güzār eyleriz.

Felekden yine **ahz-i sār** eyleriz.

‘İzzet Molla

MBTS

ahz: i. (Ar. *ahz*) Alma, alış: *Tam ihtilâlciler arkasında ahz-ı mevki ediyordum* (Ahmet Râsim).

GTS

ahzetme: isim. Alma.

- Ahz kelimesinin tanımlamada GTS, MBTS ve TL’nin ortak ifadeleri “alma” kelimesi olmuştur. “Alış” kelimesi MBTS ve TL’de yer almaktadır. Ayrıca “almak” kelimesi TL’de üçüncü bir tanım olarak verilmiştir. Ahz kelimesinin anlamı “al-“ fiil kökünün “-ma, -ış-, mak” isim fiil eklerini alarak “alma, alış ve almak” hallerine gelen bir isim şeklinde tanımlanmıştır. TL ve MBTS’te tanık gösterilmiştir. “Āhiz” kelimesi “alan” anlamına gelmektedir. “Āhize” kelimesi de telefon cihazının sesini almaya yarayan parçası manasına gelmektedir ve günümüzde kullanılmaya devam edilmektedir.

Ahz kelimesinin Arapça’da kullanılan anlamı GTS’de aynen verilmiştir. Anlam değişimi söz konusu değildir.

1.27. ahvel

TL[202]

احول **ahvel** - [ahvé] ‘Arabça - *müştağ* - Biri iki gören, şaşı, şehlä. Fârisî: Luç

Yüzme egeri bakamaz zira

Feleğin çeşm-i **ahveli** görünür

Nef’i

MBTS

ahvel : sıf. ve i. (Ar. *havel* “şaşı olmak”tan *ahvel*) 1. Şaşı: *Ben seninle müttehidim yoktur ikilik / Ahvel nazarı n’ola bu ahvele dönerse* (Kadı Burhâneddin). *Yüzüme eğri bakamaz zîrâ / Feleğin çeşm-i ahveli görünür* (Nef’î).

2. *mec.* Ters gören, yanlış gören: *Ne mükedder mizâc-ı ahvel* (Tevfik Fikret).

GTS

-

- Ahvel kelimesi “şaşı” anlamına gelmektedir. Bu tanım TL ve MBTS’te ortaktır. TL’de ayrıca “biri iki gören ve şehla” tanımları da yapılmıştır. Ahvel kelimesinin mecaz anlamı olarak MBTS’de “ters veya yanlış gören” şeklinde verilmiştir. GTS’de bu kelime yer almamaktadır. TL ve MBTS’te tanık gösterilmiştir.

Ahvel kelimesi Arapça’da biri iki gören, şaşı anlamına gelirken Günümüz Türkçesinde ters ve yanlış gören anlamlarına gelmiştir. Anlam genişlemesi meydana gelmiştir.

1.28. eşās

TL[194]

اثاث eşās - [éthāth] ‘Arapça - *isim* - Ev eşyası, mefrûsât. Müfredi ve cem‘i birdir.

MBTS

eşās: *i.* (esās) Eşyâ, mal mülk, metâ: *Ki yâ Ahmed ol kul kim işlerse dört hısâl / Ben ana verem uçmakta sarây u esās* (Yazıcıoğlu Mehmed).

GTS

esas: *Arapça* 1. *isim.* Bir şeyin özünü oluşturan ana öge; yapı taşı, asliye.

2. *isim.* Bir iş veya sözde doğru biçim: Bu işin esası böyle değil.

3. *isim.* Ana, temel olarak alınan; yapı taşı, asıl, uknum, üs.

- Esas kelimesi TL ve MBTS’te “eşya” anlamına gelecek şekilde tanımlanmıştır. MBTS’te kelime ile ilgili tanığa yer verilmiştir. GTS’te ise esas kelimesinin tanımı başka şekildedir. Bunun sebebi şudur; esas kelimesinin Arapça’da farklı iki şekilde yazılması ve farklı anlamlara gelmesidir. GTS’de bahsedilen “esas” kelimesinin anlamı “bir şeyin özü, doğrusu” biçimindedir ve günümüzde kullanılmaya devam eden bir kelimedir.

1.29. iblīs

TL[187]

ابليس **iblīs** [iblīs] - ‘Arabca - *isim*; *şıfat* - Şeytān; *mecāzen* - Hīlekār, dekci, muğfil.

- İnnehü a‘cemiyyün bi-delīli imtinā‘a mine’s-şarf. [Akrabü’l-mevārid]

MBTS

iblīs: 1. Şeytan: *İblis, Allah’ın emrine karşı gelmiştir; çünkü o cin tayfasındandı, ateşten yaratılmıştı* (Kâtip Çelebi’den Seç.). *Her ne var âdemde var âdemden iste Hakk’ı sen / Olma iblīs ü şakî âdemde sırrullah var* (Nesîmî). *Sen mi bilmezsin? İblise pabucu ters giydirirsin be!* (Mahmut Yesâri).

2. *mec.* Hīlekār, habis, çok kötü kimse: “*Bu iblisin hakkından kim gelecek?*” *Göğsümde sevdâlı kumru gibi dem çeken kadın sanki o değil, bir iblis* (Safiye Erol).

GTS

iblis: Arapça. 1. *isim*, *din bilimi*. Şeytan.

2. *isim*, *mecaz*. Kötü, düzensiz kimse: “Ne iblistir o Sezai, bir ben bilirim, bir de Allah.” - Attilâ İlhan

- TL, MBTS ve GTS’de ilk anlamı “şeytan” olan iblis kelimesi günümüzde de kullanılmaya devam edilen bir kelimedir. Mecaz olarak “hīlekār” anlamına gelmektedir. Üç sözlükte de tanık gösterilmiştir.

İblis kelimesinin Arapça’da verilen anlamları GTS’de yer almaktadır. Anlam değişmesi yoktur.

1.30. ibrisim

TL[186]

ابريسم **ebrisim** [ébrisîm] - ‘Arabca - *isim* - Fārisî: *ebrīşimden mu’arreb* - bakınız - ebrīşim.

أبريشم **ebrişim** [ebrîchum] - Fārisî - *isim* - Bükülmüş ipek teli. Garb Türkçesinde - ibrişim- telaffuz edilir.

MBTS

ibriřim: i. (Fars. *ebriřum*'dan) [Kelime Türkçe'den Bulgarca, Sırpça ve Yunanca'ya da geçmiřtir] 1. Bükülmüř ipekten iplik: *Tayyar Aęa, Tayyar Aęa, al bu ibriřimi deęiřtir, rengi uymuyor* (Hüseyin R. Gürpınar).

2. sıf. Böyle iplikten yapılma: "*İbriřim kese.*" *İçi hasırlı, ibriřim püsküllü bir fes alıyorum* (Yusuf Z. Orta).

GTS

ibriřim: *Farsça ebriřum*. 1. isim Kalınca bükülmüř ipek iplik.

2. sıfat Bu iplikten yapılmıř.

- İbriřim kelimesinin kökeni Farsça olmakla birlikte kelime Arapça'ya da geçmiřtir. GTS'te de yer alan bu kelime MBTS'te yer alan tanımdan anlařıldıęı üzere de Türkçe'den farklı dillere aktarılmıřtır. Bu aktarımlar telaffuzda farklılıklar oluřmasına neden olmuřtur. MBTS'te kelime ile ilgili tanık gösterilmiřtir.

Ebrisim kelimesi bükülmüř ipek teli anlamına gelir. GTS'de bu tanım kalınca bükülmüř ipek iplik olarak yapılmıřtır. Bu durum anlam daralmasına yol açmıřtır çünkü bu tanımlamada ipek iplięin kalın ya da ince olmasıyla ilgili detay verilmiřtir.

1.31. ebed

TL[184]

ﺀﺒﺪ **ebed** [ebed]- 'Arabca - *ism-i zamān* - Mebde ve nihāyet tařavvur idilemeyen zamān ve müddet; istiķbāle devām-ı vcd; nihāyeti olmayan ve bir řeyle mķayyed veyā bir řeye mnhařır bulunmayan müddet-i zamān.

Ebed, ezel 'aynı naęmedir, bizler

Bu vaĥdet-i nayiniņ bir nevāsıyız

Dotor 'Abdullāh Cevdet Beg

MBTS

ebed: i. (Ar. *ebed*) Sonu olmayan gelecek zaman. Karşıtı: Ezel: *Ezelden aşk oduna yana-geldim / Anınçün tâ ebed mestâne geldim* (Sünbülî). *Mestim ezelî ve tâ ebed mest* (Abdülhak Hâmit). *Îlâhî ben kalayım tâ ebed bu zulmette* (Cenap Şahâbeddin).

GTS

ebet: isim, Arapça *ebed*. Sonu olmayan gelecek zaman; sonsuzluk: "İşte bu, ezelden bilinmemiş, ebede kadar bilinmeyecektir." - Hüseyin Rahmi Gürpınar

- Ebed kelimesi Türkçe'nin kurallarına uygun olacak biçimde GTS'te "ebet" olarak yer almaktadır. TL'de üç farklı şekilde tanımlamaya yer verilmiştir. "Sonu olmayan gelecek zaman" şeklinde ortak bir tanımlama söz konusudur. Üç sözlükte de tanık gösterilmiştir.

Arapça'da ebed kelimesi birden fazla şekilde tanımlanmıştır ama anlamı sonu olmayan gelecek zaman şeklindedir. GTS'de durum değişmemiştir ve anlam değişmesi meydana gelmemiştir.

1.32. ebcad

TL[184]

ابجد ebcad [ebdjed] - 'Arabça - Hurûf-i 'Arabiyyeyi câmi' olan ma'nâsız sözler:

Ebcad - hevvez - hutî - kelemen - sa'feş - kâraşet - şehhaz - dazığ - lan

Bu harflerin şırasına göre tekâbülden eden 'adadlere "ebcad hesâbı" denilir, ki en ziyâde kullanılan şekli şudur:

ا = 1	ب = 2	ج = 3	د = 4
ه = 5	و = 6	ز = 7	
ح = 8	ط = 9	ی = 10	
ك = 20	ل = 30	م = 40	ن = 50
س = 60	ع = 70	ف = 80	ص = 90
ق = 100	ر = 200	ش = 300	ت = 400
ث = 500	خ = 600	ذ = 700	
ض = 800	ظ = 900	غ = 1000	

[ء] ile [آ] harfleri [الف] gibi bir sayılır. Kāf-ı Fārisī ile şağīr, kāf kāf-ı ‘Arabī gibi i‘tibār olunur. [پ،چ،ژ] harfleri ‘Arab elifbāsının [ب،ج،ز] harfleri muḳābilidir.

Aña ma‘lūm idi esrār-ı kitāb-ı melekūt

Gelmeden levḥ-i hecāya kelimāt-ı **eb u ced**

Nābī - Na‘t

MBTS

ebced: i. (Ar. *ebced*) 1. Arap alfabesi, harfleri belli bir düzene göre sekiz gruba ayrılarak sıralandığında, birinci gruptaki harflerin okunuşundan meydana gelen kelime ve bu sıranın bütünü ad: *Âlimlere ebced hocası olmak olur âr / Alçak görünen ebcede âlî nazarım var* (Niyâzî-i Mısırî).

2. Bu sıralanışta harflere sırasıyla bir rakam değeri verilmesinden meydana gelen hesaplama sistemi [Özellikle târih bildirmek için kullanılır. Târih, kelimenin harflerinin sıra ile rakama çevrilmesiyle elde edilir]: *Şâirler ebced ile söyledikleri beyitlerde çoğunlukla kelime oyunları yapar ve sanat gösterirlerdi (...) Ebced hesâbı, özellikle mezar taşları ve yapı kitâbelerinde çok kullanılmıştır* (İskender Pala).

GTS

ebcet: isim - Arap alfabesinin her harfî bir rakamı karşılayan ve anlamsız sekiz kelimededen oluşan değişik bir düzeni.

Ebced kelimesi anlam değişimine uğrayan bir sözcük değildir.

1.33. ebabil

TL[183]

أبَابِيل **ebābil** [ebābīl] - ‘Arabça - *müfredsiz cem*’ - Dağ kırlangıcı; bir sıra üzerinde giden kuş sürüsü.

- Ve ersele ‘aleyhim ṭayrān **ebābīl**.

Kelām-ı Hâk

MBTS

ebâbil: (Ar. *ebâbil*) Serçegillerden, keçisağan ve dağ kırlangıcı denen kuş, çoban aldatan [Kur’ân-ı Kerîm’in 105. Fil sûresinde, “Ebrehe’nin ordusunu attıkları taşlarla mahveden kuş sürüsü” mânâsı ile geçen kelime edebiyâtımızda çok kullanılmıştır]: *Olmadan Ebrehe-veş seng-zen-i Kâ’be-i dil / Düşmen-i Kâ’be’ye vur sengi ebâbil gibi* (Nâbî).

GTS

ebabil: *isim, hayvan bilimi* - Sağanlardan, kentler ve açık alanlarda yaşayan, kırlangıca göre kanatları daha uzun ve kavisli bir tür kuş; dağ kırlangıcı, vatvat (Apus apus).

- Ebabil kelimesi GTS, MBTS ve TL’de bir tür kuş anlamına gelecek şekilde tanımlanmıştır. TL’de ve MBTS’te tanık gösterilmiştir.

Ebabil kelimesi Arapça’da dağ kırlangıcı, kuş sürüsü anlamlarına gelirken GTS’de keçisağan, vatvat gibi anlamları da eklenmiştir. Anlam genişlemesine bir örnektir.

Ele alınan Arapça kelimelerin GTS’te yer almasına dikkat edilmiştir. GTS’te yer almayan ya da günlük dilde çok rastlamadığımız kelimeler incelemenin dışında bırakılmıştır. Arapça kelimeler dilimize geçerken anlamlarını çoğunlukla korumuştur. Neredeyse tüm kelimelerde anlam değişimleri de yaşanmıştır. Anlam genişlemesi daha fazladır. Günlük konuşmada kelimeler farklı anlamlara gelecek şekilde kullanıldıkça anlam genişlemesi oluşmaya başlar. Anlam daralması ise zamanla yerini başka kelimelerin aldığı anlamların kaybolmasıdır. Verilen örneklerle bu durum açıklanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVİRİ YAZILI METİN

1. TÜRK LÜGATİ'NİN “ELİF” MADDESİNİN 173 - 224 (AYRUM - İSPİR MADDE BAŞI ARASI) SAYFALARININ ÇEVİRİ YAZISI

[173]

ایروم **ayrum** - [airoum] - ایروام - [irvam] - Çağatay - *isim* - Sipāhīlık uşūli ve mahāreti.

El-lügatü'n-Nevāiyye şāhibi, bu iki lügati bir ma'nāda gösteriyor. Bave Dö Qortey, bunu: ayrum, irvam - tarzında yazdığı hâlde, Vambery yalnız - ayrum - şeklini kayd ediyor.

baķıñız - avrum

- Barça bilig bile **ayrum** dāygāne bulub şöhet tuttı...

Tārīḥ-i Mülūk

- Sipāhīlıkde hem **ayrum**lar kim bolur, oķ atmaķda celd ve kılıç salmaķda çāpık ve sāir celādetlerde anca bar kim 'aşrınıñ ehli pesend kılurlar...

Nevāyī - Mecālisü'n-Nefāyis

آيسين غورون **aysin gürün** [äisyn goroun] - آيين - [äiyn] - Moğolca - Altun ordu; niyüçleriñ kendilerine verdikleri 'unvān.

آيقاق ، آيقاق **aykaķ ,aykāğ** - [äigak] - Çağatay - *şıfat* - Beyhūde , 'abeş , fāidesiz.

- Nadanğa söz dimek **ayğagdur**...

Nevāyī - Maḥbūbü'l-Ḳulūb

آيقاق **aygak** - [äigak] - Kazan - *şıfat* - Müzevvir.

آيغیر **ayğır** - [äigyr] - Çağatay - [ay - yabānī, vaḥşī] - *isim* - Korkunç hayvān, ayğır.

yabān ayğırı - *mürekkab isim* - Dīv, cānāver; gülbeyabānī; böyle bir maḥlūkuñ te'sīrine verilen şar'a 'illeti.

آيغير ، ايغير **ayğır** - [aïgyr] - Ğarb - isim - Atın erkegi; *mecāzen* - Żabt olunmaz, azgın, haşarı.

Bağluyam aḥūr-ı ‘aşk-ı yārda **ayğır** gibi

Zülfünün sevdāsı başımda yularımdur benim

Sürürî - Hezliyyât

[174]

şu ayğırı - *mürekkeb isim* - Afrika nehirleri sâhillerinde yaşar, zevâtü’s-sedâyâdan büyük bir hayvân.

deñiz ayğırı - *mürekkeb isim* - Bir nev’i büyük balık.

aygırlık - [lı] - isim - *mecāzen* - Yaramazlık, haşarılık, serkeşlik, azgınlık; dürüştlük, huşûnet.

آيغير **ayğır** [aïgyr] - Āzerî - isim - Ayğır.

آيغير, ايغير **ayğır** [aïgyr] - Kāzan - isim - Ayğır.

baķıñız - ata at

aygırlanmak - *lāzım* - Aygırlık etmek.

آيقاماق **aykamak** [aïkamak] - Çağatay - *müte‘addī* - Çok söylemek, gevezelik etmek.

aykak - *müştaş* - Geveze, çal çeñe, çok sözlü.

آيقاماق **aykamak** [aïkamak] - Kāzan - *müte‘addī* - Bulandırmak; karışdırmak.

baķıñız - sülkümek; bulğatmak.

kol aykamak - El şallamak, el ile işâret etmek; çağırmaq; *mecāzen* - İğvâ ve izlâl etmek; elem ve iztırâb vermek.

baş aykamak - Baş şallamak; baş silmek.

aykatmak - *müte‘addī* - Şallatmak.

aykaşmak - *müşâreket* - Şallaşmak.

aykalmak - *muṭāva‘at* - Çalkanmak, iki tarafa şallanmak; şarsılmak; bulanmak; karışmak; kaynamak; izdiḥām hāşıl olmak.

baķıñız - çaykalmak; tolgunlamak.

aykav çaykav - *terķib* - Karma karışık; alt üst; izdiḥāmdan kimse kimseyi bilemeyecek gibi.

baķıñız - kamaçav; ıgı zıgı.

aykaldırmak - Çalkatmak, şallatmak.

aykaşdırmak - Azar azar ve ara sıra çalkalamak.

aykaşdırğalamak - *baķıñız* - aykaşdırmak.

aykı çaykı - *terķib* - Şallayup çalkalama.

آيقارماق **aykarmak** [aïkarmak] - Çağatay - *baķıñız* - haykarmak.

آيقیری **aykırı** [aïkyry] - Ğarb - *baķıñız* - arķurı.

ايل **ayıl** [aïyl] - Ğarb - *isim, şıfat* - *mehcūr* - Yañ, kenār; biriniñ yañında giden, hem-rāh, yoldaş, yañdaş.

آيىل, ايل **ayl, ayıl** [aïyl] - Çağatay - *isim* - Kulan.

- Atımnıñ **ayılı** üzülüb aykarı ürküldü...

Bäbürnäme

ayılıtmak - *lāzım* - Arka üstü düşmek; dönmek, çevrilmek.

- Atım boylab **ayılınıb** meni yağınıñ içine aylatıb yıqtı...

Bäbürnäme

آيلا **ayla** - [aïla] - ‘aile? - Kaşğar - *mü‘enneş isim* - Kadın; zevce.

آيلاق **aylak** - [aïlak] - Türkmence - *isim* - Körfez, koy.

آيلاندیز **aylandız** - Ğarb - Fransızca: aylante, ailante - *isim* - Japonya verniği ağacı.

آيلانماق **aylanmak** - [aïlanmak] - Uyğur - *lāzım* - Dönmek, devr etmek, aylanmak.

aylaşmak - *bakıñız* - aylanmak.

aylaş - Dönme, devr, aylanma.

Qalı başğuşa bulmasa sen yarı

Yalawaç ıdıp sen bar *illesh* yorı¹

Qudatqu Bilig

آيلانماق **aylanmak** - [aılanmak] - Āzerī - *lāzım*; *müte‘addī* - Dolanmak, aylanmak, dönmek.

aylandırmak, aylandurmak - Dolandırmak, döndürmek, aylandırmak.

aylak - *müştāk* - İşi gücü olmayup şurada burada dönüp dolaşan, aylak.

آيلانماق **aylanmak** - [aılanmak] - Qazan - *lāzım* - *tahfīfen* [eylenmek] telaffuz edilir. Aylanmak, dolanmak, devr etmek; inqılāb etmek.

bakıñız - ayarmak

- Bugünniñ miñneti ırtege rāhatga *aylanur* ve bugün rāhatı ırtege miñnetge *aylanur*...

Molla ‘Abdü’l - Nāşıroğlu

آيم **aym, ayım** - [äıym] - Çağatay - *mü‘ennes isim* - Aşıl kadın, hanım; Türkistān’da hanlarıñ vālidelerine verilen ‘unvān.

bakıñız - aya, aye.

آيماق **aymak** - [äımak] - Çağatay - *isim* - Oymak, kabīle.

bakıñız - oruk.

çehār aymak - Herat taraflarında iskān eden dört kabīle.

- Ol nevāhī dağı tağ ve tüzdeki ra’ıyyet ve *aymak* tamām girdiler.

Bäbürnäme

¹ TL: Qalı başğuşa bulmasa sen yarı // Yalawaç ıdıp sen bir *aylaş* yorı

آيماق **aymak** - [aïmak] - Çağatay - *isim* - Koyun yetiştiren halk.

آيماق **aymak** - [aïmak] - آيلانماق **aylanmak** - [aïlanmak] - Çağatay - *lâzım* - Aymak, ağmak, dolanmak; dönmek, devr etmek; dönmek, bir şeyiñ hâl ve şeklini almak.

aymanmak - *baķıñız* - aylanmak

Perdeler birbiriñe *aylangan*

Dürr encümdin incü turlangan

Nevāyī - Seb‘a-i Seyyāre

[175]

Egri uçuş birle çöküb *aylanub*

Qayda ki pervene barib ortanıb

Nevāyī - Ḥayretü‘l-Ebrār

Gör gamım eفزunluğın her dem ki eşkim seyliniñ

Qatresi baħr oldı imdi *aylanub* devr-i kaŋa hem

Nevāyī - Bedāyī‘ul-Vasať

- Teveccüh-i Ḥaķ sübhaneħü ve te‘ālāğa yüzlenmek ve olyan *aylanmaķdur...*

Nevāyī - Maħbübü‘l-Qulüb

- Ta ol cem‘ğa faķirniñ söziniñ şıdķı tamām zāħir bolub ol ‘aķīdeleri dīn *aylanub* faķirniñ ‘aķīdesiğa geldiler..

Nevāyī - Ḥamsetü‘l-Müteħayyirīn

aylandurmak - *müte‘addī* - Döndürmek; dolandırmak, devr itdirmek.

baş aylandurmak - Baş döndürmek; *mecāzen* - Aldatmak, iğfāl etmek.

- Cemī‘ arzudın çıķmak ki haķnıñ ğayrığa *aylandurğay* ve māsivallāħ iştiğālīga çırmandırğay...

Nevāyī - Maħbübü‘l-Qulüb

Sāķīyā sāğarnı aylantur ki her sā‘at-i ħumār

Ža‘fdın **başımnu** sāğar devridin **aylanturur**

Nevāyī - Nevādirü’ş-Şebāb

Gök tigirmen taşın **aylandurmağ** ister **başıña**

Dime ay ve gün başım üzere bu kim seyyāredür

Nevāyī - Fevāidü’l-Kiber

aylana - isim - Devre, çevre, eṭrāf.

- Memleketimniñ uzunı ve **aylanası** ne çaqlıq yir turur...
- Āhirü’l emr **aylana** yaqını kabab tiri tutub şehzādelerniñ aldığa alıb bardılar...

Ebü’l-Ġāzī - Şecere-i Türkī

aylanma - *taḥkīkī* - Dönme, devr, devrān; qaşırğa, gird-bād.

aylanç - *baquñız* - aylanma

aylana aylana - *terkīb* - Döne döne.

Qaçan sürse semend ol şehsuvār **aylana aylana**

Barur göñlüm anña bī-iḥtiyār **aylana aylana**

Agehī

aylamağ - *müte‘addī* - Şarmağ - kuşatmağ.

altay - ayla - Döndürmek, çevirmek.

Ġarb - Ayartmağ.

Qoybal - eyhānerin - Dönmek, devr etmek, aylanmağ.

ایمانمق **aymanmağ** - [aïmanmak] - Uyğur - *lāzım* - Utanmağ; şaқınmağ, çekinmek.

Taқı **eymenür** erdim emdi saña

Selāmın emān berdiñ emdi maña²

Ƙudatƙu Bilig

آيمانق **aymanmak** - [aïmanmak] - Ğarb - *lāzım* - *mehcūr* - Ƙorƙmak; çekinmek, şakınmak, ihtirāz etmek; endīşe etmek.

ايمق **aymak** - [aïmak] - Ğarb - *lāzım* - *mehcūr* - Dolanıp çıƙmak, ağmak.

aylanmak - *lāzım* - Yana ve bir tarafa çekilip aralık olmak; yüksek dolanmak; bir şeyiñ ve bir yeriñ etrāfında dönmek, çizginmek, devr etmek.

aylamak - *lāzım* - Dolanmak, dönmek, devr etmek.

aylak - *müştāk* - İşsiz güçsüz gezüp dolaşan; serserī, der-be-der.

Aylak oturmak; aylak gezmek; aylak dolaşmak...

aylakçı - *ƙıyāsī* - Boşda gezüp bir günlük işe götürülen gündelikçi.

ayīn - *isim* - mehcūr - Dolandırma; oyun, fend, çile; laƙırdıyı evirüp çevirme; sözü dolaştırma.

āyīn oyunbilmez - Doğru ve düz adam. Hīleden ve ĥud’adan añlamaz.

ayarmak - *lāzım* - Yolundan ayrılmak, yolunu şaşırmak, azmak; aramak, araştırmak.

ayartmak - *müte ‘addī* - Ayırıp azdırmak, iğfāl ve izlāl etmek; birini oldığı yerden ayırıp çıkarmak; arayup araştırmak; şınamak, deñemek;

- Ve mes’ele-i tahāret ve şerā’it-i İslāmiyye’yi bilmeyen nice cāhil ve bātıl kimseler, bu bābda müslümānlıƙ ƙaydına düşüb, “Ta’līmiñ müslümānlıƙa zarar var!” diye Nizām-ı Cedīd neferātını **ayartarak** ƙaçırmaƙa iƙdām itdiler!..

Ƙoca Sekbānbaşı - Lāyiha

Ayardup bir gül-i endāmı

Ele al cām-ı gülfāmı

Şafāniñ geldi hengāmı

² TL: Taƙı **aymanur** irdim emdi sanƙa // Selāmın emān berdiñ emdi manƙa

Giyüb gül gibi al hāre

Şalın şahın-ı çemen-zāra

Vāşif

ayardılmağ - *mechül* - Kandırılmağ, iğfāl edilmek; kandırılup olduğı yerden ve kapıdan çıkarılmağ.

ayılmağ - *muṭāva* 'at - Dolanup kendine gelmek, bayılmağ zıddı; sekriñ, te'siri zāil olup 'aklı başına gelmek.

'Aşğ ehli **ayılmaz** ezelden tā-ebed ser-hoş olur

Pes nice ayılsun ki dāim devr ider peymānesi

Niyāzı

'Aşğ o sözi gūş idüb **ayıldı**

Tekrār düşerek yine bayıldı

Ġālib Dede - Hüsñ ü 'Aşğ

ayıltmağ - *müte* 'addī - Kendine getirmek, 'aklını başına getirmek; ifākat buldurmağ

[176]

ayık - *müştak* - Ayılup kendine gelmiş; *mecāzen* - 'Aklı başında, uyanık, müteyakḳız, bīdār.

Anda iren hān-u-mānın terk ide

Cümlesi **ayık** gele esrük gide

'Āşık Paşa

Zīrā bunlar hağ nūrındandır bayık

Hağ nūri fānī mi olur ey ayık

'Āşık Paşa

ayıklık - lı - Ayık olmağ hāl ve şıfatı.

اینو **ayın, inu** - [äıyn, inou] - Sibirya'da oturan ayin veya inuların hangi soydan oldukları bir çok münakaşalara ve tereddüdlere yol açmıştır. Yüzlerinin toparlak, saçallarının koyu ve sık olmasına bakanlar, onların Kafkas cinsinden, ya'nî ârilerden olduklarını zann etmişlerdir. Berilgin, onları Tunguzlara beñzetmiş ve 'Alufekin de Rus mujiklerine okşadıklarını söylemişti. Ba'zı kimselerde Ayin halkını her iki 'ırka, ya'nî bir taraftan Moğollara, diğer taraftan Kafkaslılara nisbet etmek istediler. Denis ve Gılgendorf gibi kühfiyyün, bunların Kafkaslılarla 'ırken hiçbir münasebetleri olmadığını iddi'â idiyorlardı. Seyyâh Middendorf, 1845'te bunların yerlerini gezdikten sonra, ayinlerin bi'l-âhare Kafkas 'ırklarıyla ihtilâf itdiklerini söyledi. Re'y-i gâlib, ayinlerin bir Moğol 'âilesi oldukları kanâ'atidir. **[Tārīh-i Kavm-i Türkī]**

آینا **ayna** - [äina] - Ğarb - isim - Fārisī - Āyīne muharrefi - Gözgü.

aynacı - kıyāsī - Ayna satan eşnāf.

aynalı - kıyāsī - Aynası olan şey; aynalı dolap, aynalı oda...

- Ortadan çıkıntısı olan kapı kanadı; aynalı kapı... *mecāzen* - Parlak yüzlü güzel, yalabık.

aynasız - kıyāsī - 'āmiyāne - Münasebetsiz, 'abeş.

ayna gibi - *mecāzen* - Sâkin ve râkid deñiz, süt liman.

aynalanmak - *mecāzen* - Deñiz sâkin ve râkid olmak.

آیناتماق **aynatmak** - [äinatmak] - Özbekçe - müte'addī - Kandırmak, iğfâl ve izlâl etmek.

Đarb-ı meşel: Kızıl, hazırını **aynatur!**

آینالاماق **aynalamak (?)** - [äinalamak] - Çağatay - lāzım - Hoşlanmak, hazz etmek.

Sendin aynaladım! - Senden hoşlandım!

آیناماق **aynamak** - [äinamak] - Çağatay - lāzım - Dönmek, değişmek; başka bir hâl ve şekil almak; bozulmak; koçmak, şasımak, te'affün etmek.

bakıñız - ayınmak

baş aynamak - Kederlenmek.

aynalmaḳ - *baḳıñız* - aynamak

آینده āyende - [āiéndé] - Fārisī: āmeden - Gelmek - *müştaḳ* - Gelici, gelen.

āyende ve revende - *terkīb* - Gelüp giden, gelen giden, konup göçen.

hoş-āyende - *mürekkeb şıfat* - Muvāfıḳ,uygun ve güzel söz.

Düşer bir böyle maṭbū‘ u **hoş-āyende** ğazel işte

Mübārek ola şubḥ u şāmıñ encām u āġāzı

Nef‘ī

آینماḳ aynmaḳ - [āinmak] - Ƙazan - *lāzım* - Şaḳınmaḳ, ƙorunmaḳ.

آیو ayu - [aiou] - Ƙazan - *isim* - Ayı, ayu.

- Ayu ibdeşiniñ mañlayından çin ƙıvām dib taş belen soġub anıñ başın parçalağan kebek...

ayu balası - Ayı yavrusu

Ayu kulaġı; ayu ṭabanı; ayu ayası - Birer ot adları.

ayu yürütücü - Ayı oynatan.

آیوق ayu, ayuḳ - [aiou, aiouk] - Çaġatay - *isim* -Ayı.

baḳıñız - ayıġ, ayıḳ.

Ḍarb-ı meşel: Aç **ayuḳ** oynamas!

آیوه ayva - [aiṽa] - Ğarb - *isim* - Ma‘rūf meyve ve ağacı.

ayva ağacı; ayva reçeli; ayva güli...

etmek, armud, limon, şeker gevrek.. ayvası

ayvayı yutmaḳ (?) - Sarhoş olmak.

آیوا ayva - [aiṽa] - Ƙazan - *isim* - Ayva.

ayva ağacı.

آيوا **ayva** - [aïva] - Çağatay - isim - Ayva.

ايواز **ayvaz** - [aïvaz] - Ğarb - isim - Uşak, Ermenî hizmetkâr.

ayvaz - Laquais.

Cf. bas - breton - *gwaz* = serviteur; cymrique - *gwassawl* = id. (origine du fr. 'vassal')

Dans la plupart des lexiques tures, ce mot s'écrit عيواض et on lui attribue une origine arabe, se rattachant à عوض = compensation, rémunération, rétribution.

Bedros Efendi Keresteciyan

Đarb-ı meşeller:

- **Ayvaz** kaşab, hep bir hesâb.

- Bir Köroğlu, bir **ayvaz**.

[177]

آيورمق، آيورمق **ayurmak, ayırmak** - [aïourmak, aïyrmak] -Qazan - *müte 'addi* - Ayurmak, bölmek; parçalamak; ayurup parça parça dağıtmak; arasını açmak; talak vermek, boşamak.

Qara borkün ikev üçev, birsün şatsañ bayursın

Mini taşlab yatını seviseñ sevikaniñdin **ayursın!**

Halk şi'rllerinden

Bizniñ şular burma burma, burma şayun **ayırma**

Rabbim Allāh kâdir mevlā , sevigimden **ayırma**

Halk şi'rllerinden

- Bes yıl min anıñ yoluna göz tiküb turdum, indi taqđır tağın bizni **ayırmak** bula eykan igen ni , ney hal itesin...?

Tuğay Beg

ayurma, ayırma - *taḥfīfī* - Ayurma, fark, ihtilāf, muğāyeret.

Tik ayurması şöyledir ki - yalnız farkı şudur ki, şu kadar bir fark vardır ki.

ayrulu - *taḥfīfī* - ayrılış, ayrılma, iftirāk, hicrān; vedā'.

baḳıñız - taşlaşu

ayurtmak - *müte'addī* - Ayırtmak.

ayrulmak - *lāzım* - Ayrılmak.

ayrum, ayırım - *şıfat* - Ayrı, başka; müstakıl; münferid, yalnız başına;

Barçañıznı *ayrum ayrum* yād itüb isege alub

Sorupmen ḥaḳdan size: izgi baḥtlar yalvarub

?

Ol da gitdi, cīr de gitdi, er kide hem mülki de

Barçasından ḳaldı ayırım, baḫdı ḥārılık gölgige

Ferīd İbrāhīmī

Çokluk ifāde ider: ayrum yaḥşi; ayrum açık..

ayuruluşmak, ayruluşmak - *müşāreket* - Birbirinden ayrılmak, iftirāk etmek; vedā' etmek.

أیوق ayuḳ - [aïouk] - ayu, ayık - [aïyk] - Kazan - *müştak* - Ayık, 'aklı başında ayılmış, kendine gelmiş; *mecāzen* - Müteyaḳkız, uyanık.

ayuklık, ayıklık - lı - *isim* - Ayuk olmak ḥāl ve şıfatı, ayıklık; *mecāzen* - Uyanıklık, teyaḳkuz, intibāh.

aynumak - *muṭāva'at* - Ayılmak, kendine gelmek; *mecāzen* - Müteyaḳkız ve mütenebbīh olmak.

aynutmak - *müte'addī* - Ayıltmak; *mecāzen* - 'Aklını başına getirmek, ikāz etmek.

أیوق ayuḳ - [aïouk] - Çağatay - *şıfat* - Aç; açık.

ایوماق ayumak - [aïoumak] - Uyğur - *müte'addī* - Eyitmek, dimek, söylemek.

ayıtmak - *müte'addī* - Söylemek; şı' r okumak; inşād etmek.

Küsemiř turup çıktı andın yana

Kelip **aydı** ay toldı tuğdı küne³

ƘudatƘu Bilig

‘Āmi řādıƘ til perhīzkār

Tapsa **ayıtƘay** kim ey perverdigār

Maħzen-i Mīr Ĥaydar

ayu - *ħāl* - Deyü, diye, diyerek

ayubirmek - Söyleyivermek, deyivermek.

Ayu berdim emdi saña belgülüg

Negü teg tirilgü alıñu ülüg⁴

ƘudatƘu Bilig

ayƘuƘı - *müřtaƘ* - Söyleyici, nātıƘ; ĥatīb.

řı‘r ayƘuƘı - řı‘r söyleyen, řā‘ir.

ayƘu söz - *tavřıřt* - Söylenecek söz.

İlig aydı sözde eñ ařnu saña

Ayıtğū sözüm bar ayu ber maña⁵

ƘudatƘu Bilig

أيونماق **ayunmaƘ** - [aïounmak] - Uyğur - *lāzım* - AynanmaƘ.

baƘıñız - eyünmek

أيی **ayı** - [äiy] - Uyğur - *isim* - Fażilet; eyilik; sa‘ādet.

³ TL: Küzemiř turub çıktı andı yana // Kelib **aydı** ay toldı tuğtı küne

⁴ TL: **Ayu birdim** emdi saña belgülüg // Negü teg tirilgü alıñıl ülüg

⁵ TL: İlig aydı aydı eñ ařnu saña // **Ayıtğū sözüm** bar ayu ber maña

zıddı: utun

Құдатқу Bilig’de - fenālıq, sū-i hāl ma‘nāsında қullanılmış olan - asız - kelimesinin doğrusu - aysız - dır.

ayıq - *isim* - Sa‘ādet; sıhhat, ‘āfiyet; refāh hāl, şervet.

Et özke alıq bérme egme boyun!⁶

Құдатқу Bilig

Çağatay - eygü, eyigü, eygülük;

Ayamak; ayav, ayanç;

Uymak, uygun, uyğur

Қазан - Eykem, eykemli; eykemlenmek

Yaqut - Ayınma - doğru; muvāfiq, uyğun, münāsib.

ayin mālā - Eyi söylemek; muvāfaqat etmek.

ayı - Allāh; hilkat, fıtrat; eyilik.

ayya, ayya yabin- Dostluq ve muhabbet göstermek.

eyeges - Dostluq - meveddet, yarī.

Қойбал - айырben - Acımaq, merhamet etmek.

ege - eyi.

آیی **ayı** - [äiy] - Azerī - *isim* - Ayı, ayu.

Дарб-ı meşel: *Ayı* mişeden küsüb, mişeniñ haberi yohdı!

ayı döşegi - Bir ot adı.

آیو **ayı, ayu** - [äiy, aïou] - Ğarb - *isim* - Dünıanıñ muhtelif yerlerinde yaşar, qaba ve kalın tüyli, et yiyen memeli hayvānlarıñ biri; *mecāzen* - Qaba, ğalīz, terbiyesiz.

⁶ TL: Et özge ayıq birse egmes boyun!

[178]

ayı gibi - *mecāzen* - İri ve kuvvetli.

ayı postı; ayı ini; ayı avı..

Đarb-ı meşeller:

- *Ayı* inine şıgmamış, bir de kuyruğuna kalbur bağlamış.
- *Ayı* diyüb geçme; o da bir dağın şenliği.
- *Ayının* kaval çalmasına döndi.
- *Ayı, ayı* iken yenilmesini istemez.
- *Ayı* postı mı atıyorsun bize?
- *Ayısız* orman olmaz.
- *Ayının* kırk hikāyesi varmış, hepsi ahlāt üstüne.
- *Ayının* dokuz beyti varmış, dokuzı da ahlāt üstüne.

büyük ayı - *tavşīft isim* - Dübb-i ekber burcı, benāt-ı naʿş-ı kübrā.

küçük ayı - *tavşīft isim* - Dübb-i aşgar burcı, benāt-ı naʿş-ı şuğrā.

ayı üzümü - *mürekkeb isim* - Fasīle-i halenciyyeden yaban mersini, ās-ı berrī .

ayı pençesi - *mürekkeb isim* - Bir ot adı, şıgır kuyruğı.

ayı kulağı - *mürekkeb isim* - Yer şakayığı.

ayı balığı - *mürekkeb isim* - Kıtıb taraflarında yaşar bir nevʿ balık.

dağ ayısı - *baķıñız* - tağ, dağ.

ayuci, ayıcı - *ķıyāsī* - Ayı oynadan çingāne.

Seyr-i Kağıdhānede bir kıbtī-i şādī-resān

Dünki gül aldım deyü puzūnesin eylerdi yād

İtmeden faşlın tamām ol, ben didim tārīhini

Ayucı çingâne almış bir şebek meymün-bād

Sürūrī - Tārīḥ

آیغ **ayıĝ, ayık** - [äiyg, äiyk] - Çaĝatay - *isim* - Ayı, ayu.

baķıñız - ayu, ayuk.

Kūhī taĝ içre bir **ayıĝ** tutub

Ürketib irdi anı ayı köp ķan yutub

Nevāyī - Lisānū't-Ṭayr

Ayıĝ lu'bidīn cetka kim nān irür..

Anı itke salmaķnı imkān irür

Nevāyī - Sedd-i İskenderī

- İnsāniyyet ve müslümānlıkdīn yıraķ ve **ayıĝ** adamılıĝda alardın yaķşııraķ...

Nevāyī - Maḥbūbū'l-Ḳulūb

ayıĝ otı - *mürekeķ* *isim* - Bir ot adı.

- Bir giyāh işitildi kim titi kentniñ taĝlarıda bolur; ol il **ayık otı** dirler. Mihr-i, giyāh ḥāşıyyetlık, ĝālibā ki mihr-i giyāhdur...

Bābürnāme

آیلماق **ayılmaq** - [äyilmak] - Azerī - *lāzım* - Ayılmaq, kendine gelmek.

ayıltmaq - *müte'addī* - Ayıltmaq

ayıklık - [lı] - *isim* - Ayıklık, teyakķuz, hüşyārī.

Bir laḥza ayıldinsa ķotar canıñnı yoḥla

At tiryākiñi çek baba, ķalyanıñnı yoḥla

İncinse saĝıñ ver yere sol yanıñnı yoḥla

İllerce şı'ār itdigiñ 'ādetden **ayılma** !

Lay lay bala lay lay !

Yat al dala lay lay !

abir

Aldanma **ayıklak**da ferāat ola heyhāt

afletde gienler kimi lezzet ola heyhāt

Bīdār olanın baı selāmet ola heyhāt

At baını yat bister-i rāatdan **ayılma**!

Lay lay bala lay lay !

Yat al dala lay lay !

abir

Ayılmadı alemim u Trk ile ‘Acemi

Ne oydılar yazayım ne ırdılar alemi

Hseyinzāde ‘Ali Beg

آييلماق **ayılmaq** - [aiylmak] - aatay - *muāva ‘at* - Ayılmaq, kendine gelmek; *mecāzen* - Mteyakız ve mtenebbīh olmak.

ayı, ayık - *mta* - ‘Alı baında, ayık, mteyakız.

ayıklık - *isim* - Ayıklık, intibāh, uyanıklık, teyakuz, bīdārī.

آييماق **ayımak** - [aiymak] - aatay - *mte ‘addī - baıız* - ayıtmak.

آيين **āyīn** - [aiīn] - Fārisī - *isim* - Tarz, revī; resm, ‘ādet, tre; ul, ādāb;

Merabā ey yādigār-ı meclis-i devrān-ı cem

b-ı ry-ı devlet-i Cemīd  **āyīn**-i peenk

Nef‘ī

Ser-i zlnde fiān eylemek **āyīn** oldu

Nāle-i dil ceres-i āfile-i in oldu

Nedīm

Ezelī böyledür *āyīn*-i sipihr-i ğaddār

Ki gülün hābgehi hār ola hāruñ gülzār

Baḳī

Giryeyi ol dem ki ehl-i ‘aşka *āyīn* itdiler

Dīde-i giryānımı ser-çeşme ta‘yīn itdiler

Nevres

کس این رسم وترتیب وایین ندید

فریدون بان شکوه این ندید

Sa‘dī

[179]

همه هم صورتند و هم سیرت

همه هم سنتند و هم ایین

Senāyī

uşul ve tarz-ı ‘ibādet;

āyīn-i mevlevī, āyīn-i naşārā, āyīn-i yahūd...

می خوردن و اشد بودن ایین منست

فارغ بودن ز کفر و دین دین منست

گفتم بعروس دهر کابین توجیست

گفتا دل خرم تو کابین منست

Ḥayyām

Düşünüb işlemek *āyīn*imdir

Yaşamak dīni benim dīnimdir

Tevfîk Fikret

- Eṣnâ-i zîkr u semâ‘da okunmak ve muṭribde çalınmak üzere muhtelif makâmlardan bestelenen ve dört “selâm”a ayrılan manzûme.

Ferahfezâ, dūgâh, rāst ... āyîni

āyîn-hân - *mürekkeḥ şıfat* - Āyîn okuyan.

āyîn-i cem, āyîn-i cemşîd - *izāfî* - Bir tarîkatıñ sâlikleri arasında yapılan ictimâ‘ ve cem‘iyyet.

şehr-i āyîn - *mürekkeḥ isim* - Bir şehirde ve herhangi bir ḥâdişeniñ yâd ve tezkârına vesîle olmak üzere yapılan donanma ve şenlik.

Bed-āyîn; zulm-āyîn; ğadr-āyîn; vaḥşet-āyîn..

آیین **ayın** - [aiyn] - Çağatay - *baķıñız* - aysın ğurûn

آيينماق **ayınmak** - [aiynmak] - Çağatay - *baķıñız* - aynamak.

آينه **āyîne** - [āīnē] - Fârisî - *isim* - Eşyâyı ‘aks itdiren şırlı cām, gözgü; mücellâ ve parlak saṭḥ; *baķıñız* - Ğarb - ayna

Yâriñ ruḥ-ı zîbâsın **āyineye** beñzetdim

Vah vah ne ḥaṭâ itdim anı neye beñzetdim

Garîbî Erbilî

‘Aks-i ḥüsnüñ girye maḥv itmez derûn-ı sînen

Şüst ü şû kılmaz izale şüreti **āyineden**

Nazîm

تنت ايینه ساز هر دوجهان

بيبين اندرو اشكار ونهان

Esdi

- *mecāzen* - Bir şeyi ve bir hālî nazarımızıñ öñünde temşîl ve izhâr eden, vāsıta-i tecellî;

āyîne-i vicdân; āyîne-i dil; āyîne-i kalb...

ایینه خویش را بصیقل دادم
روشن کردم بن تیش خود بنهادم
در ایینه عیب خویش جندان دیدم
کز عیب دکر کسان نیامد یادم

Sulṭān Maḥmūd Ġaznevî

Göñül *āyine*dir sevmez ğubārı
Götürmez cām-ı Cemşîd inkisārı
Şâf eyleyenler *āyine*-i kalb-i ‘âşıkı
Virmişler inkisâr-ı derûndan şafâ baña

Âhî

Faşıḥ

تامل در ایینه دل کنی
صفایی بتدریج حاصل کنی

Sa’dî

āyîne-i billûr - *izâfî* - billûrdan parlak āyîne.

Sîne *āyîne-i billûr* gibi
Gerden sîmi ise nûr gibi

Sünbülzâde Vehbî - Şevḳ-engîz

āyîne-i İskender - *izâfî isim* - Hürâfât-ı İraniyye’ye göre; İskender’in hâcesi Aristo tarafından yapı olup İskenderiyye’de yüksek bir yere konulan āyîne, ki içinde, pek uzaklardaki düşmânıñ harekâtı görülebilmiş.

Cām-ı la' lûndür senüñ âyîne rûy-ı enverüñ

Adı var cām-ı Cemiñ , *âyîne-i İskenderüñ*

Bākī

Yok seniñçün ihtiyâc *âyîne-i İskendere*

Güher zâtında rûşen her mişâlin şüreti

Nevres

âyîne-i devrân - *izâfî isim* - *mecâzen* - Felek, gerdiş-i zamân.

Đarb-ı meşel: *Âyîne-i devrân* ne şüret gösterir.

Sâkiyâ 'aks-i ruhuñ şevkiyle devr itsün kadeh

Görelim *âyîne-i devrân* ne şüret gösterir

Şun'ullâh

Nihâd, *âyîne-i devrân* ne şüret gösterir bilmem

Benim âyîne-i kalbimde her an pîç ü tâbım var

Halîl Nihâd Beg

âyîne-dâr - *mürekkab şıfat* - [daşiten- tutmak] - Âyîne tutan.

دل سرا پرده محبت اوست

ديده ايینه دار طلعت اوست

Hâfız

Ey harîm-i hâş bezm-i rüyet-i perverdigâr

Vech-i haqqâ zâtı hem âyîne hem *âyîne-dâr*

Nazîm

âyîne-dân - *isim* - Ayna konulan mahfaza.

Banū-yı halvetserây-ı fikrine şeb perdedâr

Nev'arūs-ı hacle-i re'yine şubḥ *āyīne-dān*

Nef'ī

Güneş ma'nāsına gelen terkībler:

āyīne-i āsmān; āyīne-i çarḥ; āyīne-i havrī; āyīne-i zerrīn..

- At ayağının diz kapağı [āyīne-i zānū].

[180]

- boş sayfa -

[181]

Elif-bānıñ ilk ḥarfī. Şekleñ [ألف] olduğundan bu isimle müsemmadır; ḥaḳīkatde [همزه]dir. Elif-bāda aşıl eliften [لا] ile ta'bīr olunmuşdur. Ebced ḥesābında bir 'adedine müsāvīdir. 'Ārapça'da [ألف] kelimeniñ öñünde bulunmaz; belki ortada ve soñda gelir ve da'imā [واو, يا] ḥarflerinden maḳlūb veyā zaīd olur. Mā-ḳabliniñ fethasını med itdiği içün med ḥarflerinden sayılır. 'Ārab elif-bāsınıñ yigirmi yedinci ḥarfī olan [لا] ile ifāde edilir.

Ḳadd-i yāre kimisi 'ar'ar didi kimi *elif*

Cümleñiñ maḳşūdı bir ammā rivāyet muhtelif

Sultān Süleymān

İstikāmet olur elbet sebeb-i serdārī

Oldı ol yüzden *elif* ḳāfile-sālār-ı ḥurūf

Eşref

Ḍarb-ı meşeller:

- *Elif* bilmez.

- Cāhil ve nā dān ve ser ḥalīfe-i gürūh-ı ebced nāḥān ve 'ale't-taḥḳīḳ *elif* nāşināsān beyinde meşhūr...

Şānizāde - Tārīḥ

- **Elif**i görse mertek şanır.

Şarf-ı ‘Arabī:

Üç harfli kelimelerin şoñlarındaki [ألف]ler [واو]dan maḳlūb oldığı şüretde [ا], [يا]dan maḳlūb ise [ى] şeklinde yazılır: ‘aşā, ḳafā, felā, hedā, fetā, rehā...

Üç harfdan ziyāde olan kelimelerin nihāyetlerindeki [ألف]ler, [واو]dan maḳlūb olsa da yine [ى] şeklinde yazılır:

A’lā , ma’nā, mermā ,müfterā ,müstesnā...

elif-i maḳşūre - ‘Alāmet-i te’nīs olmak üzere kelimenin şoñuna getirilen [elif-i zāide]dir, ki kelimenin dördüncü veyā beşinci harfi olur ve [ى] şeklinde yazılır:

Fetvā, ‘uḳbā, da’vā, uḥrā, zūlfā, şaḥārā...

Elifin māḳabli [يا] olursa, [ألف] kendi şeklinde yazılmak lâzım gelir:

Dünyā , rüyā, ‘ulyā, zevāyā, ḥabāyā...

elif-i memdūde - ‘Alāmet-i te’nīs olmak üzere kelimenin nihāyetine getirilen zāid [ء]den ‘ibāretidir:

Şaḥrā , sevdā , ḥamrā...

Eliflerden şoñra gelen [همزه]ler Ğarb Türkçesi’nde maḥzūftur; yalnız terkīblerde izhār edilir:

Şaḥra, sevdā, ibrā, imā...

Şahrā-i kebīr, sevdā-i şedīd, ibrā-i ‘āmm , imā-i...

Uslūb-ı Fārisiye göre [همزه] yā’ya tebdīl olunur, ki bu Ğarb Türkçesi’nde tercīḥ edilir:

Şahrā-yı kebīr, sevdā-yı şedīd, ibrā-yı ‘āmm...

elif-i vaşl - ‘Arūz - harf-i revīden şoñra, bu harfin ḥarekesini vaşıl içün getirilen elif.

Şarf-ı Fārisiye göre [elif]in envā’ı:

elif-i aṣl - Ḥazfı cāiz olmayan [الف]: encām; endām; ejderhā; āmeden...

Bi'l-'akis, ma'nāya ḥalel gelmemek şüretiyle ba'zı kelimelerden [الف]leriñ ḥazfı mümkündür:

Üftāden - fetāden; eşter - şetr; efsūs - füsūs; eşkesten -

[182]

şikesten; üstühvān - sūtühvān, eftān-fetān; efrüz - fūrüz...

elif-i vaṣlī - Eliften 'ārī olan ba'zı kelimelere dāḥil olur ve ma'nālarını deęiřdirmez:

Pervīz - epervīz; bīdād - ebīdād; fetāden - iftāden; ber - eber; bā - ebā; nar - enar...

Bu tarzda, ba'zı kelimelere [الف] 'ilāvesi veyā ḥazfı, żarūret-i vezne tābi' ve nazma 'aiddir.

Kelimeleriñ ortalarına dāḥil olan [الف]ler:

Fi'liñ, soñ ḥarfiniñ evveline getirilen[الف]iñ iki tarzı vardır:

1-Elif-i du'ā, dır ki muzāri'lerde, ḥarf-i muzāra'at olan [دال]iñ māḳabline 'ilāve olunur:

- Düşmenet be-mīrād ve ḥudā negāhdār to bevvād!

- Ḥudā-yı der dū cihānet cezā-yı ḥayr dehād!

2-İstikbāl şigalarında [ب] ḥarfine bedel, fi'liñ soñ ḥarfı māḳabline getirilir ve tamamıyla istikbāl ma'nāsını bildirir:

Deryā-yı tū be-mīrem !

Cihān-āferīn ber to raḥmet begend⁷

'ibārelerine muḳābil:

Deryā-yı tū mīrem !

Cihān-āferīn bū raḥmet günād.. denilir.

⁷ دریای تو بمیرم
جهان افرین بر تو رحمت بکند

elif-i zā'ide - Ma'nāya ta'alluķı olmadığı hālde, ba'zen taḥsīn-i kelām ve ba'zen zarūret-i kāfiye dolayısıyla 'ilāve edilen [الف]:

Sekser - seksār; sitemker - sitemkār...

elif-i mülābeset - Tesāwī ve teķabūl kaşd edilen yerlerde ve ma'nā-yı maķşūde delālet eden kelimeyi tekrār etmek şūretiyle aralarına getirilen [الف]:

Dūşādūş; ḥandāḥand; pīşāpīş; lebāleb, devrādevr; cūşācūş...

Buña, elif-i mülāzemet ve müsāvāt da dinilir.

elif-i ihāṭa - Cem' ve ihāṭa bildirir:

Ser; serāser; pey - peyāpey...

elif-i 'atf - 'Arapça'nın [vāv-ı 'āṭife]sine muķābildir:

Tek u pūy - Tekāpū; Tek u dūy - tekādū, tekādūy..

Kelimelerin şoñlarına gelen [الف]ler:

elif-i nidā - Birkaç şekli vardır:

1- Mūnādātīñ şoñına gelir: Nidā-yı ḥaķīķī - Şehā! Serverā! Tācūrā... ; nida-yı ḥūkmī - Besā! Ḥoşā! ...

2- Elif-i du'a :

Hīç kes bir cā-yı onşindā ! rūzşādī düşmeneş kim bī-nidā !..ba'zen , du'a kaşdıyla , ilḥāḥ ve mūbālağa içün bir kelimeye iki [الف] getirilir ve bunların biri şoñ ḥarfīñ māķablına, diğeri kelimeniñ āḥarına lāḥıķķ olur :

Kim şu edā ez-cihāñ nām sefer!

Elif-i fā'iliyyet - dāḥil olduğı kelime ism-i fā'il ise mūbālağa añaşılır:

Dān - dānā - Çok bilen, 'allāme

Bīn - bīnā - Çok gören, göregen

Şunū - şinvā - Ziyāde işiden, işitgen

elif-i işbā' - Şûret-i kâfiyeden dolayı kelimelerin şoñlarına getirilen [الف]ler:

Kemāl - kemālā; cema - cemālā; rāykānī - rāykāniyā; nedānī - nedānyā...

elif-i nisbet - Yā-yı nisbet muḳābilidir, ki medlûlûyle berāber bir vaşf-ı nisbī teşekkül eder:

Ferāḥī - ferāḥā; pehnī - pehnā...

elif-i zā'ide - Ma'nāya te'alluḳı olmadığı hâlde, maḥzā taḥsîn-i kelam için 'ilāve olunur:

Sultāniyā; dervīşiyā; ebîdād; efsûn; epervîz...

elif-i te'kid - Bādā; resādā; mübādā...

اورماق **aurmak** [aourmak] - Çağatay - *lâzım* - Yeşermek, yeşillenmek.

aurtmak - *müte'addī* - Yeşertmek, inbāt etmek.

أب **eb** - [éb] - 'Ārapça - *isim* - Baba, peder; nuṭfesinden ve kendi nev'inden bir şahş-ı âḥarîñ tevellüd ettiği ḥayvān [**Ta'rifāt**].

Eb ü ceddiñ gibi cedd üzere olub

Eyle kesb-i hüner ey ḥayr-ı ḥalef

Sefilzāde Vehbī

eb-i müşfik - *tavşîfī* - Şefkatli baba.

li-eb- Bir babadan.

eban 'an ced - *terkīb* - Babadan, dededen.

[eb] ve [üm] - ta'bīrleri mübālağa ifāde ider :

Ebü'l-ḥayrāt ve'l-ḥasenāt; ebü'l-feth ve'l-megāzī; ümmü'l-fesād; ümmü'l-ḥabāiş; ümmü'l-aḥbār...

ebeveyn - [be, ve] - *teşniye* - Ana ve baba, vālideyn.

ḥuḳûḳ-ı ebeveyn; vezāif-i ebeveyn...

ebü'l-beşer - *izāfî* - Adem 'aleyhisselām.

Düşdi cüdā na'im-i şafādan **ebü'l-beşer**

Oldı halile tecrübe-geh gerden-i beşer

Ẓiyā Paşa

ebü türāb - *izāfî* - İmām 'Alī'niñ künyesi.

ebü'z-zehab - Altun babası - *mecāzen* - Çok zengin adam, māl-ı Kārūn'a mālîk.

ebü'r-rebî - Bahār babası - Çavuş kuşu.

ebu'l-iber - 'İbret babası - *mecāzen* - Bā'is-i 'ibret olacak tarzda fenā sözler söyleyen ve evzā'-i ġaribede bulunan adam.

ebü'l-hevl - Korku babası - Mısır'da ehrāmıñ yakınında fir'avunlardan biriniñ taşdan oyulmuş başı.

[183]

bū - [boū] - Ebū muḥaffefi.

bū türāb - *baḳıñız* - Ebū türāb

'Ömrin efzūn eyleyüb Hayy ü Qadīr ü Lāyezāl

Devlet ü cāhın füzūn itsün bi-ḥaḳḳın **bū türāb**

Üsküdarlı Ḥaḳḳı Beg

bü'l-aceb - *mecāzen* - Ziyāde ġarīb ve 'acīb.

baḳıñız - Fārisī - bü'l

Zāhid ü rindi ḳoduñ 'ışḳuñ ile bir şekle

Bü'l-aceb şūḥ u dil-ārā büt-i ra'nāsın sen

Cevrī

- Evāil-i recebde çep-endāzī-i dehr **bü'l-aceb** bi-emri'llāhi te'ālā zuhūra başlayub...

Na'imā - Tārīḥ

Bü'l-'aceb mecmû'a-i keşret nümâdır kâinât

Cümleniñ şîrâze-i cem'iyet eczâsı bir

Hersekli Hikmet

Bü'l-'acebdir hele ebnâ-yı zamân

Görmüşüz çok muta'aşşıb nâdân

Sünbülzâde Vehbî - Lütfiyye

bü'l-heves - Tûl-ı emel şâhibi; maymûn iştehâlî, bir dalda durmaz.

âbâ - ebiñ cem'i - Babalar, ecdâd, atalar; âbâ vü ecdâd

Bizi **âbâ**-yı bî-vücûdumuzuñ

Cevf-i mâzîde bir siyâh ve uzun

Gice teşkîl iden hayâtından

Nenniler ihtirâ' idüb avutan

Tevfîk Fikret - Târîh-i Qadîm

Uşûl-i i'tikâd ve i'tiyâd ve resm ve 'âdetde

Bütün ebnâ-yı 'âlem meslek-i **âbâ**ya tâbi'dir

Yeñişehirli 'Avnî

İtmişidi çün zühûr ol nûr-ı Rab

Cebhe-i **âbâ** vü ecdâdında hep

'Ubeydî

- Eflāk, semâvât

âbâ-i 'ulviyye - *tavşîfî isim* - Zühâl, müşteri, merrîh, zühre, 'utârid, kamer ve şems.

Âbâ-i heft-i 'ulvî ile çâr-ı mādere

Anlar değil mi vâsıta-i 'ağd-i evvelîn?

Üsküdarlı Hakkı Beg

heft-âbâ - *ta'dādî isim* - Seyyārât-ı sebâ

Bozılur ebter olur silsile-i **heft-i âbâ**

Virse ger çâr zen haclegeh-i dehre tälāk

Yeñişehirli ‘Avnî

ebū - [éboū] - Eb isminiñ hālet-i ref‘i.

[eb] ve [ebi] gibi bu da künyelerde kullanılır:

Ebū Tālib, Ebū Cehil, Ebū Ḥanīfe, Ebū Bekir...

تومکر دیوانه ای بوالهوس

کس بهیجی که دهد چیزی بکس

Ferīdüddīn ‘Aṭṭar

bū’l-fuzūl - Kendi kudret ve kâbiliyetiniñ fevkinde işlere karışan, ḥad-nāşinās.

ebī - [eb] isminiñ hālet-i cerde oldığı şekil, ki bu da [ebū] gibi künyelerde kullanılır.

te’ebbi - [te] - Bir kimseyi kendine baba ittiḥāz etmek.

übüvvet [ubuvvét] - Eb ya‘ni baba sıfatı, babalık, pederlik.

ḥaḳḳ-ı übüvvet, sıfat-ı übüvvet; vazīfe-i übüvvet...

übüvveten - Pederlik sıfatıyla; babalık ḥaḳḳıyla.

ابا **ibā** [ibā] - ‘Arabça - *lāzım* - Şiddetle imtinā‘ etmek, kabūl itmemek, çekinmek, ihtirāz etmek, korunmak, igrenmek, tiksirmek.

فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ⁸

Kelām-ı Ḥaḳ

Kim ki Allāhdan **ibā** eyler

Başka dergāha ilticā eyler

Fuzūlî

ایت ابا امداد استبداددن

ویردیکی جانانک اولسه ایله رد

اب انعامی یاقار وجدانکی

قرب ساطان اتش سوزان بود

Doḳtor ‘Abdullāh Cevdet Beg

⁸ “Meleklerle, “Âdem’e secde edin” dediğimizde İblis dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.” (Bakara 2/34)

ebābil [ebābīl] - ‘Arabça - *müfredsiz cem*’ - Dağ kırlangıcı; bir sıra üzerinde giden kuş sürüsü.

وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ⁹

Kelām-ı Hâk

ebagu [ebaghau] - Çağatay - *isim* - Yañ, yan; böğür.

ebter [ebter] - ‘Arabca - *şıfat* - Kuyruğı kesik hayvân; kendisinden sonra zürriyeti kalmayan;

إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ¹⁰

Kelām-ı Hâk

- Hâsir, mütezarrır, ziyānlı; hayır ve nef’den münkati’ ve bî-behre olan iş;

كل امرئى بال لا يبدأ فيه بحمد الله فهو ابتَر¹¹

Kelām-ı Şâri’

Allāh adı olsa her işiñ öñi

Hergiz **ebter** olmaya anıñ soñı

Süleymān Dede

[184]

ibtigā [ibtiga] - ‘Arabça - *müte‘addī* - İstemek, dilemek, temennī ve ricā etmek, niyāz etmek; istek, arzu, dilek, temennī, hāhiş ,taleb.

ibtigāen li-merzāti’llāhi te’ālā - Allāhü te’ālānıñ rızāsını taleb maqşadıyla.

ibtihal [ibtihal] - ‘Arabca - *lāzım* - Allāhdan tazarru’ ve niyāz etmek.

Mevt oldı ne söyleyim bu hāle

Encām u niyāz u **ibtihāle**

‘Abdülhâk Hāmīd Beg

ebced [ebdjed] - ‘Arabça - Hüruf-i ‘Arabıyyeyi cāmī’ olan ma’nāsız sözler:

⁹ “Onların üzerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar yağdıran sürü sürü kuşlar salmadı mı?” (Fil 105/3)

¹⁰ “Asıl soyu gelmeyecek olan, sana karşı nefret duyandır.” (Kevser 108/3)

¹¹ Rahman ve Rahim olan Allah’ın ismiyle başlamayan her iş kesilir.

ebced - hevvez - hutti - kelemen - sa'feş - ħaraşet - sehhaz - đazığ - lan

Bu ħarfleriñ sırasına göre teķābül eden 'adedlere "ebced ħesābı" denilir, ki en ziyāde kullanılan şekli şudur:

ا = 1	ب = 2	ج = 3	د = 4
ه = 5	و = 6	ز = 7	
ح = 8	ط = 9	ی = 10	
ك = 20	ل = 30	م = 40	ن = 50
س = 60	ع = 70	ف = 80	ص = 90
ق = 100	ر = 200	ش = 300	ت = 400
ث = 500	خ = 600	ذ = 700	
ض = 800	ظ = 900	غ = 1000	

[ء] ile [آ] harfleri [الف] gibi bir sayılır. Kāf-ı Fārisī ile şağır, kāf kāf-ı 'Arabī gibi i'tibār olunur. [پ،چ،ژ] harfleri 'Arab elifbāsının [ب،ج،ز] harfleri mukābilidir.

Aña ma'lūm idi esrār-ı kitāb-ı melekūt

Gelmeden levh-i hecāya kelimāt-ı **eb u ced**

Nābī - Na't

ebcedhān, tıfl-ı ebcedhān - [Fārisī - ħāndan - okumağ] - *tavşifti* - Yeni okumaya başlayan çocuk; *mecāzen* - Mübtedī, 'acemī

Eb u ceddile tefāhūr iden **ebcedhānıñ**

Ehl olan redd ü qabūline virir mi aḥkām?

Nef'i

Ebced ħarfleri, cebirde kemiyyetleri göstermek için kullanılır. Bunlardan [sa'feş] harfleri mechūl ve digerleri ma'lūm kemiyyetleri bildirir.

أبد **ebed** [ebed] - 'Arabca - *ism-i zamān* - Mebde' ve nihāyet taşavvur edilemeyen zamān ve müddet; istikbālde devām-ı vücūd; nihāyeti olmayan ve bir şeyle mukayyed veyā bir şeye münḥaşır bulunmayan müddet-i zamān.

- Hüve istimrârü'l-vücüd fî ezmineti muḳaddereti ğayri mütenâhiyeti fî cāñibi'l müstaḳbel. [Ta'rîfat]

baḳıñız - ezel; sermedî

Degil zamân ile feyz-i kemâlî zâtıdır

Ezel **ebed** idemez anda ḥükmüni imrâr

?

Ebed, ezel 'aynı nağmedir, bizler

Bu vaḥdet-i nâyiniñ bir nevâsıyız

Doḳtor 'Abdullâh Cevdet Beg

ebedâ, ebeden - Aşlâ, ḳaṭ'â, hîçbir vaḳit.

ebed âbâd, ebedü'l-âbâd, ebedü'l-ebed - *baḳıñız* - ebedâ, ebeden

Bunca emşârî ḥâk ile yeksân

Bunca deryâ ve deşti yekser iden

O büyük tâzyâne-i ezeli

Ki sürer ḥâdişât-ı ekvânı

Ebed âbâd inḳilâbâta...

'Abdülḥaḳ Ḥâmîd Beg

ile'l-ebed - İlâ ğayri'n-nihâye

İle'l-ebed.. bu taḥayyül virirdi neşe bana;

İle'l-ebed onı sevmek, **ile'l-ebed**, mü'ellim

Faḳaṭ ḥayât-fezâ

Bir ibtilâ ile sevmekdi eñ güzel emelim.

Tevfîḳ Fikret

Ey eşk-i merḥamet açacaḳsın *ile'l-ebed*:

Yokdur şifā ümīdi bu 'ummān-ı ḥastaya

'Abdullāh Cevdet Beg

mine'l - ezel ile'l - ebed - *terkīb* - Māẓī ve müstakbel i'tibāriyle mebde ve müntehāsı taṣavvur edilemeyen zamān.

ebedī [ebediyye] - *kıyāsī* - Ebede mensūb ve müte'allik; nihāyeti olmayan, bī-pāyān; maḥv ve müte'addim olmayan, bāḳī.

Ebediyyü'l-firār; ebediyyü'l-istimrār; ḥayāt-ı ebediyye; sa'ādet-i ebediyye; na'im-i ebedī...

Düşman kaçıyor, münhezimen ḥāsır ve ḥāib

Billāh **ebedī**dir bu siziñ aldıḡıñız nām! ...

'Abdülḥak Ḥāmīd Beg

[185]

Serine tābi' iderdi cesedi

Bunı terk itmemişdi **ebedī**

Ḥākānī

ebediyyü'zḥūr - Herhangi bir mevḳi'niñ ufḳına nazaran aṣlā ḡurūp itmeyen yıldızlar.

ebediyyü'l-ḥifā - Herhangi bir mevḳi'niñ ufḳı altında bulunarak o mevḳi'den aṣlā görünmeyen yıldızlar.

ebediyyen - *ḥāl* - Ebedī ve dāimī olarak, dāimī olmaḳ üzere.

- O ḥazīn çehre **ebediyyen** nazarlardan nihān olıvirdi...

Recāizāde Ekrem - Şemsā

ebediyyet - *isim* - Ebedilik, şoñsuzluk, nihāyetsizlik; zevālsizlik, beḳā, cāvidānī.

Niçün hayâtına virsin zevâl fikrimiziñ

Viren bugün **ebediyyet** cihānda bir āna?...

‘Abdülhaḳ Hāmīd Beg

te’bīd - *müte’addī* - Ebedī ve bākī etmek.

Olur güzergeh-i hīçī tarīķ-i sa’y u ümīd,

Güler likā-yı fenā çehresinde āşārīñ;

Bu zerre nāmını ķābil mi eylemek **te’bīd**? ...

Uçar havada perīşān ğubārī a’sārīñ.

Süleymān Nazīf Beg

mü’ebbed [müebbed] - *müştaķ* - Te’bīd edilmiş, ebedī, dāimī.

Fānilik ile muķayyedim ben

Ba’zen şanıırım **mü’ebbedim** ben

‘Abdülhaḳ Hāmīd Beg

Bu ne hicrān-ı **mü’ebbed**, bu ne hūsran-ı mübīn

Ezilir rūķ-ı semā, parçalanır ķalb-i zemīn

Meķmed ‘Ākif Beg

O ģayālīñ ŗadı kirpiklerinizden damlar,

Bir ķoşan gölgeyi bir āh-ı **mü’ebbed** ķovalar.

Midķat Cemāl Beg

mü’ebbeden - *ķāl* - İle’l-ebed, dāimī olarak; intihā-yı ‘ömre ķadar.

İtdim **mü’ebbeden** seni şī’rimde ķal’a-bend,

Olduķça ‘ömrüñ ol yine sen ģaşm-ı ma’delet;

Pür-ķahr intikām idecekdir ‘ale’d-devām

Vicdānıñı muhāşara beş yüz biñ iskelet

‘Abdullāh Cevdet Beg

ābide - [bi] - *isim* - Āfet, hāriku’l-‘āde şey; dillere dāsītān olup kalan vaq‘a: eslāfdan kalan āşār ve mebānī; sehl-i mümteni‘ tarzında, taqlīd ve tanzīri qabil olmayan manzūme; biriniñ tezkīr ve te’bīd-i nāmı içün vücūda getirilen eşer-i şan‘at.

Ne derīn levh tezādıñdır amān yā Rabbī,

Ne qadar **ābide** gördüm ki çamurdur qalbi!

Midḥat Cemāl Beg

Evet ne toprağıñ üstünde qabr-i ma‘lūmuñ

Ne **ābideñ**, ne mebānī-i yād-ı ma‘şūmuñ

Fāik ‘Ali Beg

cem‘i: evābid [bi] - ābidāt - [bi].

ābidāt-ı tāriḥiyye - *tavşīfi* - Eski zamānlardan qalmış olan āşār ve mebānī.

ابداء **ibdā‘** [ibda] - ‘Arabca - *müte‘addī* - Göstermek, meydāna çıkarmak, izhār etmek; ibdā etmek, taşnī‘ etmek, vücūda getirmek; ḥalk ve icād ‘tmek.

bağıñız - ibdā‘

مبدی **mübdī** [mubdi] - *müştaḳ* - İbdā eden, ḥāliḳ, mubdi‘, fātır, yaradan; esmā-i ilāhīyyeden.

Mübdī-i ‘ālem, mübdī-i kāināt, mübdī-i eflāk...

أبر **ebr** [ebr] - Fārisī - *isim* - Bulut, seḥāb, mīg.

Çün **ebr** degilsen olma giryān

Çün seyl degilsen itme efḡān

Fuzūlī - Mecnūn u Leylā

Baḥr ider mi kāinātı ḡarḳ-ı emvāc-ı kerem

Ebr ise dāim cevāhir-pāş gevher-zā mıdır?

Nef'î

Ebr-i bārān; ebr-i bahār, ebr-i nevbahār, ebr-i nisan, ebr-i rahmet...

Ebr-i bārān ki yağar bağ ve gülistān üzere

Çatreler kim dökilür sünbül ve reyḥān üzere

Bākî

Olsun ğamında bencileyin zāru bîḳarār

Āfākı gezsün ağlayarak **ebr-i nevbahār**

Bākî

خنده از کل کریه از ابر بهار اموختیم

ما زهر صاحب دلی یک شمه کار اموختیم

Şu'le

Nice şād olmasunlar kim bu iḳbāl-i dilārānıñ

Miṣāl-i **ebr-i nisan** lütfi şāmil feyzi 'āmm oldı

Nedīm

ebrikār - *şıfat* - *mecāzen* - Ḥayrān, sergerdān, şaşkın.

أبر **ebir çibir** [ebir tchibir] - Qazan - *terkīb* - *mütetābi'ātdan* - Yazı huşuşunda güberak itülür: ebir çibir yazğan; dirler; zābıtasız timür qalem ya ki qarındaş bilen ba'zı harfleri uzun, ba'zıları kıska gireli çıkalı yazğandır. [Leḥçe-i Tatarı]

ebirli çibirli - *baḳıñız* - ebir çibir

أبرش **ebreş** [ebrech] - 'Arabca - *bir şāe* - *şıfat* - Beyaz ve kırmızı renk, alaca; yüzinde lekeleri olan adam; aşıl tönına muğāyir benekleri olan at.

Garb Türkçesinde [abraş] telaffuz idilir.

أبرمك **ebermek** [ebermeq] - Ġarb - *mehcūr* - Aparmak muḥaffefi.

أبرو **ebru** [ebroū] - Fārisī - *isim* - Kaş.

در كعبه كوی تو هرانكسكه دراید

از قبله ابروی تو در عین نمازست

Hāfız

Temāşāya nice tākāt getürsün yā dil-i ‘āşık

Ki her **ebrū**sı bir şemşīr ü her müjgānı bir ḥançer

Nef‘i

Her ger adadım zi ‘izzet cā-yı ber bālā-yı çeşm

‘Āķıbet mānend **ebrū**-i tīg-i ber-rüyem keşīd

?

Kemān-ı **ebrū**; tīg-i **ebrū**; hilāl-i **ebrū**...

Ey hilāl-i **ebrū** cemālīñ ḥaqqı bak āyineye

Bir muşaffī ābdır kim ‘aksi māhi gösterir

Şeyḫülislām Yahyā Efendi

ebrū-ferāḥ - *mürekkēb şıfat* - *mecāzen* - Beşüş, güler yüzli, hoş ve candan rüy; seḫī, cömert, eli açık.

ebruvān - ebrūnuñ cem‘i:

Ḥaṭṭıñ degilse fikr-i **ebruvān**dan bir zamān geçmem

Ben iller geçtiği köpriden ey kaşı kemān geçmem

Necib

Nūvişte muşhaf pīşānī-i laṭīfīñde

Çü nūn vel kalem ol **ebrūvān** hilāl-nümūd

Sāmi - Na't

أبرو **ebru** [ebrou] - Ğarb - Fārisī: ebr - *isim* - Mermer taqlīdi damarlı kağıt: ebrūli kağıt.

إبره **ibre** [ibre] - 'Arabca - *isim* - İgne; gölgesi basīte-i şemsiyye üzerinde sā'āti gösteren ince ve uzun demir; hayvānāt takī'yyede bedeniñ zeyli, ki huṭūt-ı müteħārrikeye [Flajellum] müşābihdir; istiğmātı hāmिल olan istiṭāle-i mübeyyiz ki 'umūmiyetle nesc-i hücrevīden müteşekkil üstüvānī, beyzī, menşūri ve şibh-i tüyci olur.

ibretü'l-hevām, ibre-i hevām - *izāfī* - tārīḫ-i tabī'i - Ğuşāīyyü'l-cenāḥ haşerātdan [arı ve karınca gibi] ba'zılarınının karınlarınının kısım-ı halefīlerinde bulunan ince igne, ki bir ta'arruz ve müdāfa'a aletidir. Bu ibreye mālīk olan haşerāta [zāti'l-ibre] ta'bīr edilir.

ibre-i mıknaṭisiye - *tavşīfī* - Puşulayı rüzgār gülü üzerinde şimal ve cenūb istiḳāmetlerini gösteren ince ve sivri uçlu mıknaṭis çubuğı.

ibre-i müberze - Ṭafilāt-ı nebātīyyeden ba'zı yoşunlar üzerinde bezīrātı ḥāvī olan aḳsām.

ibreti'r-rā'i, ibre-i rā'i - *izāfī, isim* - Kendi nāmına nisbetle añılan faşılāya - faşıla-i ibreti'r-rā'iyye - mensūb güzel koḳulu bir ot, ṭurna ğağası, dön bābā.

ibri, ibrevī; ibriyye, ibrevīye - *kıyāsī* - İbreye mensūp ve mute'allīḳ; ibre şeklinde olan billūrāt ve evrak.

teşrīḥ - ibrevī lāmı - 'uzle-i ribāt ibrevī lāmı - 'aşab ibrevī lāmı - netve-i ibrevī - 'azm-i ibrevī - 'uzlāt-ı ibrevīyye - 'uzle-i ibrevīyye-i lisāñiyye - 'uzle-i ibrevīyye-i bül'ümīye - 'uzle-i ibrevīye-i fekiyye...

iberiyyi'l-levāmis - *isim* - Muğammedī'l-cenāḥ haşerātdan sınıf-ı keşīresi olan bir cins.

te'bīr - 'Uzvuñ ma'lūl olan birbirini tedāvī maḳşadıyla, ğāyet ince bir igne ile ignelemek ve ensice-i marziyyeyi izāle için bu tarzda yakmak 'ameliyesi.

te'bīr-i elektrikī ; te'bīr-i ğulvāñī...

te'bīr-i māi - Devā-i maşraf yerine kāim olmak üzere, cildiñ altına şu idḫālī.

müte'ebbir [müte'ebbir] - [mutéébbir] - İbreyi ḥāvī olan nebātāt. Evrāk-ı müte'ebbire; ḥaṣerāt-ı müte'ebbire...

اِبرِيز **ibrîz** [ibrîz] - *mu'arreb - isim* - Hâliş ve şâfî altun.

اِبرِيسِم **ebrişim** [ébrisîm] - 'Arabca - *isim* - Fârisî: *ebrîşimden mu'arreb* - bakınız - ebrîşim.

اِبرِيشِم **ebrişim** [ebrîchum] - Fârisî - *isim* - Bükülmüş ipek teli. Ğarb Türkçesinde - ibrişim - telaffuz idilir.

اِبرِيق **ibrik** [ibriq] - Ğarb - Fârisî - *abrîzden mu'arreb - isim* - Emzikli ve bakır veyâ toprak şu kabı

Abdest ibriği; kahve ibriği; çay ibriği...

Sebû-yı meyle **ibrîk**-i vuzû bir ḥâkdir ammâ

Ne ḥikmetdir bilinmez biri şâlih biri fâsıkdır!

Nabî

ibrîkdâr - *müreккеb* - Eskiden sarâyda pâdişâhın eline ibrîkle şu döken adam. Çağatay - aftaracı

اِبْط **ibt** [ibt] - 'Arabca - *isim* - Koltuk; bir yaprak veyâ verîk zehriniñ sâka iltişâk etdiği noktanın üst tarafında vücûda getirdiği zâviye ve açıklık.

cem'i:âbât

ibṭî [ibṭiyye] - *kıyâsî* - Koltuğa mensûp ve müte'allîki yaprakların koltuklarından tevellüd eden tomurcuklar.

[187]

اِبْكَ ، نه بْكه - **ebka - ebke** [ébqa, ebqé] - Kazan - *isim* - Büyük ana, cedde, büyük vâlîde. *bakınız* - enka, enke, eni.

Ol özi şokar, cihânda gör mi hiçbir nersede,

Olturanın hiç başında şol taht, şol mertebe.

Tik hâzır tesbîh , zıkr birlen hüdâyını şağına,
Göñül dünyānı koyub başkan kır pu cemāğına
Kışları tüşkan - kamaķışda oltauranıñ bir teşi,
Ellāh tekdir süymi anı etgemi, enemi bir kişi.
Tik etem, min - biz süyemiz, olda birni biñ söyle,
Tulğan ānıñ gökrakına şāf göñül hem yañıcı.
“Kışsa”dan “hişse” alub biz ki hikāyet söyli ol
Müşfikāne kulları birlen bebeyini köyli ol
Kay çağında kart ve tüşkün i münli tavuş, köy bil
Dünyādan götücreni beyitlerin hem cerli ol.
Kay vakt kumğanına şalsak tahāretgi şuda
Barcayız ki kalbi birlen yumuşadub kıla du‘ā.
Biñ süyem min ebeymini , şāf göñüli **ebgeyim**,
Söyseñizle siz de anı etkeyim ey enkem !

Zarīf El-Beṣīrī

أبكem [ébbqém] - ‘Arabca - *kıyāsī* - Dilsiz, bī-zebān.

Ḥāce-i fikridir ol fāzıl-ı dānā ki anıñ
Pīş-i bahşinde olur cevher-i küll **ebkem** ü deng

Üsküdārlı Hakkı Beg

Gül ü bülbül aşamm ü **ebkem** ü lâl
Şulhi ben bâri itmeyem ihlâl

‘Abdülhak Hāmīd Beg - İbn-i Mūsā

cem'i: Büküm [buqm]

Kelām-ı Hakk

أبْكَمِيَّت ebkemiyyet [ébkémiiét] - isim - Dilsizlik.

تَبَكُّم tebekküm [tébéqqum] - Dili tutulmak , söz söylerken tutulup kalmak.

بَكَم bekem [béqém] - Kuvā-i zihniyyeye hâlel gelmemek şartıyla, kâbiliyyet-i tekellümüñ ziyā‘ı, ziyā‘-i kelām.

أَبْلَق eblak [éblak] - ‘Arabca - Fārisī: *eblekden mu‘arreb* - kıyāsī - Ayaklarının sigili oyluklarına kadar varmış, aklı karalı at , alabacak; gösterişli ve güzel at..

عَبْلَاق-süvār - mürekkebat şıfat - bakıñız - şehsüvār

Ablak-süvār-ı rüzgār, aşub-ı Rüm u Zeng-bār

Leşker-şikār-ı kām-kār, Behrām-ı Efrīdūn-‘ālem

Nef‘i

عَبْلَاق-ı devrāñ; eblak-ı eyyām; eblak-ı çarh, eblak-ı felek - mecāzen - Dünyā, ‘ālem, cihān; zamān, rüzgār.

Yeğāne şehsüvār-ı *eblak-ı devrāñ* ki hem-vāre

Olur ne semte gitse feth ü nuşret peyk-i rehvarı

Nef‘i

أَبْلَم چُوش eblem-çüş [éblém tchuch] - Ğarb - [‘Arabca: eblem, belem, şiş dudak] - mürekkebat şıfat - Ahmak, budala, sersem.

Tuza “deh !” sonra demekden “çüş!”

Oldı bīzār üçüncü *eblem çüş!*

Recāizāde Ekrem

إِبْلِيس iblīs [iblīs] - ‘Arabca - isim; şıfat - şeytān; mecāzen - Hilekār, dekci, muğfil.

¹² “Artık onlar sağırlardır, dilsizlerdir ve körlerdir; bu yüzden geri de dönemezler.” (Bakara 2 /18)

[Akrabü'l-Mevārid] ا انه اعجمى بد لىل امتنا عه من الصرف

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ¹³

Kelām-ı Hâk

ان كان ابليس دا جند يصول بهم

فالنفس اكبر من يد عوه ابليس

Ebî'l-‘Alāi

İblīs-i pūr-telbīs; iblīs-i mel‘anet-enīs; iblīs-i zalīl...

- *İblīs-i zalīl* gibi tazlīl eylemek için bālīgan mā belīg hedāyā-yı girān-bahā ve tuḥaf ve nefāyis destavīz-i dilārā taḫdīm iderek...

‘Āşım - Lāyiḥa-i Tārīḫiyye

Ḳande kim cem‘ ola cām ü dilber ü ‘aşḳ u şebāb

Anda *iblis*ñ ne ḥācet mekrine, izlāline

Nābī

Aña beñzerdi ger sürse yüzüne zerde çāv *iblis*

Aña beñzerdi ger cinnī olaydı kehribā ṭal‘at

Nef‘ī

Etsin diye ḥalkı böyle ifsād

İblisi de biz mi itdik īcād?

Toḳadīzāde Şekīb Beg

Zihī kerem ki nazar ḳılmayub ‘adāvetine

Müyesser eylemiş *iblise* i‘tibār-ı beḳā

Fuzūlī

İḥsānına kör dilenci *iblis*

¹³ “Hani biz meleklerle, “Âdem’e secde edin” demiştik; İblīs’ten başka hepsi secde ettiler.” (Kehf 18/50)

Ġalib Dede

iblisāne - [ane - *edāt* - Fārisī] - Şeytānca, şeytāna yakışacak tarz ve şüretde.

Desāyis-i iblisane; ilkāat-ı iblisāne...

امليق، امليق **iblik, imlik (?)** [iblyk, imlyk] - Ġārb - *isim* - Semīrdilmek için enenmiş horoz.

[188]

ابن **ibn** - [ibn] - ‘Arabça - *isim* - Oğul, veled, ferzend. Dāimā izāfetle kullanılır:

İbni’r-Rüşd, İbn-i Sīnā, İbn-i Kemāl, İbn-i Fārż...

İki ‘ilm arasında hemzesi hāzf edilir:

‘Ömer bin el-‘Āş, Muḥammed bin ‘Abdullāh...

Farsī şīvesine göre , iki ‘ilm arasındaki [ibn] maḥzūf olur ve birincisi ikincisine muzāf yapılır. Meşelā: [‘īsā bin Meryem] yerine [‘īsā-i Meryem] ve [İbrāhīm bin Edhem] muḳābilinde [İbrāhīm Edhem] denilir.

Bir çok yerlerde [İbn] mülāzım ve müdāvim ma’nāsına gelir ve bu hālde de bu ma’nālara muḳārin olan kelimelere muzāf yapılır:

ibni’s-sebīl, ibnülsebīl - *izāft* - yolcu; şer‘ - Zād u gıdāsı kalmamak dolayısıyla memleketine rücū’a muḳtedir olmayan yolcu.

وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ¹⁴

Kelām-ı Hāḳ

Ebnāi’s-sebīl, ebnā-i sebīl - cem‘ī.

- Ahvāl-i ḥarbi gūş etdikçe puşudan **ebnā-i sebīle** kurşun atmağa kıyās ve tatbīk edemeyüb...

Şānizāde - Tārīḥ

ibnū’l-yevm, ibn-i yevm - *izāft* - Yarını düşünmeyen, kaydsız, kaygusuz.

¹⁴ “...Akrabalar, yetimler, muhtaçlar ve yolda kalmışlar...” (Enfal 8/41)

ibnü'l-vaqt, ibn-i vaqt - Zamānıñ uyarına giden, vaqtıñ icābātına göre hareket eden; mizāc ve ṭabī'ata göre söz söyleyen, hoş-āyendelik eden.

صوفی ابوالوقت باشد ای رفیق

نیست فردا گفتن از شرط طریق

Celāleddīn Rūmī

Ḥarābat ehline dūzaḥ 'azābın añma ey zāhid

Ki bunlar **ibn-i vaqt** olmuş ğam-ı ferdāyı bilmezler

Ḥayālī

- Kendü cihet-i iktisāb-ı mu'tediline müştāgil-i ḥakīmāne reviş, **ibn-i vaqt**, ma'kūlü't-ṭab', mu'tedilü'l-važ'...

Şānizāde - Tārīḥ

İbn-i vaqtım ben ebu'l-vaqt olmazam

'Abd-i maḥzım ben taşarruf bilmezem

Niyāzī

- Yüze gülici ve **ibnü'l-vaqt**...

Münşe'at - Ferīdūn

ibn-i arz - Ġarīb , ğurbetzedede.

ibn-i esbū'in - İki hafta arası - bedr, istiḳbāl.

ibnü'l-cilā - Bütün dünyānıñ bildiği adam, ũñ ve şöhret-i 'azīme şāhibi.

ibnü'l-ḥarām - Veled-i zinā, piç, ḥarāmzāde

ibn-i ḥurre - Ehl-i 'iffet, ehl-i perde, muḥaddire.

ibn-i 'Arabī, ibnü'l-'Arabī - Şeyḥ Muḥyiddīn [ḳaddesa'llāhu sirrahu]

ebnā' - İbniñ cem'i:

Ebnā-i cins; Ebnā-i zamān, ebnā-i zamāne; ebnā-i ‘ālem, ebnā-i beşer; ebnā-i ‘adem, ebnā-i vaţan...

Đarb-ı meşel: *Ebnā-i zamāne* heb dođuz babalı!

Eyledim mezheb-i *ebnā-yı zamānı* taklīd

Yād-ı yādımda olur, dost ferāmūşumda

Rāğıb Paşa

Mümkün olsa kaçarım ‘ālem-i ervāha kadar

İhtilāţ eylemem ecsām ile maķberde bile

Ol-kadar eyledim *ebnā-yı beşerden* nefret

İstemem yüzlerini görmegi maķşerde bile!

Eşref

Budur *ebnā-yı ‘ālemiñ* kārı

Resm-i mensūhđur vefākārı

Vaḥīd

Düşmen geliyor maķşadı efnā-yı vaţandır

Karşı tıracak düşmene *ebnā-yı vaţandır*

‘Abdülḥak Hāmid Beg

Nice Āşaf selefin görmemiş *ebnā-yı zamān*

Gerd-i kúţb-ı felegi devr ideli heft evreng

Nef‘i

- *Ebnā-yı beşer* telāḥuķ-ı efkārıñ ittisā‘ı sāyesinde bir iki‘aşr içinde..

Nāmıķ Kemāl

beni - [be] - Benīn’iñ kâ‘ide-i ‘Arabīyeye göre izāfet ḥālinde āhirindeki [n] ḥarfiniñ sükūṭıyla aldığı şekil, ki her zamān izāfet ḥālinde kullânılır:

Benī İsrā'il, Benī Ümeyye; Benī beşer; nev'-i benī beşer; benī nev'-i beşer; benī Ādem; Nev'-i benī Ādem...

Bize sensin ilāhe-i şānī

Sen var, ol rūḥ-ı aḳdese maḥrem;

Olalım bizde ğarḳa-i mātem

‘Ālemi ḳaplasun ḳalām-ı ‘adem

Gün yüzi görmesün *benī Ādem!*

‘Abdülḥaḳ Hāmid Beg - İbn-i Mūsā

Behīmiyyet çerā-ġāḥ-ı şafādır

Ġam-ı ‘ālem *benī Ādem* içündür

Şeyḥü'l-islām ‘Ārif Ḥikmet Beg

İnsān aña dirler ki ide ḳalb-i raḳīḳi

Ālām-ı nev'ī ile kesb-i melālet

Ẓiyā Paşa

benī Aşfar, benū Aşfar - ‘Arablar tarafından Çinlilere verilen ‘unvān; şarḳdan zuhūr ile dünyāda büyük bir inḳılāb vücūda getirecegi i‘tikād edilen ḳavm.

[189]

- *Benū aşfer* ve eşrāṭ-ı sâ'a zuhūru vaḳti gelmişdir siyāḳında ihlāl-i ezhān için neşr itdiği...

Şānizāde - Tāriḥ

benīn, benūn - [be] - “İbn”iñ cem‘i şaḥīhi; muḥaffefi [benī] daha ziyāde ḳullanılır.

benīn ve benāt - Oğullar ve kızlar.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً¹⁵

لَا مَالٌ وَلَا بَنُونَ اِلَّا مَنۡ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

Kelām-ı Hâk

İzāfet hâlinde, [nūn] sükūt ederek [benū] ve [benī] kalır: Benü'l-‘Abbās, Benü'l-A‘yān, Benü'd-Dünyā, Benü's-Sebīl, Benü İsrāīl, Benī ādem...

ebnā' - İbn'in cem'i mükesseri.

tebennī: [te-be] - Oğul ittiḥāz etmek, evlād edinmek.

Ānīn gelmedi dehre ferzendi hīç

İderdi **tebennī** eğer bulsa pīç.

'İzzet Molla

bünüvvet- [bunuvvé] - Oğulluk, evlatlık.

- Muḳtezā-yı rābıṭa-i übüvvet ve **bünüvvet üzere** kemāl-i 'adl ve şefkatleriyle te'dīb ve terbiyeleri...

Şānizāde - Tārīḥ

ebe [ébé] - Ġarb - isim - Gebe kadınlara vaż-'i ḥaml etdiren kadın ve ṭabīb, ḳābile.

Ḍarb-ı meşeller:

- **Ebeniñ** örekesi
- Orospunuñ soñu **ebe**, puştuñ soñu dede!

ebe iskemlesi - Eskiden vaż-'ı ḥaml edecek kadınları oturdukları iskemle.

ebe pisigi - Pisi otu.

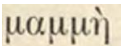
ebe gümece, ebem gümece - Faşīle-i ḥabbāziyyeden bir ot.

ebe kuşağı - Elegim şagma, ḳavs-i ḳuzaḥ.

¹⁵ “Allah size kendi cinsinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar türetti; sizi güzel ürünlerle rızıklandırdı.” (Nahl 16/72)
“İnsanların diriltileceği gün ve Allah’a temiz bir kalple gelenler dışında malın da çocukların da fayda vermeyeceği gün beni mahcup etme.” (Şuara 26/88-89)

ebelik - Ebe şıfat ve şan'atı, kabilelik, kabale.

أبه - Peut-être est-ce une altération du t or soeur ainée. L'application des termes tels que mère, soeur, frère, etc. Aux personnes qui nous rendent des services familiaux ou intimes, n'étant pas insolite dans certaines langues

Ainsi , gree m^{ne} - = grand' mère et = sage - femme ; bulgarebaba= (10) grand' mère, (20) sage - femme. Pris isolément, أبه peut être comparé au japonais - uba = vieille femme, nourrice ou 'nounou'.

Dans certaines provinces de l'Anatolie s'emploie dans le sens de 'grans' mère;

Bedros Efendi Keresteciyan

أبه **ebe** [ébé] - Āzerī - isim - Ebe.

إبهام **ibhām** [ibhām] - 'Arabca - müte'addī - Añlaşılmaz ve gayr-ı vāzıh bir şürete koymak, felsefe ve mantık - Bir kelimeniñ iki muhtelif ma'nâyı ifâde etmesi.

mübhem - [mubhém] - müştak - Añlaşılmaz bir hâlde olan, gayr-ı vāzıh, kapalı.

Va'de-i lutfu murād üzre tamām eylemedin

Sırr-ı serbeste-i vuşat yine **mübhem** kaldı.

Naḥîfî

Mir'ât-ı devletiñ bu da bir sırr-ı **mübhemî**

Manşabda aşınaları bîgâne gösterir.

'İzzet Molla

nebātāt - Bir 'uzvuñ şekli ve vaz'-ı tabi'isinde bulunmaması. Evşâf-ı nev'îyye ve cinsiyyeniñ müşkil bulunması.

mübhemāt - [mubhémāt] mübhemiñ cem'i.

Beyân-ı 'akde gedâzıñla **mübhemāt**-ı şu'ün

Yavaş yavaş açılub bi vuzūh olur rüşen

Meḥmed ‘Ākif Beḡ

baḳıñız - şıfāt-ı mübheme

mübhemiyyet - [mubhémiyét] - Mübhem ve gayr-ı vāzıh olmak ḥāl ve şıfatı.

Başka bir ḥüzn ile olur manzūr

Mübhemiyyette gizlenen ātī

Süleymān Nazif Beg

übühhet, übhet - [ubbuhét, ubhét] - ‘Arabça - *isim* - şa‘şa‘a - Revnak, parlaklık, debdebe, tañtana, büyüklük, ululuk, ‘azamet, vicāhet, mehābet.

Düdemān-ı ārī devlet, nūr-i çeşm-i **übühhet**

Mühr gerdün-ı vüzāret, āşif geyvān-ı cenāb.

Üsküdarlı Ḥaḳḳı Beḡ

ebher - [ébhér] ‘Arapça - *isim* - Kānı kalpten etrafa sevḳ eden damar, avurt.

Şeryān-ı ebher, tevessü-ı ebher, Ümmü’d-dem-i ebher, iltihāb-ı ebher, taḥaccür-i ebher, istirḥā-i ebher, ta‘aẓẓum-ı ebher, taẓayyuk-ı ebher, şerḥa-i ebher...

ebherī [ebheriyye] - *kıyāsī* - Ebhere mensüb ve müta‘allık.

ebi, ebe - [ébi, ébé] - Kazan - *isim* - Ebe.

[190]

Bar ıdı bizniñ avılda qartayıp bitken ebi

Bir üzi, yalgız başı, yürütında yük bir ademi.

Tuḡay

ebilik - Ebelik şıfat ve san‘atı.

ebe gümaçı - ebe kömeci - *baḳıñız* - Maçı yorgaçı.

ebinç - evinç - [ébindj, évintch] - Uyğur - *isim* - Refah ve vüs‘at-i ḥāl ve ma‘īşet, ḥuzur, sükün, āsāyiş, şervet, zenginlik, kudret, kuvvet.

baķıñız - sivinç - kivinç.

ebinçin - *ķıyāsī* - Mes'ūd, baķtiyār, şervet ü sāmān şāķibi, müreffehü'l-hāl.

اپ **ep** - [ép] - Ğarp - *mütetābi 'ātdan*.

ep eyü, epeyü, epey, ĥayli.

ep eyüce, epeyce, ĥaylice, bir ĥayli.

baķıñız - ap.

اپ **ep** - [ép] - Ğazan - Çocuk ta'biri: ep etmek - öpmek.

اپريمك **epirmek** - [épriméq] - Ğarb - *mehcūr - müte'addī* - Laķırdıyı burundan söylemek.

اپسم **epsem** - [épsém] - Ğarb - *şıfat* - Dilsiz gibi şāmit, şuş, sākit.

epsem olmak - *mürekkeb-i lāzım* - Şuşmak, sükūt etmek, dili tutulmak.

Bu maţla'ı garrāyı oķu **epsem ol** andı

Ma'lūm olur aĥvālimiz erbāb-ı vefāya.

Rūķī

'Aşķa çün dermān bulunmaz, geç emekden ey ĥakīm

Gel bilinmez nesneden geç **epsem ol** dermān budur

Nesīmī

epsem etmek - *mürekkeb-i müte'addī* - Şuşdurmak, iskāt etmek, beht ve ĥayret vermek.

اپسون **epson** [épsoun] Ğazan - *isim* - Fārisī: Efsun muĥarrefi.

Epson, tobson, içi kobsun!

اپسيد **epsid** - Ğarb - Rumca: ᾠψιδος , ᾠψις - *isim* - Bir tekerlek çenberini yapan yuvarlak ağaçlarıñ her biri.

اپيك - اپك **eppek** - **epik** [éppeq] - Āzerī, *isim* - Tetmek.

Ne odun var, ne kömür var, ne **epik**

Ƙış günü bu zulmü olur mu çekmek

Uşaklar açdılar, ƙaynamır çölmek

Ƙumara geruder ƙazan aƣlaram!

[Vāfıƣ] Molla Şah

Başarmıyor **eppek** yapma tendire

Ƙanum kimi çekir özin kendire.

‘Ali Rāzī

اپکین **epkin** - [épqin] - Çagatay - isim - Şuşamdan çıkarılan siyah ve koyu bir yağ ve tortu.

ایمیک (?) **ipmik** - [ipmyk] - Ğarb - isim - Şaban demiriniñ ucu.

اپن توبن - **epen tupen** - [épén tupén] Ƙazan - terhib - mütetābi ‘ātdan - def‘aten - Birden bire, bilā tereddüd.

baƣıñız - aşık poşuƣ.

اپه **epe** - [épé] - Çagatay - isim - Büyük kız ƣardaş , abla.

epem gümacı - ebe gümecı.

ایپی **epi, ipi** - [épi - ipi] - Ƙazan - isim - Siyah etmek.

ایپتماک **epitmek** - [épitméq] - Uyğur - müte‘addī, Ĥazırlamak, tamāmlamak, ihdāş etmek, sevindirmek, memnūn etmek.

Köñülni çökürme özüñni awıt

Baƣa tur maña öz tapuğƣa iwit¹⁶

Ƙudatƣu Bilig

¹⁶ TL: Köñül çü körme bar özüñni **epit** // Baƣatur maña öz tapuğƣa **epit**

epilmek - *mechûl* - Tamâmlatmak - Hâzır ve âmâde olmak - Muvaffak olmak, iyi netîce vermek.

epinmek - *lâzım* - Hâzırlatmak - Müsâ'id ve muvâfık olmak, iyi ve hoş görünmek - alışmak, 'âdet etmek.

oyunga epinmek - Oyuna alışmak

Bor içse **oyunğa epinse** begi

Kaçan yetgü el kün işiñe ögi¹⁷

Qudatqu Bilig

epik - *isim* - Mahâret - Şan'at.

epikli - *kıyâsî* - Mahâretli, şan'atkâr.

Epikli bayatım! - Hâlik ve mübdi' olan Allâhım.

İtigli bayatım ite berdi öz

İte berdi tüzdi yaraşturdu tüz¹⁸

Qudatqu Bilig

epitelyum - *İtalyum* - Ğarb - Fransızca: épithélium - *isim* - *muḥāt* - Vi'ā' ve guddeleriñ liḥāfāt-ı saṭḥiyye ve dāḥiliyyelerini kaplayan ve ḥuceyrātdan teşekkül eden nesc ve tabaqa.

et - [ét] - Ğarb - *isim* - İnsanda ve ḥayvanda vücudu teşkîl eden yumuşak ve kanlı madde, 'āzale, ba'zı meyvelerde çekirdekleri örten ve yenilen yer.

[191]

Ḍarb-ı meşeller:

- **Et** ile tırnak arasına girilmez.

¹⁷ TL: Bor içse **oyunğa epinse** begi // Kaçan yetgey el kün işiñe öci

¹⁸ TL: **Epikli** bayatım neteg iti öz // İte berdi tüzdi yaraşturdu tüz

- **Et** ile tırnak, ara yere giren kırağ
- **Et** kanlı gerek, yigit canlı.
- **Et** kafalı!
- **Et** ne kadar arık olsa etmegiñ üstünde yaraşır.
- **Eti** seniñ kemigi benim!
- Arık **et**den semiz tirid olmaz.

Av eti, balık eti, kuzu eti...

ķaba et - Etiñ kemiksiz yeri.

ķara et - Etiñ yağsız ıarafı.

et loķması - Et yemegi, etden yapılan yemek.

Et loķması lāzım mı ıoyurmaz mı seni nān

Zehr olsun o loķma k'ola pesmande-i dūnān.

Rūhī

Et şuyu, et hūlāşası, diş eti...

balık etinde - Şişmānca.

etine dolğun - Semiz

geyik eti - Genç kızlarda olan dolğunluk [**Lehce-i Oşmānī**]

geyik etine girmek - Bülūğdan soñra semirmek [**Lehce-i Oşmānī**]

et bezi - *baķıñız* - bez.

et ķanat - Yarasanıñ bir nev'ı.

et kesimi - Hristiyanlarıñ perhizden evvel domuz kesdikleri mevsim.

baķıñız - bucoķ.

et bazarı - Et satılan bazar.

et tahtası - Kıyma yapılmak için üzerinde et kıyılan ağaç ve kütük.

et bağlamak - Harāb olan nesc iltiyām ile yeñiden huşūle gelmek.

et tutmak - *mecāzen* - Semirmek.

et kaplamak - *bakıñız* - et bağlamak.

et beni - Yüzde olan siyah nişāne, hāl.

et meydanı - Eskiden 'askere et tevzi' olunan mecma'ı haşerāt bir maḥal [**Lehce-i Oşmānī**]

et şeftalisi - Eti çekirdeginden ayrılmayan bir cins şeftali.

et yaran - *bakıñız* - kurlağan.

etli - *kıyāsī* - Eti ve laḥm ve şaḥmı olan, dolgun, tıknaz.

etliye südlüye karışmamak - *terkīb* - *mecāzen* - Kimseniñ işine müdāḥele etmemek, Kendi işinde ve hālinde olmak.

ات **et** - [ét] - Āzerī - *isim* - et.

Ḍarb-ı meşel: Kuş var **etini** yirler, kuş var **et** yidirirler.

Bilmece: **Et**inden kebab olmaz, kanından kāse dolar [Nar]

Ne tedbir itdi iş işden geçibdür

Sözün dilden, **etiñ** dişden geçibdür

Muhammed Bāqır Ḥalḥālī

Niçün ki salmayub bir zād eline

Geçüb bir ay ki degmeyüb **et** diline.

Muhammed Bāqır Ḥalḥālī

ات **it**- [it] - Kazan - *isim* - İt, köpek.

Ḍarb-ı meşeller: **İt** simirse iyesin tişler.

Yaramas kişiler **it** gibidir, çünkü **itni** nerse tabsa tabқан yerinde aşar! ...

it imçeği - Köpek memesi, koltuk altında çıkan cıban.

it teşi - it dişi

it boğan, it tikenegi, it cilegi, it içegisi: Birer ot adları.

it balası - Köpek yavrusu, enik.

ata it - Erkek köpek.

ana it - Dişi köpek.

itlik - [li] İt ıabı'at ve ııneti, itlik, zemāyim-i ahlāktan kināye.

itlenmek - İt gibi olmak, ite dönmek, *mecāzen* - Dalaşmak, münāza'a etmek.

itli maçılı - Köpekli kedili - *mecāzen* - Zahmet ve meşakkeatle.

اتا **ata** - [éta] - Türkmençe - *isim* - Ata, bab.

اتاده **itave** - [itāvé] - 'Arapça - *isim* - Arāzi-i ħarāciyyeden alınan vergi. Cem'i: Atāvī [étāvā]

تهج **eteç- etheç - ne tech** [ététch] Kazan - *isim* - Ħoroz. Eteç, eneç, Eteç gikrigi, eteç kıçkıruğı.

eteçlenmek - *muṭāva'at* - Ħorozlanmak.

Ħakim ki - "Ey ħakīm! Min bin āver ħallerge qaldım!" dı

Ce körset ħikmetiñni kılçı bir iş, kılçı yardım" dı

Ħakīm bir qabçaq āvezine qolan şalada şızganub

Qopa ħan aldine şundan 'aceb āltun **eteç alub**

Tuqay

اتراب **etrāb** - [étrāb] 'Arapça - Tırb [tır] cem'i - *şıfat* - Bir yaşta olan yaşıdan hem- sin, aqrān ve emşāl. Müfredi Ğarb Türkçesinde kullanılmaz.

Heb şaşub qalmış iken bahtına aqrān **etrāb**

‘ Ākıbet eyledi devran ānı da maḥv ve tūrāb.

“Diyojen” Gazetesinden

ترك **etrek** - [étréq] - Çağatay - *isim* - Yumut ilinde bir dereniñ ve bir yeriñ adı.

اتقان **itkân** - [itkân] - ‘Arapça - *müte’addî* - Yakînen bilme, cezm; Delilleri ‘illetleriyle bilmek ve ‘kavā’id-i külliyei cüz’iyyâtıyla zabt etmek.

[192]

Şafḥa-i āyine içre ḥatt-ı ruşen-veş olur

Sîneniñ esrârı zâhir-i dîde-i **itkân**ına.

Nedîm

اتك **etek** - [étéq] - Ğarb - *isim* - Elbiseniñ belden aşağı şarkan kısmı, dâmen, zeyl.

Ğarb-ı meşeller:

- **Etek** öpmekle ağız aşınmaz.

bakıñız - ağız.

- **Etekleri** ıslık çalar.

- **Etegi** tutuşmak.

Şanmañ şafaḥ görüb tef-i ḳahrin sipihrden

Tâb-ı nedâmet ile **tutuşdı etekleri**

Münîf

Dağ etegi, çadır etegi.

uzun etek - *mecâzen* - Şapşal, şallapatı.

el benim etek seniñ! - Recâ, tevessül ve ittişâl ma’nâlarından kinâyedir.

etek belde, etegi belinde - *mecâzen* - İşe hazır, âmâde, tirendâz, çalak, mütehâlik.

O naḥl-i nâz **etegi belde** bir nihâl olmuş

‘Acemī dāmen ser ve sehī müşmir olur.

Sābit

Fārisī - astin berzed.

بکار آوران آستین برزدند

کز آن کز زیاده بزین برزدند

Hātifi

etek bezi - Çocuk kundağı.

etek bağı - Uzun etekleri bağlayup kaldırdıkları kuşak.

etek tahtası - Abdesthāneniñ arқа dayanılacak ve etek kaldırılup konulacak yeri.

etek serpen - *mecāzen* - Dökük saçık.

etek öpmek - Tebrīk veyā ihtirām kaştıyla büyüklerden biriniñ etegini öpmek, *mecāzen* - İlticā ve deḥālet etmek, intisāb etmek.

eteğe düşmek - *mecāzen* - Deḥālet etmek, daḥīl düşmek, ilticā etmek, yalvarmak, recā etmek.

eteğe şarılmağ - *mecāzen* - Meded-ḥāḥ olmak, muşırrāne istemek.

eteğe yapışmağ - *mecāzen* - *baķıñız* - etege şarılmağ.

etek silkmek - *mecāzen* - ‘Kaṭ’ı ‘alāka ve münāsebet etmek, teberri etmek, el yıkaмаğ.

etekleri tutuşmağ - *mecāzen* - Telāş ve ıztırāba düşmek.

- Mezbūruñ **etekleri tutuşub** enderūn-ı hümayunda kendüyü tağrır iden ḥāmīlerine düşüb...

Na‘īmā - Tāriḥ

etek çekmek - *mecāzen* - Vazgeçmek, ferāğat ve şarf-ı nażar etmek. Fārisī: Dāmen der keşīden.

eteği ayağına dolaşmak - *mecāzen* - Bir yerden sür'atle kaçmak.

Fārisī: Dāmen der pāy oftāden.

etek etek, etek dolusu - *mecāzen* - Bol bol, çok çok.

Eteğini toplamak, eteğini kaldırmak, eteğini silmek, eteğini bağlamak, eteğini açmak.

eteklik - [li] - *isim* - Belden aşağı giyilen.

Giyüb bir al **eteklik** hāleden meydāna 'azm itdi

Semāda Mevlevī āyinini taşvīr ider mehtāb.

Belîğ

iç etekliği - *mürekkeb isim* - Elbiseniñ altına giyilen eteklik.

imāme etekliği - Çocuk takımının alt parçası.

etekli - Eteği bol ve geniş libās.

eteklemek - Etek öpmek, selāmlamak.

eteğe varmak - İhtirām kaşdıyla etegini öper gibi yapmak, etek öpmek, etmeklemek.

etek şallayub yellemek - Yelpāzelemek.

اتك **etek** - [étéq] - Āzerī - *isim* - Etek.

Etek vurmaq, etmeklemek...

El benim etek senün! - Muşırrāne recā ve temennīden kināye.

Nāmusuñı sāhla her hālelden

Sen 'aql **etegini koyma elden**

Fuzülī - Mecnūn ve Leylā

Kişi nāmerd **etegin dutmayub** ölmek hoşdur

Çünkü nāmerdde yoh bezl ü 'atā imkânı

Seyyid ‘Azīm Şirāzī

Çekeli bezmden ol lebleri meygun *etegin*

Doldurub kanıyla sāğar-ı dil pür hūn *etegin*

Cānī-zāde ‘Abdullāh

Dest-i ihlāş ile cānān *etegin dutsaydñ*

Şeref-i rütbede sultān kamu ‘ālem idñ

Cānī-zāde ‘Abdullāh

اټكا - اه ټكه **etka, etke** - [étqé] - Qazan - *isim* - Baba.

baqlñız - eti, eti.

Etkā-yı sin niden? Bizdñ enkāyden.

Ŧurmuşdan qazaq - Bitüb gitdi yem

Enkāyda tūsge - Çiber görñüşge

Bizing ucun evvel - gūyā fereşte

Yanını alasñ - Bizni qağasñ

*Etkā*yem nindi - qazaq tabasñ?

Bizing baht kim - Bula biz betim

Ata, analı - bārde bizing tin

Tükel nefise - tükel ‘afife

Alaturganıñ - etkā-yı fāhişe!

Ŧañç ŧurmasaga - Hiç bir ŧanmaska

[193]

Qaygu tabasñ - qatgusuz başka!

Ol bizni söger - qay çakda şoğar

Sin bulmağında zor avař opar

Öyle bir hālīñ - İtme erem mālīñ

Hiç olmağanda - Malın azganıñ

Oğut bizlerni - Ağart yüzlerni

Tökme boşka mal - men, yüzlerni!

‘Ārif ‘Aynü’l - Leyn Çekāli

اتكو **etgu** - [étghu] - Çagatay - *şıfat* - Eyi, güzel.

Uygur - etgu, itgü.

azan - izgü, izgü, idgü.

اتكو **etku** - [étqu] - Uygur - *şıfat* - Eyi - ‘azīz, celīlū’l-adr, mülāyim, sākin, muṭī’.

bağıñız - irgu, idgu.

etgu ollar - Ebrār ve etkıyā.

- Yā **etgu** peygamber hoş geldiniñ kelgeniñ utluk bolsun.

Mi‘rācname

azan - izgu, izgu.

etilmek - *lāzım* - Eyi olmak, şalāh ve intizām bulmak.

El artar törü birle **itlür** ajun

El eksür bu küç birle buzlur ajun¹⁹

udatķu Bilig

etgülük - *isim* - *şıfat* - Eyilik; mübārek, müteyemmin, ni‘met, ihsān, sa‘ādet-i hāl.

Saniñga **etgülük** bolsun!

Taķı raķmet, berekāt **etgülük** señge bolsun!

¹⁹ TL: El artar törü birle **itlür** acun // El eksür bu küç birle buzlur butun

Mi'racname

Bayat kimke berse ukuş ög bilig

Üküş **edgülikke** uzatı elig²⁰

Qudatku Bilig

ot - isim - şıfat - Şıhhat, 'āfiyet.

otamak - lāzım - İfākat bulmak, iyi olmak.

otçı - kıyāsī - Hekim.

otmak - lāzım - Arkasından gitmek, uymak, ıktifā ve imtişāl etmek.

otkur - şıfat - İtā'atlı, münkād.

Yākut - otuvav - Eyi; çok.

otuvaver - Şıhhatte olmak.

etnene - Bahtiyār, mes'ūd.

اتكه **etke** [étghé] - Çağatay - isim: şıfat - Bir rütbe ve pāye.

Bin etege, etegelik

- Kābil kilken de hümāyunga **bin etege** kıldım...

Bābürnāme

اتكم **etmek** - [étméq] - Ekmek telaffuz idilir - Ğarb - isim - Üt ya'ni ateş gören ve ateşe gösterilen şey, ütülenmiş. Hamur, yiyecek şey, gıdā, azık, aş, mecāzen - Medār-ı hayāt ve ma'īšet.

Ďarb-ı meşeller:

- **Etmegini** kendi yiyen yükünü kendi kıldırır.

- **Etneme** papa – şuya buva dir!

²⁰ TL: Bayat kimke birse ukuş öğ bilig // Üküş **etgülikke** uzattı elig

- Koca **etmegi** meydan **etmegi**, oğul **etmegi** zindan **etmegi**.

- **Etmek**, **etmegiñ** mayası, gelin kayınananiñ dāyesi.

- **Etmek** çignenmeyince yutulmaz.

- **Etmekçi** çetelesine döndü.

- **Etmekden** kaşık olur ammā her yoğurduñ haqqına degil.

- **Etmeksiz** ev köpeksiz köy olmaz.

- **Etmegiñ** büyüğü hamuruñ çoğundan olur.

- **Etmek** hıdırıñ, şu Bediriñ, yiñ içiñ kuduruñ.

- **Etmegine** yağ sürüldü.

Fārisī - Nāneş bir rūğan üftāde.

- **Etmegini** ayağa tebdī. **baķıñız** - ayak.

- Er olan **etmegini** taşdan çıkarır. **baķıñız** - ir, er.

- **Etmegini** katığına denk iden bir vaķit aç almaz.

- İki şu bir **etmek** yerini tutar.

Aķşam olmuş, furunuñ peykesi **ekmekle** tolu!

Nār kadar kırmızı, pişkin, şıcacık **etmekle**

Münhasif Kursa-ı Kamer

Gibi enzāra urur, üstü sisamlı, oķulu

Pideler, yağlı simidler yayılı, körükler.

Cam dolaplarda güler;

Halkalar iplere geķmiş asılı... Hep furunuñ

Pişirüb dökduķü esbāb-ı hayāt āmāde!

Mütevāzı', sāde

Qıvvat yek r ze ki ta   line k f dir onu 

Bir quru  uk getiren e  ufacık bir himmet....

 oklu uyla  oyurur halkı m b rek ni met!

Kem lz de Ekrem Beg

Etmek almak, etmek yapmak, etmek pi irmek, etmek kesmek, etmek do ramak, etmek kıztarmak, etmek yimek, etmek yidirmek, bayat etmek, yavan etmek, quru etmek, t ze etmek...

ta   n etmegi -  Askere verilen etmek.

etmek a acı - [artu arp] Fa  le-i olmasiyeden Asy da ve Avus nyada yeti en bir a a .

 uz etmek hak ı - *mec zen* - Bir iyilige kar ı hiss-i   kr n ve minnet.

Etmek  etelesi, etmek ufa ı, etmek dilimi, etmek i i, etmek kırintısı, etmek tatlısı, etmek parası, etmek bı a ı, etmek kabu u, etmek  atay fı...

[194]

Quru etmekle ge inmek, quru etmege  an  at etmek...

etmegine ya  s r lmek - *mec zen* - Arzusu ve bekledi i h sıl olmak.

 u  etmegi - *bakı ız* -  u .

etmelik - [li] Etmek parası.

etmegi dizinde - *mec zen* - Hi  bir i de temel tutmayan, ni met n  in s, k fir-i ni met.

Etmek gibi  az z

etmesini  ı armak - H y t n   azanmak, temin-i ma i et etmek.

etmesini ta dan  ı armak - *bakı ız* - etmesini  ı armak.

etmek i - * ıy s * - Etmek  atan e n f.

Olmaz harem derūnda maḵrūn

Etmekçi telāşı ile maẓmūn.

Ẓiyā Paşa - Mukaddime-i Ḥarābāt

Etmekçi küfesi

etmekçilik - Etmekçi şıfat ve şan'atı

اتمك **itmek** - [itméq] - Qazan - *müte'addī* - etmek, dörmek, kaçmak, def etmek.

baḳıñız - türetmek, kadamak, eşirmek

itdirmek - *müte'addī* - İtdirmek, dördürmek.

itilmek, itülmek - *mechul* - İtilmek, dürtülmek.

itişmek - *müşâreket* - İtişmek, münāza'a ve mücādele etmek.

baḳıñız - türtüşmek, üřüşmek

اتوو **etuve** - Ğarb - Fransızca: étuve - *isim* - Bazı meyveleri ve otları kurutmak için kullanılan furun, buharla teshīn edilen ve eşyayı ta'kīm için kullanılan furun.

اه تي **eti, eti** - [éti] - Qazan - *isim* - Baba, peder. *baḳıñız* - etkā, etke

ايتيان **ityān** - [itiān] - 'Arapça - *lāzım: müte'addī*, Gelmek, getirmek, zıkr ve irād etmek.

İtyān-ı edile ve delā'il, ityān-ı efkār, ityān-ı ra'y.

Esbābını eyleyim de **ityān**

Var ise eger sözümde noḳşān.

Nāmıḳ Kemāl

- O yaprağın bir şemme-i hafīfesini cihān-ı sermediyetiñ nefehāt-ı ervāh-ı mu'atṭarasına değıştirmege cesāretlerini **ityān** ile 'ālem-i taşavvurāt-ı mecāziyyeniñ aḳşā-yı hūdūdunda ta'ḳīb-i ḥaḳīḳat iderler...

Recāizāde Ekrem - Pejmürde

āti [ātiye] - *müştaḳ* - Gelecek ve öñde olan zamān, müstaḳbel.

Ḍarb-ı meşel: Küllü *ātīn* qarībün.

إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ²¹

Kelām-ı Hâk

Efkâr için sipihr Te‘âlâ bilinmeli

Ātī çıkınca ortaya mazī silinmeli

Tevfîk Fikret

*Ātī*yi karañlık görerek ‘azmî bırakmak

Bilmem ki ölüm var mıdır ondan daha alçak!

Meḥmed ‘Ākif Beg

Ay yıldız o mazīdeki bir süsden, emîn ol

*Ātī*de güneşler doğacak bayrağımızdan

Midḥat Cemâl Beg

- Şoñraki, bir şeyi müte‘âkip olan.

Ber vech-i âtī, ber minvâl-i âtī, ‘aşr-ı âtī, nesl-i âtī, ensâl-i âtiye, şaḥâif-i âtiye, fuşûl-i âtiye...

âti’z-zıkr - Āşağıda ve ileride zıkr ve ifâde edilen. Āti’-beyân. *baḳıñız* - âti’z-zıkr.

âtiyen - İleride, mu’ahḥaran, şoñradan, āşağıda, altda, qarīben, yakında, ‘ahd-i qarībde.

اثاث **eşās** - [éthāth] ‘Arapça - *isim* - Ev eşyası, mefrūşāt. Müfredi ve cem‘i birdir.

اثر **eşer** - [éthér] - *isim* - Bir şey’iñ vücūduna delâlet eden ‘alâmet ve nişân, eşer görmek, eşer virmek, eşer bırakmak...

- Bir ‘illet-i fâ‘ileniñ te’şiriyle ḥuşûle gelen a‘râz, eşerden müeşşire istidlâl etmek.

- *Eşerden* müeşşire istidlâl için cümle-i mükevvenâtı yoktan var eyledi..

²¹ “Size bildirilen mutlaka gelecektir...” (En‘âm 6/134)

Žiyā Paşa - Endülüs Tārīhī

- Dībāceden me‘āle intikāl ve *eşer* ile mü’essire istidlāl ider mekûleden olduğundan...

Şānizāde - Tārīh

Te’sīr, nüfūz.

Hased-i kalb-i ‘adūv lütf ile olmaz zāil

Seniñ mużmar olan āteşe āb itmez *eşer*

Nābī

Reng-i ruhsāre-i gül hurşīd

Eşer-i seyli-i hazānımdır

Riyāzī

- Sa‘yiñ ve fi‘liñ vücūda getirdiği şey, mesā‘i-i ‘akliye ile huşūle gelen şey;

Eşer yazmak ve te’lif etmek, eşer-i ‘ilmī, eşer-i şan‘at...

Āyinesi iştir kişiniñ lafa bakılmaz

Şaḥşıñ görünür rütbe-i ‘aklı *eşerinde*

Žiyā Paşa

Efendiler, bu *eşer*lerde şīdi bastırılır,

Biñer biñer saçılır yurda, çünkü lāzımdı.

Meḥmed ‘Ākif Beg

[195]

- Bir şaḥşıñ tezkār-ı nāmı ve bir ḥādişe-i mühimmeniñ taḥaṭṭuru için vücūda getirilen binā ve heykel, eslāftan intikāl eden her türlü şeyler;

bakınız - ābda.

- Ḥadīṣ, ḥaber, sīret-i nebeviyye.

Cem'i: āṣār.

فَانْظُرْ إِلَىٰ أَثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ²²

Kelām-ı Hāk

- Her türlü 'alāmetler ve nişānlar;

Āṣār-ı ḥurmet ve ta'zīm, āṣār-ı meveddet, āṣār-ı sekr, āṣār-ı cinnet, āṣār-ı cerḥ ve ḍarb...

- Bir 'illet-i fā'ileniñ te'sīriyle vücūda gelen ḥādīṣāt ve şu'ūn, āṣār-ı ṭabī'at, āṣār-ı ḥılķat, āṣār-ı fiṭrat...

- Te'sīrāt, müeşşirāt;

Āṣārı görülmek, āṣārı añlaşılmaķ...

- Netāīc-i sa'y, mesā'i-i 'aķliyye ile vücūda gelen te'līfāt, taḥrīr-i āṣār, ṭab'ı āṣār, te'līf ve neşr-i āṣār...

Āṣār-ı seleften itdim imlā

Bir ḥayli nevādir-i Dilārā

Żiyā Paşa - Muḳaddime-i Ḥarābāt

Nice āṣārda ḳayş ve ferḥād

Olunur şimdiye dek ḥayr ile yād.

Sünbülzāde Vehbi

İtdim şu'arā-yı Rūmı taḥķīķ

Āṣār ve zamanlarıyla taṭbīķ

Żiyā Paşa - Muḳaddime-i Ḥarābāt

- Eslāftan intikāl eden mebānī vesāire, ābidāt.

İḥyā-ı āṣār, āṣār-ı eslāf...

²² "Allah'ın rahmetinin izlerine bir bak." (Rûm 30/50)

- Diriğ ki **āṣār**-ı nāmdār-ı eslāftan menzūr dīde-i i'tibār-ı ahlāf olmağa sezāvār böyle bir yādigār-ı 'ibret āṣār...

Żiyā Paşa - Endülüs Tārihi

Bu gün bizim tepemizden bağan şu **āṣārı**

Şıyānet eylemeden 'aciziz, degil yapmağ...

Mehmed 'Ākif Beg

āṣār-ı mehdiyye - nücūm - Ayıñ cāzibesi te'sīriyle muḥāvver arzıñ mu'ayyen bir zamanda bir maḥrūt resm etmek üzere, merkez-i arz eṭrāfında yapıdığı ḥareket-i devrāniyye.

āṣār-ı şa'riyye - [ş'i'riyyet] *māyi 'āt* - Toprakda veyā bir ğaz lambasında olduğı gibi - şabah kılına teşbih edilen ince elyafdan yukarı doğru çıkması ve aşağı inmesi.

āṣār-ı 'atıka - Eski zamanlardan kalma mebāñi, heykeller, madalyaları meskūkāt vesāire, antiqa.

'ilm-i āṣār-ı 'atıka - Antıkalardan bahş eden 'ilm, arkeolocya.

āṣār-ı müte'ākibe - Edviyenin netice-i te'siri.

Āṣār-ı mülḥakā, bir marazın seyrinde yeñiden zuḥūr eden a'rāz.

bakıñız - a'rāz

ısr - isim - İz, 'alāmet, nişane;

Bu ma'nāda cem'ī: āṣār.

āṣār-ı aḳdām

mecāzen - Meslek, çığır.

İsrine gitmek, işrine iktifā etmek...

Eşeri şakuli veya 'amudī - Bir ḥaṭṭ-ı müşteḳīmin veya müstevīnin irtisām-ı müstevī-i şakulisiyle teşkil itdiği nokta veyā ḥaṭ.

işr-i ufķī - Bir ḥaṭṭıñ veyā müstevīniñ irtisām-ı müstevī-i ufķusī üzerindeki işrini teşķil eden nokṭa veya ḥaṭṭ-ı müstaķīm.

te'sīr - *müte'addī* - Eşer etmek, nişāne ve iz bırakmak, işlemek, geçmek, nüfūz etmek.

Māddiyāt ve ma'neviyyātta kullanılır:

Te'sīr-i ḥafī, te'sīr-i bürüdet ve ḥarāret, te'sīr-i sem, te'sīr-i belīg, te'sīr-i şedīd, bī te'sīr, serī'u't-te'sīr.

Çeşm-i şūḥuñdur dil-i 'āşıkda **te'sīr** eyleyen

Sevdiğim mühr-i Süleymanīn cihānda adı var.

Nedīm

Nedir o gamlı nigāhındaki ḥafī **te'sīr**

Ki rūh-ı şā'irī bir lemḥada ider teshīr?

Kemālzāde Ekrem Beg

Biri kār eylemezse elbet eyler digeri **te'sīr**

Ānīn ve nāledir, feryāddır, āh ve figāndır bu

'İzzet Molla

cem'i: te'sīrāt.

Te'sīrāt-ı ṭabī'yye, te'sīrāt-ı külliye, te'sīrāt-ı ḥasene...

te'eşşür - [tééthhur] - *lāzım* - Ḥüzn ve infī'āl ile müte'eşşir ve müteḥassis olmak, uygulanmak, içlenmek, bir 'illetiñ te'sīrī altında bulunmak;

Farṭ-ı te'eşşür, kemāl-i te'eşşür, şiddet-i te'eşşür, ser'īu't-te'eşşür, te'eşşür-baḥş, te'eşşür-fezā...

Eylerken o ḥāleti taşavvur

Elbette ider kişi **te'eşşür**

Žiyā Paşa - Mukaddime-i Ħarābāt

Qaldı dilde ne arzū-yı vişāl

Ne **te'essür** ne infī'āle mecāl

Ünsī

- Felsefe - İnfī'ālāta bā'is veşāik olan ħissiyyāt ve teheyyücāt-ı nefsiyye...

cem'i: te'essürāt - [tééththurāt]

Te'essürāt-ı kalbiye, te'essürāt-ı vicdāniyye, te'essürāt-ı ahlākıyye...

Beyhūde degil **te'essürātı**

Lākin kime añladırısñ eyvāh!

Mu'allim Nāci

[196]

Te'essürāt-ı beşerden gelir mi dehre melāl?

“Zehī taşavvur-ı bāṭıl, zehī ḥayāl muḥāl!”

Tevfik Fikret

müte'essir - [mutééththir] - *müştaḳ* - Te'essür eden.

mü'essir - [müessira] - *müştaḳ* - Eşer ve te'sir eden, işleyen. Devā-yı mü'essir, şi'r-i mü'essir, naşihat-i mü'essira, ihtārāt-ı mü'essira...

Āfāka muḳābil bu **mü'essir** naḡamātım

Tenhā olunur refref bālñ ile tanzır

‘Abdullah Cevdet Beg - Ṭulū'āt

Yok şübhe ki bu ḥāl-i **te'essür** geçecektir.

Bir gün ne müessir ḳalacak bunda ne āşār.

‘Abdülhak Ḥamid Beg

‘İllet-i fâ‘ile, müsebbibü’l-esbâb

mü’essir-i hakîkî - *tavşîfî* - Esbâb-ı şâneviyyeye nisbetle - Allâh.

Bütün mü’essiridir bir **mü’essiriñ** ekvân

Mü’essir olmasa olmaz nizâm üzere devâm

Nâzîm Paşa

Hep mü’essir bu **mü’essir**den bulur feyz ve vücûd

Gerçi eyler şüretâ âşâr âdemden zühûr

Ziyâ Paşa

cem‘i: mü’essirât [muéthtirât]

Mü’essirât-ı tabî‘iyle dâim uğraşarak

Bütün cihân gibi onlarda istiyor yaşamak.

Mehmed ‘Akif Beg

me’âsir [méâthir] - Me’serenin cem‘i. Müfredi kullanılmaz - *isim* - Şâyân-ı tahtaṭṭur ve tezkar olan âşâr-ı ‘âliye ve bedî‘a, mefâhir. Me’âsir-i hılkat, me’âsir-i fıtrat, me’âsir-i tabî‘at, me’âsir-i ber güzîde...

Bugün hayât-ı müzehhir yarın memât-ı siyâh

Bu inqılâbât ile âdem ne kâra kâdirdir.

Faḫaṭ yine beşeriñdir **me’âsir** ekşer.

Egerçi kendisi de dâhil-i **me’âsir**dir.

‘Abdullah Cevdet Beg - Kahriyyât

Bir fâ‘ilin **me’âsir**idir cümle hâdisât

Ne iktizâ-yı çarḫ ve ne hikem-i zamânedir.

Ziyâ Paşa

me'sûr [me'sûre] - [mé,thoũr] - Selefden halka intikāl eden haber, rivāyet-i meşhūra.

ed'ıye-i me'sûre - *tavşîf* - Cenāb-ı Resûl-i Muhteremden ve Aşhāb-ı Kirāmından menkûl olan du'ālar.

eser - [éthér] - Kazan - *isim* - 'Arapça - İz, 'alāmet, nişāne, te'sîr.

eşer birmek, eşer etmek.

eşerlenmek - Mûte'eşsir ve mütehassis olmak.

eşerli - Mü'eşsir, dokunaçlı.

Sözü, va'zı eşerli...

esel - [éthél] 'Arabça - *isim* - Kara ılıgın ağacı.

eşelbend - Ilgın zılgı. *galaṭı*: 'Aselbend.

ism - [ithm] 'Arabça - *isim* - Günāh, kabāhat, suç, vebāl, 'amden irtikāb edilen ve müsteḥakk-ı uḳûbet olan günah. Şer'an ve ṭab'an taḥarrüz vâcib olan fi'l ve hareket.

وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ²³

Kelām-ı Haḳ

- İlāhî! **İsm** ve günāhım ne mertebe keşir olsa yine deryā-yı mağfiretiñe nisbetle ḳatrelerden sağırdır...

Sinān Paşa - Tażarru'nāme

cem'i: āsām.

eşim, eşm - [sī] - *müştaḳ* - Kabāhatli, suçlu, günahkār.

bakınız - me'sûm

وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ²⁴

Kelām-ı Haḳ

²³ "Günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın." (Mâide 5/2)

²⁴ "Ve Allah hiçbir inkârcı günahkârı sevmez." (Bakara 2/276)

Eşim-i mu'terife merhamet mürüvvetdir.

Ḳarīn-i 'afv ola gelmiş ḥaṭāsı insānıñ

Ẓiyā Paşa

Bus ider nāme-i a'māl *eşim*i Cibrīl

Hātem yād-ı kerīmiñle olunca maḥtūm.

Yenişehirli 'Avni

Hāşa lillāh keremiñden ola maḥrūm seniñ

'Afviña şefḳatiñe ḳalmışiken 'abd-i *āşim*

Nazīm

te'eşşüm - [té,éththum] - *lāzım* - Günāhdan şaḳınmak. Cem'i: Te'eşşümāt.

te'sim - *müte'addī* - Bir fi'l ve hareketi günāha nisbet etmek, günāhkār şaymak.

لَا لَعُوْ فِيْهَا وَلَا تَأْتِيْمٌ²⁵

Kelām-ı Haḳ

me'süm - [mé,thūm] - *müştak* - Şuçlu - günahkār, ḳabāḥatli . *baḳıñız* - eşim, āşim.

meāşim - [mé,āthim] - Günah ve günah edecek bir ma'nāsına olan ve Ğarb Türkçesinde ḳullanılmayan meāşim - [şe]ñ cem'i.

işmed - [ithméd] - 'Arabça - *isim* - Tütiyā, sürme taşı.

عليكم بالا ثم فانه يجلوا البصر و ينبت الشعر²⁶

Kelām-ı Şāri'

eşir, eşer - Rumca: αἰθήρ - Şāf hava - *mu'arrab* - Ḳudemāya göre, arzı ḳuşadan havanıñ ilerisinde feżāyı dolduran gayr-ı ḳābil-i nüfūz seyyāl, eb'ādı dolduran ve bütün ecsāma nüfūz ile ḥarāretiñ ve zıyā ile elektirigiñ intikāliline ḥidmet eden elastiki ve gayr-ı ḳābil-i vezn-i seyyāl.

²⁵ "O içecek ne saçmalamaya yol açar ne de günah işlemeye." (Tûr 52/23)

²⁶ Sürme kullanın. Çünkü o gözleri kuvvetlendirir. Saçları uzatır.

[197]

çarh-ı eṣīr - *izāfi* - Kürre-i nār.

Bildi ki bir külhan-ı dūzaḥ meāb

Çarh-ı eṣīr aña naẓar cū-yı āb.

Nābī

Südde-i ‘āṭifeti ka‘be-i ervāḥ ve ‘uḫūl

Dir ki ma‘deleti secdegeh **çarh-ı eṣīr**

Üsküdarlı Hakkı Beg

eṣer - [te] - *isim* - Keül ile ḥāmız kibrītiñ taḫṭırinden ḥāşıl olan uçucu māyi‘.

eṣer-i mu‘aṭṭar - Koḫulu bir maddeden geçirilerek taḫṭır ile istiḥşāl edilen eṣer.

eṣerī - [eṣeriyye] - *kıyāsī* - Eṣere menşüb ve müte‘allık, eṣer sıfat ve ḥāşşasına mālİK olan.

te‘eṣṣür - [té,éttur] - *müvellidātdan* - Keülün eṣere ta‘aḥaşşulü, eṣerleşmek, eṣerlenmek.

te‘ṣīr - *müvellidātdan* - Eṣeriñ cihāz-ı teneffüs vāsıtasıyla alınması, ki ‘ameliyyāt-ı cerrāḥiyyede kloruform gibi his olarak kullanılır.

müeṣṣir - [mu,éttir] - *müvellidātdan* - Eṣer ḥālini almış olan.

eṣeriyet - [étériiét] - *müvellidātdan* - Eṣeriñ cihāz-ı teneffüs vāsıtasıyla alınmasını müte‘ākib ḥuşūle gelen a‘rāẓ ve ‘alāimiñ hey‘et-i ‘umūmiyyesi, ki bidāyetten intibāḥ ve müte‘ākiben ḥübūṭdan ‘ibāretdir.

اجا - اجه eca, ece - [édja, édja] - Çağatay - *isim* - Ana, vālide, ihtiyār kadın.

Dans son remarquable ouvrage “Inscriptions de l’Orkhon déchiffrées”, Mr Vilh, Thomsen traduit, bien que sous réserve, les mots آچام, آچام par “mes aïeux” ou <ancêtres>

Mr Radloff confirme de son côté cett version. Nous considérons comme identique ce mot **أجه, أجا** que nous examinons. Par suite nous ne saurions reconnaitre à ce dernier le sens de “pélerin”. Nous ne pourrions non plus l’identifier avec **أجه, أجا** qui signifie “mère” ou “vieille femme.

Bedros Efendi Keresteciyān

أجاج ücac - [udjadj] ‘Arabça - *isim* - Acı ve tuzlu şü.

هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ²⁷

Kelām-ı Hâk

Ben de iderim bu kavli teslīm

Hemhāl olamaz *ucāca* teslīm

Ẓiyā Paşa - Mukaddime-i Harābāt

Muḥītiñ vaşfidır ‘azb ve *ücac*-ı lezzet-i enhār

Müsem mā vāḥid ammā muḥtelif evşāf ile esmā

Nābī

اجتهاد ictihād - [idjtihād] - Kāzan - ‘Arabça - *lāzım* - Cehdi gayret, sa’y. *baḳıñız* - tarlaş.

ictihādı - *kıyāsī* - Çalışkan, gayūr. *baḳıñız* - taraşlı.

اجر ecr - [édjr] - ‘Arabça - *isim* - Şevāb, mükāfāt-ı uḥreviyye, emek muḳābili verilen şey, ücret, bir iş üzerine insanıñ görmesi lāzım gelen muḳābele-i uḥreviyye. *baḳıñız* - ücret.

- وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ²⁸

Kelām-ı Hâk

- الاجر والضمان لايجتمعان²⁹

²⁷“Biri tatlı ve susuzluğu giderici, diğeri tuzlu ve acı olan iki deniz.” (Furkan 25/53)

²⁸“Bunun için sizden bir karşılık beklemiyorum. Benim ecrimi vermek yalnız âlemlerin rabbine aittir.”

(Şuarâ 26/145)

²⁹Ücret ve güvenlik bir arada olmaz.

Ḳāide-i Fıḳhiyye

Ecridir; Allāh ecridi verir; ecridi Allāh'dan istemek.

cem'î: ucūr [udjoūr]

cem'u'l-cem': ücūrāt [udjoūrāt]

baḳıñız - ücret.

ecr-i mişl - *izāfî* - Ğarāzdan ḥālî ehl-i ḥıybreniñ taḳdîr etdiği ücret.

ecr-i müsemmā - *tavşîfî* - Hîm-i 'aḳidde zıkr ve ta'yîn edilen ücret.

ücret [udjrét]- *isim* - Hıdmete ve emege muḳābil virilen para, bir iş gzerine görülmek lâzım gelen muḳābele-i dünyeviyye.

baḳıñız - ecr.

- Bedel-i menfa'at - kirā.

baḳıñız - icāre.

Ücret vermek ve almak, ücret istemek..

ücretli - Ücret muḳābilinde olan.

ücretsiz; bilā ücret - Meccānen, bād-ı hevā, pîr 'aşḳına, meft.

ücret-i ḳademiyye - Ayak teri. Fārisî - mezdipā.

icār - *müte'addî* - *baḳıñız* - icāre; kirāya vermek; kirāya verilen bir yerden alınan para.

İcāra vermek; icār etmek; icār getirmek; icār ve istīcār muḳābelesi...

istīcar - *müte'addî* - Kirā ve ücret ile tutmak, kiralamak.

icāre - *isim* - Ücret, kirā, bedel-i icār, vaḳfa verilen mü'eccele, menfa'at-i ma'lūmeyi 'ıvāz-ı ma'lūm muḳābilinde bey' etmek.

kitābü'l-icāre - *izāfî* - Mecelle'niñ aḥḳām-ı icāreden baḥş eden kısmı.

icāre-i lāzıme - *tavşîft* - Hıyār-ı ‘ayb ve şart ve ru’yet gibi hıyārâtıdan ‘ārī ve bilā ‘özü kâbil-i fesh olmayan icāre-i şahīḥa.

icāre-i zemīn - *izāft* - Arāzi-i Emīriyyede yapılan binālar için ‘öşre muḳābil alınan bedel.

icāre-i fāsıde - *tavşîft* - Kendisinde şerāit-i in‘ikād mevcut ve nuḳat-ı şerāit sıḥḥatten biri mefkūd olan icāre.

icāre-i ‘urūz - *izāft* - Elbise, evānī ve emşālī şeyleriñ kirāsı.

icāre-i mūncize - *tavşîft* - Vakt-i ‘akıdden mu‘teber olan icar.

icāre-i muzāfe - Gelecek ve mu‘ayyen bir vakıdden mu‘teber olan icar.

icāre-i vāḥide - İcārı yalnız bir vakfa ‘āid olan.

[198]

icāreteyn- teşniye - Mu‘accel ve müccel olmak üzere nev‘i icārī olan vakıf.

cem‘i: icārāt.

icāreli - Qādīmen serḥadlerdeki şehir ve ḳal‘alardaki ücretle müstahdem yerli topçu ‘askeri ki “topçu ağası” denilen zābiṭleri İstanbul’dan gönderilirdi.

ācir - [ci] - Müştak malını icār eden ve icāreye veren kimse.

mūcir - [moūdjr] - *baḳıñız* - ācir.

müste’cir - [musté,djr] *müştaḳ* - İsticāre eden, bir yeri icār ile tutan.

cem‘i: müste’cirīn

musted: *baḳıñız* - mūcer - [ce]

mūcer - [moūdjr] - *müştaḳ* - Kiraya verilen şey.

müste’cerun fih - Ecīriñ ‘aḳd-i icāre ile iltizām etdiği ‘ameli ifā için müste’cir tarafından kendisine teslīm edilen mal.

ecir - *müştaḳ* - Bir ücret muḳābilinde nefsinı icār eden, gündelikçi, atlıkçı, yıllıkçı.

[Ta'rîfât] هو الذى يستحق الاجرة بتسليم نفسه فى المدة -

ecîr-i hâş - *tavşîfî* - Yalnız ve munhasıran müste'ciriñ hesâbına işlenilen.

Bırak çalışmayı, emr it oturduğunu yerden

Yorulma, öyle yâ, Mevlâ **ücret-i hâşşîñ** iken!

Meḥmed 'Akif Beg

ecîr-i müşterek - *tavşîfî* - Müste'cirden başkaları için de işlenilen.

isticâre - [tî] *bakîñiz* - isticar

me'cûr, me'cûre - [mé,djoûr] *müştaḳ* - Ecret ve şevâbı virilmiş.

Emr-i me'cûr; ḥıdmet-i me'cûre; vazîfe-i me'cûre...

- Kiraya verilen şey, mücer.

icrâ - [idjrâ] - Kâzan - 'Arabça - Borç ödeme, te'diye, edâ.

icrâ kılmak - Borcunu vermek ve ödemek.

ecza - [édjzâ] - Ğarb - 'Arabça - *isim* - Fişegin şadme ile ve igneniñ vurmasıyla patlayup baruda ateş veren yeri, eczâlî tüfek, eczâlî tabanca...

- 'Îlâç yerine kullanılan kimyâ-i istihzârât.

eczâcî - *ḳıyâsî* - İstihzârât-ı kimyâiyye şatan ve 'ilaçları tertîp eden şan'atkâr.

Eczâcıbaşı, eczâcî dükkânı, eczâḥâne, eczâcî çırağı, eczâcî şehâdetnâmesi...

eczâcılık - [lî] - *isim* - Eczâcî şıfat, şan'at ve ma'îşeti, fenn-i ispinçârî, şaydalânî.

ecel - [édjél] - 'Arabça - *isim* - Şoñ vakit ve zaman.

لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ يَمْحُوهُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ³⁰ -

Kelâm-ı Hâḳ

- Her bir şahşîñ mevti için ezelde ta'yîn edilen vakit, müddet-i 'ömrüñ soñu.

³⁰ “Sürelî her şeyin bir kaydı vardır. Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır; ana kitap onun katındadır.” (Ra'd 13/38-39)

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلٌ وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ³¹ -

فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْذِنُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ³² -

Kelām-ı Hâk

Ecel gelmek; ecelî gelmek, eceliyle ölmek...

Toldu şavlet-i hummā-yı muhrika nāgāh

Revānın aldı **ecel** eyleyüb şitāb yazık

Recāizāde Ekrem

Yanamda kazā tururdu dāim

Başımda **ecel** dönerdi her ān

Nāmık Kemāl

Feryād bu şevkden keselden

Biñ ye's ile geçdim emelden

Yeksān idecek o var bir

Bilmem niçün ürkerim **ecel**den?

‘Abdülhâk Hāmid Beg

Müştakıñım ey **ecel** kerem kıl

Def’i elem eyle ref’i gam kıl

Fuzûlî

Zāt-ı a’lāsı vücūd ve ‘ademiñ şāhibidir

Ehl-i enfāsa hayāt ve **eceli**ñ vāhibīdir

Şināsî

³¹ “Sizi (özel) bir çamurdan yaratan, sonra ölüm zamanını (ecel) takdir eden ancak O’dur. O’nun katında bir ecel daha vardır.” (En’âm 6/2)

³² “Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar ne de bir an ileri gidebilirler.” (A’râf 7/34)

Ḍarb-ı meşeller:

- **Ecel** geldi cihāna, baş ağrısı bahāne.
- **Ecel**den başka her şeye çāre bulunur.
- **Ecele** dermān, fakīre fermān.
- **Ecel**ine şuşamış.
- **Eceli** gelen köpek cāmi' dıvarına siñer.
- **Eceli** gelenle laf olmaz.
- **Ecel**siz kul olmaz.
- **Ecele** çāre olmaz.

ecel-i kazā - *izāfī* - Bir kazā ve tehlikeden ileri gelen ölüm.

ecel-i müsemma - *tavşīfī* - Mevt-i mukadder ve tabī'ī.

ecel-i mev'ūd - *baķıñız* - ecel-i müsemma

cem'i: ācāl

ācıl - [cī] *müştaķ* - Şoñraya kalan, muahħar, zıddı: 'ācıl

'**ācilen** - [cī] - *ħāl* - Şoñradan, muahħaran.

te'cıl - *müte'addī* - Şoñraya bırakmak, te'hīr etmek.

Zıddı: ta'cıl.

- Edā-i deyni mu'ayyen bir zamana te'hīr etmek.

cem'i: te'cılāt

[199]

ecıl - *müştaķ* - Şoñraya kalan ve te'hīr eden iş.

te'eccıl - [té,édjdjul] - *müte'addī* - Mu'ayyen bir vakte kadar mühlet istemek.

istīcāl - *müte'addī* - Bir işiñ te'cıl ve te'hīrini istemek.

mü'eccel - [mu,édjdjél] - *müştağ* - Te'hîr ve te'cîl edilmiş, geri bırakılmış, mühlet ve zaman verilmiş. Zıddı: mu'accel.

mehr-i müeccel - *bakıñız* - mehr

müccelen - *hâl* - Müeccel olarak.

müste'cil - [musté, djél] - *müştağ* - Ecele ya'nî mu'ayyen bir vakte kadar imhâl ve te'hîr edilen.

ecel - [édjl] - Ötürü - için, berâyı.

Ba'zı terkîblerde kullanılır:

Li-ecli'l-vedâ', li-ecli'l-istifâde, li-ecli't-te'mîn, li-ecli't-tenezzüh, li-ecli'l-ihbâr...

اجل icil - [idjl] - 'Arabça - *lâzım* - Boynun 'azalâtında his edilen romatizma, boyun tutulması.

اجلاف eclâf -[édjlâf]- 'Arabça - *isim* - Erâzil, baldırı çıplak takımı, esâfil.

Müfredi celef -[ci] - kullanılmaz.

Elinde kanlı kılıçlar, tavâif-i *eclâf*

İderdi zümre-i ahyârı serteser itlâf.

Kemalzâde Ekrem Beğ

جم ecem- [édjém] 'Arabça – Ücme'niñ cem'i – *isim* – Şık ağaçlık, orman, kuru, vahşî hayvan yatağı olan ağaçlık.

şîr-i ecem - *izâft* - Kükremiş ve kızmış arslan, şîr-i jiyân.

Kuvvetde hayl-i zu'âfâ olsa nüfûzu

Âhu bereyi hâmi-i *şîr-i ecem* eyler

Yeñişehirli 'Avni

Olsa ger tab' - nebâtâta mürebbî gazabıñ

Körpe-i mîd ola bâzu şiken *şîr-i ücem*

Nef'î

Rûzî ki der ân bir eṣer-i âteş şimşîr

Çün bād ḥûred şîr-i 'ilm *şîr-i ecemrâ*.

Anûrî

اجماخ *ucmāḥ* - [oudjmakḥ] - Kazan - *isim* - *bakınız* - *ucmāḥ*.

اجنب *ecneb* [édjnéb] cem'i: ecānib - [édjānib] - *ecnebî* -

[édjnébî] - 'Arabça - *müştaḳ, kıyāsî* - Bir memlekete yabancı olan, başka memleket halkı, yat.

Akrabā olsa da farazā düşmen

*Ecnebî*den yine elbet ehven

Sünbülzāde Vehbî - Lûṭfiyye

Naşb eyledim bu gün seni vālî o cānibe

Ma'rûz imiş bir az şademāt *ecānibe*

'Abdülḥaḳ Ḥāmid Beg - İlḥān

Şāyed ola bu ḥayāle zāhib

Kim oldu lebāleb *ecānib*

Nābî

müenneşi: *ecnebiyye*:

Memālik-i *ecnebiyye*, kütüb-i *ecnebiyye*, elsine-i *ecnebiyye*...

ecnebiyyet - *isim* - *Ecnebî* ḥālî ve sıfatı, yabancılık, yanlık.

اچه *ece* - [édjé] - Ğarb - *isim* - Koca, ihtiyār. *bakınız* - Çagatay - *ecā, ece*.

اجيال *ecyāl* - [édjiāl] - 'Arabça - *isim* - Nesiller, soylar, ensāb.

Müfredi: Ceyl - [ce] kullanılmaz.

چا - چا iç, iç - [icht] - Kazan - isim - İç, dâhil, karın, bağırsak.

İçek, eçek, içaki, içāki - *bakıñız* - iç, iç

Eyu, āvaz, kulak, burun içi...

içeki, içdeki - *kıyāsī* - İçde ve dâhilde olan, dâhilī.

içde - *zarf* - İçde, dâhilde.

içinde - Dâhilinde, içinde.

içinden - İçinden.

içden - İçden.

içge - İç, içeriye.

içden tışa - *terkīb* - İçden dışdan, dâhilden hâricden.

- Oh... Biz şolar, şol maturluqlar, şol mügler ortasından, şol çeçeñler içinden yarub baramız...

‘Ālimcān İbrahim

- İçim şādlık bilen tolgan hâlde öyke katdım...

‘Abdürreşīd Ramazanof

İlikten bilgenim helde kişinin

Tışı yahşi, buzıklığın içiniñ.

Tuğay

- Her kim “yaza” di, her kim ānı içi, cānı bilen size, her ne rese ānıñ iki çigi bolmağan maturlığına, mūgine baş ipe, bārлық yiren ānıñ gözelliği çolgu da yumuşağına, yeşerengine, hem ıangına bulgan şādlığına, bahtıña çuma...

‘Ārif ‘Aynü’l - Leyn Çekāli

içsiz, içsiz - İç ve lübbü olmayan.

içli, içli - *kıyāsī* - İçli.

içli tıslı - *terkīb* - Satlı ve zāhiri bir şürette, şūrī, ihlāş ve ciddiyetten ‘ārī bir hâlde.

Garb Türkçesinde Kazan Türkçesiniñ ‘aksi ma‘nâda kullanılır.

içlik - *kıyāsī* - isim - İç tarafa konulan şeyler. İçlik, astar.

[200]

içlamak - içlamak - *müte‘addī* - Bir şeyiñ içini doldurmak, astarlamak.

içlatmak, içlatmak - *müte‘addī* - Astarlatmak.

şoşar içek - *mürekkebi isim* - Kör bağırsak.

kalın ve ince içek - *terkīb* - Kalın ve ince bağırsak.

içaki cerāhatleri - İç yaraları.

iç avruları, içaki avruları - İç hastalıkları, emrāz-ı dāhiliyye.

içakiler yeşkü - İltihāb-ı em‘ā.

İçden kan gیلü.

iç gitmek - *lāzım* - İç sürmek, ishāl olmak.

iç gitu - *tahfīfī* - İshāl.

iç geytār gücü darular - Müshil ‘ilaçlar.

iç tonkatkucu darular - Kabz eden ‘ilaçlar.

iç yumuşathucu darular

İç avurtmak; iç katmak; güle güle içim katdı!

iç yuşmak - Can şıkılmaq, mükedder olmak.

baķıñız - hafā, yuşmak

Eger dostum siniñ göñlüñ açılmasılķ içiñ boşsa

Vücūduñda bütün hāliñ, ağırkaygu başub tursa

Buña bir de *hafā* çigme, cūdāb bitme, unutma kim

Siniñ gibi dañi yüzlerce göñlü kaygulu bardır,
Siniñ hasret ağır bolsa, dañi hasretliler bardır
Siniñ hāliñ tūšek bolsa, dañi köbbi mecāl bardır
Ayā āz bolsa da mazlūm bīçāreleri ey yār!
Çiñillenir siniñ kayguñ, göñül çigillenüb çomar.
Bu hasret diñizine çüm bütün cānıñ ile bil kim
Tabi‘atden birilmişdir oña şundı ‘aceb haşlet
Bu hāletden siniñ canga cān gilür yāñı bāşdan
Yāñı cān kuvveti birle yaşasında tatub hasret
‘Umūm bahtı içün tareş, bu yolda bol katı taşdan
Esāret ve zulm zencirlerine karşı turganda
Ümitsiz bolma, havf itmeni hadli bolsa māni‘den.

‘A. Ā.

Kişi eyunda aşamasam ol gün içim puşa!
Şuñazgına içiñiz boş mu, vicdānıñız mu‘azzebulmı mı?
Hiç de göñlüm açılmasılık içim boşsa,
Öz özmünü göre almıça, rūhum tūşsa,
Cefā çıksem, yūdeb bitsem, bu başımnı
Koya almıça, cangacılı hiç bir toşke;
Hāsret soñra hasret gilüb almaş almaş,
Göñülsüz evi belen tamam eynese baş,
Gözlerimde gibüb yitmegān bolsa,
Hāzırıña şalub, çalagan yeş;

Şol vâkitde min kılma kitâb âlâm,
Ânıñ izgi şahîfelerin aqnaram,
Râhatlanub, gite şunda cānım, tenim,
Şunda gana derdlerime dermân tabam...

Tuğay

Kaz ve bolgaç, aşılqda üsmedi
Bağçalarda yemiş pişmedi
Bulgan kadresinde cider misiñ
Buña niçek içiñ puşmadı

Mîr Haydar Feyzî

iç göymek - *lâzım* - İçi yanmak, müteallim olmak.

Şunuñ üçün *içim göyüb*
Çeyni minde peykreğ söyüb
Yalvararam bir Allah'ga:
“Kıskarak kıl kaşnı” deyüb!

‘Ârif ‘Aynü’l - Leyn Çekâli

iç giñeymek, iç gingaymek- iç genişlemek, *mecâzen* - Memnûn ve münbasit olmak.

- Avludan çağubelen gönül dağî göstereldi, *iç* dağî *giñeydi*.

‘Âlimcân İbrâhim

içinde yüzmek - *mecâzen* - Meşbû‘ ve müstağrak olmak.

Eyde halık - ka hizmetke
Hizmet içinde yüzmekke
Bu yulda her - türlü hırlık

Ka zurlıklar - ga tüzmekke

Tuḡay

icmek, içmek - *müte'addī* - İçmek.

anṭ içmek - Yemīn etmek.

baḡıñız - ant, anṭ.

Ölüm şerbetin içmek; şukbek içmek...

Ḳarānını şukbek içkāy!

içirmek, içirmek - *müte'addī* - İçirmek.

baḡıñız - şaylamak.

içişme - *baḡıñız* - şaylaşmak.

içirişmek - *müşāreket*.

içilmek - *meḡhūl* - İçilmek.

içkalamak - Bir düziye içmek.

içū - *taḡfiṭ* - İçme.

aşav içū, aşatu içūru - *terkīb* - Yiyüp içme, yidirüp içirme, it'ām.

baḡıñız - aşav

içgi, içimlik - İçilecek şeyler.

Girek izlerge başkada bulardan:

Aşar aşdan hem **içimlik** şulardan

Meḡmed Vesīm Sulṭanof

[201]

içki meclisi - *mürekkēb isim* - Bezm-i nūṣānūṣ, 'ālem-i āb.

içki yurtı, içki ḡāne - Meyḡāne.

içgilitik - Müskirāt.

içücü, içgücü - *müştaḳ* - İçici, içen, bedmest, bekrī.

اچقونمق içkünmek - [iytkyn - kounmak] - Qazan - *lāzım* - Çözölmek - ayrılmak,
mecāzen - Kaçmak, firār etmek, kaçup kurtulmak.

baḳıñız - kurtulmak

içkındırmaq - *müte'addī* - Çözdürmek; *mecāzen* - Kaçırmak, kaçmaya mecbūr etmek.

Esirmin, **içkınmam** indi meñgi

Küñilsiz her yağım, nursız, karañğı

Tuḳay

Görünmesden uyladım **içkanırğa**

Görüb qaldı tutundu kaçqarga

Mehmed Vesīm Sultānof

- Bu nāçar, yemesiz, karañğı avul tırmuşu anda nurlu, maṭul, gönüllü oḳu burtına
içqandıracaḳ mı? ...

‘Abdürreşīd Ramaḳānof

نه جی eci - [étchi] - Qazan - *şıfat* - Acı.

baḳıñız - açı

Açı bolsa da ḥaḳ sözlerni eytūden tartunma!

احتباك ihtibāk - [ihtibāq] ‘Arabça - *isim* - Şanāyi‘-i bedī‘iyyeden. Kelāmda müctemi‘ olan iki müteḳābilden, herhangi bir delālet sebebiye, her birine muḳābil bulunan lafzıñ ḥazfi:

خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا³³ -

Kelām-ı Ḥaḳ

³³ “...onlar iyi işe bir de kötü iş karıştırdıktan sonra...” (Tevbe 9/102)

Gibi, ki, ḥaletū ‘amelen şāliḥan bi-seyyi’in ve āḥara seyyi’en bi-şāliḥin, taḳdīrindedir.

اخرى - احرى **aḥra, aḥrā** - [éḥrā] ‘Arabça - *tafşīlī* - Lāyık, münāsib, şāyeste, şāyān, cesbān.

- Hem ḥākime-i dünyā, hem mālīke-i deryā ‘unvānıyla tavşīf olunsa **aḥrā**dır...

Nāmık Kemāl

احسان **ihsan** - [ihsān] - Kazan - ‘Arabça - *isim* - İyilik, ḥayr ve ḥasenāt, şadaḳa.

iḥsanlı - *ḳıyāsī* - Şāḥib-i ḥayr, ḥasenāt perver, ḥayrkār.

Eyā mīmen yüzümünü toksanımnı

Qabul itsün ḥudāyım **iḥsān**ımnı

Mehmed Vesīm Sulṭanof

احسان **ihsān** - [ihsān] - Azērī - ‘Arabça - *isim* - Ḥayr ve ḥasenāt.

iḥsancı - *ḳıyāsī* - Ḥayr perver.

احصا **iḥşā** - [iḥşā] ‘Arabça - *müte‘addī* - ‘Alā sebīlī’l-icmāl şaymak, ta’dās etmek.

وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا³⁴ -

Kelām-ı Hāḳ

Yokdur şu‘arāsına ḥuşūşan

İmkān-ı ḥudūd ‘adüvv-i **iḥşā**

Żiyā Paşa - Muḳaddime-i Ḥarābāt

Ger ḥamdīne yoksa ḥad ve **iḥşā**

Şükr it ki zebān-ı ‘acz gūyā

Gālib Dede

Şomār-ı nī‘metinde bī vefādar leşker-i a’dād

³⁴ “Allah’ın nimetini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız.” (Nahl 16/18)

Şenā-yı kudretinde nār sādır süllem-i *ihşā*

Nābī

İhşā-yı şenāya yetse kudret

Fevt itmez idi şe risālet

Vaşşāf

ihşāiyyāt - *baķıñız* - istatistik.

Lā yuhşā - *baķıñız* - lā.

hāşāt - [hāşāt] - *isim* - Ufaķ çakıl taşı.

پای نابینا عصا باشد عصا

تانیفتد سرنکون او بر حصا

Celāleddin Rūmī

Düşmenmiş o deşte *hāşāt* ve rummāl

Kenāri-i cevāhir gibi bī mişāl.

‘İzzet Molla

- Meşāne, karaciger, böbrek gibi a‘zā-i dāhiliyyede huşūle gelen taşlar.

Hāşāt-ı ihlīliyye, bevliyye, şāfrāviyye, kilyeviyye, meşāne...

احقاف ehķāf - [éhķāf] - ‘Arabça - *hāfeķa’nıñ cem’i* - *isim* - Çöllerde, rüzgārıñ şuraya buraya götürüp yıgdığı kum tepeleri, ekşebe, kur’an’ıñ kırk altıncı sūresiniñ adı: Sūre-i Ahķāf.

وَأَذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ³⁵ -

Kelām-ı Hāķ

احلیل ihlīl - [ihlīl] - ‘Arabça - *mecrā-yı bevl* - Memeden südüñ çıkdığı delik.

İltihāb, seyelān, insidād, ihlīl-i hāricī, tezayyuk-ı ihlīl...

³⁵ “Âd’in kardeşini (Hûd) hatırlat, şöyle uyarmıştı:” (Ahķâf 46/21)

Ḥaze‘i iḥlīl dāḥilī, ḥaze‘i iḥlīl-i ḥāricī, ḥaze‘i iḥlīl-i fevḳānī, ḥaze‘i iḥlīl-i taḥtānī...

iḥlīlī [iḥlīliyye] - *kıyāsī* - İhlīle müte‘allaḳ.

İhlīlī başalī, iḥlīlī meḥbelī, iḥlīlī ‘acānī...

iḥlīl bīn - *mecrā-yı bevl* - Mu‘āyene için ḳullanılan ālet.

[202]

احول **aḥvel** - [aḥvél] ‘Arabça - *müştaḳ* - Biri iki gören, şaş1, şehlā. Fārisī: Luḳ

Yüzme egeri baḳamaz zira

Felegiñ çeşm-i **aḥveli** görünür

Nef‘i

Vaḥdetī seyr idemz **aḥvel**-i nigāh-ı iştibāh

Hestī-i eşyāy-ı gūnā gūn bir guyā iki.

?

Ne mükedder mizāç **aḥvel** ki

Eñ mülevven dem-i şebābımda

Görerek boş ḥayāt pür cūşī.

Beni gāfīl yaşatdı ḥilḳatden

Ṭutdu āvare her sa‘ādetden.

Tevfīk Fikret

اخ **eḥ** - [ékh] - ‘Arabça - *isim* - eḥū yerinde - eḥā - Ḳardaş, birāder, dader, yār, dost.

Cem‘i: İḥvān, iḥvet, ḳardeşler, dostlar, bir ṭarīkde ve melege tābi‘ olanlar.

إِنَّ الْمُبْدِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ³⁶ -

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ³⁷ -

³⁶ “Çünkü savurganlar şeytanların dostlarıdır.” (İsrâ 17/27)

Kelām-ı Hâk

لاتحاسدوا ولا تباغضوا ولا تدابروا وكونوا عبادالله اخوانا³⁸ -

Kelām-ı Şārî

اخوان هذاالزمان خوان -

اخوان هذاالزمان جواسيس العيوب -

الا خوان لايعرفون الا عندالنواب³⁹ -

Yūsuf gibi envā'ı miḥen çekmege muḥtāc.

Āsān degil *ihvāna* veliyyü'n-ni'am olmak

Nābī

Gördüñüz mü ne 'aceb ey *ihvān*

Ne muşībet ne belā bu buhtān

Fāzıl - Zenānnāme

ihvān-ı şafā, ihvānü's-şāfā- izāfī - Cemā'ati ki ez muḥteziyāt-ı küdüret-i beşerī reste bāşed. Ve be-evşāf-ı kemālāt-ı rüḥānī ārāste.

[Leṭāifi'l-Lugāt]

- Nebātātda müte'addid 'uzv tezkīrleriñ birbirleriyle birleşüp bir demet teşkīl eden ḥaytları:

vaḥīdü'l-aḥ, senāiyyü'l-aḥ... baḳıñız - vaḥīd.

ittiḥād-ı uḥuvve: Ba'zı otlarda 'uzv-ı tezkīriñ bir ḥāmil üzerinde müctemi' olması ḥāli.

zevī'l-uḥuvve - Ḥayaṭlarıyla birbirine birleşen 'uzv-ı tezkīri ḥāvi olan otlar.

uḥuvvet - [oukhovvét] - isim - Qardaşlık, dostluk, yārī.

³⁷ “Müminler ancak kardeşirler, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin.” (Hucurât 49/10)

³⁸ Birbirinizi kıskanmayın, birbirinizden nefret etmeyin, birbirinize yönelmeyin ve kardeş olarak Allah'a kul olun.

³⁹ Bu zamanın kardeşleri kusurları gözetliyor, felaketler dışında adı bilinmeyen kardeşler hariç...

Uḥuvvet-i İslāmiyye, uḥuvvet-i dīniyye, uḥuvvet-i milliye...

uḥuvvetkār - *mürekkēb şıfat* - Kardaşça mu‘āmele eden.

muāḥāt - [mou,ākhāt] - *müşāreket* - Kardaşlık ve dostluk etmek.

Cümlemiz ḥāl-i müsāvātdayız

Deşt-i pehnā-yı **muāḥāt**dayız

Yeñişehirli ‘Avni

Līk sin ḥusn-i müvālāt idegör

Akrabā ile **muāḥāt** idegör

Sünbülzāde Vehbī - Luṭfiye

uḥt - [oukht] - *isim* - Kız kardaş, hemşire. cem‘i: uḥuvvāt [ékhévāt]

اخبيه **aḥbiye** - [akhbiié] - ‘Arabça - *isim* - Menāzil-i kamerden, delv burcunda bulunan bir yıldız.

sa‘dü’l-aḥbiye - *izāfi isim* - Aḥbiye denilen ve dört yıldızı cāmi‘ olan menzil-i kameriñ, qadr-i şālışden bir yıldızı.

اختر **aḥter** - [akhtér] - Fārisī - *isim* - Yıldız, sitāre, necm, kevkeb, *mecāzen* - Tāli‘, baḥt.

Eylerse gurūb mihr-i enver

Tekrār ṭulū‘udur muḳarrer.

Hiç açmayacak faḳaṭ bu gülben

Her ān idecek gurub o **aḥter**

‘Abdülḥak Ḥāmid Beg

bülend-aḥter - *mecāzen* - Aşıl, necīb, ‘ālī baḥt, mes‘ūd, baḥtiyār.

Şehsüvār-ı ‘ālem ārā kim revādır olsa ger

Na‘l ve mıḥ raḥşī çerḥiñ āfitāb ve **aḥterī**

Nef'î

Burc-ı devletdir eli, eylese peydâne 'aceb

Hey'et-i mâh-ı nev ve şüret **ahter** müdâm

Bakî

ahter şomâr - *mürekkebe şıfat* - [Şemerden - saymak] Yıldız şayan - *mecâzen* - Gice uykusuz kalan, müneccim.

ahter-şinâs - *mürekkebe şıfat* - [şinahten - bilmek] Müneccim.

ahterdenbâledâr - *tavşîfî, isim* - Kuyruklu yıldız, necm-i keysudâr, necm-i zûzenb.

ahteristân - *isim* - 'İlm-i hey'et ve nücûm ve bundan bâhiş olan kitab. Cem'i: Ahterân.

أخترانند از وراى اختران

کاختراق ونخس نبود اندران

Celâleddîn Rûmî

[203]

اختراع **ihtirâ'** - [ikhtirâ] - 'Arabça - *müte'addî* - Bir şeyi yokdan ihdâş etmek, icâd etmek, emşâlî görülmemiş bir şeyi vücûda getirmek, bir şeyi başka bir şeyden ihdâş etmek.

bakıñız - ibdâ' halk, taşnî', icâd, ihdâş, tekvîn.

Cemşîd görse bezm-i erâzilde bâdeyi

Bî şek teessüf eyler idi **ihtirâ'**ına

Nâbî

Nâbî'ye bu **ihtirâ'** dır hâş

Teslîm ider ânı ehl-i ihlâş

Żiyâ Paşa - Mukaddime-i Hârâbât

cem'i: ihtirā'

İhtirā'āt-ı Fenniye, ihtirā'āt-ı şınā'ıyye, ihtirā'āt-ı medeniyye...

iẖtirā'ī [iẖtirā'ıyye] - *kıyāsī* - İhtirā'a mensüb ve müta'allak.

Vesāit-i ihtirā'ıyye, mesā'i-i ihtirā'ıyye, esbāb-ı ihtirā'ıyye...

cem'i: ihtirā'āt - ihtirā'ī olan şeyler, icādāt.

muḥteri' - [moukhtéri] - *müştaḳ* - İhtirā' eden, mücid, yalan uyduran.

Benim ol **muḥteri'** tarz-ı belāḡat ki olur

Sözlerim zübde-i esrār-ı me'ānī-i mütün

Üsküdarlı Hakkı Beg

'Ālem-i efrūz beyān, Enverī-i devrzamān

Sūḡan-ārā-yı cihān, **muḥteri'** tarz-ı cedīd

Nef'ī

Himmeti **muḥteri'** tarz-ı cedīd

Devletī nāsīḡ-i ḡānūn-ı ḡadīm.

Nef'ī

muḥtera' - [moukthréra'] - *müştaḳ* - İhtirā' ve ibdā' olunmuş, uydurulmuş, taşnī' edilmiş, muşanna', düzme.

cem'i: muḥtera'āt - [te're]

Nedir ol **muḥtera'āt**, ol āṣār

Nedir ol mübtede'āt, ol efkār

Yeñişehirli 'Avnī

Tefāḡur eylesin mi bu 'aṣr-ı a'sāra

Ḳısaltdı bu'd-i mekān ve zamānı **muḥtera'āt**

Sa'dullāh Paşa

اختصار **iḥtişār** - [ikhtişār] - 'Arabça - *müte'addī* - Kısaltmak, ma'nāya hālel gelmemek üzere elfāzı azaltmak,

İḥtişā-ı kelām, iḥtişār-ı ifāde. *baḳıñız* - icāz.

Evşāf-ı pādişāhī çū ḥaşra yok mecāl

Nev'ī yeter uzatma sözü eyle **iḥtişār**

Nev'ī

'alā **ṭarīki'l-iḥtişār** - *terkīb* - İḥtişār şüretiyle, kışa kesmek yolunda.

iḥtişāren - Kışaca, iḥtişār edilerek.

- Kemmiyāt-ı cebriyye ve 'adediyyeyi, kıymetlerine hālel gelmemek şartıyla, daha küçük birer kemmiyete ircā' etmek.

muḥtaşar - [moukhtaşar] - *müştaḳ* - İḥtişār edilmiş, kısaltılmış, kışa, mūciz.

Ben aḱladığım kadarca yazdım

Vakt olmadı **muḥtaşar**ca yazdımā

Żiyā Paşa - Mukaddime-i ḥarābāt

Evşāfıña ḥad yok ṭutalım siḥr ile ṭab'ım

Biñ ma'nāyı biñ şekle koyub **muḥtaşar** eyler

Nef'ī

muḥtaşaran - *ḥāl* - İḥtişār şüretiyle, kışaca, mūciz olarak.

اختلاس **iḥtilās** - [ikhtilās] - 'Arabça - *ifti'āl*, *müte'addī* - Kapmak, çalmak, bulmak, elde etmek.

İḥtilās-ı vakt, iḥtilās-ı fırsat.

cem'i: iḥtilāsāt

muḥtelis - [moukhtélis] - İḥtilās eden.

اختيار **ihtiyār** - [ikhtiiar] - Ġarb - *şıfat* - Çok yaşamış, yaşlı - müsin, salhorda.

- Şāhib-i ihtiyār ve irādet maḳāmında. [Lehce-i Oşmānī]

Harem ketḥudāsı ḳoca **ihtiyār**

Baḳar dönme dolaba leyl ü nehār

‘İzzet Molla

- Bir maḥalle veya köyüñ eñ büyüğü, işden güçden ḳalmış, ‘amel manda, *mecāzen* - Hürmete lāyık, muvaḳḳar, ‘azīz, nurlu yüzlü, pīr-i nūrānī.

ihtiyarlamak, ihtiyarlatmak - *lāzım* - Ḳocamak, çok yaşamak, yaşlanmak.

ihtiyar etmek, ihtiyarlatmak - *müte‘addī* - Ḳocatmak, ḳocadup vehn ve fütūr vermek, *mecāzen*: Yormak.

ihtiyarlık - *isim* - Ḳocalık, şeyḥūḥet, salḥordelik, pīrī, za‘f-ı pīrī, heram, vehn, fütūr, ‘ateh, maḡşūşluk.

اخذ **aḥz** - [akhdh] - ‘Arabça - *müte‘addī, isim* - Almak, alma, alış.

aḥz-i şār, aḥz-i intiḳām - Öc alma.

Ser gūy-i gamdan güzār eyleriz.

Felekden yine **aḥz-i şār** eyleriz.

‘İzzet Molla

Düşmenden **aḥz-i şār** ḳadar var mı şafā

Rāḡib bu zevḳa āh mürüvvet ḳomaz seni.

Ḳoca Rāḡib Paşa

Kini yokdur, hīle bilmez, şeytanatdan añlamaz.

Kimseniñ bedḥāhı olmaz, itmez aşlā **aḥz-ı şār**

İsmā‘il Şafā

ahz ve i'tā - *terkīb* - Alış veriş, alım satım, bey' ve şirā, dādūsted.

Sādedil, eble olub kār iderim vehmiyle

Ahz ve i'tāya çıkub aldanan eşhāşa bile

Meḥmed 'Akif Beg

Ṭutmak, yaḳalamak, ele geḳirmek.

ahz ve girift - *terkīb* - Ṭutup yaḳalama, derdest itme.

ahz ve girift müzekkiresi - *mürekkeb isim* - Hāl-i firārda bulunan canının kuvve-i zābiṭa tarafeynden derdesti ve maḥkeme-i cināyete teslīmi için, müdde'ī 'umūmilkdən verilen ve eşkāl ve hüviyetini nāṭık olan emr-i taḥrīrī.

ḳābiliyet ahz - Hālāt-i garīziyye ve marāziyyede a'zānıñ müeşşirāt-ı dāḫiliyye ve ḫāriciyyeden müteeşşir olması ki ba'zı emrāzıñ be bilḫāşşa intānı merażlarıñ ḫuşul ve sirāyetine bā'isdir.

āḫiz - [āḫiz] - Müştak alıcı, alan.

āḫize - [ḫī]- Bir telegraf cihāzında manipolatoruñ verdiği işārātı alan ālet.

me'hūz - [me'hūze] - *müştak* - Ahz olunmuş, alınmış, tutulmuş, yaḳalanmış.

Eşyā-i me'hūze, nuḳūd-ı me'hūze...

me'haz - [ḫa] - *mekān* - Bir şeyiñ alındığı yer.

Me'haz-i luṭf ve kemāl ola meger cevherine

Dil-i ḫurşid-i şabā kester-i memdūḫ-ı kerīm

Üsküdārlı Ḥaḳḳı Beg

Cümleniñ evvelidir ḫatm-i rusul

Didiler ānıñ için **me'haz**-i kü

Ḥāḳānī - Ḥilye

- Māyi'ātı için ḳullanılan ḳap, 'ameliyyāt-ı kimyāiyyede ḳullanılan cam ḳaplar.

cem'î: meâhîz - [me, hî]

müâheze - [mouâkhadhé] - *müte'addî* - Bir kabâhat ve haâ dolayısıyla tekdîr ve ta'zîr etmek, azarlamak, mu'âtebe etmek, taqbîh etmek, kabâhatli görmek, i'tirâz ve tenkîd etmek, intikâd etmek.

Dûçar-ı müâheze olmak, müâheze etmek, müâhezeden kurtulmak, cem'î: Müâhezât.

müâhîz: [hî] - Müâheze eden.

ittihâz - [tî] - *müte'addî* - Bir maqşad ve niyetle almak, edinmek, herhangi bir tarzı kabul ve ihtiyâr etmek.

İttihâz-ı uşûl, ittihâz-ı şan'at, ittihâz-ı meslek, ittihâz-ı tedbîr...

Lîk varınca hayâsız cerrâr

İttihâz eylemiş ol şan'atkâr

Sünbülzâde Vehbi - Lutfiye

Haşm *ittihâz* idinmek o tezrîk gûyu ben

Nâmûs-ı şâ'iriyetime kesr-i şân olur.

Nef'î

müttehîz [müttehîze] - [muttékhadh] *müştaḳ* - İttihâz olunmuş, kabûl ve ihtiyâ edilmiş.

Uşûl-i müttehîze, mesâlik-i müttehîze, kavâ'id-i müttehîze...

mütteḥaz - [muttakhidh] - *müştaḳ* - İttihâz eden, ahîz , esîr, tutsâḳ.

اخر **ahar** - [âkhar] - 'Arabî - *şîfat* - Başka, diger, özge, baḥs-i âḥar, kavî ve kelâm-ı âḥar, tarz-ı âḥar, şekl-i âḥar, vakt-i âḥar.

ta'bîr-i âḥarla - Başka bir ifâde ile.

- Fârisî - *edât-ı te'kîd*, temennî, ta'rîz, ta'accüb ve tevbîḥ ifâde ider, istifhâm-ı menfî edâtı.

اختر نه من وتو دوست بوديم

uḥrā - [oukhrā] - Āḥarīn şekl-i müennesi.

Şûret-i uḥrā, mes'ele-i uḥrā, neş'et-i uḥrā, cihet-i uḥrā...

Ḍarb-ı meşel: ذاد فى الطتبور نغمة اخرى

Bu her yere şıfat-ı **uḥrā**da

Dir bu ma'nayı daḥī bir yerde

Ḥāḳānī - Ḥilye

merraten ba'de uḥrā - *terkīb* - Birkaç def'a, defā'atle, mükerreran.

Āḥarīn, āḥarūn, āḥar'ın cem'i müzekker şekilleri:

ensāl-i āḥarīn; ḳurūn-ı āḥarīn.

Şā'ir-i vahy azmāyim kim olur her bir sözüm

Reşk-i ervāḥ-ı selef, faḥr-i **ḳurūn-ı āḥarīn**

Üsküdārı Ḥāḳḳı Beg

āḥar - [ḥī] Şoñ, şoñdaki.

cem'i: Evāḥir. [ḥī]

āḥir zamān - Kıyāmete yakın olan zamanlar.

āḥir zamān peygamberi - Ḥātemü'l-enbiyā 'aleyhi's-şalātü ve's-selām.

Meftūnu olmuş ol daḥī vehbi bir āfetiñ

Aşub dehr ve fitne-i **āḥir zamān** iken

Seyyid Vehbi

Füsūn-ı gamzesinden fitne-i ḥaṭ oldu efzūnter.

Şer artar gūn be-gūn ḥayr eksilir **āḥir zamān**dır bu

Es'ad Muḥliş Paşa

min evvelihī ilā āhirihi - *terkīb* - Evveliden soñuna ḳadar, başdan nihāyete ḳadar.

āhīru'l-emr - *izāfī* - İşin soñu 'ākıbet, eñ soñra, encāmkār, nihāyet.

Āhīru'l-emr olucağ rüz-ı kıyām

Cismine nār-ı caḥīm ola ḥarām

Ḥakānī

[205]

āhīru'n-nehr - En-nehr burcunıñ kadar evvelden bir yıldızı.

āhīrbīn - [Fārisī- dīden - görmek] - *mürekkēb şıfat* - İşin soñını mülāḥaza eden ve gören, dūrbīn.

evāḥīr - [ḥī] - āhīriñ cem'i. Zıddı: Evāil

Andan soñra gelir *evāḥīr*

Bu şınıfda şā'ir oldı nādir

Ẓiyā Paşa - Muḥaddime-i Ḥarābāt

aḥīr - [aḥīre] - *şıfat* - Eñ soñ ve soñdaki, eñ nihāyetdeki, soñraki.

Emr-i aḥīr; qarār-ı aḥīr; 'aşr-ı aḥīr; a'sār-ı aḥīre; ihtirā'āt-ı aḥīre; kurūn-ı aḥīre...

Tā ki āşār-ı tebāşīr-i fūrūğ-ı nuşret

Üç çerḥi tuta çün şa'sa'a-i şubḥ *aḥīr*

Üsküdarlı Ḥaḫḫı Beg

aḥīran - *ḥāl* - Eñ soñ olarak, geçinde, muahḫaran.

āḥare [ḥa] - Her şey'in soñı ve nihāyeti.

bi'l-āḥare - Eñ soñra.

āḥiret - [ḥī, ra] - *isim* - Öldükdeñ soñra gidilecegi i'tikād edilen öteki 'ālem, 'uqbā, dār-ı beḳā;

وَمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ⁴⁰ -

Kelām-ı Hâk

- *taşavvuf* - ‘âlem-i gayb; nefs-i nâṭıkanın sa‘âdet ve şekâvete müte‘allık ahvâli, me‘âd-ı rûhânî.

âhirete gitmek - *lâzım* - Ölmek, vefât etmek, irtihâl etmek.

Eger maşşûdı ancak **âhiret** olsaydı Yezdânın;

Ne hikmet vardı ibdâ‘ında hiç yoktan bu dünyânın?

Mehmed ‘Akif Beg

Sen varken olur mı **âhiret** yok?

Yok şübhe ki sende mağfiret çok!

‘Abdülhak Hâmid Beg

Âhiretde arayorsun her ân

Burada yok mı şandın Raḥmân?

‘Abdülhak Hâmid Beg

Ḍarb-ı mesel: Âhiretde şefâ‘at idecek değil a!

Âhiret korkusu; âhiret ‘azâbı...

âhiretlik - [li] - *kıyâsî* - Âhirete ya‘nî öteki dünyâya mensûb ve müte‘allık; *mecâzen* - Târik-i dünyâ; evlâdlığa kabûl edilen öksüz çocuk.

âhiret kardaşı - *izâfî*, *isim* - Kardaşlığa kabûl edilen adam, sağdıç.

âhiret adamı - Dünyâ ve mâsivâ ile kat‘-ı ‘alâka idüb tã‘ât ve ‘ibâdât ile meşgûl olan, ehl-i takvâ.

âhiret oğlu - Evlâdlık, veled-i ma‘nevî.

Analık itdi aña çok cādū

⁴⁰ “Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Müttaki olanlar için şüphesiz ki âhiret yurdu daha hayırlıdır.” (En‘âm 6/32)

Āhiret oğlu idi anlara bu

Sünbülzāde Vehbî - Şevkengîz

āhiret hakkı - Rûz-ı cezāda ihkāk edilecek hukuḳ-ı ʿibād.

Āhiret hakkımı helāl idiñiz!

Āhiret hakkım helāl itsün bize pîr-i meḡān

Şormasunlar rûz-ı mahşerde hesāb bādeden

ʿAvnî Beg

āhiriyyet - [ākhariyyét] - Evveliyyet zıddı.

uḫrevî [uḫreviyye] - [oukhrévî] - *kıyāsî* - Āhirete mensûb ve müteʿallık.

Ol hüdāvend-i serîr-i maʿrifet kim feyzidir

Sālik-i bîtüşe-i gümrahā zād-ı **uḫrevî**

Nefʿî

Şımāh-ı cānıma biñ **uḫrevî** şadā geliyor

Neşîdeler okuyorken ğusûn-ı terde hezār

Meḡmed ʿĀkif Beg

Mücāzāt ve mükāfāt-ı uḫreviyye

uḫreviyyāt - Āhirete müteʿallık ve ʿāid olan şeyler.

teʿhîr - *müteʿaddî* - Şonraya ve geriye bırakmak, teʿcîl etmek, geciktirmek; arkaya bırakmak, terk etmek.

Yāre teʿsîrde **teʿhîr** idersin ey āh

ʿAhdim olsun seni de terk ideyim nāle gibi

Reîsü'l-Küttāb Vāşîf

- Fi't-teʿhîr-i āfāt.

Bilürsün muhtelifdir hükm-i evkāt

Dimişlerdir ki: *fi't-te'hīr-i āfāt*

?

cem'i: te'hīrāt

teaḥḥur - [téakhkhour] - *lāzım* - Soñraya ve geriye kalmak, gecikmek.

cem'i: teaḥḥurāt

muahḥar - [mouakhkhar] - *müştaḥ* - Te'hīr idilmiş, muahḥar şadr - zātü'l-ecniha haşerātda şadr kıt'asınıñ kısm-ı ḥalfisidir.

muahḥaran - *ḥāl* - Muahḥar olarak, sonradan, müte'ākıben.

müteahḥir - [müteahḥire] - [mutéakhkhir] - *müştaḥ* - Teaḥḥur eden, giri kalan.

cem'i: müteahḥirīn

Müteahḥirīn 'ulemā; müteahḥirīn ḥukemā; müteahḥirīn eṭıbbā...

اخرس aḥras - [akhras] - 'Arabca - *sıfat* - Dilsiz, ebkem.

الساثر عنالحق شيطان اخرس⁴¹ -

Kelām-ı Şāri'

[206]

اḥram - [akhrām] - 'Arabca - *isim* - Omuz başı.

aḥramī [aḥramiyye] - *ḳıyāsī* - Omuz başına müte'allık.

Mafsal-ı aḥramī-yi terḳūvī; ribāt-ı aḥremī minḳārī; şiryān veyā verīd-i aḥremī sadrı...

اخفش aḥfeş - [akhféch] - 'Arabca - *şıfat* - Gözünüñ kuvveti gündüz za'ıf iken gürübdan soñra daha az görebilen.

اḥger - [akhghér] - Fārisī - *isim* - Qor āteş, köz; *mecāzen* - Māhiyyet-i 'aşḳ ve muḥabbet.

⁴¹ Gerçeği gizleyen dilsiz şeytandır.

اذدر مشرق ائش افروزد

سوی هر روزن اخگر اندازد

Hākānī

Seyyāredir o bu mihr-i maḥşer

Āteşgede bu o birkaç **aḥger**

?

Ol naẓm-ı güzīn  turur ser ā ser

Āteşgedede mişāl-i **aḥger**

 ziyā Pa a - Mu addime-i  arābāt

ا لامور (?) **ı lamur** - [iykhlamour] -  arab - *isim* - Odunı bey z ve hafıf bir a a  ve buni  m zadd-ı te enn c ve hafıf mu arrik gibi kullarılan  i egi;

Kızıl ve sarı ı lamur...

- Bu a acı , ba  yerinde kullarılan kabu ını  altından  ıkarılan ely fı.

ا ى ا يلير **ehi ehilir** -  arab - *ism-i ḥ   * -  Arabca: kardeş ma n sına.

Sel   ilerin  on zam nlarında zuh r eden t ife-i   fiyye.

Bunlar, birbirlerine kar ı kardeş mu  melesi yapar ve insanlara hıdmet ve mu  venet gibi fe  il-i a l  yyeyi ta  m ederlerdi.

 onraları, te  il tlarında bi l-istif de, An ara ve Sivas taraflarında bir h k met de te  s etmi lerdi.

ا دا **eda** - [ d ] -  arab - *yabancı s z* - *isim* -  ay sızlık, k st hlık, b rid mu  mele, avurt satma.

ا دات **ed t** - [ d t] - *Cem i: edev t* -  Arabca - *isim* -  let;

Edev t-ı cerr hiyye; edev t-ı zir  iyye...

- Nahiv ve mantık - harf, isim ve fi' il muḳābili; şarf - kendi başına bir ma'nāsı olmayan ve faḳat, ba'zı ma'nālar vücuda getirmek üzere, birçok kelimelere ilhāk edilen sözler.

اداره **idāre** - [idāré] - 'Arabca - *müte'addī* - Taşarruf, iḳtişād, imsāk; kifāyet etmek, el vermek, yetiştirmek; zabt ve rabt te'mīn-i āsāyış; medār ma'īşet, geçinecek; işi tesviye etmek, başa çıkarmak, becermek, başarmak; hükümet ve dāire-i hükümet; mu'āmelāt-ı ticāriyyeye mahşuş maḥal.

idāre etmek - Taşarruf ve iḳtişād etmek; iḳtişād ile geçinmek; te'mīn hayāt ve ma'īşet etmek; el vermek, kifāyet etmek; ḳanā'at etmek; müdārā ile kullanmak; memleketde zabt ve rabt te'mīn ve aḥkām-ı ḳavānīni icrā etmek...

idāresini bilmek - İmsāk ve taşarruf etmek, iḳtişāda ri'āyet etmek.

idāresini bilmemek - İsrāf etmek.

idāre bezi - Bir nevi' ucuz ve ḳaba bez.

İdāre ḳandili; idāre fitili...

Bizim ḥesāb ile milyonlar oynuyor arada,

İdāre ḳandili mikyāsı pek güdük burada!

Mehmed 'Ākif Beg

idārehāne - Ticāret veyā bir şan'atın görüldüğü dāire.

idāre yılı - Kıtlık, ḳaḥt; zügürtlük.

idāreli - *ḳıyāsī* - İdāre ve taşarrufa ri'āyet eden, muḳteşid; taşarrufa uygun ve el verişli.

idāresiz - *ḳıyāsī* - Müsrif, mübezzir; elinden iş gelmez, beceriksiz; ḥüsn-i tedbīr ve taşarrufa iḳtidārı olmayan.

idāreci - *ḳıyāsī* - İdāresini bilen, muḳteşid; eli bereketli; ḥasīs, baḥīl.

ادب **edeb** - [édéb] - 'Arabca - *isim* - Melekāt ve evşāf-ı 'aḳliyye ve aḥlāḳiyyeniñ kemāli; terbiye, nezāket; 'ıffet, nāmūs, 'ırz; eyi tavır ve mu'āmele; el-edebü 'ibāratün 'an

ma'rifeti mā yeḥterize bihī 'an cemī'i envā'i'l-ḥaṭā [Ta'rīfāt]; sünnete muvāfık olan ef'āl ve ḥareket.

ادبنى ربى و احسن تاديبى⁴²

Kelām-ı Şārī'

- **Edebü'l-mer'i** ḥayrun min zehebiḥi⁴³
- Ekramü'l-**edebi** ḥüsnü'l-ḥuluḳi⁴⁴

İmām 'Alī

- El-edebü ḥayrun mīrāṣi.
- Ḥüsnü'l-edebi yestüru ḳubḥa'n-nesebi.

Cām-ı mey öperse lebiñi ger 'aceb olmaz

Elden ele düşmüşde ḥayā ve **edeb** olmaz

Mu'īdī

Setr ider 'aybını insānıñ heb

Ne güzel cāme imiş sevb-i **edeb**

Sünbülzāde Vehbī - Lüṭfiyye

از ادب پرنور گشت این نه فاك

واز ادب معصوم وپاك آمدملك

Celāleddīn Rūmī

[207]

Edeb erenlere! Edeb ḥuzūruñızda! Edeb olsun!

edeb yā Hū! - Utañ be!

edeb yeri - Erkekde ve ḳadında 'uzv-ı tenāsül.

⁴² Görgü kurallarım, disiplinim ve iyiliğim...

⁴³ İnsanın ahlakı, altınlarından daha iyidir.

⁴⁴ En cömert ahlak, güzel ahlaktır.

edebhāne - Abdesthāne.

edeb etmek - Utanmak, hayā etmek.

edebini takınmak - Uşlu ve terbiyeli oturmak.

Edebini gözetmek ve muhāfaza etmek; edebini bildirmek...

edebli - *kıyāsī* - Terbiyeli; tavır ve mu‘āmelesi iyi olan; zarīf, nāzık; hayālī, maḥcūp; ‘afīf, nāmūskār.

edepsiz - *kıyāsī* - Edeb ve terbiyesi olmayan, ḥalī‘u’l-‘ıẓār

bī-edeb - *baḳıñız* - bī

Ḍarb-ı meseller:

- **Edebsiz**den ‘ırzıñı satın al.
- **Edebsizlik** para ile pulla degil a.
- **Edebli**, **edebi edepsiz**den öğrenmiş.
- **Edebsiz**in yüzüne tükürmüşler, yağmur yağıyor dimiş!

edeblenmek - *lāzım* - Edeb ve terbiye öğrenmek, ıslāḥ-ı nefis ve tehzīb-i aḥlāk etmek.

edeb-i şerī‘at - *izāfī* - Aḥkām şer‘iyyeye mürā‘āt etmek.

edeb-i ḥaḳ - ‘Abde ve Allāh’a müte‘allık aḥkāma ma‘rifet ḥāsıl etmek.

edebü’l-kādi - Şer‘in aḥkāmına ḥaḳkıyla ri‘āyetde bulunmak.

edebü’n-nefis - Tehzīb-i aḥlāk ve tezkiyye-i bāṭın.

- Şi‘ir ve inşāya müte‘allık ‘ilimler. *baḳıñız* - edebiyyāt

edebü’l-baḥş - *baḳıñız* - ādāb

- Fenn-i **edeb** bir ma‘rifetdir ki insāna ḥaşlet-āmūz **edeb** olduğu için **edeb** ve ehline edīb tesmiyye kılınmıştır...

Şināsī

Cem'î: âdâb -usûl ve kıvâid-i mu'âşeret, desâtîr-i ahlâkıyye ve muktezıyât-ı terbiyye ve nizâket; tarz, töre, uşûl, kıâ'ide. Muvâfık-ı âdâb; menâfî-i âdâb; âdâb-ı mu'âşeret; âdâb-ı muhabbet; âdâb-ı hayâ; âdâb-ı ünsiyyet...

‘Âkıl nereden gördü bu ciddî harekâtı?

Ahmaq neden öğrenmedi *âdâb-ı hayâtı*?

Meşmed ‘Âkif Beg

Öleli feyz-i cünûn perdedir hâb baña

Şûr ve sevdâ görünür hikmet ve *âdâb* baña

Leskofcalı Ğalib

Yan âteşe pervâne-sıfat eyleme efgân

Ey ‘aşık-ı miskîn budur *âdâb-ı muhabbet*

Şeyhulislâm Yahyâ Efendi

Âdâbü'l-bahş, âdâb-ı bahş; âdâbü'l-münâzara, âdâb-ı münazara - bahş ve münâzarada insânı habta düşmekden şıyânet ieen ve haşmıñ nasıl ilzâm edileceğini bildiren mesâil-i nazariyye.

edebî [edebiyye] - *kıyâsî* - Edebe mensûb ve müte'allık; eñ ziyâde şi'ir ve inşâya müte'allık şeylerde kullanılır:

İktidâr-ı edeb; kudret-i edebiyye; âşâr-ı edebiyye; kıvâ'id-i edebiyye; ıktibâs-ı edebiyye...

edebiyyât - [de, bi] - Şi'ir ve kitâbete müte'allık 'ilimler ki kudemânıñ bedî', beyân ve me'ânî gibi fenlerini câmî'dir; ve şan'at-i nazm ve tahrîr demekdir.

Edebiyyât-ı lisâniyye; edebiyyât-ı Ğarbiyye veyâ Şarkıyye; edebiyyât-ı 'Arabiyye ve Fârisiyye...

'Arablar bu ma'nâda ['ilmü'l-edeb] ta'bîrini kullanıyorlar.

Edebiyyât ile târîh ve siyer

Sîret ehl-i edebdir yekser

Sünbülzâde Vehbî - Lûtîyye

edebîyyûn- [édébîiioûn] - Müntesibîn-i 'ilm-i edeb.

edîb - *şîfat* - Edebli, terbiyeli; hûlûk, eyi huyılı; nâzık, zarîf; edebîyyât-ı lisâniyyeye müntesib, şâ'ir ve münşî

Kenz-i 'irfân ve kân-ı hikmet idi

Belki bir 'âlim-i me'ârif idi

Feylesof ve **edîb** be şâ'ir idi

Ne şorulsa cevâba kâdir idi

'Abdülhak Hâmid Beg - Mersiyye-i Hoca Taḥsîn

cem'î: üdebâ - [udébâ]

Üdebâ-i 'Acem; üdebâ-i 'Arab; mecma'-ı üdebâ; maḥfel-i üdeba

- Maḥşer-i şu'arâ ve zürefâ ve **mecma'-ı üdebâ** ve 'urefâ olan Şehîd 'Alî Paşa dâiresine intisâb ile...

Ravzatü'l-Kâmilîn

teeddüb - [téeddub] - *lâzım* - Utanmak, hayâ etmek.

Seriñde neşve-i şahbâ 'atâsıdır ḥâkiñ

Teeddüb eyle rîḥ-ı ḥâke cür'a-pâş olma

Nâbî

te'dîb - *müte'addî* - Edep vermek, edeplendirmek; ḥaddini bildirmek, yola getirmek.

- Men lem yüeddebhü'l-ebevâni yüeddebhü'l-melevâni

Neş'e bulsa kişi ger keyfe uyub bir takrîb

Şaḥne-i renc-ı ḥımâr eyler o sâ'at **te'dîb**

Vaşif

ḥadd-i te'dīb - *izāfī, isim* - Şer' - müāhaze, ta'zīr ve ḍarb

cem'i: te'dībāt

müeddeb - [müéddéb] - *müştaḳ* - Te'dīb idilmiş, edebli, terbiyeli; utangan; maḥcūp.

Hoş ṭab' ve żarīf ve şūḥ meşreb

Dānā-dil ve kāmīl ve **müeddeb**

Nabī

[208]

mü'eddib - [muéddib] - *müştaḳ* - Edep ve terbiye veren, te'dīb eden.

Ey **müeddeb** sen edeb virme bu ehl-i vaḥdete

Ebkem ol zīrā ki bilmez 'aşḳ ādābın edīb

Nesīmī

müteeddib - [mutééddib] - Teeddüb eden, terbiyeli.

ادبار **idbār** - [idbār] - Āzerī - *şıfat* - 'Arabcadan - Pinti, sefīl.

Deyin yohdur mene bī-fehm ve **idbār**

Senün bilmem bu yerde ne işün bar?

Muḥammed Bākır Ḥalḫālī

ادخار **iddihār** - [iddikhār] - 'Arabca - *müte'addī* - Birikdirmek - toplamak;

İddihār-ı nüḳūd; iddiḥār-ı emvāl; iddiḥār-ı zehāir...

- İnsanın ḥavāyici yalnız arzıñ kuvve-i nābitasına sığışmak ihtimālī yokdur. Anı olsa olsa medeniyetiñ ḥazāin **iddihārı** istī'āb idebilir...

Nāmıḳ Kemāl

- Lākin her biriniñ - Ellezīne yeknizūne'z-zehebe ve'l-fiżzate- āyet-i kerīmesi şıfat-ı kāşife-i cibillet-i zemīmesi olmaqla leyl ü nehār sa'y ü ğayretleri cem' ve iddihār-ı tarafigiyyına maşrūf ve himmetleri hemān zimmetlerine münhaşır ve mevķūf olub...

'Āşım - Lāyiha-i Tārīhiyye

Hak virüb vāsi' olursa haliñ

İddihār eyle biraz emvāliñ

Nābī - Hayriyye

Oldı hep rehğüzər yāre telef

İddihār itdigi emvāl-i selef

Fāzıl - Defter-i 'Aşk

- Elektirigin bir müddağhirede toplanması.

medħar - [médkhar] - *mekān* - Eşyā iddihār edilen yer, anbār.

müddeħir - [muddékhir] - *müştaķ* - İddihār eden.

müddeħar [müddeħare] - [muddékhar-ré] - *isim* - Elektrigin toplanup birikdigi ālet

ادعا **iddi'ā** - [iddi'ā] - Āzerī - *isim* - 'Arabcadan - Kibir - ğurūr.

iddi'āl - *ķiyāsī* - Mütekebbir, mağrūr.

ادغام **idğām** - [idğām] - 'Arabca - *müte'addī* - *lūgat* - Bir şey'i diğər bir şey'e idhāl etmek; *tecvīd* - bir ħarf-i sākini kendi mişli bir ħarf-i müteħarrike idhāl ve īşāl ederek okumaķ, ki muķtezā-yı vaşl ve telāķīdir; bir ħarfiñ maħrecinde iki ħarf kadar teveķķuf edilmek.

müğām - İdğām edilen iki ħarfin birincisi.

müdğāmun fih - İdğām edilen ħarfleriñ ikincisi.

İdğām-ı misleyn; idğām-ı mütecāniseyn; İdğām-ı müteķāribeyn; idğām-ı me'a'l-ğunne; idğām-ı bilā-ğunne...

müdğām - [mudgam] - *müştaķ* - İdğām edilmiş, girdirilmiş; ķalb ve ilhāk olunmuş;

baķıñız - idġām

Bir sor var mı ki şöñi mātem bulunmasun

Bir naġme bul ki ġam aña **müďġam** bulunmasun

‘Aynī

Nihād berķ tīġninde fezā-yı āşumān **müďġam**

Sirişt-i āb lütfunda ħayāt-ı cāvidān mużmer

Üsküdarlı Ėakkı Beg

Mażhar-ı sır tezād oldıġını bu ‘ālem

Gösterir naġmedeki **müďġam** olan hey’et-i ġam

Ėoca Rāġıb Paşa

Hoşa nüzh-et-ābād cennet-sirişt

Ki ħākinde **müďġam** mizāc-ı behişt

Nedīm

Nihād-ı cilvesinde şühī-i tab’-ı sabā mużmer

Sevād-ı peykerinde rūĥ-ı berķ u sâ’ika **müďġam**

Nef’ī

أدم **edem**[édém] - Ėazan - *isim* - ‘Arabca: ādem muĥarrefi

ادمان **idmān** - [idmān] - ‘Arabca - *isim*; müte‘addī - Müdāvemetle ħazanılan meleke, mümārese; bir işe, meleke ħāşıl edilecek tarzda devām etmek.

İdmānlı; idmānsız

Żevķi var ehl-i dil ü tab’a sitem eylemeden

Çāre ne devr ideli böyledir **idmān**-ı felek

Nef’ī

Gerçi şatrançda çok san'at var

Nice 'ibret alacak hâlet var

Bir oyundur aña âlem bayılır

Bilmesi nev'-i hünerden sayılır

Lâk *idmân*ı degildir maqbûl ki ider adamı gâyet meşgûl

Sünbülzâde Vehbî - Lütfiyye

müdmin - [mudmin] - *müştağ* - İdmân eden, bir şey'e müdâvemetle meleke ve mümârese hâşıl eden; bir şey'e i'tiyâd edecek derecede devâm eden.

müdmin-i hamr - *izâfî* - Bekrî.

أدمه **edme** - [édmé] - 'Arabca - *isim* - Deriniñ iç yûzi; cildiñ,

[209]

Nesh-i hücrevî ve elastikî elyafından ve ev'iyeden teşekkül eden derin tabaçası.

İltihâb-ı edme ;edme-i lahmiye, edeme-i şevmiye..

edemî [edemiyye]- *kıyâsî* - Edeme mensûb ve müt'allık.

Verem edemî, fitr-ı edemî...

edîm - *isim* - Dibâğat olunmuş deri, gün; yeryüzi, rûy-ı zemîn, vech-i arz.

ادیم زمین سفره عام اوست

درین خوان یغما جه دشمن جه دوست

Sa'dî

Mütehâlik, şamût bir maşşer...

Nâzil olmuş *edîm*-i arzâ kamer.

Tevfik Fikret

وسائد فلطاندر جبال دانه ساز

Sābit

أدهم **edhem** - [édhém]- ‘Arabça - isim - Kara tonlu ve yağız at.

Edhem iclāline bir raht-ı sīmīn kehkeşān

Eşheb-i ikbāline bir la’l zerrīn āfitāb.

Nef’i

صبا سر عتی رعدبانك ادهمی

که بر برق پیشت کرفتی همی

Sa’dī

أدا **edā** - [édā] ‘Arabça - *müte’addī* - Ödemek.

- اداء الدين منالدين -

edā-i deyn - Borç ödemek.

- Yerine getirmek, ifā etmek.

Edā-i namāz ve şalāt, edā-i şükr, edā-i şenā, edā-i maḥmidet.

Birisi daḥi Ağa Alcası kim anıñ da

Yaraşur eyler isem medḥini bu güne **edā**

Nef’i

- Vācibiñ ‘aynını müstaḥikkine taslīm, hüve teslīmü’l-‘ayni’ṣ-ṣābit-i fi’z-zimmeti bi’s-sebebi’l-mücibi ke’l-vaḳti li’s-şalāti ve’s-şehri li’s-şavmi ilā men yestaḥikku zālike’l-vācibe. [Ta’rifāt]

Edā-i kāmīl, edā-i nāķış veyā kāşır, kaçāya şebīh edā...

- Felsefe - İhtisāsāt ve hissiyyātın ‘uzvu işāretler ve ḥareketlerle veya yüzün tekalluşatıyla ifādesi, tavr, vaż’ ve mu‘āmele, yapınma, kurum, naz, şīve, girişme.

Edāşı hiç çekilmez, edāsına tākāt gelmez, edālı, edālanmak...

Bir pür nemek girişmesi bir tatlu ḥandesi

Bir şekerin tekellümi bir ḥoş **edā**ş1 var

Nedīm

- tarz-ı ifāde, üslūb-ı beyān.

Edā-yı sāde, edā-yı ḥazīn, edā-yı selīs, edā-yı belīg, ḥusn-i edā...

Çok mu bu kadar ḥusn-i **edā** ṭab‘ıma zīrā

Vaṣṣāf-ı ḥudāvend-i pesendīde şīyemdir

Nef‘ī

Yazardı şāḥib-i “Mevlūd” ‘acem **edā**sıyla

‘Acem lisānına düşmüşdi “Yūnus Emre” bile

Kemalzāde Ekrem Beg

Şu rütbe itdi eşer baña ol **edā-yı selīs**

Ki ṭab‘ı şūḥum olub ḥāksār-ı ḥabīb karar.

Nedīm

te’diye - [dī] - *müte‘addī* - Edā etmek, ödemek.

Te’diye-i dūyūn. Cem‘i: Te’diyāt [dī]

müeddī - [muéddī] - *müştaḳ* - Te’diye ve edā eden, sebep, ‘illet, bā‘is, sāik, mūcib.

Müeddī olmak, müeddī-i nizā‘, müeddī-i mu‘ārazā, müeddī-i cidāl.

- Tekevvün iden şikāk ve infişāl bundan aḳdem **müeddī**-i ḥarb ve kıtāl olub...

Şānizāde - Tārīḥ

müeddā - [muéddā] - *müştaḳ* - Te’diye edilmiş, ödenmiş.

Ma’nā, meāl, mefhūm, maẓmūn.

Müeddā-i kelām, müeddā-yı şi‘r, müeddā-yı mektūb...

Şā'ir 'ariyyet aña isnād-ı mecāzīye çıkar

Bilmeye ol ki hākīkatle **müeddā**-yı sülhan

Sünbülzāde Vehbi

Tab'ı-ı bā kim harem-i Ka'be-i 'irfān-ı ezel

Sözlerim āyet-i kübrā-ı **müeddā** ve meāl.

Üsküdarlı Hakkı Beg

أدير **edir** - [édir]- Çağatay - *isim* - Boş bırakılan tarla, boz ve kıır yer.

أدير خان، ادير غان **edirhan, edirgan** - [édirkhan, édirgan] - Çağatay - *isim* - Taht, yüksek yer, tepe.

أديك **edik** - [édiq] - Çağatay - *isim* - Bir nevi ayakkağı, edik. *bağınız* - ötü.

اذعان **iz'an** - [idh,ān] - 'Arabça - *lāzım* - *lügat* - Huzū', inkıyād, itā'at, anlayış, idrāk, 'irfān, tereddüdü müte'ākıb zihinde huşûle gelen cezm ve yakîn.

Darb-ı meşeller:

- **İz'an** didikçe uzandı.

- **İz'an**ına turb şikayım.

[210]

Hüner luṭf-i kelām hakkı bilmekdir maḥallinde

Hākīkatte budur ehl-i diliñ mi'yār-ı **iz'an**

Nef'i

- Ben mektūbumda - rindāne ma'īšet bu devenbūdı seyyān tutanlara ḥāş bir tarz-ı ḥikmettir.- demiş idim. Onu seniñ gibi idrāki gevşek ve maḥfaẓa-i mağazzi numune- nümā-yı deniyyelik olanlar ta'aqqul ve **iz'an** idemezler ise ma'zūrdırlar...

Kānī - Toḡad Mektubu

- Edep, terbiye.

Ādāb ile gel meclis-i erbāb-ı kemāle

‘İrfān ile, erkān ile, **iz‘ān** ile söyleş

Dıdār

iz‘ān-ı ‘ām - Ekşeriyet-i nāsıñ bir eşyā hakkında ma‘kūl ve muşīb bir hüküm virebilmek için, hāiz oldukları kâbiliyet ve meleke. İz‘ān-ı selīm - rüşd ve sedād ile muttaşf olan ‘aķıl.

اذفر **ezfer** - [édhfér] - ‘Arabça - *şıfat* - Pek iyi kōkan şey.

Yazsa vaşf-ı nūkhet-i hūlkun virirdi ‘āleme

Gerd-i hāk-i pāy-ı hāme būy-ı müşk-i **ezferī**

Nef‘ī

Misk-i **ezfer** yerine kōrlardı anı nāfeye

Ger şabā hāk-i derīn iltidi Çin’e armağan

Nef‘ī

اذن **izn** - [idhn] - ‘Arabça - *isim* - *lūgat* - Bildirmek; fi‘liñ vuķū‘ndan evvel verilen müsā‘de, ruḥşat, destūr, icāzet. *baķıñız* - icāzet.

Seniñ **izni**ñle tair gōkde murgān

Seniñ **izni**ñle sābiḥ yemde māhī

Recāizāde Ekrem

İzn virmek, izn almak, izn istemek...

İzinli, izinsiz, izn-i şer‘ī, biiznillāh...

izinnāme - ‘Akd-i nikāh için taraf-ı şer‘den müsā‘adeyi ḥāvī verilen veşīka.

Geliyor “ ‘ilm ü haber yaz! ” diye... Neymiş baķalım?

- Bir **izinnāme**.

- **İzinnāme** mi? Hay, hay, lāzım.

Mehmed ‘Ākif Beg

- Meşāliḥ-i dünyeviyyeye mütē‘āllık aḥkāma rāci‘ olan müsā‘ade, ruḥşat, şer‘an memnū‘ olan bir kimseden fekk-i ḥacer ve ıtlāk-ı taşarruf.

me'zūn - [mé,dhoūn] - *müştaḳ* - İzn ve ruḥṣat verilmiş, ikmāl-i taḥṣīl ile icāzet almış mecāz.

me'zūniyet - [médhoūniīét] - *isim* - Me'zūn olmak ḥāl ve sıfatı.

istīzān - *müte'addī* - İzn ve müsā'ade istemek.

bi'l-isti'zān - İzn istemek şüretiyle.

bilā isti'zān - İzn istemeksizin.

müste'zin - [musté,dhin] - *müştaḳ* - İstīzān eden, izin ve müsā'ade istenilmiş.

müste'zen - [musté,dhén] - *müştaḳ* - İstīzā olunmuş, izin ve müsā'ade istenilmiş.

اذن üzn - [uzn] - 'Arapça - *isim* - Kulak

- تعشق الاذن قبل العين احيانا⁴⁵ -

O duta zülüfden ol evvel **üzn**-i şerīf

Görünürdü meh-i nev gibi laṭīf

Ḥākānī - Ḥilye

cem'i: āzān

- وَلَهُمْ أَذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا⁴⁶ -

Kelām-ı Ḥaḳ

Elem-i üzün, teferruḥ-ı üzün, şıvān-ı üzün, iltihāb-ı üzün, seyelān-ı üzün..

üzn-i dāḥilī - *teşrīḥ* - Kulağıñ aḳsām-ı dāḥiliyyesi.

üzn -i ḥāricī - *teşrīḥ* - Kulağıñ ḥāricī kısımları.

üznü'l-fār - Faşīle-i mürekkebeden bir ot, fare kulağı.

üznü'l-ḥimār - Faşīle-i sencāriyyeden ishāle ve başūra karşı kullanılan bir ot, karakafes.

üznü'l-erneb - Bir ot adı, tavşan kulağı.

⁴⁵ Kulak bazen gözden evvel görür.

⁴⁶ "...gözleri vardır ama onlarla göremezler;" (A'râf 7/179)

üzñü'l-kıssıs - Şaksı güzeli.

üzñ bñ - Mecnâ-yı üzn mu'âyene için kullanılan âlet.

üzñi [üzniyye] - *kıyâsî* - Kulağa âid ve müte'allik olan

Nezf-i üzünî, fñ-i üzñi, üzñi şıdkî, emrâz-ı üzniyye...

üzeyn - [udhéin] - *taşğir* - *isim* - Kalbiñ cihet-i 'ulviyyesinde bulunan iki cüfüñ her biri: üzeyn-i emîn, üzeyn-i eyser

üzeyni [üzeyniyye] - *kıyâsî* - Üzeyne mensûb ve müte'allak: Üzeyni batını.

اذان **ezân** - [édhân] - 'Arapça - *isim* - *lugat* - İ'lâm, iğbâr, bildiriş, şer' - gâibine namazıñ vaktini bildirmek için yüksek sesle okunan elfâz-ı ma'lûme. *bağınız* - kâmet.

- Fi'l-lugati muṭlaqu'l-i'lâm ve fi's-şer'i el-i'lâmü bi-vakti's-salâti bi-elfâzin ma'lûmetin me'sûretin. [Ta'rîfât]

Ezân-ı Muhammedî, ezân okumak ve okutmak, ezân virmek.

Şabah, öğle, ikindi... ezânı.

Aldıñ hezâr bûdgedeyi mescid eylediñ

Nâkûs yerlerinde okutduñ **ezan**lar

Bâkî

Ben de 'âşıkdım **ezân** nağmesine

Bir koşardım ki o Allâh sesine

Tevfik Fikret

[211]

Allâh! didim şavt-ı bülend ile görünce

Güyâ ki **ezân** okunuyor vakt-i seherde

Manastırlı Nâilî

Çıkıldım serdâra hemçü manşûr

Âvâzım **ezân** nefha-i şûr

Gālib Dede

*Ezan*lar şuşdu.. çañlar inledüb tırmağda āfākı

Yazık şarkıñ semāsından hilālīñ geçdi işrākı

Mehmed ‘Ākif Beg

ezānī sā‘at - *mürekkeb isim* - Şemsiñ gurübuna göre ‘ayār edilen sā‘at, gurübī sā‘at.

mü‘ezzin - [muédhdhin] - *müştağ* - Ezān okuyan. Cem‘i: müezzinīn, müezzinān.

- Yüksek sesle bağırıp bildiren münādī, carci.

- فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ⁴⁷

Kelām-ı Hāk

اذا **eza, ezā** - [édhā] ‘Arapça - *lāzım* - Elem ve ıztırāp vermek, ta‘zīb etmek, incitmek, cefā, cevr, ‘azāp, ıztırāp.

- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى⁴⁸

Kelām-ı Hāk

Ezā etmek, ezā vermek, ezā çekmek.

- Ye’s-i elīmdir, faķať ‘ömre sürmez, göreniñ ise dāimiyyü’l-ezādır.

Nāmık Kemāl

Çekdirmediğīñ hangi elem, hangi *ezā*dır?

Her anı ĥayātıñ bize bir rüz-ı cezādır

Mehmed ‘Ākif Beg

Āteş-i hicri o yāriñ cānıma kār eyledi

Kılca cānım kaldı gel itme *ezā*-yı rüzgār

Kānī

īzā’, *müte‘addī* - Ezā vermek, incitmek.

Beyhūde degil mi taťı *īzā*

Söz yerine söylemek mu‘ammā

⁴⁷ “Ve aralarından bir duyurucu, “Allah’ın lâneti zalimlerin üzerine olsun!” diye bağırır.” (A’râf 7/44)

⁴⁸ “Ey iman edenler! ... sadakalarınızı başa kakmak ve incitmek suretiyle boşa çıkarmayın.” (Bakara 2/264)

Žiyā Paşa - Muḳaddime-i Ḥarābāt

müezzī - [moūdhī] - *müştaḳ* - Īzā' eden, ezā ve cefā veren.

- Dünyāda **müezzī** ve münāfiḳ eksik olmaz...

Na'imā - Tārīḥ

Yā bir **müezzī** o cism-i mevhūm

Mevhūm-ı dirz vücūdu ma'lūm.

'Abdülḥaḳ Ḥāmid Beg

cem'i: müezzīyāt - Pire, sinek, biti ve emşāli insana ezā veren ḥaşerāt.

eziyet - zī, ye - *isim* - Īzā', ezā, incinme ta'zīb, güçlük, zorluk, müşkilāt, yorgunluk, ta'b, eziyet etmek, eziyet vermek, eziyet çekmek...

- Vahşetiñ her rāhatı bin **eziyeti** mūcib olur.

Nāmıḳ Kemāl - Medeniyet Maḳālesi

teezzī - [te - e] - *lāzım* - Ezā görmek, zaḥmet ve ıztırāb çekmek, incinmek, rencide olmak.

müteezzī - [mutéédhdhī] - *müştaḳ* - Ezā görmüş, cefā dide.

Gül bülbul ve bülbul de dikenden **müteezzī**

Bu bağda hiç ḳayddan āzāde bulunmaz

Sāmī

اِ er - [ér] - Āzerī - *isim, şıfat* - Er, ir.

Er kişi - er gişi

Erkek - erkek.

Erlik, erlik, erlik.

İşidersen eriñden acı sözü

Ya azdı yüz başıñ ya coḥdı düzi

Tek oturub ider nehārı özü

Sen dalanda yalḳuzca dolanarsan.

Debistān'dan

Menim çün eyleyübsün yahşî erlik

Dayan, altunda yandıraram üzerlik.

Muhammed Bâkır Halhâlî

ere gitmek - Ere gitmek, kocaya varmak.

ere virmek - Ere virmek, kocaya virmek.

Giderim ere, giderim ere

Er olmasa âhîr giderim göre

Göçerlü'den

Leylâ *ere gittiğinden* ol zâr

Tahkîk ile oldu çün haberdâr

Fuzûlî - Mecnûn ve Leylâ

ار **er** - [ér] - Kazan - *isim, şîfat* - Er, ir - *mecâzen* - Yigit.

er kişi - Er gişi, erkek.

Îr kişi âmâlini küñlinde meknûz eylemez,

Bir şecerdey, kendisin bir cirde merkûz eylemez

Tuğay

ار **er** - [ér] - Fârisî - *edât-ı şart* - Eger, şâyed, farazâ.

قاضى ارباماتشيند بر فشاند دسترا

محتسب كرمى خورد معذور دارد مسترا

Sa'dî

[212]

اراقه **irâkâ** - [irâka] - 'Arapça - *müte'addî* - Dökmek, akıtmak.

Îrâka-i hûn, irâka-i dem, irâka-i dümû'-i hicrân.

İden *irâka-i dem* hasretiñle çeşmânım

Teraḥḥum it nice demdir esîr-i hicrânım

Mu'allim Nâcî

ارب **ireb** - [iréb] - 'Arapça - *isim* - 'Aqıl, uş, añ.

erīb - *müştak* - ‘Ākıl, zekī, māhir, becerikli, çiredest.

ارباء **irbāʿ** - [irbā,] - ‘Arapça - *müteʿaddī* - Parayı fâizle artırmak ve çoğaltmak, nemālandırmak. *baķıñız* - irbāḥ, ribḥ.

ارباب **erbāb** - [érbāb] - Çağatay - ‘Arapça - cemʿi, isim - Müşāvir-i hükümet, erbāb-ı hil ve ʿaķd. Bir köy ve maḥalleniñ ileri gelenleri, eşrāf ve aʿyān.

- *Erbāb*nıñ ānı Süleyman irdi Yunus ḥānıñ oğlu aķanay ḥānnı Süleymān *erbāb*nıñ oyunda sakladı...

- Babasınıñ cilavıdın tutub kaytarıb şehrige alıb gilib *erbāb*nıñ oyuganuşurdu...

Ebü'l - Ğāzī - Şecere-i Türkī

- Behreniñ *erbāb*ları bile gilib bir at pişkeş kılıb mülāzemet kıldılar...

Bābürnāme

ارپ **erp** - [érp] - Āzerī - isim - Şuyuñ kaynamasından ḥāşıl olan teressübāt.

ارتجاج **irticāc** - [irtidjādj] - ‘Arapça - *lāzım* - Çalkalanmak, temevvüc etmek, taşup kabarmak, ʿazālātıñ gayr-i irādī ve ihtilācī bir tarzda tefelluş, ispizmoz.

ارتجاج **irticāf** - [irtidjāf] - ‘Arapça - *lāzım* - Veżāif-i aʿzāda olan intizāmsızlık ve fesād.

ارتجال **irticāl** - [irtidjāl] - ‘Arapça - *müteʿaddī* - Sözü düşünmeden söylemek, ḥāzır cevaplık etmek, şiʿri bil-bedāhe söylemek.

İşte bu sebepledir ki el-ān

Terkībde yok *irticāle* imkān

Ẓiyā Paşa - Muḳaddime-i Ḥarābāt

irticālen - *ḥāl* - İrticāl tārīkiyle, biʿl-bedāha.

Ḥālişāne bir duʿādır maḳsadım tārīḥden

İrticālen söyledim geldim de şevķ u gayrete

İsmāʿil Şafā

mürtecel - [murtédjél] - *müştak* - İrticālen ve bil-bedāhe söylenmiş olan, bu tarzda söylenen söz.

Bilinmez anıñ mı bu rengin gazel

Yaḥud ben mi ʔarḥ eyledim *mürtecel*

‘İzzet Mollā

mürtecil - [murtédjil] - *müştaḳ* - İrticāl eden, sözü ve şi‘ri bil-bedāhe söyleyen, ḥāzır cevāp.

Mürtecil medḥiinde ʔab‘-ı rüşenim ol rütbe kim

Bir olur āyinesinde irticālîñ şüreti

Nevres

ارتداع **irtidā‘** [irtidā,] - ‘Arapça - Redā‘ - *muṭāva‘at* - Uzaklaşmış, tebā‘ud etmek, çekinmek, korunmak.

- Ve ‘avane ve enşarı umūra müdāḥele ve mu‘arazadan redā‘ idüb..

Na‘īmā - Tārîḥ

- Bir ‘uzvuñ intibācını ya‘nī şişmesini îkā‘ iden tehācüm-i demiñ veya māyi‘atıñ soğuk şu, buz ve soğuk hava gibi vāsıtalarla dāḥile red idilmesi ve bu ʔarzda tağayyürāt-ı marāziyyeniñ tevḳîfi, irtidād.

mürtedi‘ - [murtédi,] - *müştaḳ* - İrtidā‘ eden.

- Mesā‘iden mürtedi‘, belki ekl ve şürbden munḳatı‘ olur...

İrtidā‘ ve irtidād ḥuşûle getiren şeyler.

ارتعاج **irti‘āc** - [irti,ādj] - ‘Arapça - *lāzım* - Bir cevfte toplanan māyi‘iñ temevvücünden ses çıkması.

ارتك **erteng** - [érténgh] - Fārisī - *isim* - esāṭir-i İrāniyyeden - Mani‘niñ yaptığı resimleri ḥāvī olan mecmū‘a

Ḳalem-i destinde bir üstād-ı **erteng** ma‘ānīdir

İder ʔarḥ-ı gülistan nokṫa-i nūn-ı ḥazān üzre

Ziyā Paşa

Görülse şaḥife-i **erteng** ʔarḥ-ı āyine gün

Gelür zuhūra hezārān nuķüş buķalemun

Yenişehirli ‘Avni

baķıñız - erķeng.

ارجمند **erc-mend** - [érdj-ménd] - Fārisī: Erec, ķader, i‘tibār, mertebe, mend: edāt - kīyāsī, şarklı, ‘azīz, muķterem,

ercümendī - *isim* - Ercümend hāl ve şıfatı.

Hāfız-ı kütübü olaydı bir cis

Eyler idi kesb **ercümeni**

Şerif

ارجوان **ercevān** - [érdjévān] - ‘Arapça - Fārisī - Erguvandan *mu‘arreb*, *isim*. *baķıñız* - erguvan.

[213]

ارجوہ **urcūha** - [urdjūha] - ‘Arapça - *isim* - Şalıncaķ. Cem‘i: Erācīh.

ارجوزه **urcūze** - [urdjoūzé] - ‘Arapça - *isim* - Baķr-i reczden, manzūme. Cem‘i: Erācīz.

ارجوفه **urcūfe** - [urdjoūfé] - ‘Arapça - *isim* - Uydurma ve yalan söz. Muşanna‘ havādiş ve ķaber.

- Nakl-i havādiş eylediķi maķalde - a kāfir! Bu seniñ iķtirā‘ eylediķiñ **ercūfedir**! Yana yana niķün söylüyorsuñ? - Denilmediķinden...

‘Ākif Paşa - Tabşıra

cem‘i: erācīf.

Felek olmasa iki gün hemdemi

Erācīf ile doldurur ‘ālemi

‘İzzet Molla

- Cümle halk bundan rû gerdān olub dürlü dürlü **erācīf** iķdāş ider oldular...

Na‘imā - Tārīh

ارجين **ercin** - [érdjin] - Çağatay - *isim* - Taḫsīmāt-ı mülükden biri. *baķıñız* - toman, tümen.

- Vilāyāt on dört toman devr-i Semerkand ve Buḫārā yine bu nevāhıda vilāyetlerni kim bir uluğ vilāyet taḫtıda bolgay toman dirlar ve Andacan ve Kaşgar ve ol arada **ercin** ve Hindüstanda pür kene dirler.

Bābürnāme

ارجين **erçen** - [értchén]- Āzerī - *isim* - Bir ağaç adı.

Eğilüb çerke çerke gölge ağaç

Erçen ve serv ve palut karaağaç

Mecid Ganī-zāde

اردب **irdeb** - [ir-érdéb] - ‘Arapça - *isim* - Zāḫire ölçüsü, ki yigirmi şā‘a müsāvīdir.

اردی بهشت, اردی بهشت **ürd-i behişt** - [urd-i-bihicht] - Farisī - *edat* - Gibi, mānend, mişil, *müreккеb isim*, cennet gibi, *mecāzen* - Nisan ayı.

İrişür bād-ı seherden nefehāt-ı cennāt

Mevsim-i **ürd-i behişt** irdi behişt oldu zemīn

Bākī

Erdi yine **ürd-i behişt**, oldu hava ‘anber-sirişt

‘Ālem behişt-ender-behişt, her kūşe bir bāğ-ı İrem

Nef‘ī

Dem **erdebehişt**iñ feyż te’sīr kudümünden

Döküldü lāle ve üşkūfe şahrā vü beyābāna

Üsküdarlı Hakkı Beğ

اردج **erdic** - [érdidj] - Kazan - *isim* - Ardıç. *baķıñız* - erteş.

ارز **erz** - [érz] - ‘Arapça - *isim* - Pirinç.

ارزا **erzān** - [éřzān] - Fārisī - *erzīden* - Değmek , kıymeti olmak, lāyık ve sezāvār olmak, yakışmak, müştak - lāyık, sezāvār, ucuz, raḥış.

Erzān-ı metā‘ faẓl vü hūner o rütbe kim

Biñ ma‘rifet zamānede bir āferinedir!

Nābī

هرکه اوارزان خرد ارزان دهد

کوهری طفلی بقرصی نان دهد

Celāleddin Rūmī

erzānī - *isim* - Değer, liyākat, kıymet; ucuzluk, raḥş.

دوات فقر خدایا مین ارزانی دار

کاین کرامت سبب حشمت و تمکین منست

Ḥafız

Minnet Allāh’a kemāl-i kerem-i Rabbānī

Eyledi iki cihān devletine **erzānī**

Bākī

Hele ben tāib oldum hicv ile hem intikām aldım

Eğer Veysī o ḥorlukda kalırsa yine **erzānī**

Nef‘ī

İrüb pāyāna ‘ömrü ol daḥī ‘azm-i behişt itdi

Yerini oğlu Sulṭan Bāyezid’e gördü **erzānī**

Hemdemī

ارزن **erzen** - [éřzén] - Fārisī - *isim* - Dārī.

Ḳuvvet idinmişdir bizi mūr-ı ecel **erzen** gibi

Kim taşur zîr-i zemîne dâne-i harman gibi.

Derûnî

Vüs‘at-i sâha-i endişemi itsem ta‘rîf

Âsumân-ı harman nazmımda kalur çün **erzen**

‘İzzet Molla

Sensiñ ol bâdi-i hılkat ki dinürse erzân

Bâğ-ı kaderiñde bütün mülk-i cihân bir **erzen**

Yeñişehirli ‘Avnî

erzenîn - *isim* - Darı unundan yapılan etmek.

[214]

أرزوادی **erzvadi** - [érvady] - Türkmençe - *isim* - ‘Irāk ‘Acem Türkmeñleriniñ şarkıları.

baķıñız - arzvadi

أرزه **erze** - [érvé] - Fārisî - *isim* - Şıva.

erzeger - *ķıyāsî* - şıvacı.

أرزیماق **erzimeķ** - [érvimak] - Çağatay - Fārisî: erziden - *baķıñız* - arzımaq

أرزیمك **erzimek** - [érvimeq] - Kazan - Fārisî: erziden - *lāzım* - Değmek - qadr ü kıymeti olmak.

أرژنگ **erjeng** - [érvéng] - Fārisî - *baķıñız* - erteng

Bozaldan şüret-i **erhengi** sen bu naķş-ı dilkeşle

Benüm vaşfiñda her beytüm Nigâristân-ı Mânîdür

Hayālî

Mermerleri ħurde-kâr bî-reng

Dīvârları şürnümâ-yı **Erheng**

Ġalib Dede

ارسا، ارسة **erse, irse** - [irsé] - Uyğur - *edât-ı şart* - ise.

baķılıñız - irsalık

- Alartin aşıb bardım irse yana iki kiři gördüm, sordum irse...

Çağatay - irse

ارسال **irsāl** - [irsāl] - Arabca - *müte'addī* - Göndermek, yollamak.

Eşhāşda ve eşyāda kullanılır.

İrsāl-i peyām; irsāl-i haber; irsāl-i rāsül; irsāl-i kâşid...

irsāl-i lıhye - Şakal bırakma.

irsāl-i meşel - *edebiyyāt* - Eczāsı arasında müteķābilen münāsip bulunan iki fikri birbiriniñ yanında ĩrād etmek.

Şi'rde ĩrād edilen durūb-ı emşāl, irsāl-i meşel tarzındadır...

Āyine iderlerdi gāhī

İrsāl-i meşelde mihr ü māhī

Ġalib Dede

İrsāl-i meşelde mişli yokdur

Bu şīvede söz egerçi çokdur

Żiyā Paşa - Muķaddime-i Ĥarābāt

irsāliyye - *isim* - Taķşilātđan bir paranın ĥazīneye gönderildiğine dāir yazılan taķrīrāt; ķadīmen Mısır eyāletinden gönderilen vergi ki pādişāhlara ceb ĥarcıķı olmak üzere muķaşaş idi.

irsālāt - Gönderiş, gönderme. [Mürselāt] yerinde kullanılır.

risālet - [rī, le; re, le] - Bir sözü başkasına tebliğ; insanlara Ĥaķķıñ emirlerini bildirme vazīfesi, peyğamberlik, nübüvvet;

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ⁴⁹ -

⁴⁹“Ey peyğamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O’nun mesajını iletmemiş olursun.” (Māide 5/67)

Kelām-ı Hâk

Kimin itmiş *risālet*le şefî'-i varṭa-yı maḥşer

Kimin itmiş velāyetle nedīm-i ḥalvet-i ma'nā

Nabî

Mutî'-i bārigāh da'vetiñdir 'ālem ü ādem

Müsellem zātıña emr-i *risālet* yā Resûlallāh!

Nazîm - Na't

- Taşarrufda dahli olmaḥsızın bir kimseniñ sözünü başkasına teblîğ;

resûl - [résoûl] - *müştaḥ* - Bu tarzda sözi iblāğ eden;

mürsil - [mursil] - *müştaḥ* - Resûl ile sözini teblîğ itdiren;

mürsil ile - Resûl ile sözün teblîğ itdirildiği şahıs.

- *taşavvuf* - nefis-i kudsiyyeniñ, cevher-i 'aql-ı külliyyeden iktibās itdiği ma'lumāt ve ma'külâtı müste'iddin ve mü'minine ifāde ve teblîğ itmesi.

baḳıñız - nübüvvet

Cenāb-ı Risāletpenāh - Vāzı'-ı dīn-i mübīn, cenāb-ı şāri'-i a'zam şallallāhü 'aleyhi ve sellem.

cem'i: risālāt

- ⁵⁰ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ

Kelām-ı Hâk

resûl - [résoûl] - *müştaḥ* - Teblîğ için gönderilen şahıs; ilçi, yalavac;

- Resûlü'l-mevti'l-velādet.

İnsanları ḥaḳḳa ve ḥaḳıḳate da'vet ve teblîğ-i aḥkām için Hâk tarafından kitāb ile ba's olunan peygamber, nebî.

⁵⁰ “Size rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum ve ben size öğüt veren güvenilir biriyim.” (A'râf 7/68)

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ⁵¹ -

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى تَبْعَثَ رَسُولًا⁵² -

Kelām-ı Hâk

El-Resûlû hüve'l-insânü'l-kâmilü'l-câmi'u li-hâzihi'l-merâtibi küllihâ mine'n-nübüvveti ve'l-velâyeti vemâ yete'allâku bihimâ min'l-'ilmi ve'l-ma'rifeti.

cem'i: rusûl - [rousoul]

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ⁵³ -

Kelām-ı Hâk

risâle - [ri; re] - Başkasına gönderilen mektûb; bir veyâ muhtelif mes'elelerden bahs eden ufak kitâb; bir 'ilmiñ kavâ'idini hâvî olan ufak kitâb.

[215]

Risâle-i fenniyye; risâle-i edebiyye; risâle-i mevķûte; risâle-i üsbü'yye

cem'i: resâil [re, î; ri, î]

- Tekşîr-i kütüb ü **resâile** ve ihyâ-yı 'ulûm u feżâile ve neşr ü şuyû'-ı fûnûn pür-i'tibâre bir vesîledir ki...

Nâ'imâ - Tārîh

mürsel - [mursél] - *müştaķ* - İrsâl idilmiş, gönderilmiş; taraf-ı Hâkdan teblîğ-i ahkâm içün gönderilen ve kendisine kitâb verene zât, peygamber, resûl, nebî.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا⁵⁴ -

Kelām-ı Hâk

cem'i: mürselîñ: mürselûn [murséliñ, murséloûn]

⁵¹ “Muhammed sizin adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir, fakat o Allah'ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur.” (Ahzâb 33/40)

⁵² “...Biz bir resul göndermedikçe azap da etmeyiz.” (İsrâ 17/15)

⁵³ “Andolsun biz peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik, beraberlerinde kitap ve adalet terazisini de indirdik ki insanlar hakkaniyete uygun davransınlar.” (Hadîd 57/25)

⁵⁴ “O inkârcılar, “Sen peygamber değilsin” diyorlar.” (Ra'd 13/43)

وَمَا تُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ⁵⁵ -

هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ⁵⁶ -

Kelām-ı Haq

mürsil - [mursil] - *müştaq* - Gönderen, irsâl eden.

mürsele - [mursélé] - Başkasına gönderilen şey; mektûb, nâme.

cem'i: mürselât - [mursélât] - Gönderilen şeyler;

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا⁵⁷ -

Kelām-ı Haq

murāsele - [murāsélé] - *müşāreket* - Haberleşmek, mektûblāşmak, te'âtî-yi muḥabere etmek;

المراساه نصفالمواصله -

- Nâib naşbına kızî tarafından yazılan taḥrîrât.

cem'i: mürāselât

terāsül - [térāsul] - *baķıñız* - mürāsele

ارسون **ersun** - [érsoun] - Çağatay - *baķıñız* - arsun

ارش **erş** - [érch] - 'Arabca - *isim* - Saķatlanan bir 'uzuv için cāriḥden alınan diyet; şatıldıķdan sonra 'ayıbı zāhir olan bir mālîñ kıymetinden tenzîl edilen miķdār.

ارشته **erişte** - [érichté] - Azerî - Fārisî - *isim* - İnce ince kesilüp ateşde veyā güneşde kurudulan ḥamūr.

ارغا، ارغاد **irğa, irğav** - [irga-v] - Çağatay - *isim* - Dere, ırmaķ.

ارض **erd** - [érd] - Arabca - *isim* - Yer, üzerinde yaşadığımız seyyāre,

Rûy-i zemîn. Ğarb Türkcesinde arz [arz] telaffuz idilir.

⁵⁵ “Biz peygamberleri ancak müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz.” (En'âm 6/48)

⁵⁶ “...Rahmânın vaad ettiđi işte bu! Peygamberler gerçekten doğru söylemişler!” (Yâsîn 36/52)

⁵⁷ “Yemin olsun, birbiri ardından gönderilenlere;” (Mürselât 77/1)

Arżullāhü vāsi‘a.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ بِسَاطًا⁵⁸

اِنَّ الْاَرْضَ لِلّٰهِ يُورِثُهَا مَنْ يَّشَاءُ⁵⁹

Kelām-ı Hâk

الارض ارض الله والعباد عباد الله⁶⁰

Kelām-ı Şāri‘

Top olsa atılsa bağıma arz

Olmazdı gönül yine hirāsān

Nāmıķ Kemāl

kürre-i arz - *izāft isim* - Üzerinde yaşadığımız seyyāre.

arż-ı mevāt - Akşā-yı ‘umrāndan, cehīru’s-şavt bir adamın sesi işidilemeyecek derecede, uzak olan ve kimsenin taht-ı taşarrufunda bulunmayan yerler.

من احيا مواتا فهو احق به⁶¹ -

Kelām-ı Şāri‘

‘İlmü’l-‘arż, ‘ilm-i arz [arżiyyāt] - Arzı teşkıl eden māddelelerden ve bunların esbāb ve şüret-i teşekküllerinden bahş eden ‘ilim, jeolocya.

- Memleket, il, diyār, ülke.

Arż-ı Filistīn; arz-ı Ken‘ān; arz-ı Muḳaddes...

Sarsulur **arż** u semā şānki kıyāmet ḳoparur

Böyledür tünd şitāb eyledigince ammā

Nef‘i

⁵⁸ “Allah yeryüzünü sizin için sergi gibi döşemiştir ki...” (Nûh 71/19)

⁵⁹ “Şüphesiz ki yeryüzü Allah’ındır. O, kullarından dilediğini oraya hâkim kılar;” (A‘râf 7/128)

⁶⁰ Yeryüzü Allah’ın toprağıdır ve kullar da Allah’ın kullarıdır.

⁶¹ Kim bir ölüyü diriltirse, o daha hak sahibidir.

Ursa kūy-i kürre-i **arṣa** olmuş idi

Ḳadd-i ḥam-geṣtesi dest-i eceliñ çü kânî

Surūrî - Tārīḥ-i Vefât-ı Kânî

Ya ol şereriñ degilse berķı

Kim eyledi zinde **arṣ**-ı şarkı?

Ẓiyā Paşa - Mukaddime-i Ḥarābāt

Cemi'leri olan [arṣīn, arāṣ ve arṣūn] yerinde ve Ğarb Türkcesinde [Arāṣī] kullanılır.

arāṣī-i emīriyye - *tavṣīfī isim* - Raḳabesi beytūlmā 'āid olan yerler.

arāṣī-i ḥarāciyye - Bir memleketiñ ḥīn-i fetḥinde ḳabūl-i İslām itmeyen yerlileriñ ellerinde ḥarāc muḳābili terk edilen yerler.

arāṣī-i mevḳūfe ve vaḳfiyye - Vaḳıf olunān yerler.

arāṣī-i mevrū'a - Zirā'at edilen yerler.

arāṣī-i ḥāliyye - Boş bırakılan yerler.

arāṣī-i rūsūbiyye - Büyük şulariñ feyezāniyla gelen toprak ve ḳumuñ teressübüyle ḥāşıl olan düz yerler ve ovalar.

arāṣī-i bürkāniyye - Yanar dağlarıñ indifā'atıyla teşekkül eden yerler; yanar dağları ve şıcak şı menba'larını ḥāvī olan yerler.

arāṣī-i maḥmiyye - Raḳabesi beytūlmāle 'āid olan arāṣīden ḳuru, mer'a, ṭarīḳ-i 'ām ve bāzār yerleri.

[216]

arāṣī-i muḳaddese - Hicaz ve Filistīn kıt'aları.

arṣī [arṣiyye] - *ḳıyāsī* - Arṣa mensūb ve müte'allıḳ.

Ḥāşılāt-ı arṣiyye; teşekkülāt-ı arṣiyye; ṭabāḳāt-ı arṣiyye...

rüsüm-ı arziyye - Mu‘ayyen bir müddetten soñra anbarlardan kaldırılmayan eşyādan alınan resim ve icār.

li'l-arziyye - [Mecmu‘a-i İştılāhāt] - Arzıñ merkez-i ‘ālem ve esās-i hilķat ‘ad edilmesi mesleki. [jeosantrik]

arziyyāt - ‘İlm-i arza ‘aid olan mebāhiş ve nazariyyāt.

arza - [érċa] - ‘Arabca - *isim* - Ağac kırdı

ارغات، ارغاد، ایرغات **irgat, irġad** - Ġarb - Rumca: **ἐργάτης** .. – *isim* - ‘Amele, işci, gündelikci, rencber; yelken gemileriniñ baş taraflarında ģalať veyā demir zencirini şarub çekmek için kullanılan dolab, bocurġat

irġad bāzārı - *mürekkebe isim* - ‘Ameleniñ toplu bulunduġı yer.

Ne bu tertib-i ģüküm cümle benī ādem iken

Birisi ģāne yapar birisi olmuş **irġad**!

Nābī

Ol ki Şirīn lebe Ferhād oldu

Taş dögen bir kıoca **irġad** oldu

Sünbülzāde Vehbī - Şevķengiz

- Kıaz Daġı ve ol ģavālī Etrākinden vāfir **irġad** cem‘ idüb mübāşir-i fesād olduġda...

Na‘īmā - Tārīĥ

Nedir kār u bārıñ bir **irġad** ile

Başıñ derde uğratma Ferhād ile

Şābit

Ne revā rehzen-i ģaķ her **irġad**

Kendin ol zümreden itmek ta‘dād

Nābī - Ĥayriyye

Keşret-i şarf ile şol rütbe meşakkat bulmuş

Kim iden tarh-ı binā şimdi döner *ırgada*

‘Arif Hikmet Bey

ارغاق *ergak* - [érgak] - Kazan - *isim* - Kanca; olta.

baķıñız - kakraşge; laktergeç; karmak

ergaklamak - *müte‘addī* - Kancalamak; olta ile balık avlamak.

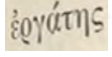
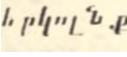
ارغلامق، ایرغلامق **ırgalamak** - [ıyrgalamak] - Ğarb - *müte‘addī* - Yerinden oynatmak, şarşmak, şallamak, depretmek.

ırgatmak - *müte‘addī* - Şallamak, şarşmak.

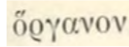
ırgalatmak - *baķıñız* - ırgatmak.

ırgatmak - lāzım - Yerinden oynatmak, şarşılmak.

ırgantı, ırgandı - Yerinden oynama, şarşıntı, hareket, şallanma, deprenme.

Grec - at = j’agis, je travaille; d’où = ouvrier ارغات ;
arménieru- =travaii, labeur, dont le pluriel = travail
d’enfantement.

Bedros Efendi Keresteciyan

ارغنون **erganun** - Ğarb - Rumca: - *ālet* - *isim* - Kiliselerde ve esnā-yı āyinde çalınan ve havā ile işleyen büyük mūsīķī āleti; Aristo’nuñ mantıķına verdigi isim.

Seni tehlīl içün, taķdīs içündür

Nevā-yı *erganūn*-i bāng-ı ilāhī

Recāizāde Ekrem

Bir *erganūn* rūḥ-ı şebāb öyle çağlıyor!

Bir lahza diñle, onda bütün ‘aşķım ağılıyor...

Behcet Beg

از سینه صدای ارغنون می آید
وزدیده بجای اشک خون می آید
درشام فراق ناله ام از دل تنک
اغشته بخون دل برون می آید

Şeyh Ebū Sa'īd Ebu'l-Ḥayr

أرغوان **ergavān** - [érgavān] - Fārisī - *isim, şıfat* - İlkbaharda penbe çiçek açar bir ağaç;
kırmızı, sürh

mu'arrebī - ercuvān

Ḳaddī çū serv, rehī hem çū **erguvān** dārī

Merv be- bāğ ki der ḥāne gülistān dārī

Nāşır Hüsrev

erguvānī - Erguvān renginde olan: şarāb-ı erguvānī.

أرغوتماق **ergutmaḳ** - [érgoutmak] - Ḳazan - *baḳıñız* - taşlamak

أرغیده **ergîde** - [érgîdé] - Fārisī: ergîden - kızık - *müştaḳ* - Kızgın, ğazūb, ḥiddetli, öfkeli,
hışm-ālūd.

ارق **ırḳ** - [ıyrk] - Ğarb - *ġalaṭı*: ilk - *isim*- Nesil, sülāle, şoy.

baḳıñız - Çağatay - uruḳ

أرق **eraḳ** - [éraq] - 'Arabca - *lāzım* - Uyku uyuyamamak hāli, seher.

أرقودق **erḳudūḳ** - [érkoudouk] - Çağatay - *isim*- İkiz, tev'em.

أرك **erk** - [érq]- Āzerī - *isim* - Tekellüfsüzlük.

erkiyāne - Teklifsizce, külfetden 'ārī olarak.

أرك **erk** -[érq] - Çağatay - *isim* - *baḳıñız* - ark

Türkide fetḥa-i elifle [erk] dirler ve Fāriside şöhreti zammiledir.

[Tercüme-i Burhān-ı Kāṭı']

[217]

- Timur Beyiñ sāligān-ı ālī 'imāretlerdin biri Gök Saraydur kim Semerḵand nınıñ **erki** de vāḳi' bolubtur...

Bābürnāme

أرکش **ergaş** - [érghach] - Çağatay - *isim* - Dalğa, ƣalaz.

أرکچ **ergeç** - [érghédj] - irḵoç - Çağatay - *isim* - Erkek keçi, ergeç, teke.

baḳıñız - irgeç

أرکلیک **erklik** - [érqliq] - Uyğur - *şıfat* - Qadīm, eski, ezelī.

- Münezzeh bir ü bar **erklik** Tañrı te'ālā...

Mi'rācname

أرکمن **erkmen** - [Rahman yafrağı] - [érqmén] - Qazan - *isim* - Dikenli bir ot

أرکین، ارگن **ergen, ergin** - [érghén, érghin] - Çağatay - *şıfat* - Erüp yetişmiş genç, ergen, irgen.

baḳıñız- ir

أرکنه **ergene** - [érghéné] - Çağatay - *isim* - Çadırıñ açık yeri ve ƣapısı; Moğolca - dağıñ sırtı, yamaç.

- **Ergeneniñ** ma'nāsı tağnıñ kemeri timek bolur...

Ebü'l-Ġāzī - Şecere-i Türkī

ergeneƣon - Moğollarıñ bir hezīmeti müte'ākib, uzun müddet ilticā itmiş oldukları yer ki buradan bilahare Börtecine [Boz ƣurt] isminde bir başlarınıñ delāletiyle çıƣmışlardır.

Ebu'l-Ġāzī bu mevƣi'in ta'rīfinde diyor ki:

Bu tağnıñ içinde kişiniñ yolu tüşmesday bir bir izlete görelî tiyib malların haydab tağ içiñe bardılar. Tağnıñ içinde qarnıñ salğan yoluna tüşüb bardılar. Tağnıñ üstiñe çıkıp nâri yüzüñe tüştiler. Tağı yahşı aylanıp gördiler. Özleri kelgen yoldan özge hiç yol yok ol hem andaq yol irdi kim bir tive ya bir at yüz imkek birlen yürür irdi... İçiniñ kinkligi hiç nihâyeti yok akar sular ve çeşmeler ve türlü türük otlar ve meyveler ve dırahtlar türlü türük avlar ol yirini görgendin soñ teñgri geşkerler kıldılar. Mallarınıñ kışda itin yidiler ve yazına sütin içdiler ve tirisin giydiler ol yirge Ergenekon at koydılar...

Şecere-i Türkî - ş - 20:21

On diraik en magyar “öreg Hon”, “l'ancienne patrie” En Turc, “Koun, signifie “séjour” ... The inaccessible asylum; a range of mountains seperating the Eastern from the Western Scythians

Richardson's Dictionary

أركون **ergovun** - [érqoboun] - Āzerī - *şifat* - Nāzlı, nāz-perver, edālî.

Men atam anamıñ hılef ve **ergovun** oğlu

‘İlim ve edebi bilmeyenim nāzlı qaşnegim

“Gül-niyyet”den

أركه **erke** - [érqé] - Çağatay - *isim* - Nāz, şive, edā; nāz ve na‘ım içinde büyümüş çocuk.

Āzerī - ergün

baķıñız - irge

Erge çağı iren bardı ildin

Nāşılh mebnî tutğıl imdi ma‘zūr

İskender Mirzā

ارلامق، ارلامق - **ırlamaq** - [iyrlamak] - Qazan - *lāzım* - Köpek hırlamak; *mecāzen* - Ma‘nāsız sözler söylemek.

ırldamak - *baķıñız* - ırlamak

ırl dama, ırlama - Hırlama.

ırlatmak, ırlatmak - hırlatmak - *baķıñız* - uçu gödürmek

ırlaşmak, ırlaşmak - *müşāreket* - *mecāzen* - Birbirine sögmek, sögüşmek; itişmek.

ırl damak, ırlamak - *lāzım* - Vaķşī hayvanlar bağırmaq.

أرلن erlen - [érlén] - Kazan - *isim* - Bir hayvān adı.

أرله مك, نه رله مك erlemek, erlemek - [érléméq] - Kazan - *müte'addī* - 'Arabca:

'ār - Sögmek, sebb ü şetm etmek; taķķīr etmek.

Erletmek; erleşmek; erlenmek; erlendirmek.

erlenücan - Herkesi ta'yīb ve taķķīr ile i'tiyād etmiş olan.

ارم irem - [irém] - 'Arabca - *isim* - Esāṭire göre, 'Ādiñ oğlı Şeddād'ın yaptığı cennet ki ecdādından birinin adına nisbetle tesmiyye etmişti.

Hacīl oldum bu sebebden ki nigārīñ yüzine

İremin gülşeni vü ravza-i rıdvān dimişim

Nesīmī

Eski edebiyātda [bāğ-ı İrem] tarzında kullanılmışdır.

İrem-i zātü'l-'imād - Kur'ān-ı Kerīmde bir mevzi' adı

- Dımaşķ ve ķīle el- İskenderiyye ve ķīle mevzi' bi- Fāris

[Aķrabü'l-Mevārid]

إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ⁶² -

Kelām-ı Haķ

Erdi yine ürd-i behişt oldı hava 'anber-sirişt

'Ālem behişt-ender-behişt, her kūşe bir bāğ-ı **İrem**

⁶² "Ülkeler içinde benzeri yaratılmamış olan, sütunlarla dolu İrem'e," (Fecr 89/7-8)

Nef'î

[218]

Kaşr-ı cennet mi bu yâ bağı-ı **irem** yâ gülistân

Yâ harîm-i kuds yâ beytü'l haram yâ âsumân

Nev'î

Destân-ı zen-i kudsî-nağamâtım ki terānem

Avîze-i gûş-ı gül-i bostân-ı **iremdir**

Nef'î

Dâmen-i feyzinde deryûze keş-i nâmiyedir

Ṭübî-i bağı-ı **irem** şahın-ı çemenzârımıza

Eşref Paşa

أرم **erem** - [érém] - Kazan - isim - Pelîn.

erem mâyî - Pelîn yağı.

أرم ، أرم **erem, erem** - [érém] - Kazan - 'Arabca: *ḥarām muḥarrefi* - isim - İsrâf, tebzîr; itlâf, heder, mahv ü hebâ itme.

Bu ğaluvuñ biz ki felâket, heme bizgesin **erem**

Hasretem ta'rîf ite elîm, celîm, ḥasretlenem

Mecîd Ğafûrî

erem etmek - *müte'addî* - Telef ve isrâf etmek, mahv ü hebâ etmek.

bakıñız - yufka çıkarmak

- Sözüniñ uruni ğilmaganda yaḥşî sözüniñi **erem itme!**...

'Abdü'l kayyûm Mollâ 'Abdü'n-nâşır Oğlu

iremlamak, iremlamek, iremlemek - *müte'addî* - Oyunda hîle etmek.

iremçi - *müştak* - Oyunda hile eden.

iremçân, irem itüçân, iremlavçân - Müsrif ve mübezzir.

iremçil - *isim* - Maḥv, hebā , heder.

Eremcil bulub gitdi!

İrem-şerm, irem-cerm, İrak-ı şarkī , ḥārām ḥelāl; doğru yañlış, gelişi güzel, tertīb ve intizāmdan ‘ārī bir tarzda.

irmav irnav [irmav, irnav] - Qazan - *şıfat* - Yarık, çatlaq; oyuk, çukur.

terze irmavi - Göz çukuru.

ارمغان armağān - [érmégān] - Fārisī - *isim* - Yoldan gelen bir adamın getirdigi hediye, pışkeş, reh-āverd, ‘arāza.

Ḍarb-ı meşel: Armağān mūr pā-yı milḥ-i bāşed.

Bir güherdir kim nazīrin görmemişdir rüzigār

Rüzigāra ‘ālem-i ḡayb **armağān**ıdır sözüm

Nef‘ī

جه ارمغانی ازین به که دوستان اید

تو خود بیا که دکر هیچ در نمی باید

Sa‘dī

Ḥāke eflākīñ muḥakḳar yādigārıdır tenim

Ḥākiñ eflāke mücevher armağānıdır sözüm

Nāmıq Kemāl

ارمغان armağān - [érmégān] - Qazan - *baḳıñız* - Fārisī: armağān

baḳıñız - bulak, bülle; güçtanaç

ermek - [érméq] - Qazan - *isim* - Qaba bezden yapılan elbise .

baķıñız - çıkman

أرمله **ermel ,ermele** - [érmel , érmélé] - ‘Arabca - *isim* - Dul kadın .

cem‘i: erāmil, erāmile - [mi] - müfredi kullanılmaz.

Eyler biri cihānda delālet-i **erāmile**

Bir digeri zālāmda teşkīl-i ‘āile

‘Abdülhak̄ Ḥamīd Beg

ارین **irn, irin** - [irin] - Kazan - *isim* - Yaradan akan cerāḥat, irin, iriñ.

أرنا **erin , erna** - [érin , érna] - Çağatay - *isim* - *menba*‘, Pınar; dere, çay.

أرنب **erneb** - [érnéb] - ‘Arabca - *isim* - Tavşan; şūru‘l-burūci şimālīyyeden tavşan şeklinde tersīm edilen bir cümle-i kevkebīyye.

cem‘i: erānib - [ni]

ارندوک **erindük** - [érindeuq] - Çağatay - *isim* - Eger örtüsü , ğaşıye deve örgüci .

اروغ **ero ,eroğ** - [érou , éroug] - Kazan- *isim* - Şoy- nesil.

baķıñız - şoy, tīre

Çağatay - uruq

ارکسون **eruksun** - [éruqsoun] - Çağatay - *isim* - Bir nev‘ kayşı.

ارون(?) **erun** - [éroun] - Ğarb- *şifat* - Temīz , ārī , pak , şāfī, ḥālīş.

İd. = pur=rein Cf. Allemend

Bedros Efendi Kereteciyan

اروه,اروه **irve, irve** - [irvé] - Ğarb - *isim* - Ḥamūr açılırken arasına ekilen un.

- Ol una dinūr ki yaşıdığaç üzere ḥamīr kesüb yumak itdikden soñra yapışmamak içün üstüne ve altına ekerler; ıştırılāhımızda irve ta‘bīr olunur.

[Tercüme-i Burhāñ-ı Kātı‘]

irvelemek - Hamūr yapışmamak için altına ve arasına un serpmek.

اره **ere** - [érré , éré] - Fārisī - isim - Bıçkı, menşār.

erre-i mardindān - İnce dişli erre

[219]

errerebāñ - *mecāzen* - Acı ve semm āmīz sözler söyleyen.

dest-ere - *mürekkeb isim* - muḥaffefi: destere - El bıçkısı.

درخت کرم هر کبی بیخ کرد

گذشت از فلک شاخ و بالای او

کرامید واری کزو بر خوری

بمنت منا اره بر پای او

Sa'dī

در ان زمین که تودر چشم خلق خوارشدی

مکن درنک در انجا برو بجای دکر

درخت اکر متحرک شدی زجای بجای

نه جور اره کشیدی ونه جفای تبر

Enverī

erre-keş - *mürekkeb sıfat* - Bıçkıcı.

اره اص **irhāş** [irhāş] - 'Arabca - *isim* - Ḳable'l-bi'se enbiyādan zuhūr eden ḥāriḳalar ;
bi'sete delālet eden ve bundan evvel görülen umūr-ı ḥāriḳu'l-'āde.

اریال **eryal** - Ġarb - İtalyanca: reale - *isim* - İspanyanıñ bir nev' sikkesi.

Türkçe'de [ر] ve [ل] ile ibtidā eden kelimeler olmadığından yabancı dillerden alınan
ve bu harflerle başlayan sözlerin evveline [elif] getirilir:

rūm - urum

rūzgār - ürūzgār

limon - ilīmon

ramaḏān - ıramaḏān

receb - ireceb

rūbā - urūbā

rūḳā - öreke

roza - oruc...

أريتم **eritem** - Ġarb - Fransızca: [érythème] - isim - Muhtelif cesāmetde kırmızı lekeler
hālinde görülen indifā' cildi.

از **eriz , iz** - [ériz , iz] - Āzerī - isim - İz, yol, çığır.

Çomağın aldı çignine dutdı

Erīzin tüleginiñ dutub gitdi

Mecīd Ġanīzāde

أريش **eriş** - [érich] - Āzerī - isim - Ārīş

أريش **eriş** - [érich] - Çağatay - isim - Ārīş

أريك **erik** - [ériq] - Çağatay - isim - Erik , örük

baḳıñız - örük

أريك **erik** - [ériq] - Āzerī - isim - Erik

Bağda **erik** var idi

Selāmün 'aleyk var idi

Bağdan erik ıotardı

Selāmün 'aleyk ıotardı!

أريك , أروك **erik,erük** [ériq, éruq] - Ġarb - isim

baķıñız - ur

أريكلاماك **eriklemek** - [ériqléméq] - Çaġatay - *müte'addī* - Biriniñ taķlīdini yapmak;
eġlenmek, istihzā etmek.

أريكه **erike** [ériqé] - 'Arabca - *isim* - Zifāf odasında geliniñ oturması içün yapılan yer;
erīke-i 'arūs - taķt, serīr-i hükümdārī.

erīke-pīrā - [pīrā , pīrāsten - Fārisī - süslemek] - Taķtı tezyīn eden hükümdār

erīke-niṣīn - [niṣīn, niṣesten - Fārisī - oturmak] - Taķtda oturan pādiṣāh, taķt-niṣīn.

Çocukluġumda degilken henüz **erīke-niṣīn**

Benim içimde o bir pādiṣāh idi pīṣīn

'Abdülhak Hāmīd Beg - İlḥān

cem'i: erāik [i]

هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَْائِكِ مُتَكُونُونَ⁶³ -

Kelām-ı Hak

أريمك **erimek** [ériméq] - Ğarb - *lāzım* - Ateṣiñ ve sıcaġıñ te'sīriyle şu ve māyi' ḥāline
gelmek; şuda münḥal olmak, inḥilāl etmek; yaġı süzülüp za'tīflamak; şiş dağılup
mündefi' olmak, bez ve kumāş üzülob aķmak; şaşırmaq, kaķaķalmak...

Buz erimek; kar erimek; yaġ erimek; ma'den erimek...

yaġı erimek - *mecāzen* - Hiddetinden ne söyleyeceğini bilememek, şaşırup kaķmak.

erigen [ge] - *müştaķ* - Aġızda eriyüp dağılan meyve.

erime - *taḥfīfi* - Eriyüp inḥilāl itme.

eritmek - *müte'addī* - Ķatı bir şeyi ḥarāretle māyi' ve seyyāl ḥaline getirmek; şuda
münḥal etmek; za'tīflatmak.

Beni şāh-ı 'ālem ḥalāş eyledi

Eritdi gümüş gibi ḥāş eyledi

⁶³ "Kendileri ve eşleri gölgelik yerlerde, tahtlarına kurulacaklar." (Yâsîn 36/56)

‘İzzet Mollā

erilmek - *lāzım* - Eridilmiş gibi gevşemek. Üşenmek; durduğu yerde gerinüp esnemek.

erincek - [ce] - *müştaḳ* - Üşenc, tenbel, üşengen.

أريمك **erimek** [ériméq] - Āzerī - *lāzım* - Erimek.

[220]

eritmek - *müte‘addī* - Eritmek.

erilmek - *lāzım* - Erimiş gibi olmak, erilmek, üşenmek.

Sīnemde gönül ḡonca-yı sirābdır ammā

Şebnem tek erir ḳatre-i peykānıñı görgeç

Ḳavsī

أريمك **erimek** [ériméq] - Ḳazan - *lāzım* - Erimek, şu ve māyi‘ ḥaline gelmek; *mecāzen* - Acımaḳ; yok olmak.

Yaḥşī söz cānını erite!

Yaḥşī söz ki göngül eri!

Ḳar, buz, māi... erimek

eritmek - *müte‘addī* - Eritmek

erilmek - *mechūl* - Eridilmek

إِز **ez** - [éz] - Fārisī - *edāt-ı ibtidā* - den, min, ‘an:

ez geça tā begeça? - *terkīb* - Nereden nereye?

ez ḳāf tā ḳāf - Ḳāfdan ḳāfa.

2- *edāt-ı beyān*:

‘İlāc ez-dest-i nādān ḥoş nebāşed !

3- Sebebiyyet ifāde ider:

- کربه در خانه امینست از کم ازاری و کرک در صحرا سر کردانست از بد کرداری

Sa'dī

4- İzāfet, mülkiyyet ve ihtişāş ifāde ider:

لبي داری شراب آسا دلی دارم کباب از تو

بیا بنشین حریفانه کباب از من شراب از تو

Nāşır Hüsrev

5- Ta'līl ma'nasını verir:

ez dīden şümā - Berāī-ı dīden şümā taqdīrinde.

6- Cinsiyyet bildirir:

أى عنصر تو مخلوق از کیمیای عزت

وی دولت تو ایمن از صدمت تباهی

Hāfız

7- Zarfiyyet ma'nasını verir:

ezu - derāv

8- Nisbet ifāde eder:

أز جرعه تو خاك زمين قدر لعل يافت

بی چاره ما که پیش تو از خاك کمتریم

Hāfız

ez-cümle, ez-ān cümle - Onlardan biri.

ez-każā - Każārā , teşādüfen, ittifākān, rāst gele.

ez-dil ü cāñ - Kemāl-i şamīmiyyetle, cān u gönülden.

ez-her cihet - Her şüretle.

ez-ser-nev - Yeñi başdan

Eğer **ez kaẓā** alsa nādān ele

Virir ra‘sesi şahrāya zelzele

‘İzzet Mollā

از قضا سرکنگبین صفرا فزود

روغن بادام خشکی می نمود

Celāleddīn Rūmī

Öyle kanūn-ı mü’ebbed ki virir **ez-ser-nev**

Devlet ü mülke beḳā saltanata istiḳlāl

Şināsī

edevāt-ı zāideden:

Berā-yı - ez-berā-yı; beske, ez-beske; beher - ez-beher; pey - ez-pey...

ایز **iz** - [iz] - Qazan - isim - İz , ‘alāmet, eşer.

Ādem **izi**; at **izi**, köyçek **izi**...

İsecīller güce kımlar, bite ez!

Dermend

İrtetek milletni sevḳ eyler idiñ, çın izge sin!

Nindi ğali, nindi zur iş işler idiñ bizge sin !

Tuḳay

iz kaldırmak - İz ve eşer bırakmak.

izlenmek; iz düşmek - İz hāşıl olmak

izlemek, izlemek - İzine düşüp aramak, izlemek; bakmak, teftiş ve mu‘āyene etmek.

bakıñız - tikşermek

İnsân dünuāğa gilgende yalāngaç olub aşarğa aş, içerge şu, giyerge giyüm, tururğa orun izlamge mecbūr buladur...

-Halknıñ ‘ādeti dāim ‘ayb izlamekdir...

izleb ʔabmak - *terkīb* - Arayup bulmak.

İzledim fillāh - söyemin billāh

İzledim de ʔabdım - bu belāi !

Şürelī

izletmek - *müte‘addī* - Aratmak.

baķıñız - tikşertmek

izleşmek - *müşāreket* - Berāber aramak

izlenmek - *muṭāva‘at* - Aranmak.

izliklemek - *lāzım* - Kimseye hissetdirmeden aramak; tecessüs etmek.

izlavcı, izlevci - *kıyāsī* - Arayan.

إز **ez** - [éz] - Kazan - *şıfat* - Az. *baķıñız* - az

إزار **izār** - [izār] - ‘Arabca - *isim* - Belden aşağı şarılan şey .

Žıddı: ridā

te‘ezzür - [téé,zzur] - *muṭāva‘at* - Bürünmek , örtünmek.

te‘zīr - [té,zīr] - *müte‘addī* - Örtmek, şarmak.

ازباندود ، ازباندید **ezbandid, ezbandud** - Ğarb - İtalyanca: bandito - *şıfat* - Şakī, harāmī; korseñ; iri yapılı ve haydūd kıyāfetli izbāndūd ayısı gibi !

[221]

Yigirmiden mütecāviz pür-silāh ve āmāde-i harb u darb u kifāh, ehrimen-i hey’et, herberān-ı hey’et, haydūd reviş, **izbāndūd** gerdiş eşhāş mānend-ğül velvele-i şatvet ve gulgüle-i pür-dehşetle..

Mütercim ‘ Āşım - Tārīḥ

izbāndīdlık, izbāndūdluḡ - Şekāvet; qorşanlıḡ .

- Beş kıt‘a beglik Tunus gemileriyle süvār olarak firār ve **izbāndīdlıḡa** sülūk ideceklerini

Şānīzāde - Tārīḥ

أزبر **ezber** - [ézbér] - Fārisī: ez - *edāt* - bīr - ḥāfıza - isim - ḥāfızadan, ‘An zahri’l-ḡalb; zihinde ḥıfz etme, zihinde tutma.

ezber etmek, ezberlemek - Zihinde tutma, ḥıfz etmek.

ezber okumaḡ - Ḥāfızadan okumaḡ.

ezbere çalışmaḡ - Ḥıfza çalışmaḡ.

ezberletmek, ezber itdirmek - Ḥāfızadan okutmaḡ.

ezberlenmek - Ḥāfızaya alınmaḡ.

ezberci - Bir şeyi kolayca ḥāfızasına alan; ma‘nāsını añlamadıḡı dersleri ezberden okuyan çocuk.

روزی هزار بار بخوانم کتاب صبر

جشم نبست لا جرم ازبر نمی شود

Ḥākānī

Tutuşub yansa ‘aceb midir zebānı dāimā

Etdi divānından **ezber** sūz-i nāk eş‘ār-ı şem‘

Riyāzī

‘Ārız-ı luṭfun ögmege bülbul

Berk-i gülden leṭāif **ezberler**

Aḡmed Paşa

Didim: **Ezber**leyelim şaysana oḡlum bir bir

Şu dehâlar dedigîñ kaç kişidir kimlerdir

Mehmed 'Âkif Beg

şu gibi ezberlemek - *mecâzen* - Suyuñ aķması gibi, ezberlediđi şeyleri, mütevâliyen ve mütemâdiyen okumak.

Ezber itsün şu gibi her tâlib

Sûre başlarına yazsın kâtib

Mütercim ' Âşım

أزبر **ezber** - [ézbér] - Qazan - Fârisî - *isim* - Ezber.

ezberden - Ezberden bilmek...

ezber kılmak - Ezber etmek, hıfz etmek.

ezberlemek - Ezberlemek.

ezberletmek - Ezberletmek.

baķıñız - biklemek

إزدراد **izdirâd** - [izdirâd] - 'Arabca - *müte'addî* - Yutma , bel' ibtilâ' .

أزرار **ezrâr** [ézzâr] - 'Arabca - müfredi: zerr - *isim* - Tömürcuķ.

Müfredi kullanılmaz.

ezrâr-ı ibṭiyye - Yaprakların diplerinde teşekkül eden tømürcuķlar.

ezrâr-ı intihâiyye - Dalların uçlarındaki tømürcuķlar.

ezrâr-ı zü'l-ḥırâşef - Üzerleri pullarla mestür olan tømürcuķlar.

ازغشمق **izğışmak** - [izgychmak] Qazan - *lâzım* - Münâza'a ve cidâl etmek; bađırup çağırmaķ; gürültü ve patırdı etmek.

baķıñız - kaçķarmaķ; tævışlanmak.

izğuş - [izgych] - *tahḫfi* - Nizâ', cidâl; bađırup çıđırma; gürültü, patırtı.

baķıñız - kaçķırış

izğuşdurmak - *müte 'addī* - Münāza'a etdirmek.

أزگل **ezgil** - [ézghil] - Āzerī - isim - Muşmula, döngel, beş bıyık.

ezgel - [çamurdan] - Sāhte end ? veli hūb sāhte end !

أزل **ezel** [ézél] - 'Arabca - isim - İbtidāsı olmayan zamān, ķadem; vücūduñ ya'ni varlığın māzīde devāmı; istimrāru'l-vücūd fī ezmine-i muķaddereti ğayri mütenāhiyeti fī cānibi'l-müstakbel [ta'rīfāt]; taşavvuf-mebde-i 'ālem-i ervāh.

ezel-i āzal - Beķā-i vücūd-ı muṭlaķ.

mertebe-i ittiḥād-i ezel ve ebd - Nokṭa-i ḥāl.

Feyz-i isti'dād-ı zātın gör kim itmiş tā **ezel**

Cezbesi hūrşīd ü māh ü āsumānı mevlevī

Nef'i

Hest-i **ezel**-rā ve ebderā ittiḥād

'Aķl rāre nīst zi ānsöz iftikād

Celāleddīn Rūmī

- Eger **ezel**de ķulluğa ķabūl itdiñse fażl seniñdir ; ni'met baña..

Sinān Paşa - Tazarru'āt

Gevher-i şeb çerāğ-ı feyz-i **ezel**

Nūr-baḥşā-yı dūd-mānımdır

Riyāzī

feyyāz-ı ezel - Allāh.

Eyledi şun'-ı mededķāri-i **feyyāz-ı ezel**

Ḥāmemi ķufl-i der-i genc-i ma'āniye kilīd

Nef'î

ezelî [ezeliyye] - *kıyāsî* - Ezele mensûb ve müte'allik - kadîm, ibtidâsı olmayan; mālāyekün mesbûkan bi'l-'adem. [Ta'rîfât]

Hükm-i ezelî: takdîr-i ezelî; irâde-i ezeliyye; sa'âdet-i ezeliyye...

ezelî ve ebedî - Allâh.

ezelî velâ ebedî - Dünyâ

ebedî ğayr-i ezelî - Âhiret.

[222]

Sa'âdet-i *ezelî* kâbil-i zevâl olmaz

Güneş yer üstüne düşmekle pây-mâl olmaz

Fuzûlî

Mâ haşal ol şeh-i mülk-i *ezelî*

Mâlik-i salţanat-ı lem yezelî

Hâkânî - Hilye

Pâdişâhânıñ odur pâdişâh-i lem yezelî

Salţanat sürmededir kendiliginden *ezelî*

Şinâsî

Yâ *ezeliyye*'z-zuhûr yâ ebediyye'l hafâ

Nûruñ fevka'n-nazar hüsñün fevka's-senâ

Feyzî-i Hindî

ezeliyyet - [ézéliiét] - isim - Ezelî hâl ve sıfatı.

ازمدلا **ezmadla** - Ğarb - Rûmca - isim - Ağa. Çilegi, âhû tûtî.

أزمك **ezmek** - [ézméq] - Ğarb - *müte'addī* - Başup ve sıkup yatşılmatmak; kırmak, hurd u hāş etmek; bozmatk; dögüp toz hāline getirmek; düşmeni kırup pāmāl ve perīşān etmek, şımık; yormak, it'āb etmek, kuvvetden düşürmek; sürtüp oğmak; yaymak...

Ğarb-ı meşel: Ez de şuyunı iç!

Nuşhuñ maraž-ı 'aşka 'ilāç eylemedi hīç

Ey şeyh-i kerāmāt-furūş, **ez de şuyun** iç!

Şābit

Leb-i dilber variken bādeye meylim yok hīç

Şūfiyā dāne-i engūr saña **ez de şuyun** iç

'Alī Şīrī

başını ezmek - Öldürmek, itlāf etmek; kahr u tedmīr etmek.

laķırdıyı ezüb büzmek - *mecāzen* - Sözi ağızda dolaşdırmatk, maķşadı añlaşılacak şüretde söylememek.

ezme - *isim* - Ezilen ve ezilmiş şeylerle yapılan yemek ve tatlı. Baķķal ezmesi; bādem ezmesi; fıstık ezmesi...

ezdirmek - *müte'addī* - Kırđırmak; dögdürüb toz hāline getirmek; *mecāzen* - Sefīl ve perīşān etmek.

Mazlūmı nedir ezmede **ezdirmede** ma'nā?

Zālimleri 'adliñ, hani öldirmedi hālā!

Meķmed 'Ākif Beg

ezilmek - *mechūl*- Başılup yatşılmatk; sıkışup kalmak; helāk ve maķhūr olmak; mağlūb ve perīşān olmak.

“Haķķ kavīniñ” demek şerīriñdir

Eñ celī hikmet: ezmeyen **ezilir**

Tevfīķ Fikret

Ezilmek, iñlemek, yatmak, sürünmek var ki ‘âdetdir ;

Ölüm dünyâda maḥkûmîne şoñ bir sa‘âdetdir.

Mehmed ‘Âkif Beg

Ey pençesinde cân **ezilen** şîr-i ḥûn-feşân

Ey tîğ-i ‘ömrü pâreleyen mevt-i bî-amân

Kemâlzâde Ekrem Bey

Bu ne hicrân-ı mü’ebbed bu ne ḥüsrân-ı mübîn

Ezilir rûḥ-ı semâ parçalanır ḳalb-i zemîn

Mehmed ‘Âkif Beg

iç ezilmek - *mecâzen* - Acıkmak; açlık duymak.

ezilüb büzülmek - *terkîb* - Bükülüp kıvrılmak, siftinmek; tereddüd ve ihtirâz etmek; sıkılmak.

ezinmek - Ża‘f ve dermânsızlık duymak; açlık hiss etmek; açlıktan bayılmak.

ezindi, ezinti - Açlığın te’şîriyle mi‘dede duyulan ıztırâp; za‘f, dermânsızlık, ğaşy.

Bu ezgiye dūze şubḥ-ı şâmın

Göz yuma ‘acemden vü ‘arabdan

Şeyḥî - Hüsrev vü Şîrîn

Ağır ezgi, fıstıķî makâm!

ezik, ezgin - *müştaḳ* - Ḳurcalanmaḳdan, ezilüp başılmaḳdan, ziyâde olup yumuşaḳdan ezilmiş ve büzülmüş şey; *mecâzen* - yorgün, bî-tâb; za‘îf, kuvvetsiz, düşkün.

eziklik - [li] - *isim* - Ezik olmak ḥâl ve sıfatı.

ezginlik - [li] - *isim* - Ezgin olmak ḥâli ve sıfatı.

أزمك **ezmek** [ézméq] - Āzerî - *müte‘addî* - Ezmek; *mecâzen* - Ḳahr u tedmîr etmek.

ezdirmek - *müte'addī* - Ezdirmek.

ezilmek - *mechūl* - Ezilmek.

eziştirmek, eziklemek - *müte'addī* - Ezmek.

ezik - *müştak* - Ezik

Şanma **ezdik**çe felek bizleri vîrānlık olur

Un temennâsı ile buğda değirmenlik olur

Şābir

Bir deli şeytān diyor aç bed-bāşın

Gel bu haramzādeleriñ at dāşın

Birbirine kat bacısın kardaşın

Ez bedenin üz boğazın, kes başın

Gör meni ahır kime oğşatdılar?

Āh bu uşağlar nece bed-zātdılar

Şābir

[223]

أزواى **ezvay** [ézvaī] - Ġarb - İsim-i şabr ile ma'rūf zam' ismidir, be-ğāyet acı olur;

Türkīde ezvay dirler . [Tercüme-i Burhān-ı Kaṭı']

اژدها ، اژدرها ، اژدر **ejder** , **ejderha**, **ejderha** [éjdér , éjdérhā , éjdéhā] - Fārisī - isim -

Büyük yılan; çok başlı ve pek büyük yılan; esāṭırde müte'addid ayaklı ve kanadlı büyük yılan.

[Ejderhā] yalnız nazmda ve digerleri hem nazmda, hem neşrde kullanılır.

mecāzen - Şecī' - Dilāver, şedīd; zālim, ġaddār; ġaḍūb, hışmkīn

کرجه کس بی اجل نخواهد مرد

تومرو دردهان اژدرها

Sa'dī

عاشق که بر مشاهده دوست دست یافت

بر هر که بعد از آن نکرد ازدهای اوست

Sa'dī

Yed-i beyzā-yı kemālde olur *ejderhā*

Sāmirī olsa zebūn-ı kalemimdir düşmen

‘İzzet Mollā

Nīze-i merdūm rubāsın destine alursa ger

Kaç başı var *ejdehā*nın kim önünde ura dem

Veysī

Hāmem ol mu‘ciz tırāz-ı şad-hezārān pīşedir

Kim nazır olmaz āña illā Kelimiñ *ejderi*

Nef‘ī

Nādan güller bitirdiñ senkden mā-i ma’īn

Çübden izhār-ı *ejderhā*-yı Mūsā eylediñ

Yeñişehirli ‘Avnī

أس **üss** [uss] - ‘Arabca - *isim* - Esās, temel, bünyād. Üssü’l-esās; üss-i müsāvāt; üss-i hikmet; üss-i ‘adālet...

Ne Amr u Zeyd’iñ esīri ne Zeyd u Amr’a velī

Mū’esses *üss-i müsāvāta* naşş-ı mevzū‘āt

Sa’dullāh Paşa

Mehām-ı ‘āleme *üss-i* esāsdir ‘adliñ

Mekārimiñle uşul-i ümem olur muhkem

Şināsī

- Bir 'adediñ kaçınıcı kuvvete ref' edileceğini ya'ni kaç def'a kendi nefesine darp olunacağını bildiren rakam veya harf, ki o 'adediñ üzerine konulur;

üss-i mīzān - *izāfī isim* - İmtihānlarda talebeniñ, terfī'-i şınıf edebilmek üzere, kazanmaya mecbūr oldukları numarolarıñ hadd-i mütevassıtı.

üssi'l-ḥarekāt - Ḥarekāt-i ḥarbiyyeniñ idāre idildiği mevki'. - Felsefe - *bakıñız* - evvelü'l-evāil.

esās - temel, bünyād;

Ben tab'a bunı **esās** iderdim

Şā'ir olurum kıyās iderdim

Żiyā Paşa - Mukaddime-i Ḥarābāt

vāz'-ı esās - Temel koymak ve atmak.

-Aşl, ḥaḳīḳat; mebde, menşe;

Esās-ı mādde; esās-ı mes'ele; esās-ı da'vā; esās-ı rivāyet..

Esāsı ne imiş? Esāsı yok ! Esāsdan 'ārī.

esāssız, bī-esās - *kıyāsī* - Aşl ve ḥaḳīḳati olmayan, boş, vāhī.

esāsı çıkmak - Doğruluğı aňlaşılmaq.

Esasından - Aşlen, ḥaḳīḳaten.

esāslanmak - *bakıñız* - te'essüs

esāslandırmak - *bakıñız* - te'sīs

esāsli - *kıyāsī* - Muḥkem, sağlam, kavī; şahīḥ, mevşūk.

esāsli çıkmak - Doğru oldığı aňlaşılmaq.

esashıca - Az çok aşlı ve ḥaḳīḳati olmak üzere; az çok bir zamān dayanabilecek şüretde.

-Bir hāmizle birleşdiği zamān bir millḥ vücūda getiren mādde.

cem'î: esāsāt

esāsen - Esāsa vāşıl ve ḥaḳīḳate nāzaran.

esāsī [esāsīye] - *ḳıyāsī* - Esāsa mensūp ve müte'allik.

Ḳānūn-ı esāsī; mevādd-ı esāsīyye; şerāiṭ-i esāsīyye; aḥkām-ı esāsīye...

esāsīyyet - Bir māddeniñ, terkībāt-ı kīmyāīyyede esās teşkīl edebilmesi.

te'sīs - *müte'addī* - Esās ḳomaḳ, temel atmaḳ ve ḳurmaḳ; vaż' ve iḥdās etmek; muḥkem vir tarzda vücūda getirmek. Māddīyāt ve ma'nevīyātta ḳullanılır:

Te'sīs-i devlet; te'sīs-i mekātib; te'sīs-i ḳavānīn, te'sīs-i nizāmāt; te'sīs-i meḥākim...

Te'sīs-i bünyān-ı devlet itdi

Tanzīm-i lisāna himmet itdi

Żiyā Paşa - Muḳaddime-i Ḥarābāt

cem'î: te'sīsāt: te'sīsāt-ı tıbbiyye te'sīsāt-ı zirā'īyye; te'sīsāt-ı 'askeriyye; te'sīsāt-ı şınā'īyye...

te'essüs - [tééssus] - *muṭāva'at* - Esās tutmaḳ, yerleşmek, temel tutmaḳ, bāḳī ve pāyidār olmaḳ; muḥkem bir tarzda vücūda gelmek; imlāḥ ḥaḳḳında - esās ḥālını almaḳ.

cem'î: Te'sīsāt.

mü'essis - [muéssis] - *müştak* - Te'sīs ve iḥdās eden, bir şeyiñ esāsını ḳuran, bir şeyi yapup vücūda getiren ve meydāna ḳıḳaran.

Mü'essis-i devlet; mü'essis-i ḥükümet; mü'essis-i şan'at; mü'essis-i mekteb; mü'essis-i ḳānūn...

cem'î: mü'essisīn [muéssisīn].

mü'esses - [muéssés] - *müştak* - Vaż'u te'sīs idilmiş,

esāsı konulmuş; vücūda getirilmiş, meydāna çıkarılmış.

cem'ı: mü'essesāt - [muéssésāt]

Mü'essesāt-ı şınā'ıyye, zirā'ıyye, 'ilmiyye, şınā'ıyye...

müte'esses - [mutééssés] - Te'essüs itmiş olan.

- Re'āyā ve teb'aniñ tav' ve rızāsı ve hoşnūdı ve muḥabbeti ile **müte'esses** olan binā-yı hükūmet daḥi...

Żiyā Paşa - Endülüs Tārīḥi

اس **is** [ys] - Ğarb - şıfat - mehcūr - Şāḥib, mālīk.

baḳıñız - iş

Ḍarb-ı meşel: *İssini ağırlayan itine kemik atar.*

Ademe kıldı ferīşteler sucūd

Hem āña çok kıldı ol luṭf *ıssı* cūd

Süleymān Dede

Serdi-i bād-ı hevā cānımıza kār itdi

Saña kaldı işimiz ey kerem *isi*-i Mevlā

Veysī

Ol zamāndan bilmezem kim n'olmuşam

Ol adıñ *ısine* 'āşık olmuşam

Süleymān Dede

Keremiñle dil-i düşmen yakıcı serversin

Bir kerem *isi* mürüvvetlü dilāver ersin

Veysī

Ḳanḡı 'ilm *isi* kim ol 'āḳıl degil

Hîç ‘iliminden ‘amel hâşıl degil

‘Âşık Paşa

أساطير **esâtîr** [ésâtîr] - ‘Arabca: üstüreniñ cem‘i - *isim* - Maşallar, hikâyeler, efsâneler, hurâfeler; eski zamânların ilâhlarına ve qahramânlarına müte‘allik hayâlî rivâyetler.

- 64 **إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ**

Kelâm-ı Hâk

- Rivâyât ve **esâtîr**den kaç‘-ı nazar bizce târîhen şâbit olan...

Nâmık Kemâl

Zu‘munca Felâṭun geçinüb faẓl u hünerde

Tedkîk-i **esâtîr**-i ḥudûş u kıdem eyler

Yeñişehirli ‘Avnî

Nedir şu meşcer-i ebdân, şu kühsâr-ı ḥadîd

Yürür kenâr u miyânında gâh gâh bedîd

Lehibden dereler, ḥâkden bulutlarla;

Urur semâ-yı **esâtîr**e ḍarbe-i tehdîd.

‘Abdülḥak Ḥâmid Beg

Esâtîr-i Yunaniyye, İraniyye, Hindiyye...

Esâtîriñ müfredi olan [Üştüre]niñ, Yunanca [...] mu‘arreb oldığı âşikârdır. “Kamûs”da: “Siniñ fetḥi ve ṭanıñ sükûnuyla şıra “ ma‘nâsına gelen [saṭr] kelimesiniñ cem‘i olan [eṣṭâr] lafzınıñ cemü’l-cem‘i olmak üzere gösterilmiş ve ta‘rîfinde de :”efsâne maḳûlesi perîşân kelimâta ıtlâk olunur; isrâiliyyât gibi...” denilmiştir. [Üştüre]niñ [esâtîr] kelimesiniñ müfredi olduğunu söyleyen müberreddir. Mütercim-i kāmûs ile “aḳrabü’l-mevârid” şâhibi bunu naḳl ile iktifâ etmişlerdir.

أسامه **esâme** [ésâmé] - Ğarb - *isim* - ‘Arabca [isim]iñ cem‘leri olan [esmâ, esâm, esâmi] kelimeleriniñ *galaṭı* - Defterde ḳaydı olan künye.

⁶⁴ “...bu eskilerin masallarından başka bir şey değil”...” (Enfâl 8/31)

esāmeli - Defterde künyesi yazılı olan.

Ḍarb-ı meşel: *Esāmesi* okunmaz.

أسب، أسب **esb,esp** - [ésb , ésp] - Fārisī - isim - At.

esb-süvār - *mürekkeb şıfat* - Ata binmiş, süvārī.

esb-şabā-retār - *tavşīfī* - Yel gibi giden yügrük at.

esb-tāz - At süren, ılğar eden, terktāz eden.

Bir **esbi** beyāna bulsa meydān

Seyrine ider burakı hayrān

Ẓiyā Paşa

esb-efken [efgenden - bırakmak] - *mecāzen* - Cenkci, bahādır.

esb-tāzı - *tavşīfī* - ‘Arap atı.

ان شنیدی که لاغری دانا

کفت روزی بابہ فریہ

اسب تازی اکر ضعیف بود

هم جنان از طویلہ خربہ

Sa’dī

أسباغ **isbāg** - [isbāg] - ‘Arabca - *müte’addī* - Tamāmlamak, ikmāl etmek.

İsbāg-ni‘am; isbāg-iḥsāñ; isbāg-mekārim...

- Behre-i ādemiyyet neydüğünden āgāh olmayanlara īşār ve **isbāgı** lāyık degildir...

Kānī - Toḳad Mektūbı

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİZİN

1. MADDE BAŞI DİZİNLERİ

Dizinlerde geçen sayfa numaraları matbu Türk Lügati sayfa numaralarıdır.

Garp Türkçesi Etiketli Kelimeler

ayğır: 173	ayğır , آيغر	erik,erük: 219	أريك , أروك
aykırı: 174	آيقيرى	erimek: 219	أريمك
ayıl: 174	ايل	eritem: 219	أريتم
aylandız: 174	آيلانديز	eryal: 219	ايريال
aymanmak: 175	آيمانمق	ep: 190	اپ
aymak: 175	آيمق	epitelyum: 190	اپيتيليوم
ayna: 176	آينا	eprimek: 190	اپريمك
ayva: 176	آيوا , آيوه	epsem: 190	اپسم
ayvaz: 176	آيواز	epsid: 190	اپسيد
ayı, ayu: 177	آيى , آيو	et: 190	ات
ebe: 189	ابه	etek: 192	اتك
ebermek: 186	أبرمك	etmek: 193	اتمك
eblem-çüş: 187	أبلم چوش	etuve: 194	اتوو
ebru: 186	أبرو	ezbandid, ezbandud: 220	ازبانديد , ازبانددود
ece: 199	اجه	ezmadla: 222	ازمادلا
eczā: 198	اجزا	ezmek: 222	أزمك
eda: 206	آدا	ezvay: 223	أزوای
eḫi eḫilir: 206	أخى أخيلير		

اخلامور ıhlamur: 206

ارغات، ارغاد، ایرغات ırgat, ırgad, ırgat: 216

ارغلامق، ایرغلامق ırğalamak, ırğalamak: 216

أرغنون ırğanun: 216

ارق ırq: 216

املیق، ابلیق iblik, imlik(?): 187

ایریق ibrik: 186

ایمیق ipmik: 190

اروه، اروه ırve, irve: 218

اس is: 224

Arapça Etiketli Kelimeler

اخر ahar: 204

اخییه aḥbiye: 202

اخفس aḥfes: 206

اخری – احرا aḥra, aḥrā: 201

اخرم aḥram: 206

اخرس aḥras: 205

اختر aḥter: 202

احول aḥvel: 202

اخذ aḥz: 203

أب eb: 182

أبابیل ebābil: 183

أبجد ebced: 184

أبد ebed: 184

أبهر ebher: 189

أبکم ebkem: 187

أبلق eblak: 187

أبرش ebreş: 185

أجل ecel: 198

أجم ecem: 199

أجلاف eclāf: 199

أجنب ecneb: 199

أجر ecr: 197

أجیال ecyāl: 199

أدا edā: 209

أدات edāt: 206

أدهم edhem: 209

أدب edeb: 206

أدمه edme: 208

أخ eḥ: 202

أحقاف eḥkāf: 201

أرق eraq: 216

أرجوان ercevān: 212

أرض erḍ: 215	ابريسم ibrisim: 186
أريكة erike: 219	ابط ibt: 186
أرمله ermel ,ermele: 218	ابتغا ibtiga: 184
أرنب unerneb: 218	ابتهال ibtihāl: 184
أرش erş: 215	اجل icil: 199
ارز erz: 213	اداره idāre: 206
اثاث eşāş: 194	ادخار iddiḥar: 208
أسامه esāme: 224	ادغام idgām: 208
أساطير esāṭir: 224	ادمان idmān: 208
اثل eşel: 196	احليل iḥlīl: 201
اثر eşer: 194	احصا iḥşā: 201
اتراب etrāb: 191	احتباك iḥtibāk: 201
أذى - اذا eza, ezā: 211	اختلاس iḥtilās: 203
أذان ezān: 210	اختراع iḥtirā': 203
أزل ezel: 221	اختصار iḥtişār: 203
اذفر ezfer: 210	اختيار iḥtiyār: 203
أضرار ezrār: 221	أراقه irākā: 212
أبا ibā: 183	أرباء irbā': 212
أبداء ibdā': 185	أردب irdeb: 213
أبهام ibhām: 189	أرب ireb: 212
أبليس iblīs: 187	أرم irem: 217
أبن ibn: 188	أرهاص irhāş: 219
أبره ibre: 186	ارتعاج irti'āc: 212

ارتجاج irticāc: 212

ارتجاف irticāf: 212

ارتجال irticāl: 212

ارتداع irtidā': 212

ارسال irsāl: 214

أسباغ isbāg: 224

اسم ism: 196

اسم ismed: 196

اتاده itāve: 191

اتقان itkān: 191

اتيان ityān: 194

Farsça Etiketli Kelimeler

اخر ahger: 206

أرمغان armağān: 218

آینده āyende: 176

آیین āyīn: 178

آینه āyīne: 179

أبر ebr: 185

أبریشم ebrişim: 186

أبرو ebru: 186

أژدر ، أژدرها ، أژدها ejder , ejderha, ejderha: 223

ار er: 211

اذعان iz'ān: 209

إزار izār: 220

ازدراد izdirād: 221

إذن izn: 210

ارجوفه urcūfe: 213

ارجوحه urcūha: 213

ارجوزه urcūze: 213

اجاح ücac: 197

أس üss: 223

أذن üzn: 210

ارجمند erc-mend: 212

اره ere: 218

أرغوان ergavān: 216

أرغیده ergīde: 216

أرژنگ erjeng: 214

ارتنگ erteng: 212

ارزان erzān: 214

أرزه erze: 214

ارزن erzen: 214

أسب، أسپ esb,esp: 224

از ez: 220

ezber: 221

ürd-i behişt: 213

Uygur Türkçesi Etiketli Kelimeler

ay: 177

ebinç-eviñç: 190

aymanmaq: 175

epitmek: 190

aylanmaq: 174

erklik: 217

ayumaq: 177

erse, irse: 214

ayunmaq: 177

etku: 193

Azeri Lehçesi Etiketli Kelimeler

ayğır: 174

eriz, iz: 219

aylanmaq: 174

erk: 216

ay: 177

erkovun: 217

ayılmaq: 178

erp: 212

eppek, epik: 190

et: 191

er: 211

etek: 192

erçen: 213

ezgil: 221

erik: 219

ezmek: 222

erimek: 219

idbār: 208

eriş: 219

iddi'ā: 208

erişte: 215

ihsan: 201

Çağatay Lehçesi Etiketli Kelimeler

aurmaq: 182

ayılmaq: 178

ayğır: 173

ayımak: 178

ayığ, ayık: 178

ayın: 179

آيينماق ayınmaq: 179

آيقاغ aykaḡ, aykāḡ: 173

آيقاماق aykamaḡ: 174

آيقارماق aykarmaḡ: 174

آيىل, آيل ayl, ayıl: 174

آيم, آيم aym, ayım: 174

آيماق aymaḡ: 174

آيماق aymaḡ: 174

آيلانماق- آيماق aylanmaq: 174

آيناماق aynamaḡ: 176

آينالاماق aynalamaḡ: 176

آيروم ayrum: 173

آيو, آيو ayu, ayuḡ: 176

آيوḡ ayuḡ: 177

آيوا ayva: 176

آباكو ebāgu: 183

آجا - آجا eca, ece: 197

آديك edik: 209

آدير edir: 209

آدير خان, آدير ḡan, edirḡan: 209

Kazan Lehçesi Etiketli Kelimeler

آرمغان armaḡan: 218

آيقاغ aygak: 173

آپه epe: 190

آپكين epkin: 190

آرباب erbāb: 212

آرجين ercin: 213

آركش ergaḡ: 217

آركچ ergeç: 217

آركن, آركن ergen, ergin: 217

آركنه ergene: 217

آريك erik: 219

آريكلاماك eriklemek: 219

آرنا, آرنا erin, erna: 218

آرندوك erindük: 218

آريش eriş: 219

آرك erk: 216

آركه erke: 217

آرقودق erḡuduk: 216

آرسون ersun: 215

آركسون eruksun: 218

آرزيماق erzimeḡ: 214

آيغر, آيغر ayḡır: 174

آيقاماق aykamaḡ: 174

آيلانماق aylanmaq: 174

آينماق aynmaq: 176

آيو ayu: 176

آيوق ayuq: 177

آيورماق، آيرماق ayurmaq, ayirmaq: 177

آيوا ayva: 176

ابه، ابي ebi, ebe: 189

أبر چير ebir çibir: 185

أبكا، نه بكة ebka –ebke: 186

نه جي eci: 201

ادم edem: 208

اپ ep: 190

اين توبن epen tupen: 190

ايبى – ايبى epi-ipi 190

ايسون epton: 190

ار er: 211

ارج erdic: 213

أرم erem: 218

أرم، أرمه erem, erem: 218

أرغاق ergaq: 216

أرغوتماق ergutmaq: 216

أريمك erimek: 220

أركمن erkmen: 217

أرله مك، نه رله مك erlemek, erlemek: 217

أرلن erlen: 217

أرمك ermek: 218

أرو اروغ ero ,eroğ: 218

أرزيمك erzimek: 214

اثر eşer: 196

اتج – اتهج – نه تهج eteç- etheç- ne tech: 191

اى – اى تي eti, eti: 194

اه تكة etke, etke: 192

اتمك etmek: 194

از ez: 220

أزبر ezber: 221

ارلامق، ارلامق ırlamaq, ırlamaq: 217

اجرا icrā: 198

اجتهاد ictihād: 197

اچ – اىچ iç, ĩç: 199

اچقونماق içkünmek: 201

احسان ihsān: 201

ارماو، ارناو ırmav, ırnay: 218

ارن، ارين ırn ,irin: 218

ات it: 191

ايز iz: 220

از غشماق izğışmaq: 221

اجماخ ucmāḥ: 199

Türkmen Lehçesi Etiketli Kelimeler

اتا ata: 191

أرزوادی erzvadi: 214

آیلاق aylaq: 174

Özbek Türkçesi Etiketli Kelimeler

آیناتماق aynatmaq : 176

Batı Kökenli Etiketli Kelimeler

اپسید epsid: 190

اثر - eşir, eșer :196

اپیتلیوم epiteliyum: 190

اتوو etuve: 194

Moğolca Etiketli Kelimeler

آیسین غورون aysin gürün: 173

Kökeni Etiketle Verilmeyen Kelimeler

اینو ayin, inu: 176

ایبریز ibriz: 186

آیلا ayla: 174

2. ESERLER VE TANIKLAR DİZİNİ

‘A. Ā.: 200

‘Abdullah Cevdet Beg: 184,185

‘Abdullah Cevdet Beg - Qahriyyāt: 196

‘Abdullah Cevdet Beg - Tūlū‘āt: 196

‘Abdülhak Hāmid Beg: 184, 185, 188, 196, 198, 202, 205, 211, 218, 224

‘Abdülhak Hāmīd Beg - İbn-i Mūsā: 187,188

‘Abdülhak Hāmid Beg - İlḥān: 199,219

‘Abdülhak Hāmid Beg - Mersīyye-i Hoca Taḥsīn: 207

‘Abdülkayyūm Mollā ‘Abdülṇāşır Oğlu: 218

‘Abdürreşīd Ramazanof: 199, 201

Agehī: 175

Āhī: 179

Aḥmed Paşa: 221

‘Ākif Paşa - Tabşıra: 213

Aḳrabū’l - Mevārid: 187, 217

‘Ali Rāzī: 190

‘Alī Şīrī: 222

‘Ālimcān İbrahim: 199,200

Anūrī: 199

‘Ārif ‘Aynū’l - Leyn Çekāli: 193, 199, 200

‘Ārif Hıkmət Bey: 216

‘Āşım - Lāyiḥa-i Tārīḫiyye: 187,208

‘Āşık Paşa: 176, 176, 224

‘Avnī Beg: 205

‘Aynī: 208

Bābürnāme: 174, 178, 193, 212, 213, 217

Bāḳī: 178, 179, 185, 202, 210, 213

Bedros Efendi Keresteciyan: 176, 189, 197, 216, 218

Behcet Beg: 216

Belīg: 192

Cānīzāde ‘Abdullāh: 192

Celāleddīn Rūmī: 188, 201, 202, 206, 213, 220, 221

Cevrī: 183

Debistān: 211

Dermend: 220

Derūnī: 213

Diyojen Gazetesi: 191

Doğtor ‘Abdullāh Cevdet Beg: 183, 184

Ebr’l - ‘Alāi: 187

Ebü’l - Ġāzī - Şecere-i Türkī: 175, 212, 217

Ekrem: 187

Enverī: 219

Es‘ad Muḥliş Paşa: 204

Esdī: 179

Eşref Paşa: 218

Eşref: 181,188

Fāik ‘Ali Beg: 185

Faşıḥ: 179

Fāzıl - Defter-i ‘Aşk: 208

Fāzıl - Zenānnāme: 202

Ferīd İbrāhīmī: 177

Ferīdüddīn ‘Aṭṭar: 183

Feyzī-i Hindī: 222

Fuzūlī - Mecnūn ve Leylā: 185, 192, 211

Fuzūlī: 183, 187, 198, 222

Ġālib Dede: 187, 201, 211, 214

Ġālib Dede - Ḥüsn ü ‘Aşk: 175

Garībī Erbilī: 179

Göçerlū: 211

Gül-niyyet: 217

Ḥāfız: 179,186, 212,220

Ḥākānī - Ḥilye: 204, 210, 222

Ḥākānī: 185, 204, 206, 221

Ḥalīl Nihād Beg: 179

Ḥalk Şi'r: 177

Hātifi: 192

Ḥayālī: 188,214

Ḥayyām: 179

Hemdemī: 213

Hersekli Ḥikmet: 183, 188

Ḥüseynzāde 'Alī Beg: 178

İmām 'Alī: 206

İskender Mirzā: 217

İsmā'il Şafā: 203, 212

'İzzet Molla: 189, 195, 201, 203, 212, 213, 219, 220, 223

Kānī: 211

Kānī - Toḡad Mektubu: 210, 224

Ḳavsī: 220

Kelām-ı Ḥaḡ: 183, 187, 188, 189, 194, 195, 196, 197, 198, 201, 202, 205, 210, 211, 214, 215, 217, 219, 224

Kelām-ı Şārī': 183, 196, 202, 205, 206, 215

Kemālzāde Ekrem Beg: 193, 195, 199, 209, 222

Ḳoca Rāḡīb Paşa: 203,208

Ḳoca Sekbānbaşı - Lāyiḡa: 175

Ḳudatḡu Bilig: 174, 175, 177, 190, 193

Lehce-i Oşmānī: 191, 203

Lehçe-i Tatarī: 185

Leskofcalı Ğalib: 207

Leṭāifi'l - Lugāt: 202

Maḥzen-i Mīr Ḥaydar: 177

Manastırlı Nāilī: 211

Mecīd Ğafūrī: 218

Mecid Ganī-zāde: 213,219

Meḥmed 'Ākif Beğ: 185, 189, 194, 195, 196, 198, 204, 205, 206, 207, 210, 211, 221, 222

Meḥmed Vesīm Sultānof: 200, 201

Midḥat Cemāl Beg: 185, 194

Mīr Ḥaydar Feyzī: 200

Mi'racname: 193, 217

Molla 'Abdū'l-Nāşıroğlı: 174

Mu'allim Nāci: 195,212

Muhammed Bākır Ḥalḥālī: 191, 208, 211

Mu'īdī: 206

Münīf: 192

Münşe'at - Ferīdūn: 188

Mütercim 'Āşım: 221

Mütercim 'Āşım - Tārīḥ: 221

Nābī: 186, 187, 194, 197, 199, 201, 202, 203, 207, 213, 214, 216

Nābī - Ḥayriyye: 208, 216

Nābī - Na't: 184

Naḥīfī: 189

Na'imā - Tārīḥ: 183, 192, 212, 213, 215, 216

Nāmıķ Kemāl: 188, 194, 198, 201, 208, 211, 215, 218, 224

Nāmık Kemāl - Medeniyet Maqālesi: 211

Nāşır Hüsrev: 216,220

Naẓīm: 179,196

Naẓīm - Na't: 214

Nāẓīm Paşa: 196

Necīb: 186

Nedīm: 178, 185, 192, 195, 208, 209

Nef'ī: 176, 178, 179, 184, 185, 186, 187, 188, 199, 202, 203, 204,205, 208, 209, 210, 213, 215, 217,218, 221, 223

Nesīmī: 190, 208, 217

Nevāyī - Bedāyi'ul - Vasaṭ: 175

Nevāyī - Fevāidü'l - Kiber: 175

Nevāyī - Ḥamsetü'l - Müteḥayyirīn: 175

Nevāyī - Ḥayretü'l - Ebrār: 175

Nevāyī - Lisānü't - Ṭayr: 178

Nevāyī - Maḥbübü'l - Ḳulüb: 173, 175, 175, 178

Nevāyī - Mecālisü'n - Nefāyis: 173

Nevāyī - Nevādirü's - Şebāb: 175

Nevāyī - Seb'a-i Seyyāre: 174

Nevāyī - Sedd-i İskenderī: 178

Nev'ī: 203,218

Nevres: 178, 179, 212

Niyāzī: 175, 188

Rāgıb Paşa: 188

Ravzatü'l - Kāmilīn: 207

Recāizāde Ekrem: 198, 210, 216

Recāizāde Ekrem - Pejmürde: 194

Recāizāde Ekrem - Şemsā: 185

Reisü'l - Küttāb Vāşif: 205

Richardson's Dictionary: 217

Riyāzī: 194,221

Rūhī: 190, 191

Şābir: 178, 222

Şābit: 192, 209, 216, 222

Sa'dī: 178, 179, 209, 211, 218, 219, 220, 223, 224

Sa'dullāh Paşa: 203,223

Sāmi - Na't: 186

Sāmī: 211

Sefilzāde Vehbī: 182

Senāyī: 179

Seyyid 'Azīm Şīrāzī: 192

Seyyid Vehbi: 204

Sinān Paşa - Tazarru'āt: 221

Sinan Paşa - Tazarru'nāme: 196

Sulţān Maḥmūd Ğaznevī: 179

Sulţān Süleymān: 181

Şun'ullāh: 179

Surūrī - Tārīḥ-i Vefāt-ı Kānī: 215

Süleymān Dede: 224

Süleyman Nazif Beg: 185, 189

Sünbülzāde Vehbi: 195, 209

Sünbülzāde Vehbī - Lütḫiyye: 183, 199, 202, 204, 206, 207, 208

Sünbülzāde Vehbī - Şevk-engiz: 179, 205, 216

Sürürī - Tāriḥ: 178

Sürürī - Hezliyyāt: 173

Şānizāde - Tāriḥ: 181, 189, 194, 209, 221

Şecere-i Türkī: 217

Şerīf: 212

Şeyḥ Ebū Sa'īd Ebu'l-Ḥayr: 216

Şeyḥī - Ḥüsrev vü Şirīn: 222

Şeyḥü'l-islām 'Ārif Ḥikmet Beg: 188

Şeyḥülislām Yahyā Efendi: 186, 207

Şināsī: 198, 207, 220, 222, 223

Şu'le: 185

Şürelī: 220

Ta'rīfāt: 184, 198, 210

Tāriḥ-i Kavm-i Türkī: 176

Tāriḥ-i Mülūk: 173

Tercüme-i Burhān-ı Kāfī: 216, 218

Tevfīk Fikret - Tāriḥ-i Kadīm: 183

Tevfīk Fikret: 179, 184, 194, 195, 196, 202, 209, 210, 222

Toḡadizāde Şekīb Beg: 187

Tuḡay: 190, 191, 199, 200, 201, 211, 220

Tuḡay Beg: 177

'Ubeydī: 183

Ünsī: 195

Üsküdarlı Ḥaḡḡı Beg: 183, 187, 189, 197, 203, 204, 205, 208, 209, 213

[Vāfıḡ] Molla Şah: 190

Vaḥīd: 188

Vāşıf: 175, 207

Vaşşāf: 201

Veysī: 223, 224

Yeñişehirli ‘Avni: 183, 196, 199, 202, 203, 212, 213, 223, 224

Zarīf El-Beşīrī: 187

Żiyā Paşa: 182, 188, 194, 196, 212, 224

Żiyā Paşa - Endülüs Tāriḫī: 194, 195, 224

Żiyā Paşa - Mukaddime-i Ḥarābāt: 194, 195, 197, 201, 203, 205, 206, 211, 212, 214, 215, 223

ʔ⁶⁵: 177, 184, 186, 202, 205, 206

⁶⁵ Şairi bilinmeyen

SONUÇ

Hüseyin Kazım Kadri, Türk Lügati'ni, Türk dil birliğini korumak ve göstermek için kaleme almıştır. İlk iki cildi eserin tümünü oluşturur ve Arap harflidir, eserin son iki cildi ise Latin harfli halidir. Eserdeki eksiklikler ve kusurlar çok hacimli olmasından kaynaklanmış olabilmektedir. Bir madde başı için çok sayıda alt madde başı ve alıntılar verilmiştir.

Eserin 177, 184, 186, 202, 205 ve 206. sayfalarında 6 kez alıntı yapılmasına rağmen müellifi verilmemiştir. “?” ile belirtilen bu alanlar eksik bilgi içerdiği için alıntı yaptığı kısım çözümlenmesi gerekmektedir.

Özetle TL'nin Türk lehçeleri alanında bazı güvenilmez bilgiler içerdiği söylenebilir. Lehçelere ait güvenilmez bilgiler düzeltilmeli, tarihî değeri olan sözlüklerden biri hâline getirilmeye çalışılmalıdır. Sözlüğü tek başına hazırlayan Kadrî, bazı maddelerde sözlükçülüğün gereğini yaparken, bazı maddelerde derlediği tanıkları işleyememiştir. Sözlüğe alınan bazı yabancı kelimelerin tanığı, Türkçe olmayan bir metin olarak karşımıza çıkar. Bu kısımları ikidillilikten kurtarmak için de yapılacak çalışmada dipnotlar, parantezler içerisinde açıklamalar ve yardımcı bilgiler sunulmalıdır (Sarıkaya, 2021: 408).

Lüğatin 173 ayrum - 224 ispir madde başları arasında 314 madde başı bulunmaktadır. Bunların 41'i Garb Türkçesi etiketiyle yer alır. Türk lehçelerinden ise toplamda 140 tane madde başı verilmiştir. Azeri 22, Çağatay 49, Kazan 47, Uygur lehçelerinden 9, Özbekçe 1, Moğolca 1 ve Türkmence 3 madde başı bulunmaktadır. Ayrıca sözlükteki madde başlarının 100 tanesi Arapça, 26 tanesi Farsçadır. Her ne kadar lehçelerden 140 tane madde başı verilmiş olsa da farklı lehçeler oldukları için, sayıca çoğunluk Arapça kelimelerdedir. Eserin incelenen kısmında madde başları açısından üçte birini kapsamaktadır ve Kuran-ı Kerim'den de 41 tane alıntı yapılmıştır. Her dil başka bir dilden beslenmektedir ve gelişmektedir. Arapça, Türkçe ile aynı dil ailesinde olmamasına rağmen İslamiyet'in etkisiyle dilimize tesir etmiştir. Aralarındaki ilgi çalışmanın ikinci bölümünde bu eserden hareketle gösterilmeye çalışılmıştır. Arapça madde başlarından GTS'de de yer alan kelimeler anlam değişimleri yönünden incelenmiştir. Anlam genişlemesi yaşayan kelimeler çoğunlukta olup anlam daralmaları yaşayan kelimelerin de olduğu anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akar, A. (2018). *Türk Dili Tarihi*. (13. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Akkuş, M. (2018). *Nefi Divanı*. Nefi Divânı (ktb.gov.tr) (Erişim Tarihi: 13.03.2024)
- Altaylı, S. (2005). *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Prestij Matbaası.
- Atalay, B. (1970). *Abuşka Lügati veya Çağatay Sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Atasoy, F.O. *Kırım Yurtına ve Ol Taraflarga Dair Bolgan Yarlıklar ve Hatlar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2005). *Misalli Büyük Türkçe sözlük (Cilt. 1-3)*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Baran, B. (2018). *16.Yüzyıldan Günümüze Anlam Değişimleri Üzerine Bir İnceleme*. International Journal of Filologia S.1.
- Çeneli, İ. (1983). *Türkmen Türkçesi Sözlüğü*. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı C.30-31 S.1982-1983 s.29-84*. Belleten.
- Devellioğlu, F. (2011). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (28. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dinç, E. (2023). *Türk Lügati'nde "Elif" Maddesi (C.1, S. 1 -69): İnceleme - Çeviri Yazı - Dizin*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Durmuş, O. (2020). *Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lügatin'nde Çuvaşça Kelimeler*. İdil-Ural Araştırmaları Dergisi, S.2 239-268.
- Dursunoğlu, H. (2014). *Türkiye Türkçesindeki Arapça Sözcükler Ve Bu Sözcüklerdeki Ses Olayları*. Turkish Studies (Elektronik), S.9 145-155.
- Ercilasun, A.B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, O. (1949). *İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslam Hukukuna Göre İzahı Hüseyin Kazım Kadri*. İstanbul: Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi.
- Haşimi, A. (2021). *Türkiye Türkçesinde Kullanılan Arapça Kelime Grupları ve Cümleler Hakkında Bazı Değerlendirmeler*. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 5 (1), s. 591-618.
- Işık, C. (2015). *Arapça İle Türkçe Arasında Temel Farklılıklar*. Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S,6 119-146.
- İlhan, N (2007). *Geçmişten Günümüze Sözlükçülük Geleneği ve Türk Dili Sözlükleri*. Elazığ: Manas Yayıncılık.
- İnce, Z. (2015). *Türk Lügati'nde 'B' ile Başlayan Kelimelerle İlgili Şiir Örnekleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kaçalin, M.S. (2011) *Nevayi'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kanar, M. (2017). *Etimolojik Osmanlı Türkçesi*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Kara, İ. (1987). *Hüseyin Kâzım Kadri, Ziya Gökalp ve Türkçülüğün Esasları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karayel, B. (2022). *Türk Lügati'nde "Elif" Maddesi (C.1, S. 121 - 173): İnceleme – Çeviri Yazı – Metin*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Kılıç, R. (2019). *Arapçadan Türkçeye Ödünçlenen Sözcüklerin Arapça Sözcük Öğrenmede Strateji Olarak Kullanılması İmkânı*. AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, C,7, S,13. 305-336.
- Kılınç, T. (2023). *Türk Lügati'nde "Elif" Maddesi (C.1, S. 224 - 276): İnceleme - Çeviri Yazı - Metin*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

- Koraş, H. (2009) *Türkiye’de Çağdaş Türk Lehçeleri İle İlgili Sözlük Çalışmaları Ve “Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü ” Üzerine*. Turkish Studies (Elektronik) S.4 s. 763-764.
- Lessing, F. (2017). *Türkçe - Moğolca Sözlük (Çeviren: Günay Karaağaç)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öbek, A.İ. (2009).*Tarihi Türk Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası: Büyük Türk Lügati*. Turkish Studies, Summer, S.4.
- Ölmez, L. (2001). “*Karahanlı Türkçesinin Dil Bilgisi Üzerine Notlar*” Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, F. (1994). *Abdullah Tukay’ın Şiirleri (İnceleme- Metin - Aktarma)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Parlatır, İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Sarıkaya, B. (2021). *Türk Lügatini Farklı Sözlük Türleri ile Karşılaştırma ve Saruhan, Düzenleme Denemesi*. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, S.24(Eylül), s.403-430.
- M.S. (1998). *Hüseyin Kâzım İnsan Hakları Beyannamesinin İslâm Hukukuna Göre İzahı*. İslâmî Araştırmalar Dergisi, C.11, S.3-4, s.310-314.
- Sami, Ş. (2017). *Kamus-ı Türki*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sav, B. (2003). *Anlam Değişimleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme*. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi C.23, S.1.
- Uca, A. (2001). *Hüseyin Kazım Kadri’nin Türk Lehçelerinin Birliği Hakkındaki Düşünceleri*. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.16, ss.281-285.
- Ünal, F. (2014). *Hüseyin Kazım Kadri ve Türkçe Öğretimindeki Yeri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Ünsal, İ-Z. (2014). *Türkiye - Türkmen Türkçesi Sözlük*. Balıkesir: Alem Basım Yayım.
- Yıldıztaş A. (2012). *Türk Lügati’nda Elif İle Başlayan Kelimelerle İlgili Şiirler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yurduseven, K. (2018). *Türkçe Sözlük’te Anlam Genişlemesi ve Anlam Daralması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çevrimiçi Kaynaklar

- Atatürk Kitaplığı*, (b,t). 01.09.2022, <https://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr>
- Kubbealtı Lügati*, (b,t). 02.05.2022, <https://www.lugatim.com>
- Kutadgu Bilig*, (b,t). 21.06.2024, <https://www.academia.edu/8048541>
- Sözlükbilim*, (b,t). 17.05.2024, <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/sozlukbilim>
- Tefsir*, (b,t). 05.02.2024 <https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri*, (b,t). 23.08.2023, <https://sozluk.gov.tr>

Ek 1: Tıpkıbasım

وجد و حالات اوله هر دم ایش آسکا گلمیه آرق دخی تشویش آسکا عاشق بیه گورسون نهال سروصنوبر خرامگی آرق چنده بسلسون باغبان بان باق آبرولاشمق ، آربلاشمق - مشارکت - بربریدن آربلق ، جدا دوشمک ، إفتراق ایتک ؛ مباین و مخالف اولق . آروجه ، آبرجه - حال - باشقاجه ، بوندن ماعدا ؛ منفرداً یالکیز اولارق . آربقی - اسم - تارلارده وقیرلرده چقار ، فصلیه نهجلییه دن یابانی و مضر بر اوت . آربقی کوک ؛ دوموز آربینی .	آرو ، آری - دیگر ، باشقا ؛ آربلیش ، منفرد ، منفصل . - عشق بر ذوقدر آنکده بشقه بر دلی وار ؛ عشق بر شوقدر آنکده آرو اهل وار ... سنان پاشا - قصرات آری آری - ترکیب - باشقا باشقا ؛ منفرداً ، برر برر ، یگان یگان ، تک تک . آری غیری - ترکیب فرق ، مباین ، إختلاف ؛ تکلیف ، تکلف . آری غیری یوق - تکلیفدن و تکلفدن عاری اولارق . آرقسی ، آروقسی - مهجور - مختلف حال و شکله و طبیعتده اولان . آری دوشمک - آربلق ، دور و مهجور اولق . رنک عناری گیندی یا نور کندی خشک لب شول گل گبی که آرو دوشوبدر گلابدن باق
آروم [aïroum] - اروم [irvam] - چاغانای - اسم - سپاهلیک اصول و مهارتی . ألفات التوائیه صاحب ، بواکی لغتی بر معناده گوسته ریور . پاوه دو قورنه ی ، بوی : آروم ، اروم - طرزینده یازدینی حالده ، وامبری یالکیز - اروم - شکلی قید ایدیور . باقیز - اوروم - بارچا بلیک بیله آروم دایگانه بولوب شهرت توتی ... تاریخ ملوک - سپاهلیق دا هم آروملارکم بولور ، اوق آتماق دا جلد وقلیج سالماق دایچاپک و سایر جلادت لازدا آتجا بارکم عصری نینک اهل یسند قیورلار ... نوابی - مجالس النفایس	آربلق ، آربولق [ل] - اسم - فرقت ، مفارقت ، إفتراق ؛ فرق ، مباین ، مخالف ؛ آریلا ، هجران . دکله نیدن کم حکایت اتمده آربلقردن شکایت اتمده نمیخی - ترجمه نشوی او حالده وحدته حائل نه وارسه چیکنه یگز ... بو آربلق ده نهدن ؟ بردگلی هر شیکیز ؟ محمد عاکف بک داها بر لیلله فراق بو تحفه ایشتیاقیدر ، دوشونک ؛ آربلق بر عذاب ایش ، طوغرو ! بنده طاندم اوزهری ایشته بوگون . توفیق فخرت
آسین غورور [aïsyn goroun] - آیین [aïyn] - موغولجه - آلتون اوردو ؛ نیوچیلرک کندیارینه و بر دیکلری عنوان . آیفاه ، آیفاغ [aïgak] - چاغانای - صفت - بیهوده ، عبث ، فائده سز .	آربلیق چشمه سی - اسکیدن کاروان خلقینک ، کندیلربی تشییع ایدهلردن ، وداع ایله آربیلدیلری محل ، که حالا بو نامله آسکیلر . آرق ، آریق - مهجور - آری ، باشقا ؛ باشقاجه ، آرتیق ، بوندن فضله ؛ - أدات - آرتیق !
آیفاه سوز دماک آیفاغ دور ... نوابی - محبوب القلوب آیفاه [aïgak] - قازان - صفت - مزور . آیفیر [aïgyr] - چاغانای - [آی - یابانی ، وحشی] - اسم - قورقونج حیوان ؛ آیفیر . یابان آیفیری - مرکب اسم - دیو ؛ جاناوار ؛ غول بیابانی ؛ بویله بر مخلوقک تأثیرینه ویریلن صرعه علیتی .	چون حبیب الله بونالده در گل قیاس ایت آیریغی نه ایشده در عاشق بیه آی حسن و لطفک کشوری ، یاندم ایرشدر وصلگی چون آروق کسه ده یوقدر بو احسان قنده سن ؟ نسیمی
آیفیر ، آیفیر [aïgyr] - غرب - اسم - آنک آرگی ، مجازاً - ضبط اولونماز ، آرزغین ، خاشاری . باغلوم آخور عشق یارده آیفیر گی زلفنک سوداسی باشمده بولارمدر نیم سرووی - عزلیات	عشقه مو اولدی نسیمی تا که آرق شمعنه یانسون پروانه کیم عشقک کالی بنده در نسیمی چونکه حباب الله ایرشدی چکدی بی کندویه آچدی گوکم گوزنی آرق خارم قالدی احمد سادوان

اگرى اوچوش بىرلا چوكوب آيلانېپ
قايدا كە پروتە بارىپ اورنانىپ
نولى - خىرەلاربار

گور غىمىم اُزۇن لىغىن ھەردەم كە اُشكىم سىلى نىنىڭ
قۇرەسى بىر اولدى ايمىدى آيلانېپ دور قانغە ھەم
نولى - بدائع الوسط

- توجە حق سىبھانە وتعالى غە پوزلانك واوليان آيلانماق دور...
نولى - محبوب القلوب

- تالول جەمغە فقير نىنىڭ سوزى نىنىڭ صدق تەم طاهر بولوب
اول عقىدەلارى دىن آيلانېپ فقير نىنىڭ عقىدەسى غە كىلدەلار...
نولى - خىسەل المتجربين

آيلاندورماق - مەئەدى - دوندورمك - دولاندىرمق ، در
ايتدىرمك .

باش آيلاندورماق - باش دوندورمك ؛ مجازاً - آلدانماق ، اغفال
اتك .

- جەم اُزۇدىن جىقماق كە حق نىنىڭ غىرى غە آيلاندورماق
وَمَاسَوَى اللَّهِ إِشْتَغَالِي غە چىرماندورماق ...
نولى - محبوب القلوب

ساقا ساغرى آيلاندورمك ھەرساكت خار
شەغدىن باشىمى ساغر دورىدىن آيلاندورور
نولى - نوادىل باب

گوڭ تېگىرمان تاشىن آيلاندورماق ايسار باشىنىڭ
دىنا آي وگون باشىم اوزرە بو كىم سىيارە دور
نولى - فوايدالكبر

آيلانا - اسم - دورە ، چورە ، اطراف .

- مەلكتىم نىنىڭ اوزونى و آيلاناسى نە چاقلىق بىر تورور ...
- آخر الامر آيلانا ياقى قىپ تىرى توتوب شاهزادە لار نىنىڭ
آلدىغە آيپ باردىلار ...
ابوالغازى - شجرۈ توى

آيلانما - تخفىق - دونه ، دور ، دوران ؛ قاصيرغا ، گردباد .
آيلانچ - باقىكز - آيلانما
آيلانا آيلانا - تركىب - دونه دونه .

آيلان سوزى سەمەند اول شەسوار آيلانە آيلانە
بارور كوتالوم آنگا بى اختيار آيلانە آيلانە
آسىمى

آيلانماق - مەئەدى - سارماق ، قوشماق .
آلتاي - آيلا - دوندورمك ، چورمك .

غەرب - آيارتماق .

قوبىيال - ئىمانەت - دونه ، دور ايتك ، آيلانماق .

آيمانماق - [aïmanmak] - اويغور-لازم - اوتانماق ؛ صاقىنماق ،
چكىنماق .

نافى آيمانور ايردىم ايمىدى سائىگما
سلامىم امان بىردىنىڭ ايمىدى مائىگما
قوداھوپىلىك

آيمانماق - [aïmanmak] - غەرب - لازم - مەھجور - قورقق ؛
چكىنماق ، صاقىنماق ، احتراز ايتك ؛ آندىشە ايتك .

آيمانماق - [aïmak] - غەرب-لازم - مەھجور-دولانوب چىقماق ، آتماق .
آيلانماق - لازم - باسكە وىر طرفە چىكايوب آراقلىق اولماق ؛
يوكسك دولانماق ؛ بىرشىك وىر بىر ك اطرافىندە دونهك ،
چىرگىنماق ، دور ايتك .

آيلانماق - لازم - دولانماق ، دونهك ، دور ايتك .
آيلاق - مشتق - ايشىسىز گوجىز گزوب دولاشان ؛
سەرسى ، دورىدور .

آيلاق اوتورماق ؛ آيلاق گزىمك ؛ آيلاق دولاشماق ...
آيلاقچى - قىياسى - بوشدە گزوب بىرگونك ايشە گوتورولن
گونىدە لكىچى .

آيىن - اسم - مەھجور - دولاندىرما ؛ اويون ، فەند ، جىلە ؛
لاقىردىن ئويروب چورمە ، سوزى دولاشدىرما .

آيىن اويون بىلەن - دوغرو و دوزادام ، جىلەدن و خەدەدن
آيلاماز .

آيارماق - لازم - بولىدىن آيىلىق ، يولىنى شاشىرماق ، آزمق ؛
آراماق ، آراشدىرماق .

آيارتماق - مەئەدى - آيروب آزدورماق ، اغفال و اضلال ايتك ؛
بىرچى اولدىن بىرچى آيروب چىقارماق ؛ آيروب آراشدىرماق ؛
صىناق ، دەرگەمك ؛

- و مەئلە طهارت و شرائط اسلامىي بىلىمان نىجە جاھل
وباطل كىيىلەر ، بويادە مسلمانلىق قىيىدە دوشوب ، «تەلىمك»
مسلمانلارغە ضررى وار ! « دىنە نظام جەيد نىقراى آياردەرق
قاجىرغە اقدام ايتدىلر !...
قوجەسكەن باشى - لايە

آياردوب بىرگىل آندامى
أله آل جام گلفامى
صفانك گلفى ھىنگامى
گىوب گىل گىل آل خارە
صالن صحن چىزارە
واسم

آياردىلىق - مەھول - قاندىرىلىق ، اغفال ايدىلىك ؛ قاندىرىلوب
اولدىن بىرچى قاپىدىن چىقارلىق .

آيىلىق - مطاوعت - دولانوب كەندىنە گەمك ، بايىلىق سەدى ؛
سەرك تائىرى زائل اولوب عقلى باشىنە گەمك .

عشق اھلى آيلىز آزلەن تائابد سەرخوش اولور
پس نىجە آيلىسون كە دائم دور ايدىر پىمانەسى
نىيازى

عشق او سوزى گوش ايدوب آيلىدى
تەكرار دوشەرك نە بايلىدى
غالب دەدە - حسن وعشق

آيىلىق - مەئەدى - كەندىنە كەتەرەك ، عقلىنى باشىنە كەتەرەك ؛
ايفات بولدىرمق .

آبیق - مشتق - آبیلوب کندنه گلمش؛ مجازاً - عقلی باشینده،
اویاتیق، متیقظ، بیدار.

آنده ایرن خانان ترک ایده
جلمسی آبیق گله اسرک گیده
عاشق بیه

زیرا بونلر حق نورندیر باقی
حق نوری فانی اولور ای آبیق
عاشق بیه

آبیقلق [لی] - آبیق اولوق حال وصفی.

آیه، آبو - [aïyn, inou] - سیبیر یاده اوتوران آیین ویا
اینلرک هانگی صوبدن اولدقلری برچوق منقشله و ترد دلره
بول آچشدر. بوزلرک طوبارلاق، صافلارینک قویو و صیق
اولماسینه باقلنلر، اونلرک قافقاس جنسیندن، یعنی آریلردن
اولدقلری طن اغمشلردر. بریلکین، اونلری تونفوزلره
بکزه تمش و غالو قکنده روس موژیکلرینه اوقشادقلری
سویله شدی. بعض کیسه لده آیین خلقینی هراکی عرقه،
یعنی بر طرفدن موغوللره، دیگر طرفدن قافقاسلیلره نسبت
ایتمک ایسته دیلر. ده نیس و غیلغندورف گگی قحقیون،
بونلرک قافقاسلیلره عرقا هیچ بر مناسبتلری اولمادیقی ایداعا
ایدیورلردی. سیساح میدیدندورف، ۱۸۴۵ ده بونلرک
یرلری گزدیکدن سوگرا، اینلرک بالاخره قافقاس عرقه یله
اختلاط ایتدکلری سویله دی. رأی غالب، اینلرک بر موغول
عالمه سی اولدقلری قناعتیدر. [تاریخ قوم تورکی]

آبنا - [aïna] - غرب - اسم - فارسی - آینه عرقی - گوزگو.
آبناچی - قیاسی - آبتا ساتان اصناف.
آبتالی - قیاسی - آبتاسی اولان شی؛
آبتالی دولاب، آبتالی اودا ...
- اورتادن جیقینتسی اولان قابی قانادی؛ آبتالی قابی ...
- مجازاً - بارلاق بوزلی گوزهل، یالاییق.
آبتاسز - قیاسی - عامیانه - مناسبتسز، عبث.
آبتا گبی - مجازاً - ساکن ورا کده کیز، سوت لیمان.
آبتالانی - مجازاً - ده کیز ساکن ورا کده اولوق.

آبتانم - [aïnatmak] - اوزبکجه - متعدی - قاندرمق، اغفال
و اضلال ایتک.

ضرب مثل: قیریل، خضرنی آبتاتور!

آبتالامانه - (؟) - [aïnalamak] - چاغانای - لازم - خوشلاق،
حظ ایتک.

سیندین آبتالادیم! - سندن خوشلاندم!

آبتامانه - [aïnamak] - چاغانای - لازم - دونمک، ده گیشمک؛
باشقا بر حال و شکل آلتی؛ بوزولوق؛ فوقی، صاسیق،
تغفن ایتک.
باقکیز - آبتانیق

باش آبتاماق - کدرله نمک.
آبتالاق - باقکیز - آبتاماق

آبتده - [aïéndé] - فارسی: آمدن - گلدک - مشتق - گلیجی، گلن.
آبتده ورونده - ترکیب - گلوب گیده، گلن گیده،
قونوب گوبن.

خوش آبتده - مرکب صفت - موافق، اویغون و گوزهل - سوز.

دوشر بر بویله مطبوع و خوش آبتده غزل اشته
مبارک اوله صبح و شانک انجام و آغازی
نهی

آبتن - [aïnmak] - قازان - لازم - صاقینمق، قورونمق.

آبو - [aïou] - قازان - اسم - آبی، آبو.
- آبو ایده شینک ما گلایندن چین قوام دیب ناش بلن
صوغوب آتک باشن پارچالان کیک ...
آبو بالاسی - آبی یاوروسی
آبو قولای؛ آبو طابانی؛ آبو آتاسی - بر اوت ادلری.
آبو یورونچی - آبی اوبنادان.

آبو، آبو - [aïou, aïouk] - چاغانای - اسم - آبی.
باقکیز - آبیغ، آبیق

ضرب مثل: آج آبیق اوبناماس!

آبوا، آبوه - [aïva] - غرب - اسم - معروف یوه و آغانی.
آبوا آغاسی؛ آبوا رچی؛ آبوا گلی ...
آتمک، آزمود، لیون، شکر گورده .. آبواسی
آبوا بیونق (؟) - سرخوش اولوق.

آبوا - [aïva] - قازان - اسم - آبوا.
آبوا آغانی.

آبوا - [aïva] - چاغانای - اسم - آبوا.

آبواز - [aïvaz] - غرب - اسم - اوشاق؛ ارمنی خدمتکار.
Laquais - آبواز

Cf. bas-breton - gwaz = serviteur; cymrique - gwassawl = id. (origine du fr. 'vassal')

Dans la plupart des lexiques tures, ce mot s'écrit عیواس et on lui attribue une origine arabe, se rattachant à عوض = compensation, rémunération, rétribution.

بدوس افندی کرامته جیان

ضرب مثل:

- آبواز قصاب، هپ بر حساب.
- بر کور اوغلی، بر آبواز.

، آیرم — [aïourmak ، aïyrmak] - قازان -
متعدی - آیرمق ، بولمق ؛ بارچالامق ؛ آیروب بارچا بارچا
داغیتیق ؛ آراسینی آچق ؛ طلاق ویرمک ، بوشامق .

قارا بوزکک ایگاو اوچو ، برسون صانتساک باورسن
مینى طاشلاب یاطی سوبسهک سوبگاتکدن آبورسن !
خلق شعرلریدن

بزنک صولار بورما بورما ، بورما صابون آیرما
ریم الله ، قادر مولا ، سوبگاتکدن آیرما !
خلق شعرلریدن

- پس یلمین آتک بولینه گوزنکوب توردم ، ایندی تقدیر
تاغن بزنی آیرمق بولا ایکن ، فی حال ایتسن ... ؟
نوغای بک

آبورما ، آیرما - تخفیفی - آیرما ، فرق ، اختلاف ، مغایرت .
تیک آبورماسی شولدرکه - یالکیز فرقی شولدرکه ، شو قادار
برفرق واردرکه .
آیرولو - تخفیفی - آیریلش ، آیریلما ، افتراق ، هجران ، وداع .
باقکیز - تاشلاشو

آیورنق - متعدی - آیرتمق .
آیورولق - لازم - آیریلق .
آیروم ، آیرم - صفت - آیری ، باشقا ، مستقل ؛ منفرد ،
یالکیز باشینه ؛

بارچه گزنی آیرم آیرم یاد ایروب ایسکه آلوب
صوریمین حقندن سزه : ایرگی بختلر بالواروب
؟

اولده گیتدی ، جیرده گیتدی ، ایرکیده هم ملکیده
بارچه سندن قالدی آیرم ، باطلدی خوارلق کولگیگه
فرید ابراهیمی

- چوقلق إفاده ایدهر :
آیروم غشی ؛ آیروم آچق ..
آیورولوشمق ، آیورولوشمق - مشارکت - بربریندن آیریلق ،
افتراق ایتمک ؛ وداع ایتمک .
آیوق — [aïouk] - آیق ، آییق - [aïyk] - قازان -
مشتق - آییق ، عقلی باشینده آییلمش ، کندینه گلمش ؛
مجازاً - متیقظ ، اویانیق .
آیوقلق ، آیقلىق - [لی] - اسم - آیوق اولق حال وصفی ،
آیقلىق ؛ مجازاً - اویانیقلىق ، تیقظ ، انتباه .
آینومق - مطاوعت - آییلمق ، کندینه گلمک ؛ مجازاً -
متیقظ و متنبه اولق .
آینومق - متعدی - آییلمق ؛ مجازاً - عقلینی باشینه گتیرمک ،
ایفاظ ایتمک .

۱۷ — [aïouk] - چاغاتای - صفت آج ؛ آچیق .

۱۸ — [aïoumak] - اویغور - متعدی - ایتمک ، دیمک ، سوبله مک .
آیناق - متعدی - سوبله مک ؛ شعرا و قومق ؛ انشاد ایتمک .

کوزامیش توروب چیققی آیدی یانا
کالیب ایدی آیتولدی توقق کونا
قوداتقوبیلیک

عالمی صادق تیل برهیز کار
ناپسا آیتقای کیم آی پروردگار
عزیز میرحیدر

آیو - حال - دیو ، دییه ، دییه رک
آیوبیرماک - سوبله یی ویرمک ، ده یی ویرمک .

آیوبیردیم ایدی سانگفا بالکولوک
ناگوتاک تیریلکو آلینفیل اولوک
قوداتقوبیلیک

آیقوچی - مشتق - سوبله یی ، ناطق ؛ خطیب .
شعر آیقوچی - شعر سوبله یی ، شاعر .
آیتقوسوز - توصیفی - سوبله نه چک سوز .

ایلیک آیدی ایدی اینک آشتی سانگفا
آیتقو سوزوم بار آیو بیر مانگفا
قوداتقوبیلیک

آیونما — [aïounmak] - اویغور - لازم - ایناقق .
باقکیز - اینماک

آیی — [aïy] - اویغور - اسم - فضیلت ؛ آییلیک ؛ سعادت .
ضدی : اوتون

قوداتقوبیلیکده - فئالقی ، سوعمال - معناسینده قوللانیلش
اولان - آسیر - کله سینک دوغروسی - آسیر - در .
آییق - اسم - سعادت ؛ صحت ، عافیت ؛ رفاه حال ، ثروت .

ایتوزگا آییق بیر سا ایکماس پویون !
قوداتقوبیلیک

چاغاتای - ایکو ، ایکو ، ایکولوک ؛
آیاماق ؛ آیاو ، آیانج ؛

اویماق ، اویغون ، اویغور
قازان - ایکام ، ایکاملی ؛ ایکاملانمک
یاقوت - آینما - دوغرو ؛ موافق ؛ اویغون ، مناسب .
آیین مالا - آیی سوبله مک ؛ موافقت ایتمک .
آیی - الله ؛ خلقت ، فطرت ؛ آییلیک .
اییا ، اییایاین - دوستلق و محبت گوستهرمک .
آیه گس - دوستلق - مودت ، یاری .
قوببال - آیریهن - آجیمق ، سرحت ایتمک .
شکه - آیی .

آیی — [aïy] - آذری - اسم - آیی ، آیو .
ضرب مثل : آیی میشه دن کوسوب ، میشه نک خبری بوخدی !
آیی دوشگمی - براوت آدی .

آیی ، آیو — [aïy ، aïou] - غرب - اسم - دنیسانک مختلف
یرلرینده یاشار ، قاپا و قالین توبلی ، ات بین مهلی حیوانلرک
بری ؛ مجازاً - قاپا ، غلیظ ، تربیه سز .

آيىلماق - [aiylmak] - آذرى - لازم - آيىلىق ، كىشىنى گىلەك .

آيىلماق - متعدى - آيىلىق .
آيىق - [اي] - اسم - آيىقان ، تىقۇت ، ھوشيارى .

برخۇلە آيىلگە قوتار چاڭكى يوخلا
آت ترياڭكى ، چك بابا قىلانكى يوخلا
انجىلە ساڭ ، دېررە سول يانكى يوخلا
ايىلار جە شمار ايتىڭكەك عادىتىن آيىلا !

لاى لاى بالا لاى لاى !
يات قال دالا لاى لاى !
سابر

آلدانمە آققىدە فراغت اولاهىيات
غفلتدە كىچىنلەر كىمى لىت اولاهىيات
بىدار اولانك باشى سلامت اولاهىيات
آت باشكى يات بىتر راحتدن آيىلا !

لاى لاى بالا لاى لاى !
يات قال دالا لاى لاى !
سابر

آيىلماق قىلم شونۇرك ايله نىجى
نە قويدىلر يازم نە قويدىلر قىلى
ھىس زادە على بك

آيىلماق - [aiylmak] - چاغاتاي - مطاوعت - آيىلىق ، كىتىپە گىلەك ، مجازاً - تىقۇت و متبە اولۇق .

آيىق ، آيىق - آيىق - مشتق - عقل باشىدە ، آيىق ، تىقۇت .
آيىقلىق - اسم - آيىقلىق ، ايتاھ ، اويانلىق ، تىقۇت ، بىدارى .

آيىلماق - [aiymak] - چاغاتاي - متعدى - باقۇز - آيىق .

آيىق - [aiin] - فارسي اسم - طرز ، روش ، رسم ، عادت ، تۈرە ، اصول ، آداب ؛

مرحبا اى يادگار مجلس دوران جم
آب روى دوات جشيد وآيىن پيشك
نقى

سر زلفكده فغان ايلك آيىن اولدى
نالە دل جرس قانلە جين اولدى
نقى

اۇلى بويلەدر آيىن سپەر غىدار
كەكلك خوابىمى خار اولە خارلك گلزار
باق

گرهينى اول دم كە اهل عشقه آيىن ايتدىلر
دېدە گريانى سرچشمه تعين ايتدىلر
نوس

كس ابن رسم وترتيب وآيىن نديد
فريدون باآن شكوه ابن نديد
سعدى

آيى گېيى - مجازاً - ابرى و قوتلى .
آيى پوستى ؛ آيى اچى ؛ آيى اوى . .

ضرب مثلر :

- آيى ايتىنە صىغامش ، برده قوروغىنە قالمور باغلامش .
- آيى دىيۈپ گىچە ، اوده برداڭ شىلگى .
- آيىنك قوال چالماستىنە دوندى .
- آيى ، آيى ايتىن بىلمەستىنە ايتىنە .
- آيى پوستى آيىورسك بزه ؟
- آيىسىز اورمان ايلاز .

- آيىنك قىرىق حكايمى وارمىش ، ھېسى آخلاط اوستىنە .
- آيىنك دوقوز يىتى وارمىش ، دوقوزىدە آخلاط اوستىنە . .

بوپوك آيى - توصيفى اسم - دب اكبر برجى ، بنات نغش كبرى .

كوجوك آيى - توصيفى اسم - دب اصغر برجى ، بنات نغش صغرى .

آيى اوزومى - مركب اسم - فضيله خلتىيەدن بابان مرسىنى ، آس برى .

آيى خەسى - مركب اسم - بر اوت آدى ، صغىر قوروغى .
آيى قولاغى - مركب اسم - بر شقايقى .

آيى بالىنى - مركب اسم - قطب طرفلىرىدە باشار بر نوع بالىق .

داغ آيىسى - باقۇز - طاغ ، داغ
آيىسى ، آيىسى - قىياسى - آيى اوينادان چىنگانە .

سېر كاغىدخانەدە برقېلى شادى رىسان
دونكى گون آلم دىو پوزىنەسن آيلردى ياد
ايتىدن فصلن تمام اول ، بىن دېدىم نازىنى
آيىسى چىنگانە آلتش بر شىرك مېمون باد !
سروى - تارخ

آيىغ ، آيى - [aiyg , aiyk] - چاغاتاي - اسم - آيى ، آيو .
باقۇز - آيو ، آيى .

كوى تاغ اچىرا بىر آيىغ قوتوب
اوركايتب ايردى آيى كوپ قان بوتوب
نواى - لسان الطير

آيىغ لىمى دىن جت قەكەم نان ابرور
آيى ايت كا سالىقنى ايمان ابرور
نواى - سداستندى

- انسانيت و مسلمانلىق دىن بىراق و آيىغ آدمى لىغدا آلاردىن
يغشى راق ...

نواى - محبوب القلوب

آيىغ اوتى - مركب اسم - براوت آدى .

- بىر كياه ايتىلدى كىم نىكى كىنك تاغلاردا بولور ؛
اول ابل آيىق اوتى دىرلار . مەر كياه خاصيتلىق ، غالبا كە
مەر كياه دور ...
بايرىلە

همه هم صورتند و هم سیرت
همه هم سنتند و هم آیین
سنایی

اصول و طرز عبادت ؛

آیین مولوی ؛ آیین نصارا ؛ آیین یهود ...

می خوردن و شاد بودن آیین منست
فارغ بودن ز کفر و دین دین منست
گفتم بهروس دهر : کابین تو چیست ؟
گفتا دل خرم تو کابین منست
خیام

دوشوئوب ایشله مک آیتمدر
باشماق دینی بزم دیندر
توفیق فکرت

- اثناء ذکر و سماعه اوقوعتی و مطربده چالینمق اوزره مختلف
مقاملردن بسته له من و دورت «سلام» ه آیریلان منظومه .
فرحزرا ، دوکاه ، راست .. آیینی
آیین خوان - مرکب صفت - آیین اوقویان .
آیین جم ، آیین جشید - اضافی - بر طریقتک سالکری آراسینده
پایلان لاجتماع و جمعیت .
شهر آیین - مرکب اسم - بر شهرده و هر هانگی بر حادثه نك
یاد و تذکارینه وسیله اولقی اوزره پایلان دونانما و شنلك .
بد آیین ؛ ظم آیین ؛ غدر آیین ؛ وحشت آیین ...

— [aïyn] - چاغاتای - باقکیز - آیین غورون

— [aïynmak] - چاغاتای - باقکیز - آیناماق

— [āīnē] - فارسی - اسم - آشیایی عکس ایتدیرن صیرلی
جام ، گوزگو ، مجتلا و پارلاق سطح ؛
باقکیز - غرب - آینا

یارک رخ زیباسن آینه یه بکیزدم
وهونه خطا ایتدم آتی نه یه بکیزدم
غریب ادیبی

عکس حسنک گریه محو ایتز درون سینهدن
شست و شو قیلمز ازاله صورتی آینه دن
نظم

تنت آینه ساز هر دو جهان
بین اندرو آشکار و نهان
اسدی

- مجازاً - بر شبی و بر حال نظر منک او کینده تمثیل و اظهار
ایدهن ، واسطه تمثیلی ؛
آینه وجدان ؛ آینه دل ؛ آینه قلب ...

آینه خویش را بصیقل دادم
روشن کردم به پیش خود بنهادم

در آینه عیب خویش چندان دیدم
کز عیب دیگر کسان نیامد یادم !
سلطان محمود غزنوی

گوئل آینه در سوز غباری
گوتورمن جام جشید انکساری
آهی

صاف ایلنلر آینه قلب عاشقی
ویرمشر انکسار دروندن صفا بکا
نصیح

تا مل در آینه دل کنی
صفای بتدریج حاصل کنی
سعدی

آینه بآلور - اضافی - بآلوردن پارلاق آینه .
سینه آینه بآلور کنی
کردن سیمی ایسه نورگی
سبزهاده و می - شوق آنکیز

آینه اسکندر - اضافی اسم - خرافات ایرانیه به گوره ؛
اسکندرک خواجه سی آرسطو طرفیندن پایلوب اسکندر یه ده
یوکسک بریره قونولان آینه ، که اچینده ، پک اوزاقلرده کی
دوشمانک حرکاتی گوروله بیایر مش .

جام لعلکدر سنک آینه روی آنورک
آدی وار جام جک ، آینه اسکندرک
باق

یوق سنگچون احتیاج آینه اسکندر
گوهر ذاتکده روشن هر مثالک صورتی
نورس

آینه دوران - اضافی اسم - مجازاً - فلک ، گردش زمان .
ضرب مثل : آینه دوران نه صورت گوستریر .
ساقیا عکس رخک شوقیه دور ایتسون قدح
گوردم آینه دوران نه صورت گوستریر

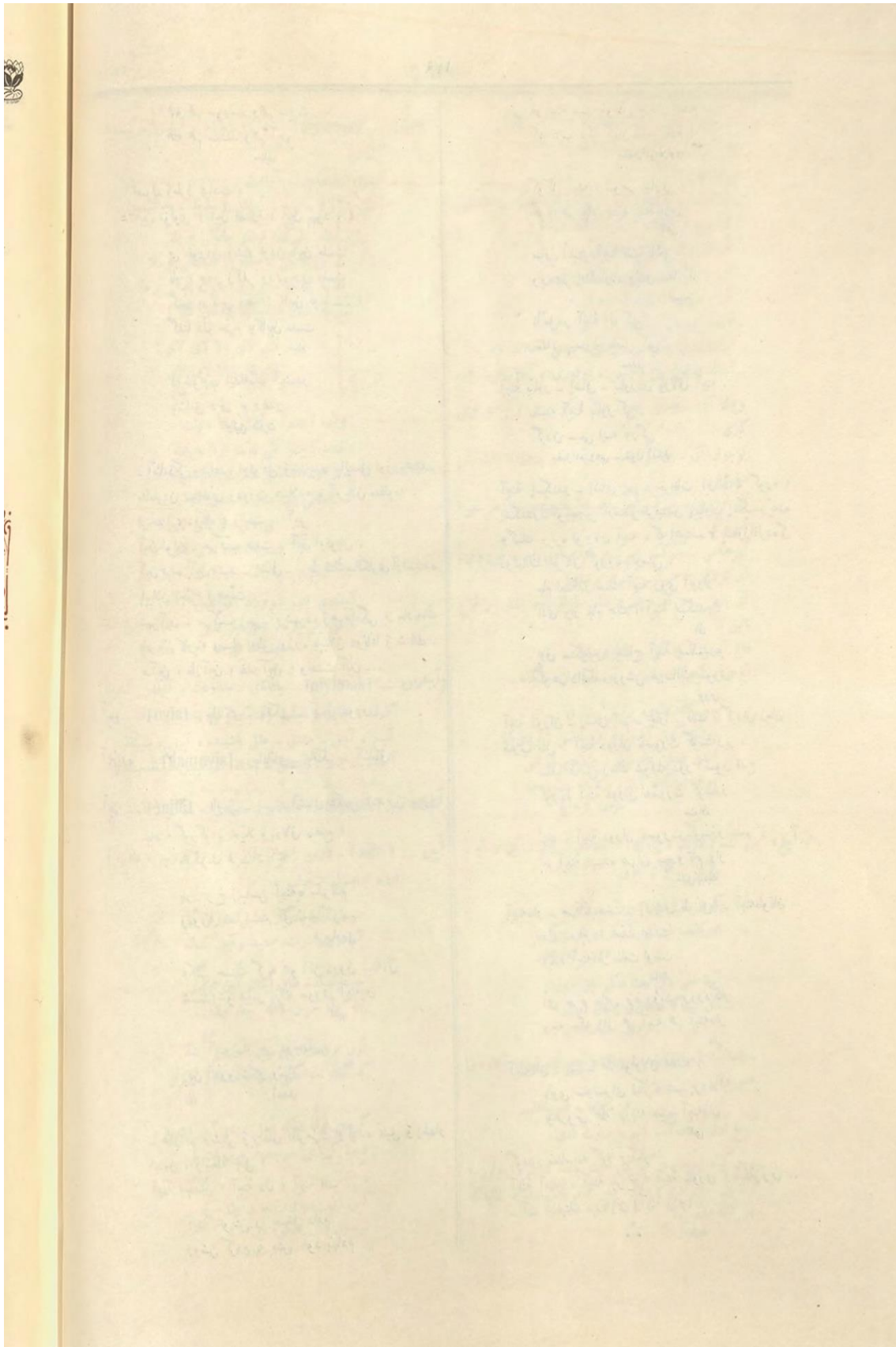
منع الله
نهاد ، آینه دوران نه صورت گوستریر بیلیم
بم آینه قلبیده هر آن پیچ و تاب وار
خلیل نهادیک

آینه دار - مرکب صفت - [داشتن - طوتق] - آینه طوتان .
دل سر پرده محبت اوست
دیدنه آینه دار طلعت اوست
حافظ

ای حریم خاص بزم رؤیت پروردگار
وجه حق ذاتی هم آینه هم آینه دار
نظم

آینه دان - اسم - آینا قونولان محفظه .
بانوی خلوت سرای فکر نه شب پرده دار
نوعروس جمله رأینه صبح آینه دان
نقی

گونش معناسینه گلن ترکیبلر :
آینه آسمان ؛ آینه چرخ ؛ آینه خاوری ؛ آینه زربین ..
- آت آباغینک دیز قاپاغی [آینه زانو] .

[واو] دن مقلوب اولساده ينه [ی] شکیلنده یازیلیر :
 اُعلی ، معنی ، مفری ، مفری ، مستثنی ..
 اُلف مقصوره - علامت تأیید اولیق اوزره کله ناک صوکیته
 گتیریلن [اُلفزاده] در ، که کله ناک دوردنچی ویا بشینچی
 حرفی اولور و [ی] شکیلنده یازیلیر :
 فتوی ، عقی ، دعوی ، آخری ، زنی ، صغاری ..
 اُلفک ماقبلی [یا] اولورسا ، [اُلف] کندی شکیلنده یازیلیق
 لازم گلیر :

دنیا ، رؤیا ، علیا ، زوایا ، خیابا ...
 اُلف ممدوده - علامت تأیید اولیق اوزره کله ناک نهایتینه
 گتیریلن زائد [اء] دن عبارتدر :
 صحراء ، سوداء ، حراء ...
 اُلفلردن سوگرا گلن [همزه] لرغرب تورکجه سینده محذوفدر ؛
 یالکیز ترکیبلرده اظهار ایدیلیر :
 صحرا ، سودا ، ابرا ، ایا ...
 صحراء کبیر ، سوداء شدید ، ابراء عام ، ایماء ...
 اسلوب فارسی به گوره [همزه] یایه تبدیل اولونور ، که بو
 غرب تورکجه سینده ترجیح ایدیلیر :
 صحرائ کبیر ، سودای شدید ، ابرا عام ...
 اُلف وصل - عروض - حروف رویدن سوگرا ، بو حرفک
 حرکسینی وصل ایچون گتیریلن اُلف .
 صرف فارسی به گوره [اُلف] ک اُتوای :
 اُلف اصلی - حذقی جائز اولایان [اُلف] : اُنجام ، اُندام ؛
 اُزدرها ، اُمدن ...
 بالعکس ، معنایه خلل کلمه مک صورتیه ، بعض کله لردن
 [اُلف] لرک حذقی ممکندر :
 افتادن - فندان ؛ اشتر - شتر ؛ اُفسوس - فسوس ؛ اشکستن -

اُلفبانک ایلك حرفی . شکلا [اُلف] اولدیغندن .
 بوسله مستادر ؛ حقیقته [همزه] در . اُلفباه
 اُصل اُلفدن [لا] ایله تعبیر اولونمشدر . اُنجید
 حسابنده برعدینه مساویدر . عربجه ده [اُلف]
 کله ناک اوکینده بولونماز ؛ بلکه اورتاده و صوکیته
 گلیر و دایما [واو ، یا] حرفلریندن مقلوب و یازائد
 اولور . ماقبلینک فتحه سیننی مدایتدیگی ایچون مد حرفلریندن
 صایلیر . عرب اُلفباسینک یگرمی یدینچی حرفی اولان [لا]
 ایله اُلفاده ایدیلیر .

✕ قَدْ یاره کیمیی عرب دیدی کیمی اُلف
 جله ناک مقصودی برآما روایت مختلف
 سلطان سلیمان

استقامت اولور اُلبت سبب سرداری
 اولدی اول بوزدن اُلف قافله سالار حروف
 اشرف

ضرب مثلر :
 - اُلتی بیلمه ز .

- جاهل و نادان و سر خلیفه گروه اُنجید ناخوان و علی التحقیق
 اُلف ناشناس بیننده مشهور ...
 شای زاده - تلویح

- اُلتی گورسه هرک صانیر .

صرف عربی :
 اوچ حرفی کله لرک صوکلرینده کی [اُلف] لر [واو] دن مقلوب
 اولدی صورتده [ا] ، [یا] دن مقلوب ایه [ی] شکیلنده یازیلیر :
 عصا ، قفا ، فلا ، هدی ، فتی ، رخی ..
 اوچ حرفدن زیاده اولان کله لرک نهایتلرینده کی [اُلف] لر ،

شکست ؛ استخوان - ستخوان ؛ افتان - فتان ؛ افروز - فروز ...

شکست ؛ استخوان - ستخوان ؛ افتان - فتان ؛ افروز - فروز ...

ألف وصل - ألفدن عاری اولان بعض کلهلره داخل اولور و معنای ده گیشدرمهز :

ألف وصل - ألفدن عاری اولان بعض کلهلره داخل اولور و معنای ده گیشدرمهز :

پرویز - آپرویز ؛ بیداد - فنادن ؛ افتادن ؛ بر - ابر ؛ با - آبا ؛ نار - آناز ...

پرویز - آپرویز ؛ بیداد - فنادن ؛ افتادن ؛ بر - ابر ؛ با - آبا ؛ نار - آناز ...

بو طرزده ، بعض کلهلره [ألف] علاوه سی و یا حذف ، ضرورت وزنه تابع و نظمه عائددر .

بو طرزده ، بعض کلهلره [ألف] علاوه سی و یا حذف ، ضرورت وزنه تابع و نظمه عائددر .

کلهلرک اورتالریه داخل اولان [ألف] لر : فکلک ، صولک حریفک اولینه گتیریلن [ألف] ک ایکی طرزی وارددر :

کلهلرک اورتالریه داخل اولان [ألف] لر : فکلک ، صولک حریفک اولینه گتیریلن [ألف] ک ایکی طرزی وارددر :

۱ - ألفدعا ، درکه مضارعلرده ، حرف مضارعت اولان [دال] ک ماقبلته علاوه اولونور :

۱ - ألفدعا ، درکه مضارعلرده ، حرف مضارعت اولان [دال] ک ماقبلته علاوه اولونور :

- دشمنت بیراد و خدا نکاهدار تو بود ! - خدای دردو جهانت جزای خیر دهاد !

- دشمنت بیراد و خدا نکاهدار تو بود ! - خدای دردو جهانت جزای خیر دهاد !

۲ - استقبال صیغه لرینده [ب] حرفینه بدل ، فکلک صولک حرفی ماقبلته گتیریلر و تأمیله استقبال معنایی بیلدیریر :

۲ - استقبال صیغه لرینده [ب] حرفینه بدل ، فکلک صولک حرفی ماقبلته گتیریلر و تأمیله استقبال معنایی بیلدیریر :

دریای تو بیزم ! جهان آفرین بر تو رحمت بکنده .. عبارله لرینه مقابل :

دریای تو بیزم ! جهان آفرین بر تو رحمت بکنده .. عبارله لرینه مقابل :

دریای تو میرام جهان آفرین بر رحمت کنده ..

دریای تو میرام جهان آفرین بر رحمت کنده ..

دینلیر . ألف زائده - معنایه تعلق اولمادی حاله ، بعضاً تحسین کلام و بعضاً ضرورت قافیه دولاییله علاوه ایدیلن [ألف] :

دینلیر . ألف زائده - معنایه تعلق اولمادی حاله ، بعضاً تحسین کلام و بعضاً ضرورت قافیه دولاییله علاوه ایدیلن [ألف] :

سیکسر - سیکسار ؛ ستمکر - ستمکار ... ألف ملاست - تساوی و تقابل قصد ایدیلن برلرده و معنای مقصوده دلالت ایدن کله بی تکرار اتمک صورتیه آرالریه گتیریلن [ألف] :

سیکسر - سیکسار ؛ ستمکر - ستمکار ... ألف ملاست - تساوی و تقابل قصد ایدیلن برلرده و معنای مقصوده دلالت ایدن کله بی تکرار اتمک صورتیه آرالریه گتیریلن [ألف] :

دوشادوش ؛ خنداخند ؛ پیشاپیش ؛ لبالب ؛ دورادور ؛ جوشاجوش ...

دوشادوش ؛ خنداخند ؛ پیشاپیش ؛ لبالب ؛ دورادور ؛ جوشاجوش ...

بوکا ، ألف ملازمت و مساواتده دینلیر . ألف إحاطه - جمع و إحاطه بیلدیریر :

بوکا ، ألف ملازمت و مساواتده دینلیر . ألف إحاطه - جمع و إحاطه بیلدیریر :

سر اسراسر ؛ پی - پیانی ... ألف عطف - عریجه نك [ووا عاطفه] سینته مقابلدر :

سر اسراسر ؛ پی - پیانی ... ألف عطف - عریجه نك [ووا عاطفه] سینته مقابلدر :

تک و پوی - تکابو ، تکابوی ؛ تک و دوی - تکادو ، تکادوی .. کلهلرک صولک لرینه گلن [ألف] لر :

تک و پوی - تکابو ، تکابوی ؛ تک و دوی - تکادو ، تکادوی .. کلهلرک صولک لرینه گلن [ألف] لر :

ألف ندا - برقاء شکلی وارددر :

ألف ندا - برقاء شکلی وارددر :

۱ - منادانك صولک لرینه گلر : ندای حقیق - شها ! سرورا ! تاجورا ... ؛ ندای حکمی - بسا ! خوشا ! ..

۱ - منادانك صولک لرینه گلر : ندای حقیق - شها ! سرورا ! تاجورا ... ؛ ندای حکمی - بسا ! خوشا ! ..

۲ - ألف دعا :

۲ - ألف دعا :

هیچ کس بر جای اونشیندا ! روزشادی دشمنش کمیندا ! . بعضاً ، دعا قصیده ، إحاح و مبالغه ایچون بر کله یه ایکی [ألف] گتیریلر و بونلرک بری صولک حرفک ماقبلته ، دیگر کله نك آخرینه لاحق اولور :

هیچ کس بر جای اونشیندا ! روزشادی دشمنش کمیندا ! . بعضاً ، دعا قصیده ، إحاح و مبالغه ایچون بر کله یه ایکی [ألف] گتیریلر و بونلرک بری صولک حرفک ماقبلته ، دیگر کله نك آخرینه لاحق اولور :

کمشودا از جهان نام سفر !

کمشودا از جهان نام سفر !

ألف فاعلیت - داخل اولدینی کله اسم فاعل ایسه مبالغه آ کلاشیلر :

ألف فاعلیت - داخل اولدینی کله اسم فاعل ایسه مبالغه آ کلاشیلر :

دان - دانا - جوق بیلن ، علامه بین - پینا - جوق گورهن ، گوره گن

دان - دانا - جوق بیلن ، علامه بین - پینا - جوق گورهن ، گوره گن

شنو - شنوا - زیاده ایشیدن ، ایشیگن ألف إشباع - ضرورت قافیه دن دولایی کلهلرک صولک لرینه گتیریلن [ألف] لر :

شنو - شنوا - زیاده ایشیدن ، ایشیگن ألف إشباع - ضرورت قافیه دن دولایی کلهلرک صولک لرینه گتیریلن [ألف] لر :

کال - کالا ؛ جال - جالا ؛ رایگانی - رایگانیا ؛ ندانی - ندانیا ... ألف نسبت - یای نسبت مقابلی در ، که مدلولیه برابر بروصف نسی تشکیل ایددر :

کال - کالا ؛ جال - جالا ؛ رایگانی - رایگانیا ؛ ندانی - ندانیا ... ألف نسبت - یای نسبت مقابلی در ، که مدلولیه برابر بروصف نسی تشکیل ایددر :

فراخی - فراخا ؛ پیتی - پینا ... ألف زائده - معنایه تعلق اولمادی حاله ، بعضاً تحسین کلام ایچون علاوه اولونور :

فراخی - فراخا ؛ پیتی - پینا ... ألف زائده - معنایه تعلق اولمادی حاله ، بعضاً تحسین کلام ایچون علاوه اولونور :

سلطانیا ؛ درویشیا ؛ آیداد ؛ آسون ؛ آپرویز ... ألف تأکید - بادا ؛ رسادا ؛ میادا ...

سلطانیا ؛ درویشیا ؛ آیداد ؛ آسون ؛ آپرویز ... ألف تأکید - بادا ؛ رسادا ؛ میادا ...

اورماک - [aourmak] - چاغانای - لازم - یشهرمک ، یشیله نك .

اورماک - [aourmak] - چاغانای - لازم - یشهرمک ، یشیله نك .

اورماق - متعدي - یشهرمک ، ایبات اتمک .

اورماق - متعدي - یشهرمک ، ایبات اتمک .

أب - [éb] - عربجه - اسم - بابا ، پدر ؛ نطقه سیندن و کندی نوعیندن بر شخص آخرک تولد ایتدیگی حیوان [تعریفات] .

أب - [éb] - عربجه - اسم - بابا ، پدر ؛ نطقه سیندن و کندی نوعیندن بر شخص آخرک تولد ایتدیگی حیوان [تعریفات] .

أب وجدك گبی جد اوزره اولوب ایله کس هنر ای خبر خلف سنبازده وهی

أب وجدك گبی جد اوزره اولوب ایله کس هنر ای خبر خلف سنبازده وهی

أب مشفق - توصیفی - شفقلی بابا .

أب مشفق - توصیفی - شفقلی بابا .

لأب - بر بابادن .

لأب - بر بابادن .

أبا عن جد - ترکیب - بابادن ، دده ددن .

أبا عن جد - ترکیب - بابادن ، دده ددن .

[أب] و [ام] - تعبیرلری مبالغه إفاده ایددر :

[أب] و [ام] - تعبیرلری مبالغه إفاده ایددر :

أبوالخیرات والحسنات ؛ أبوالفتح والمغازی ؛ أم الفساد ؛ أم الخبائث ؛ أم الاخبار ...

أبوالخیرات والحسنات ؛ أبوالفتح والمغازی ؛ أم الفساد ؛ أم الخبائث ؛ أم الاخبار ...

أبوین - [به ، وه] - تنییه - آنا و بابا ، والدین .

أبوین - [به ، وه] - تنییه - آنا و بابا ، والدین .

حقوق أبوین ، وظائف أبوین ...

حقوق أبوین ، وظائف أبوین ...

أبوالبشر - إضافی - آدم علیه السلام .

أبوالبشر - إضافی - آدم علیه السلام .

دوشدی جدا نعم صفادن أبوالبشر اولدی خلیله تجربه که گردن پسر ضیا پشا

دوشدی جدا نعم صفادن أبوالبشر اولدی خلیله تجربه که گردن پسر ضیا پشا

أبو تراب - إضافی - إمام علینک کنیه سی .

أبو تراب - إضافی - إمام علینک کنیه سی .

أبو الذهب - آلتون بابایی - مجازاً - جوق زنگین آدم ، مال قارونه مالک .

أبو الذهب - آلتون بابایی - مجازاً - جوق زنگین آدم ، مال قارونه مالک .

أبو الربیع - بهار بابایی - چاووش قوشی .

أبو الربیع - بهار بابایی - چاووش قوشی .

أبو العبر - عبرت بابایی - مجازاً - باعث عبرت اولاج طرزده فنا سوزلر سوبله یں و أوضاع غریبه ده بولونان آدم .

أبو العبر - عبرت بابایی - مجازاً - باعث عبرت اولاج طرزده فنا سوزلر سوبله یں و أوضاع غریبه ده بولونان آدم .

أبو الهول - قورقو بابایی - مصرده أهرامک یاقیننده قورغونلردن برینک طاشدن اوپولش باشی .

أبو الهول - قورقو بابایی - مصرده أهرامک یاقیننده قورغونلردن برینک طاشدن اوپولش باشی .

بو — [boū] - أبو مختف .
بوتراب - باقکز - أبو تراب

عمر بن أفرزون أليوب حتى قدیر ولا يزال
دولت وچاھن فزون ايتسون بحق بوتراب
اسکدالوی حق بك

بوالعجب — مجازاً - زیاده غریب و عجیب .
باقکز - فارسی - بل

زاهد ورندي قودك عشقك ايله برشكله
بوالعجب شوخ دلارا بت رعنا سین سن
جوری

- أوائل رجیده چپ أندازی دهر بوالعجب بأمرالله تعالی
ظهوره باشلیوب ...
نعیم - تارخ

بوالعجب یغوة کثرت غادر کائنات
جمله نك شیرازه جمعیت اجزای بر
هرکلی حکمت

بوالعجبدر هله اثنای زمان
گورمشز چوق متعصب نادان
سنیزاده وھی - لطفیه

بوالهوس - طول امل صاحبی ؛ مایمون اشتهالی، بردالده دورماز .
آباء — أب ك جی - بابا، اجداد ، آتالر ؛
آباء و اجداد

بزی آباء بی وجود منرك
جوف ماضیده برسیاه واوزون
گیجه تشکیل ابدن حیانتدن
تنبیل اختراع ادوب آووتان
توفیق فکرت - تارخ قدیم

اصول اعتقاد و اعتیاد و رسم و عادتده
بنون اثنای عالم مسلك آباءه تا بعدر
یکپشهری عوفی

انقصیدی چون ظهور اول نور رب
جبهه آبا و اجدادنده هپ
عبیدی

- أفلاك ، سیوات .
آباء علویه - توصیفی اسم - زحل ، مشتری ، مریخ ، زهره ،
عطارد ، قمر و شمس .

آباء هفت علوی ايله چار مادره
آنلر دگلی واسطه عقد اولین ؟
اسکدالوی حق بك

هفت آبا - تعدادی اسم - سیارات سبعه .

بوزیلور ایتر اولور سلسله هفت آبا
ورسه گر چارزن جمله گه دهره طلاق
یکپشهری عوفی

أبو — [éboū] - أب إسمینك حالت رفی .
[أب] و [أبی] گیبی بوده کنیه لرده قوللانیلیر :
أبو طالب ؛ أبو جهل ؛ أبوحنیفه ؛ أبو بكر ...

تومگر دیوانه ای بوالهوس
کس بیچی که دهد چیزی بکس
فریدالدین عطار

بوالفضول - کنددی قدرت و قابلیتینك فوقیده ایشاره قارشان ،
حدناشناس .

أبی — [أب] إسمینك حالت جرده آلدینی شکل ، که بوده [أبو]
گیبی کنیه لرده قوللانیلیر .

تأبی — [ته] - بر کیمسه بی کندینه بابا ایتخا ایتک .
ابوت — [ubuvvét] - أب یعنی باباصفتی ، بابا، پدرک .
حق ابوت ؛ صفت ابوت ؛ و طیفه ابوت ...
ابوت — پدرک صفتیله ؛ بابا، حقوقیله .

أبا — [ibā] - عربجه - لازم شدتله امتناع ایتک ؛ قبول ایتهمک ؛
چکینمک ، احتراز ایتک ، قورونق ؛ اگره نك ، نیکینمک .
- فسجدوا الا ابليس ابی واستکبر وکان من الکافرین ..
کلام حق

کیم که اللهدن ابا ایلر
بشقه درگاهه ایتجا ایلر
فضولی

ایت ابا امداد ایتبدا ددن
وردیگی جانانك اولسه ایلر رد :
آب انعامی یاقار وجدانکی
« قرب سلطان آتش سوزان بود . »
دوقنور عبدالله جودت بك

أبیل — [ébabīl] - عربجه - مفردسز جمع - داغ قیرلانغیجی ؛

بر صیرا اوزرینده گیده قوش سوروسی .

- وارسل علیهم طیراً أبابیل .
کلام حق

أباکو — [ébaghou] - چاغانای - اسم - یاک ، یان ؛ بوکور .

أبتیر — [ébtér] - عربجه - صفت - قورونق کسیک حیوان ؛
کندیسیندن صوگرا ذرتی قالا یان ؛

- آن شائک هوالاتیر .
کلام حق

- خاسر ، متضرر ، زیانی ؛ خیر و نفعدن منقطع و بی بهره
اولان ایش ؛

- کل امرذی بال لا یبدأ فیہ بحمدالله فهو ایتیر .
کلام شادع

الله آدی اولسه هرایشک اوکی
هرگز ایتیر اولیه آنک صوکی
سلیمان دده

ايفتا [ibtigā] - عربچه - معتدى - ايسته مك ، ديلمك ، تمتى
وَرجا ايتك ، نياز ايتك ؛ ايستك ، آرزو ، ديلك ، تمتى ،
خواهش ، طلب .

ايستام لر ضاقل الله تعالى - الله تعالى لك رضاسيني طلب مقصديله .

ايفتال [ibtihāl] - عربچه - لازم - الله بدن تضرع و نياز
ايتك .

موت اولدى نه سويلم بوجاله
انجام او نياز و ايفتاله
عبدالحق حليمك

ايفد [ébdjéd] - عربچه - حروف عربيه بي جامع اولان معناسز
سوزلر :

ايفد - هوژ - حطى - كفن - سغص - قرشت - نخد ،
ضظن - لا
بو حرفلر صيراسينه گوره تقابل ايدين عددلره «ايفد حسابى»
ديشيلير ، كه اؤك زياده قوللاييلان شكلى شودر :

ا	ب	ج	د
۱	۲	۳	۴
ه	و	ز	
۵	۶	۷	
ع	ط	ي	
۸	۹	۱۰	
ك	ل	م	ن
۲۰	۳۰	۴۰	۵۰
س	ع	ف	ص
۶۰	۷۰	۸۰	۹۰
و	ر	س	ت
۱۰۰	۲۰۰	۳۰۰	۴۰۰
ث	خ	ز	
۵۰۰	۶۰۰	۷۰۰	
ص	ظ	غ	
۸۰۰	۹۰۰	۱۰۰۰	

[ا] ايله [آ] حرفلر [الف] گيبي بر صايلير . كاف فارسى ايله
صاغير ، كاف عربى گيبي اعتبار اولونور . [پ ، چ ، ژ] ،
حرفلر عرب الفباينيك [ب ، ج ، ز] حرفلر مقابليدر .

آسكا معلوم ايدى اسرار كتاب ملكوت
گلمدن لوح مجابه كلمات اب و جاد
تاي - نعت

ايفدخوان ، طفل ايفدخوان - [فارسى-خواندن-اوقوق] -
نوصيفى - يكي اوقومايه باشلايان چوجوق ؛ مجازاً - مبتدى ،
عجمى .

اب و جديله تفاخر ايدين ايفد خواييك
اهل اولان رد و قبولينه و بررى احكام ؛
عجمى

ايفد حرفلر ، جبرده كيتلر گوسته مكايجون قوللايلير .
بونلردن [سغص] حرفلر مجهول و ديگرلر معلوم كيتلر
بيله برير .

ايفد [ébed] - عربچه - اسم ، زمان - مبدأ و نهايت تصور
ايفدله من زمان و مدت ؛ استقباليده دوام وجود ؛ نهايت اولايان
و برشيله مقيد و يابرشيته منحصر بولونمايان مدت زمان .
- هو استمرار الوجود فى ازمته مقدره غير منتهايه فى جانب
المستقبل . [تعريفات]

باقكز - ازل ؛ سرمدى

دگل زمان ايله فيض كالى ذاتيدر
ازل ابد ايدمه من آمده حكمتى اصرار
؟

ابد ، ازل عيني نغمه در ، بزلر
بو وحدت نايك بر نواسى يز
دوقور عبدالله جودت بك

ابدا ، ابدأ - اصلا ، قطعاً ، هيچ بروقت .
ابدأ باد ، ابدالاسباد ، ابدالايد - باقكز - ابدأ ، ابدأ

بونجه امصارى خاك ايله يكسان
بونجه دريا و دشتى يكسر ايدين
او بيوك تازيانه ازل
كه سورر حادثات اكوانى
ابد آباد انقلاباته ..
عبدالحق حليمك
الى الابد - الى غير التهايه .

الى الابد ... بو نختل و برردى نشئه بگا ؛
الى الابد اوفى سومك ، الى الابد ، مؤلم
فقط حياتفزا

بر ايتلا ايله سومكدى اؤك گوزل املر .
توفيق فكرت

اى اشك مرحمت آقا جاقسين الى الابد ؛
يوقدر شفا اميدى بو عتمان خسته به
عبدالله جودت بك

من الازل الى الابد - تركيب - ماضى و مستقبل اعتباريله مبدأ
و منتهاسى تصور ايديله من زمان .

ايدى [ايديه] - قياسى - ابداه منسوب و متعلق ؛ نهايت اولايان ،
في بايان ؛ نحو و منعدم اولايان ، باقى .
ايدى الفرار ؛ ايدى الاستمرار ؛ حيات ابدية ؛ سعاد
ابدية ؛ نعيم ابدى ...

دشمن قاچبور ، منزماً خاسر و خائب
بالله ابديدر بو سرك آلدنكز نام ! ..
عبدالحق حليمك

سربته تابع ایدردی جسدی
بونی ترک ایتهمشدی ابدی
خاقانی

أبدی الظهور - هر هانگی بر موقعت افقیته نظراً أصلاً غروب
ایته بن ییلدیزلر .
أبدی الخفا - هر هانگی بر موقعت افقی آلتینده بولونارقی و موقعتدن
أصلاً گورونه بن ییلدیزلر .
أبدیاً - حال - ابدی و دائمی اولارقی ، دائمی اولقی اوزره .

- او حزین چهره ابدیاً نظرلردن نهان اولیوردی ...
و جانی زاده اکرم - شمس

أبدیت - اسم - ابدیتک ، صوکتزقی ، نهایتسزک ، زوالسزک ،
بقا ، جاودانی .

نچون حیاته ویرسین زوال فکرمزک
ویرن بوگون ابدیت جهانده بر آنه ؟ ..
عبدالحق حامد بک

تأبید - متعدی - ابدی و باقی ایتمک .

اولور گندرگه هیچی طریق سبی و امید ،
گولر لقای فنا چهره سنده آثارک ؛
بوزره نامی قابلی ایلک تأبید ... ؟
اوجار هواده پریشان غباری اعصارک .
سلیمان نظیف بک

مؤبد - [muébbéd] - مشتق - تأبید ایدیلش ، ابدی ، دائمی .

فانیلک ایله مقیدم بن
بعضاً صانیرم مؤبدم بن
عبدالحق حامد بک

بونه هجران مؤبد ، بونه خسران مبین ..
آزبیلر روح سما ، بارجه لایر قلب زمین !
محمد عاکف بک

اوخیالک طادی کیرپیکار کزدن داملار ،
برقوشان کولگه بی برآه مؤبد قووالار .
مدحت جمال بک

مؤبدأ - حال - ابدی ، دائمی اولارقی ؛ اثنای عمره قدر .

ایتدم مؤبدأ سنی شعرمد قلعه بند ،
اولدجه عمرک اول بنه سن خصم معدلت ؛
برقهر انتقام ایده جکدر علی الدوام
وجدانکی محاصره بشیوز بیگ اسکنت
عبدالله جودت بک

أبده - [بی] - اسم - آفت ، خارق العاده شی ؛ دیلارده
داستان اولوب قالان وقعه ؛ أسلافدن قالان آثار و مبانی ؛ سهیل
ممتنع طرزسنده ، تقلید و نظیری قابل اولمایان منظومه ؛ برینک
تذکیر و تأبید نامی ایچون وجوده کتیریلن اثر صنعت .

نه درین لوح تضادکدر آمان یار بی ،
نه قدر آبده گوردم که چامورددر قلی ؛
مدحت جمال بک

أوت نه طوبراغک اوستنده قبر معلومک
نه آبده ک ، نه مبانی یاد معصومک
فائق نالی بک

چی : اؤابد - [بی] - آبدات - [بی] .
آبدات تاریخیته - توصیفی - اسکی . زمانلردن قالمش اولان آثار
و مبانی .

امراء - [libdâ] - عربجه - متعدی - گوسته رمک ، میدانه چیقارمق ،
إظهار ایتک ؛ إبداع ایتک ، تصنیع ایتک ، وجوده کتیرمک ؛
خلق و ایجاد ایتک .
باقکیز - إبداع

مبدی - [mubdi] - مشتق - إبداع ایدن ، خالق ، مبدع ،
فاطر ، یارادان ؛ أسماء إلهیه دن .
مبدیء عالم ؛ مبدیء کائنات ؛ مبدیء أفلاك ...

أبر - [ébr] - فارسی - اسم - بولوت ، سحاب ، میغ .

چون أبر دگلشن اوله گریان
چون سیل دگلشن اینه افغان
فضولی - مجنون ولیلی

بحر ایدرمی کائناتی غرقی أمواج کرم
أبر ایسه دائم جواهر باش گوهر زامیدر ؟
تغی

أبریاران ؛ أبرپهار ، أبرنوپهار ؛ أبرنیشان ؛ أبررحمت ...

أبریاران که یاغار باغ و گلستان اوزره
قطره لر کیم دوکیلور سنبل وریخان اوزره
باق

✕ اولسون غمگنده بخیلین زار و بیقرار
آفاق گزسون آغلایهرقی أبرنوپهار
باق

خنده ازگل ، گریه از أبرپهار آموختیم
مازهر صاحبلی بک شمه کار آموختیم
شمه

نیجه شاد اولسونلر کم بوقیال دلارانک
مثال أبرنیشان لطفی شامل فیضی عام اولدی
ندیم

أبرکار - صفت - مجازاً - حیران ، سرگردان ، شاشقین .

أبر چیر - [ébir - tchibir] - قازان - ترکیب - متنابعادن -
یازو خصوصسنده کوبراک ایتولور : أبر چیر یازغان ؛ دیرلر ؛
ضابطه سز تیور قلم یا که قنداش بلان بعضی حرفلری اوزون ،
بعضیلری قسقه کمالی چقالی یازغاندر . [لهجه تاتاری]
أبرلی چیری - باقکیز - أبر چیر

أبرسه - [ébréch] - عربجه - برشاء - صفت - بیاض و قیرمزی
رنک ، آلاجا ؛ پوزینده لکهلری اولان آدم ؛ أصل طوینیه
مغایر یشکاری اولان آت .
غرب تورکجه سینده [آبراش] تلفظ ایدیلیر .

اُبرمك [éberméq] - غرب - مهجور - آبارمق محقق.

اُبرو [ébroū] - فارسی - اسم - قاش .

در کعبه کوی نو هر آنکس که در آید
از قبله اُبروی تو در عین نمازست

حافظ

عاشایه نجه طاقت گنورسون یادل عاشق
که هر اُبروسی بر شمشیر و همزگانی برخیزد
نقی

هر که رادادم ز عزت جای بر بالای چشم
عاقبت مانند اُبرو نیغ بر رویم کشید ؟

کان اُبرو ؛ نیغ اُبرو ؛ هلال اُبرو ...

ای هلال اُبرو جانک حقی باقی آینه به
بر مصفی آبدریم عکسی ماهی گوستر
شیخ الاسلامی افندی

اُبرو فراخ - مرکب صفت - مجازاً - بشوش، گولر یوزلی،
خوش و خندان روی ؛ سخی ، جوهرمد ، آلی آجیق.
اُبروان - اُبرونک جی:

خطک ده گله فکر اُبرواندن بر زمان گچم
بن ایلر گچدیگی کو پریدن ای قاشی کان گچم
جیب

بوته مصحف پیشانی لطیفکده
چونون والقم اول اُبروان هلال نمود
سای - نمت

اُبرو [ébroū] - غرب - فارسی : اُبر - اسم - مرمر تقلیدی
دامارلی کاغد : اُبرولی کاغد .

اُبره [libré] - عربی - اسم - ایگنه ؛ گولگه سی بسیطة
شمسه اوزرینده ساعاتی گوسته رهن ایجه و اوزون دهمیر ؛
حیوانات نقیصه ده بدنک ذیلی که خطوط متحرکه به [فلازده لوم]
مشاهدیر ؛ استیغمانی حامل اولان استطاله مبیض ؛ که عمومیتله
نسج حجرویدن متشکل اسطوانی ، بیضی ، منشوری و شبه
نوبخی اولور .

اُبره الهوام ، اُبره هوام - اضافی - نارغ طیبی - غشائی الجناح
حشراتدن (آری و قارنجا گبی) بعضلرینک قارنلرینک قسم
خلفلرینده بولونان ایجه ایگنه که بر تعرض و مدافعه آلتی در .
بو اُبره مالک اولان حشرات [ذات الابره] تعبیر ایدیلیر .

اُبره مقناطیسیه - توصیفی - بوسله یی روزگارگی اوزرینده شتال
و جنوب استقامتلرینی گوسته رهن ایجه و سیوری اوجلی
مقناطیس چوپوخی .

اُبرمه رزه - طفیلات نباقیه دن بعض بوصولر اوزرینده نبرانی
حاوی اولان اقسام .

اُبره الرامی ، اُبره راعی - اضافی ، اسم - کندی نامنه نسبتله
آکیلان فصیله به - فصیله اُبره الرامیه - منسوب گوزل
قوتولی بر اوت ، طورنا غامسی ، دون بابا .

اُبری ، اُبروی ؛ اُبریته ، اُبرویه - قیاسی - اُبره به منسوب
و متعلق ؛ اُبره شکینده اولان بلورات و اوراق .

تشریح - اُبروی لای - عضله ربات اُبروی لای - عصب
اُبروی لای - تنوع اُبروی - عظم اُبروی - عضلات اُبرویه
عضله اُبرویه لسانیه - عضله اُبرویه بلعومیه - عضله
اُبرویه فکیه ...

اُبری الوامس - اسم - مقصد الجناح حشراتدن منصف کعبه سی
اولان بر جنس .

تأثیر - عضوک معلول اولان بر برنی تدای مقصیده . نایت
ایجه بر ایگنه ایله ایگنه لکم و انسجه مرضیه بی ازاله ایچون
بو طرزه یقی عملیه سی .
تأثیر الکتریکی ؛ تأثیر غلوانی ..

تأثیر ماه - دواء مصرف برینه قائم اولتی اوزره ، جلدک
آلتیه صو ادخالی .

متأبر [mutéebbir] - اُبردی حاوی اولان نباتات .
اوراق متأبره ؛ حشرات متأبره ...

اُبریز [ibriz] - معرب - اسم - خالص و صافی آلتون .

اُبرسم [ébrisim] - عربی - اسم - فارسی : اُبرشمن دن
معرب - باقکوز - اُبرشمن

اُبرشم [ébrichum] - فارسی - اسم - بو کولش اییک تلی .
غرب تورکجه سینده - اُبرشمن - تلفظ ایدیلیر .

اُبرلی [ibriqi] - غرب - فارسی - اُبریزدن معرب - اسم -
اُمریکلی و باقیر و یا طوبراق صوقاقی .

آبدست اُبریقی ؛ قهوه اُبریقی ؛ جای اُبریقی ...

سبوی میله اُبریقی وضو برخا کدر آما
نه حکمتدر بیلنیز بیری صالح بیری فاسقدر !
نای

اُبریقردار - مرکب - اُسکیدن سرایده پادشاهک آینه اُبریقده
صو دوکن آدم . چاغانای - آفتابه جی

اُبط [ibt] - عربی - اسم - قولنوق ؛ برابراق و یاوریق زهرینک
ساقه انصاف ایتدیگی نقطه ناک اوست طرینده وجوده کتیردیگی
زاویه و اُجیققلق .

جمی : آباط

اُبطی [اُبطیه] - قیاسی - قولنوغه منسوب و متعلق ؛ یاراقلرک
قولنوقلریندن نوکده ایدن طومور جقلر .

أَبْلَقَ، أَبْلَقَ — [ébqa, ébqé] - قازان - اسم - بويوك آتما ،
جده ، بويوك والده .
باقكز - أنكا ، نكنه ، نكنی

اول اوزى صوفر، جهانده گورمی هیچ برنسه ده ،
اولطوراتیک میچ باشندا شول تخت، شول مرتبه .
تیک حاضر تسبیح ، ذکر برلن خدای صاغنا
گوتلی دنیایی قویوب باصفان قبر پوجاغنا
تشاری توشگان - قاماقشده اولطوراتیک برتشی ،
هاله نیکدر سویمی آتی نهنکی ، نهنکی برکشی .
تیک آتم ، مین - بز سویمه، اولده بزنی بیک-ویه ،
طولغان آنک کوکرا کینه صاف گوتلی هم باکچی .
«قصه» دن «حصه» آلوب بزگه حکایت سوبلی اول
مشققانه قوللاری برلن به بهنی کوبلی اول .
قای جاغندا قارت و توشکون، موکلی طاووش، کوی بلن،
دنبدان کتوجرن ، بهتارن هم جرلی اول .
قای وقت قومغانینه صالساق طهارتکه صودا
بارجه ایزگی قلی برلن یومشاروب قیلا دعا .
بیک سویمه مین نهنکی ، صاف گوتلی نهنکی ،
سویمه کزله سزده آتی نهنکی نهنکی !
ظریف البشیری

أَبْکَم — [ébqém] - عربجه - قیاسی - دیلسز ، بی زبان .

خواجه فکریدر اول فاضل دانا که آتک
پیش بختنده اولور جوهر کل أبکم و دنک
اسکادلی حق بک

گل و بلبل اَصَم و أبکم و لال
صلحی بن باری اِجَهیم اِخلال
عبدالحق حامد بک - ابن موسی

جی : بکم [buqm]

صَم بکم عمی فهم لایرجعون
کلام حق

أَبْکَمِیت — [ébqémiiñét] - اسم - دیلسز لک .
بَکَم — [tébéqqum] - دبی طوتولق، سوز سوبله رکن
طوتولوب قالمق .
بکم — [béqém] - قواء ذهنیه به خلل گلمه مک شرطیله ،
قابلیت نکلتک ضیاعی ، ضیاع کلام .

أَبْلَق — [éblak] - عربجه - فارسی : اَبْلَق دن معرب - قیاسی -
آیاقلرنک سگیلی اولوقلرینه قادار وارمش ، آقلى قارالی آت ،
آلا باجاق، گوسته ریشی و گوزهل آت ..
أَبْلَق - سوار - مرکب صفت - باقکز - شہسوار
أَبْلَق سوار روزگار، آشوب روم وزنگبار
لشکر شکار کامکار، بهرام آفریدون علم
معی

أَبْلَق دوران؛ أَبْلَق أَيْتَام؛ أَبْلَق چرخ؛ أَبْلَق فَلَک - مجازاً -
دنیا، عالم، جهان؛ زمان، روزگار .

یگانه شہسوار أَبْلَق دوران که همواره
اولور نهمسته گتسه فتح و نصرت پیکر رهواری
تقی

أَبْلَم، جُوسَه — [éblém tchuch] - غرب - [عربجه : أَلَم ،
بَلَم، شیش دوداق] - مرکب صفت - آحق، بودالا، سرسم .

طوزه «ده!» سونگره دیمکدن «جوش!»
اولدی یزار اوچنچی أَلَم جوش!
وچانی زاده اکرم

أَبْلِس — [iblis] - عربجه - اسم؛ صفت - شیطان؛ مجازاً -
حیله کار، دهکی، مغفل .

- إِنَّهُ أَجْمَعِي بدلیل اِمتناعه من الصَّرف . [أقرب الموارد]
- واذ قلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا الا ابليس .
کلام حق

إن کان ابلیس ذا جند یصول بهم
فالتفّس أكبر من یدعوه ابلیس
ابی العلاء

أَبْلِس پر تلبیس؛ أَبْلِس ملعنت أنیس؛ أَبْلِس ضلیل ...
- أَبْلِس ضلیل گئی تضلیل أَلْک ایچون باغاً مابلغ هدایای
کراتها و تحف و نفایس دستاویر دلارا تقدیم ابدهرک ...
عالم - لایحه تاریخیه

قنده کیم جمع اوله جام و دلبر و عشق و شباب
آنده ابلیسک نه حاجت مکرینه ، اِضلاله
تقی

آکما بکزدی گرسوره یوزینه زرده جاو ابلیس
آکما بکزدی گر جتی اولادی کبریا طلعت
تقی

ایتسون دیه خلق بویه افساد ،
أَبْلِس ده بزنی ایتدک ایجاد ؟
توقادی زاده شکیب بک

زهی کرم که نظر قیلمیوب عداوتنه
میسر آیش ابلیسه اِعتبار بقا
فضولی

إحسانه کور دیلنجی ابلیس
قشمر باشیسی اُرسنتالیس
غالب دده

أَبْلِسَانَه - [انه - أدات - فارسی] - شیطانجه ، شیطانه
یا قیضاجی طرز و صورتده .
دسایس ابلیسانه ؛ اِلْقَات ابلیسانه ...

أَبْلِس ، اَمْلِس (؟) — [iblyk, imlyk] - غرب - اسم -
سمیردیلک ایچون انه من خوروز .

ابن - [ibn] - عربچه - اسم - اوغول ، ولد ، فرزند .

دائما اضافله قوللايلير :

ابن رشد ، ابن سينا ، ابن کال ، ابن فارض ...

ايکي علم آراسينده همزه سی حذف ايديلير :

عمر بن العاص ، محمد بن عبدالله ...

فارسی شیوه سینه گوره ، ايکي علم آراسينده کي [ابن] محذوف

اولور و برنجیسی ايکنجيسينه مضاف ياپيلير . مثلا : [عیسی

بن مریم] يرينه [عیسی مریم] و [ابراهيم بن آدم]

مقابلينده [ابراهيم آدم] دينلير .

برجوق يرلرده [ابن] ملازم و مداوم معنا سينه گليز و بو

خالدهده بومعنا لره مقارن اولان کله لره مضاف ياپيلير :

ابن السبیل ، ابن سبیل - اضافی - بولجي ، شرع - زادوغداسی

قالماق دولایسيله مملکتينه رجوعه مقتدر اولمايان بولجي .

- ذوی القربی واليتایي والمساكين وابن السبیل

کلام حق

أبناء السبیل ، أبناء سبیل - جمی .

- أحوال حربی گوش ايتدکجه پوصودن أبناء سبيله قورشون

آتمه قیاس وتطبیق ایدمه یوب ...

شای زاده - تلوع

ابن الیوم ، ابن یوم - اضافی - یاری دوشونه بن ، قیدسز ،

قایغوسز .

ابن الوقت ، ابن وقت - زمانک اویارینه گیدن ، وقتک ایجاباتینه

گوره حرکت ایدنه ؛ مزاج طبیعته گوره سوز سوبله بن ،

خوش آبنده لک ایدنه .

صوفی ابن الوقت باشد ای رفیق

نیست فردا گفتن از شرط طریق

جلال الدین رومی

خرابات اهلنه دوزخ عذابن آکمه ای زاهد

که بویتر این وقت اولش غم فردای بیلمز لر

خیالی

- کند و جهت لک تساب معتدله مشغول حکما جه روش ، ابن وقت ،

معقول الطبع ، معتدل الوضع ...

شای زاده - تلوع

ابن وقت بن ابوالوقت اولزم

عبد مخض بن تصرف بیلزم

نیازی

- یوزه گولیچی و ابن الوقت ...

منشآت - فریون

ابن ارض - غریب ، غریبترده .

ابن اسوعین - ایکی هفته آرامی - بدن ، استقبال .

ابن الجلا - بوتون دنیا نیک بیلدیگی آدم ، اوک و شهرت عظیمه

صاحی .

ابن الحرام - ولدنما ، پیچ ، حرام زاده .

ابن حره - اهل عفت ، اهل برده ، مخدره .

ابن عربی ، ابن العربی - شیخ محی الدین [قدس الله سره]

أبناء - ابن ک جمی :

أبناء جنس ؛ أبناء زمان ، أبناء زمانه ؛ أبناء عالم ، أبناء بشر ؛

أبناء عدم ، أبناء وطن ...

ضرب مثل : أبناء زمانه هب دوقوز بابالی !

أبدهم مذهب أبنای زمانی تقلید

یاد یادمه اولور ، دوست فراموشده

واغب باشا

ممکن اولسه قاجارم عالم ارواحه قدر

اختلاط ألبم أجسام ايله مقبرده بيله

اولقدر ألبم أبنای بشردن نفرت

ایسته م یوزلر نی گورمکی محشرده بيله !

أشرف

بودر أبنای عالم کاری

رسم منسو خدر وفا کاری

وحید

دشمن گلیور مقصدی ایتای وطندر

قارشی طوره جق دشمنه أبنای وطندر

عبدالحق حامد بك

نجه آصف سافن گورمش أبنای زمان

گرد قطب فلکی دور ایدله هفت أورتک

تقی

أبنای بشر تلاحق أفکارک ایتسای ساه سنده برایکی عصر ایچنده ...

تلوق قال

بنی - [ب] - بنینک قاعده عربیه گوره اضاقت حالینده

آخرینده کي [ن] حرفینک سقوطيله آلدنی شکل ، که هر زمان

اضاقت حالینده قوللايلير :

بنی اسرائیل ؛ بنی امیه ؛ بنی بشر ؛ نوع بنی بشر ؛ بنی نوع

بشر ؛ بنی آدم ؛ نوع بنی آدم ...

بزه سنسین إلهه ثانی

سن وار ، اول روح اقدس محرم ؛

اولالم برده غرقه ماتم .

عالی قابلاسون ظلام عدم

گون یوزی گورمسون بنی آدم !

عبدالحق حامد بك - ابن موسی

بهیمیت چراگاه صفادر

غم عالم بنی آدم ایچوندر

شیخ الاسلام عارف حکمت بك

إنسان آسما دبر لرکه ایدله قلب رفیق

آلام : نوعی ايله کسب ملالت

ضیا باشا

بنی أصفر ، بنو أصفر - عربلر طرفیندن چیتیلره ویریلن

عنوان ؛ شرقدن ظهور ايله دنیاده بویوک بر انقلاب وجوده

گتیره جکی اعتقاد ایدیلن قوم .

Dans certaines provinces de l'Anatolie آبا s'emploie dans le sens de 'grand' mère;

بدروس افندی کراسته‌جیان

آبه — [ébé] - آذری - اسم - آبه .

ابہام — [libhām] - عربیہ - متعدی - آکلاشیلماز و غیر واضح

بر صورتہ قویق ؛ فلسفہ و منطق - بر کلہ ناک ایکی مختلف معنایی افادہ ایتہسی .

مہم — [mubhém] - مشتق - آکلاشیلماز بر حالہ اولان ، غیر واضح ، قایلی .

وعدہ لطفی مراد اوزرہ تمام ایلدک
سر سربستہ وصلت بنہ مہم قالدی
تحقیق

مرآت دولک ہودہ بر سر مہمی
منصبہ آشنالری بیگاہ گوستر
عزت ملا

- نیاتات - بر عضوک شکل و وضع طبعیندہ بولوناماسی ؛
أوصاف نوعیہ و جنسیتہ ناک مشکل اولاسی .
مہمات — [mubhémāt] - مہمک جی .

بیان عقدہ گداز گلہ مہمات شتون
یاواش یاواش آجیلوب بر وضوح اولور روشن
محمد حاکف بک

باقکوز - صفات مہمہ

مہمیت — [mubhémīrēt] - مہم و غیر واضح اولوق
حال وصفی .

باشقہ بر حزن ایلہ اولور منظور
مہمیتدہ گزله ن آتی
سلیمان نظیف بک

اہت ، بہت — [ubuhét , ubhét] - عربیہ - اسم - ششعہ ،
رونق ، بارلاق ؛ دبدبہ ، طنطنہ ؛ بووکک ، اولوق ،
عظمت ؛ وجاہت ، مہابت .

دودمان آرای دولت ، نور چشم اہت
مہر گردون وزارت ، آصف گیوان جناب
اسکداولی حق بک

آہتلو - اسکیدن صدر اعظم معزولریتہ و بریلن عنوان .

آہر — [ébher] - عربیہ - اسم - قانی قلدن اطرافہ سوق
ایدن دامار ، آورت .

شریان آہر ؛ توسع آہر ؛ ام‌الدیم آہر ؛ ایتہاب آہر ؛ تحجر
آہر ؛ استرخا آہر ؛ تعظم آہر ؛ تضیق آہر ؛ شرح آہر ...
آہری [آہرہ] - قیاسی - آہرہ منسوب و متعلق .

ابی ، رُئی ، آہر ، رُہ — [ébi , ébé] - قازان - اسم - آہر .

- بنو أصر و أشراف ساعہ ظہوری وقتی گلمشدر سیاقندہ
إخلال أذهان ایچون نشر ایتدیردیگی ...
شانی زادہ - تارخ

بنین ، بنون - [به] - اینک جمع صحیحی ؛ مخفی اولان [جی]
داها زیادہ قوللایلیر .

بنین و بنات - اوغولر و قیزلر .

- والله جعل لکم من انفسکم ازواجاً وجعل لکم من ازواجکم
بنین وحفدہ .

- لا مال ولا بنون الا من آتی الله بقلب سلیم .
کلام حق

إضافت حالتدہ ، [نون] سقوط ایدہ رک [بنو] و [جی] قایر ؛
بنو العباس ؛ بنو الاعیان ؛ بنو الدنیا ؛ بنو السبیل ؛ بنو اسرائیل ؛
بنی آدم ...

أبناء - اینک جمع مکسری .
تینتی - [تہ، به] - اوغول ایتخا ایتک ، اولاد ایدیک .

آناک گلمدی دهرہ فرزندی هیچ
ایدردی تینتی اگر بولہ هیچ
عزت ملا

بنوت - [bunuvvét] - اوغولق ، اولادلوق .
- مقتضای رابطہ اوت و بنوت اوزرہ کمال عدل و شفقتلریلہ
تأدیب و تربیہ لری ...

شانی زادہ - تارخ

آبه — [ébé] - غرب - اسم - گبہ قادیلرہ وضع جل ایتدیردن
قادین و طبیب ، قابله .

ضرب مثلر :

- آبه ناک اورہ کسی !
اوروسینک صوکی آبه ؛ پوشتک صوکی ددہ !

آبه اسکملہسی - اسکیدن وضع جل ایدہ جک قادیلری اوتورتدقاری
ایسکملہ .

آبه پسگی - پسگی اوتی .

آبه گوجی ، آبهم گوجی - فصلیہ حجازیہ دن براوت .

آبه قوشانی - آلکم صاغما ، قوس قزح .

آبه لک - آبه صفت و صنعتی ، قابله لک . قابله .

Peut-être est-ce une altération du t. ori آبه =
sœur aînée. l'application des termes tels que
mère, "sœur, frère, etc. aux personnes qui
rendent des services familiaux ou intimes, n'étant
pas insolite dans certaines langues.

Ainsi, grec m^{ne} - μάμη = grand' mère et
μαμή = sage - femme; bulgare - baba = (1°)
grand' mère, (2°) sage - femme. Pris isolément, آبه
peut être comparé au japonais - uba = vieille
femme, nourrice ou 'nounou'.

باشارمبور آپك ياپا تندرہ خام کیمی جکیر اوزن کندرہ علی دانی	بارایدی بزنک اولده قارطوب بنگان نهی براوزی ، بالغز باشی ، پورطنده یوق بر آدمی توقای
ایکین — [épqin] - چاغانای - اسم - صوصامدن چقاریلان سیاه وقوبو بر یاغ وطلورتو .	أبیک - أبهک صفت وصنعتی . أبه کوماچی - أبه کومچی . یاقکز - مایی پورغایی
ایمپوس (؟) [ipmyk] - غرب - اسم - صابان دهمپرینک اوجی . ایمپونیم — [épén tupén] - قازان - ترکیب - متنابعادن - دفعه ، بردن بره ؛ بالتردد . باقکز - آشیق پوشوق	ایمپنج ، اویمپنج — [ébindj , évintch] - اویغور - اسم - رفاه ووسعت حال ومعیت ؛ حضور ، سکون ، آسایش ؛ ثروت ، زنگینک ؛ قدرت ، قوت . باقکز - سیونچ ؛ کیونچ ایمپین - قیاسی - مسعود ، مختیار ؛ ثروت و سامان صاحبی ، مرفه الحال .
ایر — [épé] - چاغانای - اسم - بوبوک قیز قارداش ، آبل . ایم کوماچی - أبه گومچی . ایپی ، ایپی — [épi , ipil] - قازان - اسم - سیاه آتک .	ایر — [ép] - غرب - متنابعادن : أبأبو ، أبیو ، أبی - خلی . أبأبوچه ، أبیچه - خلیجه ، برخیلی . باقکز - آب
ایتماک — [épitméq] - اویغور - متعدی - حاضر لائق ؛ تمام لائق ؛ احدات ایتک ؛ سهویندیرمک ، ممنون ایتک . کونکول چوکورما بار اوزونکنی ایت باقانور مانکنغا اوز نابوق قا ایت قوداقویلیک	ایر — [ép] - قازان - چوجوق تعبیری : أب ایتک - اویک . ایریمک — [épriméq] - غرب - مهجور - متعدی - لاقیردی بی پوروندن سولهلمک .
ایلماک - مجهول - تمام لائق ؛ حاضر و آماده اولیق ؛ موثق اولیق ؛ ائی نتیجه ویرمک . ایتمک - لازم - حاضر لائق ؛ مساعد و موافق اولیق ؛ ائی وخوش گورونمک ؛ آلیشمق ، عادت ایتک . اویونقا ایتک - اویونه آلیشمق . پورایچسا اویونقا ایتسا باکی قاجان تاک ایلکون ایشی گا اوجی قوداقویلیک	ایسم — [épsém] - غرب - صفت - دلسزگی صامت ، صوص ، ساکت . ایسم اولیق - مرکب لازم - صوصیق ، سکوت ایتک ؛ دیلی طولونق . بومطم غرای اوقو ایسم اول آتده معلوم اولور احوالز ارباب و فایه دوسی
ایک — اسم - مهارت ، صنعت . ایسکی - قیاسی - مهارتی ، صنعت کار . ایسکی بایایم ! - خالق و مبدع اولان اللهم ! ایسکی بایایم ناناک ایتی اوز اینا بیری توردی یاراشتوردی توز قوداقویلیک	ایسم ایتک - مرکب متعدی - صوصدریق ، اسکات ایتک ؛ بهت و حیرت ویرمک . ایسونه — [épsoun] - قازان - اسم - فارسی : افسون محرفی . ایسون توبسون ایچی کوبسون !
ایپیلیم — غرب - فرانسوزجه : épithélium - اسم - مخاط ، وعاء و غده لک لطافت - طلیحه و داخلیه لری قابلایان و جیراندن تشکیل ایدن نسج و طبقه .	ایسیم — غرب - رومیجه : αἰδός , αἰδώς - اسم - برنکرلک چنبرنی یابان یوورالاق آتاجارلک هریری .
ای — [ét] - غرب - اسم - انسانده و حیوانده وجودی تشکیل ایدن یوموشاق و قانی ماده ؛ عضله ؛ بعضی میوه لرده چکپرده کیری اورتن وینلی بر .	ایک ، آپیک — [éppéq] - آذری - اسم - ایتک . نه اودون وار ، نه کومور وار ، نه آپیک قیش گونی پوظلی اولوری چکیک اوشاقلار آجیدیلار ، قاینامیر چولمک قوماره گرودر قازان آغلارام ! [وائف] ملاشام

چون که سالیوب برزاد آینه
کچوب برای که دگوب آت دلینه
محمد باقر خلخالی

ات — [it] - فزان - اسم - ایت ، کوپک .

ضرب مثل : ایت سیمرسه ایسه سن تشار .
پاراماس کشیلرات کبکدر ، چونکه ایت نرسه تابسه تابقان
برنده آشار !..
ایت ایچاکی - کوپک همسی ، قولتوق آلتینده چقان چیان .
ایت تشی - ایت دیشی .
ایت بوغان ؛ ایت تیکاناک ؛ ایت جیلاکی ؛ ایت ایچاکیسی -
برر اوت آدلری .
ایت بالاسی - کوپک یاوروسی ، ایتیک .
آنا ایت - ایتیک کوپک .
آنا ایت - دیشی کوپک .
ایتیک - [لی] - ایت طبیعت و طینتی ، ایتیک ؛ ذیام اخلاقندن
کنایه .
ایتیک - ایت گیبی اولقی ، ایت دونهک ؛ مجازاً - دالاشیق ،
منازعه ایتیک .
ایتلی ماجیلی - کوپکلی کدیلی - مجازاً - زحمت و مشقتله .

اتا — [éta] - تورکنجه - اسم - آتا ، بابا .

اتاره — [itāvé] - عربجه - اسم - اراضی خراجیه دن آلتیان و برگی .
جی : اناوی - [étāvā]

انج ، انج ، انج — [ététch] - فزان - اسم - خوروز .
انه چ انه چ ؛ انه چ کیکریکی ؛ انه چ قیجرووی ...
انچلنمک - مطاوعت - خوروز لاتیق .

حکیمکه : «ای حکیم ! مین بیک آور حاللر قالدیم !» دی
چه کورسنت حکمتکنی قیلچی برایش ، قیلچی یاردم دی
حکیم بر قانچی آوزینه قولن سالاده صرغالوب
قوبه خان آلدینه شوندن عجب آلطون شهت چ آلوب
توقای

آراب — [étrāb] - عربجه - ترب [tirb] جی - صفت -
بر یاشده اولان ، یاشدای ، هم سن ؛ آقران و امثال .
مفردی غرب تورکجه سینده قوللانیلماز .

هپ شاشوب قالمش ایکن بختنه آقران آراب
عاقبت آیلدی دوران آتی ده محو و تراب
« دیوژن » غمته سیندن

آرک — [étréq] - چاغاتای - اسم - یوموت ایلینده بر دره نیک
و بریرک آدی .

انقانه — [itkān] - عربجه - متعدی - یقیناً بیلیم ، جزم ؛
دلیلاری علتلرله بیلیمک و قواعد کلیه یی جزئیاتله ضبط ایتک .

ضرب مثلار :

- ایت ایله طیرناق آراسینه گبریلیمز .
- ایت ایله طیرناق ، آرا بره گبرهن قیرناق .
- ایت قانلی گریک ، بیگیت جانلی .
- ایت قافلی !
- ایت نه قاندار آریق اولسا ایتیک اوستنده یاراشیر .
- ایت سنک کیکی نیم !
- آریق آندن سمیز تیرید اولماز .
- آو آتی ؛ بالیق آتی ؛ قوزو آتی ...
- قاتا ایت - ایتیک کیکیسز بری .
- قارا ایت - ایتیک یاغمیز طرفی .
- ایت لقمه سی - ایت بیک ، آندن یاپیلان بیک .

ایت لقمه سی لازمی طوبورمازی سنی نان
زهر اوسون اولقمه کاوله پساندۀ دونان
دوسی

ایت صوی ؛ ایت خلاصه سی ؛ دیش آتی ...
بالیق آیتنده - شیشمانه .
آیتنه دولون - سمیز .

گیک آتی - گنج قیزلرده اولان دولونلوق ، [لهجه عثمانی]
گیک آیتنه گبریمک - بلوغدن صکره سمیرمک . [لهجه عثمانی]

ایت بزی - باقکیز - بز .
ایت قانات - یاراصانک برنوعی .
ایت کیسی - خریستیانلرک بره زدن اول دوموز کسدیکلری
موسم .

باقکیز - بوجوق
ایت بازاری - ایت صاتیلان بازار .
ایت تخنه سی - قیبا یاپیلماق ایچون اوزرینده ایت قییلان آغاج
و کونوک .
ایت باغلامق - خراب اولان نسج ایتام ایله یکیدن حصوله
گلمک .

ایت طونق - مجازاً - سمیرمک .
ایت قاپلامق - باقکیز - ایت باغلامق
ایت بگی - یوزده اولان سیاه نشان ، خال .
ایت میدانی - ایتکیدن عسکره ایت تعیینی توزیع اولونان جمع
حشرات بر محل . [لهجه عثمانی]
ایت شفتالوسی - ایتی چکرده کیتدن آریلمايان برجس شفتالو .
ایت یاران - باقکیز - قورلاغان
ایتلی - قیاسی - ایتی ولح و شعی اولان ، دولون ، طیقناز .
ایتلی به سودلی به قاریشماق - ترکیب - مجازاً - کیسه نیک ایشینه
مداخله ایتیمک ، کندی ایشینده و حالینده اولقی .

ایت — [ét] - آذری - اسم - ایت .

ضرب مثل ؛ قوش وار ایتی بیرلر ؛ قوش وار ایت بدیرورلر .
بیلیمجه : ایتیدن کباب اولماز ؛ قانیندن کاسه دولار . [نار]

نه تدبیر ؛ ایتی ایش ایشدن کیچوبدر
سوزک دیلدن ، ایتک دیشدن کیچوبدر
محمد باقر خلخالی

صفحه آینه ایچره خطّ روشنوش اولور
سینه نك أسراری ظاهر دیده ایتانه
نیم

آنك — [éték] - غرب - اسم - البسه نك بدن آشانی صارقان

قسمی ، دامن ، ذیل .

ضرب مثلار :

- آنك اویمك آغیز آشینماز .

باقکیز - آغیز

- آنكاری ایصلیق چالار .

- آنکی طوتوشدی .

صافك شفق گوروب نفقهرین سپهرین

تاب ندامت ایله طوتوشدی آنكاری

منیف

داغ آنکی ، چادیر آنکی . .

اوزون آنك - مجازاً - شاپشال ، صالایی .

أل نك آنك سنك ارجا ، نوسل و اتصال معالریندن کنایه در .

آنك بلده ، آنکی بلینده - مجازاً - ایشه حاضر ، آماده ؛

تیرانداز ، چالاک ، متهالك .

اونخل ناز آنکی بلده بر نهال اولمش

عجمی دامن سروسپی مشر اولور

ثابت

فارسی - آستین برزد

بکار آوران آستین برزدند

کز آن کز زیاده بزین برزدند

هاتق

آنك بزى - چوجوق قوندای .

آنك باغی - اوزون آنكاری باغلابوب قالدردقلى قوشاق .

آنك تخمه - آبدستخانه نك آرقا دایانلاجق و آنك قالدیریلوب

قونولاجق برى .

آنك سرب - مجازاً - دوکوك صاجیق .

آنك اویمك - تبرک و یا احترام قصدیه یوکلردن برینك آنکی

اویمك ؛ مجازاً - اینجا و دخالت ایتك ؛ لاشاب ایتك .

آنك دوشمك - مجازاً - دخالت ایتك ، دخیل دوشمك ،

النج ایتك ؛ یالوارمق ، رجا ایتك .

آنك صارلیق - مجازاً - مددخواه اولمق ؛ مصرايه ایسته مک .

آنك باپیشمق - مجازاً - باقکیز - آنك صارلیق .

آنك سبکمک - مجازاً - قطع علاقه و مناسبت ایتك ؛ تبری

ایتك ، أل بیغمق .

آنكاری طوتوشمق - مجازاً - تلاش و اضطرابه دوشمک .

- مزبورلك آنكاری طوتوشوب آندرون هاپونده کندوی تفریر

ایدن حامیلرینه دوشوب ...

نیم - تلوع

آنك چمک - مجازاً - واژگیمک ، فراغت و صرف نظر ایتك .

فارسی - دامن درکشیدن

آنکی آباغینه دولاشمق - مجازاً بر بردن سرغله قاجق .

فارسی - دامن دریای افندان

آنك آنك ؛ آنك دولوسی - مجازاً - بولبول ، چوقچون .

آنکینی طوبلامق ؛ آنکینی قالدیرمق ؛ آنکینی سبکمک ؛

آنکینی باغلامق ؛ آنکینی آچقن ...

آنكك - [لی] - اسم بدن آشانی گیلنشی .

گیوب بر آل آنكك هالهدن میدانه عزم ایتدی

سباده مولوی آیتنی تصویر ایدر مهتاب

بلیغ

ایز آنکلی - مرکب اسم - البسه نك آلتینه گیلن آنكك .

ایمامه آنکلی - چوبوق طاقیمینك آلت ارجاسی .

آنکلی - آنکی بول و گیش لباس .

آنکیمک - آنك اویمك ؛ سلاملامق .

آنکه وارمق - احترام قصدیه آنکینی اویرگی یانق ؛ آنك

اویمك ، آنکیمک .

آنك صاللابوب یللمک - یلیزله لمک .

آنك — [éték] - آذری - اسم - آنك .

آنك وورماق ؛ آنکیمک ...

أل منم آنك سنون ! - مصرايه رجا و غنیدن کنایه .

ناموسنکی ساخاه هر خللدن

سن عقل آنکینی قویه آلدن

فصولی - مجنون ولی

کشی نامرد آنکین دونیوب اولمک خوشدر

چونکه نامردده بوخ بذل وعطا ایمک

سید عظیم شیروانی

چکلی بزمندن اول لیلری میگون آنکین

دولدروب قانیله ساغر دل پر خون آنکین

جانی زاده عبدالله

دست اخلاص ایله جانان آنکین دوستایدک

شرف رتبهده سلطان قو عالم ایدک

جانی زاده عبدالله

آنك ، مُک — [éték] - قازان - اسم - بابا .

باقکیز - آتی ، هنی

آنکای سین نیدن ؟ - بزدك آنکایدن

طورمشدن فزق - بتوب کیندی هم

آنکایدن نوسکه - چیه رگورنکه

بزنگ اوچون اول - گویا فرشته

یاتی آلاسک - بزنی قاناسک

آنکیم نیدی - فزق ناباسک ؟

بزنگ غت کم - بولا بزیم

آتا ، آنالی - بارده بزنگ نیک

توکل نفیسه - توکل عقیقه

آلاطورغاذک - آنکای فاحشه !

طنج طورماسقه - هیچ برطناسقه

فورو ائمگه گچينمك ، فورو ائمگه قناعت ايتك ...
 ائمگينه باغ سورولمك - مجازاً آرزوسى و بئكه دىگى حاصل اولمق .
 قوش ائمگى - باقكز - قوش
 ائمگك - [لى] ائمك پاراسى .
 ائمگى ديزينده - مجازاً - هيچ برابنده تمل طوئايان ؛ نعمت
 ناشناس ، كافر نعمت .
 ائمك گبى عزيز
 ائمگى چيقارمق - حياتى فازاقى ، تأمين معيشت ايتك .
 ائمگى طاشدن چيقارمق - باقكز - ائمگى چيقارمق .
 ائمگى - قياىى - ائمك صاتان اصناف .

اولمق حرم درونده مقرون
 ائمگى تلاشى ايله مضنون
 ضيا پاشا - مقدمه خرابات

ائمگى كوفيسى
 ائمگىك - ائمگى صفت وصنعى

ائمك — [itméq] - قازان - متعدى - ايتك ، دورتمك ، قاقق ؛
 دفع ايتك .

باقكز - تورمك ؛ قدامق ؛ اشترمك
 ائدرمك - متعدى - ائدبرمك ، دورندرمك .
 ائلك ، ائولمك - مجهول - ائبلمك ، دورتولمك .
 ائشمك - مشاركت - ائيشمك ؛ منازعه و مجادله ايتك .
 باقكز - توروشمك ؛ اوروشومق

اُتور — غرب - فرانسجه : étuve - اسم - بعض ميوه لرى و اوتلرى
 فوروغى ايجون قوللانيلان فرون ؛ بخارله تسخين ايديلن
 و اشياىي تعقيم ايجون قوللانيلان فرون .

اُتى ، رُتى — [éti] - قازان - اسم - بابا ، پدر .
 باقكز - ائمك ، نئمكه

اُتيانه — [itiān] - عربيجه - لازم ؛ متعدى - گلمك ؛ گتيرمك ؛
 ذكر و ايراد ايتك .
 اُتيان اُدله و دلائل ؛ اُتيان افكار ، اُتيان رَأى .

اُسيابى اُليمده اُتيان
 وار ايسه اُگر سوزينده نقصان
 نامق كان

- اويارمق ائمگه برشمه خفيفه سنى جهان سمرمك نفعات ارواح
 معطره سته دگشديمگه جبارتلرى اُتيان ايله عالم تصورات
 مجازيه نك اقصاى حدودنده تعقيب حقيقت ايدرلر ...
 دجافى زاده اكرم - بزمده

آنى [آنيه] - مشتق - گله چك و اوكلده اولان زمان ، مستقبل .
 ضرب مثل : كئل آت قريب .
 - آن مانوعدون لاكت .
 كلام حق

افكار ايجون سپهر تعالى بيلنمهلى
 آنى چيغنه اورتابه ماضى سيلنمهلى
 توفيق فكرت

آنى قارا كلفى گوردهك عزمى بيراقق ...
 بيلمك اولوم وارميدر اوندن داهما آلاقي !
 محمد عاكف بك

آنى بيلدز او ماضيدهكى بر سوسدر ، اُمين اول
 آينده گونشدر دوغاقى باراغردن
 مدحت جال بك

- سوگراكي ، برشيى متعاقب اولان .
 بروجه آنى ؛ برمنوال آنى ؛ عصر آنى ؛ نسل آنى ؛ اسال
 آنيه ؛ صحائف آنيه ؛ فضول آنيه ..
 آنى الله كر - آشاغيدنه و ايلدريدنه ذكر و افاده ايديلن .
 آنى البيان - باقكز - آنى الله كر .
 آنى - ايلدريدنه ، مؤخرأ ، سوگراكن ؛ آشاغيدنه ، آلتدنه .
 قريبأ ، ياقينده ، عهد قريبده .

اُئات — [éthāth] - عربيجه - اسم - او اشياىى ، مفروشان .
 مفردى و جمعى بردر .

اُتر — [éthér] - اسم - برشيىك وجودينه دلالت ايدنه علامت و نشان ؛
 اُتر گورمك ؛ اُتر و برمك ؛ اُتر بيراقق ...
 - بر علت فاعله نك تاثيريله حصوله كئل اعراض ؛
 اُتردن مؤثره استدلال ايتك .

- اُتردن مؤثره استدلال ايجون جمله مكو تاتى بوقدن وار ...
 اُيلدى ...

ضيا پاشا - آندلس تاليفى

- ديباجه دن ماله انتقال و اثر ايله مؤثره استدلال ايدر
 مقوله دن اولدويندن ...
 شامى زاده - تاليف
 - تاثير ، نفوذ ؛

حسد قلب عدو لطف ايله اولمق زائل
 سنگده مضمر اولان آتسه آب انجى اُتر
 ناي

رئك رخساره گل خورشيد
 اُتر سبلى خزاندر
 دجافى

- سعيك و فعالك وجوده گتيرديكى شى ؛ مساعى عقليه ايله
 حصوله كئل شى ؛
 اُتر يازمق و تاليف ايتك ؛ اُتر ادبى ؛ اُتر علمى ؛ اُتر صنعت ...

آينه سى ايشدر كشيىك لافه باقلمز
 شخصك گورينور رتبه عقلى اُترنده
 ضيا پاشا

اُفتدیلر ، بو اُترلرده شيدى باصديريلر ،
 بيكر بيكر صاحيلير بورده ، چونكه لازمدر .
 محمد عاكف بك

- بر شخصک تذکار نامی و بر حادثه مهّمه نك تحطری ایچون وجوده گتیریلن بنا و هیکل ؛ أسلافدن أخلافه إنقال ایدن هر دورلو شیلر ؛
باقکیز - آبدہ

- حدیث ، خبر ؛ سیرت نبویہ .
جی : آثار
- فانظر الى آثار رحمة الله .
کلام حق

- هر دورلو علامت و نشانلر ؛
آثار حرمت و تعظیم ؛ آثار مودت ؛ آثار سکر ؛ آثار
جنت ؛ آثار جرح و ضرب ...
- بر علت فاعله نك تأثیریله وجوده گلن حادثات و شئون ؛
آثار طبیعت ؛ آثار خلقت ؛ آثار فطرت ...
- تأثیرات ، مؤثرات ؛
آثاری گورولک ؛ آثاری آکلاشیلک ...
- نتائج سی ؛ مساعی عقلیه ایله وجوده گلن تألیفات ؛
تحریر آثار ؛ طبع آثار ؛ تألیف و نشر آثار ...

آثار سلفدن ایتدم إملا
بر خیلی نوادر دلارا
ضیاءاشا - مقدمه خرابات

نیجه آنارده قیس و فرهاد
اولنور شمدی به دك خبر ایله یاد
سنبازده وھی

ایتدم شعرای رومی تحقیق
آثار وزمانلریله تطبیق
ضیا پاشا - مقدمه خرابات

- أسلافدن إنقال ایدن مبانی و سائرہ ، آبدات .
یحیی آثار ؛ آثار أسلاف ...

- دریغ که آثار نامدار أسلافدن منظور دیده اعتبار أخلاف
اولغه سزاوار بویله بر یادگار عبرت آثار ...
ضیا پاشا - آندلس تاریخی

بوگون ، بزم تیه مژدن باقان شو آثاری
صیانت ایلهمه دن عاجز ، دگل یایمق ..
محمد عاکف بك

آثار مهدیه - نجوم - آبك جاذبه سی تأثیریله محور ارضك
معین بر زمانده بر مخروط رسم اتمك اوزره ، مركز ارض
أطرافینده یاپدینی حرکت دورانیه .

آثار شعریه - [شعریّت] - مایعاتك - طور اقلده ویا برعاز
لامباسینده اولدینی گبی - صاج قیلینه تشبیه ایدیلن اینجه
ألیاندن یوقاری دوغرو جیقماسی و آشانی اغمه سی .
آثار عتیقه - أسکی زمانلردن قلا مبانی ، هیکلر ، مادالیلر ،
مسکوکات و سائرہ ، آنتیقا .

علم آثار عتیقه - آنتیقالردن بحث ایدن علم ، آرکه اولوجیا .
آثار متعاقبه - أدویه نك نتیجه تأثیری .

آثار ملحقه . بر مرشك أثناء سیرینده یكیدن ظهور
ایدن أعراض .

باقکیز - أعراض

إثر - إسم - ایز ، علامت ، نشانه ؛
بو معناده جی : آثار
آثار اقدام

- مجازاً - مسلك ، چیغیر .

إثرینه گیتمك ؛ اثرینه إقتفا اتمك ..

- اثر شاقولی ویا عمودی - برخط مستقیمك ویا مستویك
إرتسام مستوی شاقولیسبله تشکیل ایتدیگی نقطه ویا خط .

اثر افق - بر خطكك ویا مستویكك ایتسام مستوی افقیسی
اوزرینده کی اثرینی تشکیل ایدن نقطه ویا خط مستقیم .

تأثیر - متعدی - اثر اتمك ، نشانه وایز بیراقی ؛ ایشله مك ،
گچمك ، نفوذ اتمك .

مادیات و معنویاتده قوللانیلر :

تأثیر خفی ؛ تأثیر برودت و حرارت ؛ تأثیر سم ؛ تأثیر بلیغ ،
تأثیر شدید ؛ بی تأثیر ؛ سریع التأثیر ..

چشم شوخكدر دل عاشقده تأثیر ایلین
سودبگم مهر سلیمانك جهانده آدی وار
ندیم

نهدر اوغلی نگاهنده کی خفی تأثیر
كزوح شاعری بر لمحده ایدر تسخیر ؟
کمال زاده اکرم بك

بری کار ایلرزه ألبت ایلر دیگرکی تأثیر
أنین و ناله در ، فریاددر ، آه و فغاندر بو
عزت ملا

جی : تأثیرات

تأثیرات طبیعیه ؛ تأثیرات کلبیه ، تأثیرات حسنه ...
تأثیر - [tééththur] - لازم - حزن و انفعال ایله متأثر

و متحسس اولق ، دوغولانق ، اینجه نك ؛ بر علتك تأثیری
آلتینده بولونق ؛

فرط تأثیر ؛ کمال تأثیر ؛ شدت تأثیر ؛ سریع التأثیر ؛ تأثیر
بخش ؛ تأثیر فرا ...

أیلرکن اوحالی تصوّر
ألبته ایدر کشی تأثیر
ضیا پاشا - مقدمه خرابات

قالدی دابه نه آرزوی وصال
نه تأثیر ، نه انفعاله مجال
انسی

- فلسفه - انفعالاته باعث و سائق اولان حسیات و تمیجات نفسیه .

جی : تأثیرات - [tééththurāt]

تأثیرات قلبیه ؛ تأثیرات وجدانیه ؛ تأثیرات أخلاقیه ...

بیپوده دگل تأثراتی

لکن کیمه آکلا دیرسك آبواه !
معتمدی

تأثرات بشردن گلبرمی دهره ملال ؟
«زهی تصور باطل ، زهی خیال محال !»
توفیق فکرت

متأثر - [mutééththir] - مشتق - تأثر ایدن .
مؤثر [مؤثره] - مشتق - اثر و تأثیر ایدن ، ایشله یی ؛
دوای مؤثر ؛ شعر مؤثر ؛ نصیحت مؤثره ؛ خطرات مؤثره ..

آفاقه مقابل بمؤثر نغمات
نہا اولونور رفرف بالک ایله تنظیر
عبدالله جودتہک - طلوعات

یوق شہبہ کہ بوحال تأثر گنجہ جکدر
برگون نمؤثر قالمجی بوندہ نہ آثار
عبدالحق حامدہک

عسکت فاعله ، مسبب الاسباب .
مؤثر حقیق - توصیفی - اسباب ثانویہ بہ نسبتہ - الله .

بوتون مآثریدر برمؤثرک اُکوان
مؤثر اولماسه اولماز نظام اوزره دوام
ناظم پاشا

ہپ مآثر بمؤثردن بولور فیض ووجود
گرچہ ایلر صورتا آثار آدمدن ظہور
شیباپاشا

جی : مؤثرات - [muéththirāt]

مؤثرات طبیعتہ دائم اوغراشہرق ؛
بوتون جهان گیی اولنردہ ایستہ بور یاشامق .
محمد ماسکفہک

مآثر - [méāthir] - مآثرہ ناک جی . مفردی قوللا نیلماز -
اسم - شایان تحقیر و تذکار اولان آثار عالیہ و بدیعہ ، مناسخ .
مآثر خلقت ؛ مآثر فطرت ؛ مآثر طبیعت ؛ مآثر برگزیدہ ...

بوگون حیات منہ یارین مہمات سیاه
بونقلاب ایله آدم نہ کارہ قادردر
فقط بنہ بشرکدر مآثر اُکثر
اگرچہ کندیسیدہ داخل مآثردر
عبدالله جودتہک - تہریات

برفاعک مآثریدر جملہ حادثات
نہ اقتضای چرخ ونہ حکم زمانہ در
شیباپاشا

مآثر [مآثرہ] - [mé,thoūr] - سلفدن خلفہ انتقال ایدن
خبر ، روایت مشہورہ .

أدعیۃ مآثرہ - توصیفی - جناب رسول شہرمدن و أصحاب
کرامیندن منقول اولان دعاور .

اثر - [éthér] - قازان - اسم - عربیہ - ایز ، علامت ، نشانہ ، تأثیر .
اُثر بزمک ؛ اُثر ایتک

اُثر لئک - متأثر و متحسس اولمق .
اُثرلی - مؤثر ، دوقوناقلی .
سوزی ، وعظی اُثرلی ...

اُثر - [éthél] - عربیہ - اسم - قارا الیغین آغاجی .
اثرلیند - الیغین ضعیف . غلطی : عسلیند

اُثم - [ithm] - عربیہ - اسم - گناہ ، قیامت ، صوچ ، وبال ؛
عمداً ارتکاب ایدیلن و مستحق عقوبت اولان گناہ ؛ شرعاً
و طبعاً تحریر واجب اولان فعل و حرکت .

- ولاتعاونوا علی الائم و العدوان .
کلام حق

- لایسہ ! اثم و گناہم نہ مرتبہ کثیر اولسه یئہ در یای مغفرتک
نسبتہ قطره دن صغیردر ...
سان پاشا - قسمرات

جی : آثم
اُثم ؛ اثم - [فی] - مشتق - قباحتی ، صوچلی ، گناہکار .
باقکیز - مأثم

- والله لا یحب کذلک کفار اثم .
کلام حق

اُثم معترفہ مرجعت مرو تدر
قرین عفو اوله گلمش خطاسی انسانک
شیباپاشا

بوس ایدر نامہ اعمال اُثمی جبریل
خاتم باد کریمکله اولنجہ محتوم
یکیشهرلی عوفی

حاش لله کریمکدن اوله محروم سنک
عفو یکنه شفقتکله قالمشیکن عبد اُثم
نظم

تأثم - [té,éththum] - لازم - گناہدن صایقینق .
جی : تأثمتان
تأثم - متعدی - بر فعل و حرکتی گناہہ نسبت ایتک ؛
گناہکار صایقینق .

- لالغو فیہا ولا تأثم .
کلام حق

مأثم - [mé,thūm] - مشتق - صوچلی ، گناہکار ، قباحتی .
باقکیز - اُثم ؛ اثم

مأثم - [mé,āthim] - گناہ و گناہ ایدہ جک بر معناسینہ
اولان و غرب نور کجہ سیندہ قوللا نیلما یان مأثم - [ه] لک جی .

ائم - [ithméd] - عربیہ - اسم - توتیا ، سورمه طاشی .

- علیکم بالائم فانه یجلو البصر و یثبت الشعر .
کلام شاعر

اُثر ، اُثر - رومیہ - αἶθηρ - صاف هوا - معرب - اسم - قدمایہ
گورہ ، ارضی قوشادان هوانک ایلہر سیندہ فضائی دولدوران
غیر قابل نفوذ سیال ؛ اُبعادی دولدوران و بوتون اجسامہ نفوذ
ایلہر حرارتک و ضایا ایلہ الکاتریکک انتقالینہ خدمت ایدن الایستیک
و غیر قابل وزن سیال .

جرخ ائير - إضافی - کره ناز .

بیلدی که برکلخن دوزخ مآب
جرخ ائير آسگا نظر جوی آب
نای

سده عاطفی کعبه ارواح و عقول
درگه معدلتی سجده که چرخ ائير
اسکداولی حقیک

آئر [ته] - اسم - کثول ایله حامض کبریتک تقطیریندن حاصل
اولان اوچوچی مایع .
آئر معطر - قوقولی برما ددن گچیریلدک تقطیر ایله - تحصیل
ایدیلن آئر .
آئری [آئریه] - قیاسی - آیره منسوب و متملق ؛ آئر صفت
و خاصه سینه مالک اولان .

شبه آئری ؛ مایع آئری ؛ صیغ آئری ...
تآئر - [té,éttur] - مولداتدن - کثواک آیره تحویلی ،
آئرلشمک ، آئرلشک .

تآئر - مولداتدن - آئرک جهاز تنفس واسطه سیله آلیئاسی ، که
عملیات جراحی ده قورو و فورم گیبی مبطل حس اولاروق قوللانیلیر .
مؤئر - [mu,éttir] - مولداتدن - آئر حالینی آلمش اولان .
آئریت - [éteriññét] - مولداتدن - آئرک جهاز تنفس
واسطه سیله آلیئاسینی متعاقب حصوله گلن أعراض و علائمک
هیأت عمومیته سی ، که بدایه تنبیه و متعاقباً هبوطدن عبارتدر .

أجا ، أجم - [édja , édje] - چاغاتای - اسم - آنا ، والده ؛
یاختیار قادین .

Dans son remarquable ouvrage "Inscriptions
de l'Orkhon déchiffrées" , Mr Vilh, Thomsen
traduit, bien que sous réserve, les mots آچام
آپام ، آچام آچام آچام آچام آچام آچام آچام آچام
par " mes aïeux " ou " ancêtres " .

Mr Radloff confirme de son côté cett version.
Nous considérons comme identique ce mot
ne saurions reconnaitre à ce dernier le sens de
«pélerin». Nous ne pourrions non plus l'identifier
avec أجا ، أجه qui signifie « mère » ou « vieille
femme » .

بدروس آفندی کرامتبیان

أجاج - [udjadj] - عربجه - اسم - آجی و طوزلو صو .

- هذا عذب فرات وهذا ملح أجاج .
کلام حق

بندده ایدهرم بو قوی تسلیم
همحال اولهمن اجاجه تسنیم
شیا پاشا - مقدمه خرابات

محیطک وصفیدر عذب واجاج لذت أنهار
مستی واحد اما مختلف أوصاف ایلله أسما
نای

أجهاد - [idjtihād] - قازان - عربجه - لازم - جهد ، غیرت ، سعی .

باقکنز - طرشلق

أجهادلی - قیاسی - چالیشان ، غیور . باقکنز - طرشلی

أجر - [édjr] - عربجه - اسم - ثواب ، مکافات اخرویته ؛ أمک

مقابلی و بریلن شی ، اجرت ؛ برایش اوزرینه انسانک گورمه سی
لازم گلن مقابله اخرویته .

باقکنز - اجرت

وما استلکم علیه من اجر ان اجری آلا علی رب العالمین .
کلام حق

- الأجر والظان لا یجتمعا .
قاعدة فقهیه

أجری وارددر ؛ الله أجری و بربر ؛ أجری آلهدن ایسته مک .

جعی : اجور [udjoür]

جمع الجمی : اجورات - [udjoürāt]

باقکنز - اجرت

أجر مثل - إضافی - غرضدن خالی اهل خبره نك تقدیر
ایندیگی اجرت .

أجر مستی - توصیفی - حین عقدده ذکروتین ایدیلن اجرت .

اجرت [udjré] - اسم - خدمته و مکهمقابل و بریلن یارا ؛
برایش اوزرینه گورولک لازم گلن مقابله دنیویه ؛

باقکنز - أجر

- بدل منفعت ، کرا .

باقکنز - إجاره

اجرت و برمک و آلمق ، اجرت ایسته مک ..

اجرتلی - اجرت مقابلینده اولان .

اجرتیز ؛ بلا اجرت - مجانا ، باد هوا ، بیر عشقینه ، مفت .

اجرت قدیمیته - آیاق تری . فارسی - مزدیا .

إجار - متعدي - باقکنز - إجاره ؛ کرایه و برمک ؛ کرایه

و بریلن بر بردن آلیئان اجرت .

إجاره و برمک ؛ إجار اتمک ، إجار گتیرمک ؛ إجار و إستیجار

مقاوله سی ..

إستیجار - متعدي - کرا و اجرت ایلله طومق ، کیرالماق .

إجاره - اسم - اجرت ؛ کرا ، بدل إجار ؛ وقفه و بریلن

مؤجله ؛ منفعت معلومه بی عوض معلوم مقابلینده بیع اتمک .

کتاب الإجاره - إضافی - مجله نك احکام إجاره دن بحث ایدهن قسمی .

إجاره لازمه - توصیفی - خیاری عیب و شرط و روت گیبی خیاراتدن

عاری و بلاعذر قابل فسخ اولمایان إجاره صحیحه .

إجاره زمین - إضافی - أراضی ؛ امیر یهده یا ییلان بنالر ایچون

عشره مقابل آلیئان بدل .

إجاره فاسده - توصیفی - کندیسینده شرائط انعقاد موجود

و نقط شرائط سحتدن بری مفقود اولان إجاره .

إجاره عروض - إضافی - ألبسه ، أوانی و أمثالی شیلرک کراسی .

إجاره منجزه - توصیفی - وقت عقددن معتبر اولان إجاره .

إجاره مضافه - کلجک و معین بروقتدن معتبر اولان إجاره .

إجاره واحده - إجاری یا لکنز بروقه عائد اولان .

- لکسل اجل کتاب بمحواله مايشاهو ثبت وعنده ام الكتاب
کلام حق

- هر بر شخصك موتی ایچون ازلده تعین ایدیلن وقت
مدت عمرک صوکی .

- هوالدی خلقکم من طین تم قسی اجلا و اجل مستی عدله .
فاذا جاء اجلهم لا يستأخرون ساعة ولا يستقدمون .

کلام حق
اجل گلمک ؛ اجل گلمک ؛ اجليله اولک ..

طونلدی صولت حمای عرقه ناگاه
روان آلدی اجل ایلوب شتاب یازق .
وجانی زاده اکرم

یانده قضا طورردی دالم
باشده اجل دونردی هرآن
تلق کا

فریاد بوشوقدن کلدن
بیگ یاس ايله گچدم امدن
یکسان ایده جک اووار بر
بیلیم ایچون اورکرم اچلدن؟
عبدالحق حامدیک

مشتاقکم ای اجل کرم قیل
دفع الم ايله رفع غم قیل
فضولی

ذات اعلای وجود وعنده صاحبی در
اهل انفسه حیات و اجلک واهی در
شامی

ضرب مثلر :

- اجل گلدی جهان ، باش آغریسی بهانه .
- اچلدن باشقا هر شیه چاره بولونور .
- اچله درمان ، فقیره فرمان .
- اچلینه صوصامش .
- اچلی گلن کوبک جامع دیوارینه سیگهر .
- اچلی گنله لاف اولماز .
- اچلسیز قول اولماز .
- اچله چاره اولماز .

اجل قضا - اضافی - بر قضا و تهلیکدن ایلری گلن اولوم .
اجل مستی - توصیفی - موت مقدر و طبیعی .
اجل موعود - باقکیز - اجل مستی

چی : آجال

اجل - [جی] - مشتق - صوگرایه قالان مؤخر ضدی : عاجل
اجلا - [جی] - حال - صوگردان ، مؤخرأ .
تاجیل - متعدی - صوگرایه بیراق ، تأخیر ایتک ؛
ضدی : تمجیل
- أداء دئی معین بر زمانه تأخیر ایتک .
جی : تأجیلات

اجارتین - تنبیه - معجل وءوجل اولق اوزره ایکی نوع
ایجاری اولان وقت .

جی : اجارات

اجاردهلی - قدماً سرحدلرده کی شهر و قلعه لرده اجرتله مستخدم
برلی طوبیجی عسکری ، که «طوبیجی آغاسی» دینیلن ضابطلری
ایستابولدن گونده ریلیدی .

آجر - [جی] - مشتق - مالیاتی ایجار ایدن و اجاره بیره ن کیسه .

موجر - [moūdjr] - باقکیز - آجر

مستاجر - [musté,djir] - مشتق - ایستجار ایدن ، بر
بری ایجار ايله طوتان .

جی : مستاجرین

مستاجر - [musté,djir] - مشتق - ایستجار ایدیلن شی .
باقکیز - موجر - [جه]

موجر - [moūdjr] - مشتق - کرایه و بریلن شی .

مستاجر فیه - آجیرک عقد اجاره ايله ایتراک ایتدیگی عملی ایفا
ایچون مستاجر طرفیندن کندینه تسلیم ایدیلن مال .

آجیر - مشتق - بر اجرت مقابلینده نفسی ایجار ایدن ،
گونده لکچی ، آلفچی ، بیللچی .

- هوالدی یستحق الاجرة بتسلم نفسه فی المدة . [تعریفات]
اجیر خاص - توصیفی - بالکیز و منحصراً مستاجرک حسابینه
ایشلهین .

بیراق چالشمی ، امر ایت اوطوردیق یردن ؛
بورولما ، اولهلیا ، مولی آجیر خاصک ایتکن !
محمد عاتق بک

آجیر مشترک - توصیفی - مستاجردن باشقالری ایچونده ایشلهین .
ایستجاره - [تی] باقکیز - ایستجار
مأجور ، مأجوره - [mé,djoür] - مشتق - آجر و ثوابی
و بریلش ؛

امر مأجور ؛ خدمت مأجوره ؛ وظیفه مأجوره ...
کرایه و بریلن شی ، موجر .

اجرا - [idjra] - قازان - عربجه - بوج اودمه ، تأدیه ، ادا .
اجرا قیلیق - بوجینی و برمک و اودمهک .
باقکیز - اوتامک ؛ تولامک

اجزأ - [édjzā] - غرب - عربجه - اسم - فیشک صدمه ايله
وایکنه نك وورماسيله باتلاوب بارود آتس و برن بری ؛
اجزالی توفک ؛ اجزالی طابانجا ...

- علاج یرینده قوللانیلان کیمیائی ایستحضارات .
اجزایی - قیاسی - ایستحضارات کیمیائی بی صافان و علاجلاری
ترتیب ایدن صنعت کار .

اجزایی باشی ؛ اجزایی دکائی ، اجزائانه ؛ اجزایی جیراغی ؛
اجزایی شهادتنامه سی ...

اجزاییلق - [لی] - اسم - اجزایی صفت ، صنعت و معیشی ؛
فن ایستجاری ، صیدلانی .

اجل - [édjel] - عربجه - اسم - صوگ وقت و زمان .

نصب ایلیم بوگون سنی والی اوجابه
معروض ایمش برآز صدمات اُجابه
عبدالغنی حامدیک - ایلخان

شاید اوله بوخیاله ذاهب
کم اولدی لبالب اُجانب
ناهی

مؤسسی : اُجنییه :

مالک اُجنییه ؛ کتب اُجنییه ؛ اُلسنه اُجنییه ...
اُجنییت - اسم - اُجنی حال وصفی ، یابانچیلیق ، باتلق .

اُج — [édjé] - غرب - اسم - قوجا - اختیار.
باقکنز - چاغانای - اُجا ، اُجه

اُجبال — [édjial] - عربجه - اسم - نسلر ، صویلر ، اُنساب .
مفردی : جیل - [جه] - قوللانیماز .

اُج ، اُج — [icht] - قازان - اسم - اُج ، داخل ؛ قارب ؛
باغیرساق .

اُجک ، اُجهک ، اُچاک ، اُچاک - باقکنز - اُج ، اُج ، اُج
ایو ، آوز ، قولاق ، برون ایچی ...
اُجکی ، اُجدهک - قیاسی - اُجده وداخله اولان ، داخل .
اُجده - طرف - اُجده ، داخله .
اُجنده - داخلنده ، اُجینده .
اُجندن - اُجیندن .
اُجندن - اُجندن .
اُججه - اُججه ، اُججه .
اُجندن طشدن - ترکیب - اُجندن دیشدن ، داخلدن خارجدن .
- اوخ ... بز شولر ، شول ماتورلقلر ، شول موکلر
اورتاسندن ، شول چهچه کلر اُجندن یاروب بارامز ...
عالمجان ابراهیمف

- اُج شادلق بلدن طولغان حالده اویگه قابتدم ...
عبدالرشید ومضاف

ئلدن بلگام حالده کشینک
طشی یخشی ، بوزوقلیغن اُجینک
توقای

- هرک « یازا » دی ، هرک آقی اُچی ، جانی بلدن سیزه ،
هرنهرسه آنک ایکی چیک بولغان ماتورلغنه ، موکینه باش
ایه ، بارلق بیرن آنک گوزهلکی چولنیده بومشاقغه ،
بهشرتکته ، هم طغنه بولغان شادلقغه ، بختکجه چوما ...
عارف عین الدین چقالی

اُجسز ، اُجسز - قیاسی - اُچی وکلی اولمایان .
اُجلی ، اُجلی - قیاسی - اُجلی .
اُجلی طشی - ترکیب - سطحی وظاهر بر صورتده ،
صوری ؛ اخلاص وجدیتدن عاری بر حالده .
غرب تورکجه سینده قازان تورکجه سینک عکسی معناده قوللانیلیر .
اُجلیک - قیاسی ، اسم - اُج طرفه قولولان شیلر ، اُجلیک ، آستار .

اُجیل - مشتق - صوگرایه قالان وئاختر ایدن ایش .
اُجیل — [té,édjdjul] - متعدی - معین بروفته قادارمهلت
ایسته مک .

اُجیل - متعدی - برایشک اُجیل وئاخترنی ایسته مک .
اُجیل — [mu,édjdjél] - مشتق - اُخیر وئاخیر ایدیش ،
گیری بیراقیلش ، مهلت و زمان ویریش . ضدی : معجل .
مهرمؤجل - باقکنز - مهر

مؤجل - حال - مؤجل اولارق .
مستأجل — [musté,djél] - مشتق - اُجله یعنی معین بروفته
قادار اِمهال وئاخیر ایدیلن .
اُجل — [édjl] - اوتورو ، ایچون ، برای .
بعض ترکیلرده قوللانیلیر :
لاجل الوداع ؛ لاجل الاستفاده ؛ لاجل التأمین ؛ لاجل التتبره ؛
لاجل الاخبار ...

— [idjl] - عربجه - لازم - بویونک عضلاتینده حس ایدیلن
روماتیزما ، بویون طوتولاسی .

اُج — [édjlāf] - عربجه - اسم - اُزل ، بالدیری جیلاق
طاقیمی ، اُسافل .
مفردی جلف - [جی] - قوللانیماز .

اُنده قانی قیلجیلر ، طوائف اُجلای
ایدردی زمره اخباری سرتسر اُلاف
کالزاده اکرمیک

— [édjém] - عربجه - اُجهک جی - اسم - صیق آغاجلق ،
اورمان ، قورو ؛ وحشی حیوان باتاغی اولان آغاجلق .
شیراُج - اضافی - کوکره مش و قیزمش آرسلان ، شیرژان .

قوتده خیل ضعفا اولسه نفوذی
آهوره بی حامی شیر اُج ایلر
یکیشهرلی عوفی

اولسه گر طبع نباتاته مرئی غضبک
گره بید اوله بازوشکن شیراُج
نفعی

روزی که درآن برآثر آتش شمشیر
چون بادخورد شیرعلم شیر اُج را
آتوی

اُج — [oudjmakh] - قازان - اسم - باقکنز - اوجاخ

اُج — [édjnéb] - جی : اُجانب - [édjānib] - اُجنی -
[édjnébi] - عربجه ؛ قیاسی - برملکته یابانچی
اولان ، باشقا مملکت خلقی ، یات .

اُقربا اولسه ده فرضا دشمن
اُجیندن بنه اُلت آهون
سنلزاده ومهی - لطیفه

إچلامك ، ایچلامك - متعدی - برشیك ایچینی دولدرمق ؛
آستارلامق .

ایچلامك ، ایچلامك - متعدی - آستارلامق .

صوقر ایچك - مرکب اسم - کور باغیرصاق .

قالین وئیکه ایچك - ترکیب - قالین وائیجه باغیرصاق .

ایچاکی جراحتری - ایچ یارلری .

ایچ آورولری ، ایچاکی آورولری - ایچ خسته قیلری ،
أمرأض داخله .

ایچاکیار یشگو - إلتهاب أمةا .

ایچدن قان کیلو .

ایچ کینک - لازم - ایچی سورمک ، إسهال اولق .

ایچ کینو - تخفیفی - إسهال .

ایچ گیتار گوچی دارولار - مسهل علاجلر .

ایچ نونقاقچی دارولار - قبض ایدن علاجلر .

ایچ بوشاققوچی دارولار

ایچ آورتمق ؛ ایچ قاتق ؛ کوله کوله ایچ قانلی !

ایچ بوشیق - جان صیقلمق ، مکدر اولق .

باقکیز - خفا ؛ بوشیق

اگر دوست سینگ گوکک آچلاماسق ایچك پوشسه
وجودگده یئوب حالک ، آغراقیغو باصوب نوره

یوگا برده خفا چیکه ، جوداب بجه ، اونومه کم

سینگ کی دخی یوزلرجه گوکلی قانیولی باردرد ،

سینگ حسرت آغری بولسه ، دخی حسرتیلر باردرد

سینگ حالک توشوک بولسه ، دخی کوبی بحال باردرد

آیا آرز بولسه ده مظلوم بیچاره لری آی یار !

بیگلله نر سینگ قانیوگ ، گوکلی معصومانر بلسکم

کشی حسرتی قهرینه گوکلی بیگلانوب چومار

بو حسرت دیکیزنه جوم یئون جانک ایله بیل کم

طبیعتدن بیرلشدر آکا شونیدی عجب خلعت

بو حالندن سینگ جانکه جان کیلور یاسکی باشدن

یاسکی جان قوتی برله یاشاسینده طانوب حسرت

عموم یغنی ایچون طارنش ، بوبولده بول قانی طاشدن

أسارت وطم زنجیرلرینه قارشى طورغانده

امیدسز بوله ، خوف ایتمنی حدلی بولسه مانعدن

ع . آ .

کشی ایونده آشاماسام اول گون ایچم پوشا !

شوکنا آرنه ایچکیز بوشی ، وجدانکیز معذب بولی می ؟

هیچ ده گوکلی آچلاماسق ایچم پوشسه ،

اوز اوزنی کوره آلیجه ، روجم توشسه ،

جفا چیکسم ، بوده بئسم ، بوباشنی

قویا آلیجه ، جانفجلی هیچ برنوشکه ؛

حسرت صوگرا حسرت کیلوب آلاش آلاش ،

گوکلسز اوی بلن تمام ئیلدنه باش ،

گوزلرمده کیوب یئنه گان بولسه ،

حاضرکنه صغلوب ، صغلوب ، جلغان یهش ؛

شول وقتده مین قوله کتاب آلام ،

آک ایزگی صیفه لرن آقارام ،

راحتلانوب ، کینه شونده جام ، نهم ،

شونده غنه دردرلره درمان نایام ...

توقای

قزو بولغاچ ، آشفده ئوسمه دی

بانچه لرده یمش یشمه دی

بولغان قدرسندده جیدرمیسک

بوگا نیچک ایچك پوشیادی

میرجیدولیشی

ایچ کونک - لازم - ایچی یانق ، متالم اولق .

شونک اوجون ایچم کوپوب

جه بی مینده بیکره ک سوپوب

یالوارامن براللهه :

«قسقه راق قبل قشنى» دپوب !

عارف عین اللین چقال

ایچ کیکه یك ، ایچ کینک یك - ایچ گینیشلهمک ؛ مجازاً .

ممنون ومنبسط اولق .

- اولدان چغو بلن گوکل دخی کونهلری ، ایچ دخی کیکه دی ...
عالیجان ابراهیمف

ایچنده یوزمک - مجازاً - مشبوع ومستغرق اولق .

ئیده خلق - غه خدمتکه

خدمت ایچند - ه یوزمک

بو بولده هر - توری خورلق

غه زورلقلر - غه یوزمک

توقای

ایچک ، ایچک - متعدی - ایچمک .

آنط ایچک - یمن اتمک .

باقکیز - آنت ، آنط

اولوم شربتن ایچک ؛ صوبک ایچک ...

قرآتی صوبک ایچکای !

ایچرمک ، ایچدرمک - متعدی - ایچیرمک .

باقکیز - صیلاق

ایچشمک - باقکیز - صیلاشمق

ایچرشمک - مشارکت .

ایچلمک - مجهول - ایچیلیمک .

ایچکالامک - بردوزی یه ایچمک .

ایچو - تخفیفی - ایچمه .

آشاو ایچو ؛ آشاو ایچرو - ترکیب - بیوب ایچمه ؛ بدربوب

ایچیرمه ، إطعام .

باقکیز - آشاو

ایچکی ، ایچک - ایچیله چک شیلر .

گیره ک لزلرگه باشقهدن بولاردن :

آشار آشدان هم ایچلمک صولاردن

محمد وسم سلطانف

ایچقش

ایچی

ایچنبار

أصرو

ایچا

ایچ

احصا — [ihṣā] - عربچه - متعدی - علی سبیل الاجال صایق، تعداد ایتک .

- وان تعدوا نعمة الله لا تحصوها .
کلام حق

بوقدر شعراسته خصوصاً
امکان حدود عدد و احصا
شیاطینا - مقدمه خرابات

گر حدینه بوقسه حد و احصا
شکر ایتکه زبان عجز گویا
غالبهده

شمار نعمتمند بی وفادر لشکر اعداد
شای قدرتمند نارسادر سلم احصا
نای

احصای شایه ینسه قدرت
فوت ایتر ایدی شه رسالت
وصاف

احصائیات - باقکز - ایستایستیک
لایحیی - باقکز - لا

حصات — [ḥasāt] - اسم - اوافق چاقیل طاشی؛

پای ناپینا عصا باشد عصا
تایفتد سرنگون او بر حصا
جلال الله و وی

دوشمنش اودشته حصاة ورمال
کناری جواهر گبی بی مثال
عزت ملا

- مثانه ، قاراجکر ، بوبره ک گبی اعضاء داخلیه ده حصوله
گلن طاشلر .
حصات ایلحیلله ، بولییه ، صفراوییه ، کلیوییه ، مثانه ...

أحکاف — [éhkāf] - عربچه - حقفه کجی - اسم - چولرده ، روزگار ک شورایه بورایه گوتوروب بیغدی قوم تبه لری ، اکیبه ؛ قرآنک قیری آلتینجی سوره سینک آدی : سورة احکاف - واذکر اخاعاد اذانذر قومه بالاحکاف .
کلام حق

احلیل — [ihlīl] - عربچه - اسم - مجرای بول ؛ ممدن سودک
چیقدی ده لیک .

التهاب ، سیلان ، انسداد ، تشنج ، تضیق ایلحیل ...
خزع ایلحیل داخلی ؛ خزع ایلحیل خارجی ؛ خزع ایلحیل فوقانی ؛
خزع ایلحیل تحتانی ...

ایلحیلی [ایلحیلیه] - قیاسی - ایلحیلله متعلق ،

ایلحیلی بصلی ؛ ایلحیلی مهیلی ؛ ایلحیلی بحانی ...

ایلحیل یین - مجرای بولی معاینه ایچون قوللانیلان آلت . ۲۶

بکی مجلسی - مرکب اسم - بزم نوشانوش ، عالم آب .
بکی یورطی ، اچکی خانه - میخانه .
چکیلک - میکرات .

چوچی ، اچکوچی - مشتق - ایچیجی ، ایچن ؛ بدمست ، بکری .

ایقونم — [iythkyn-kounmak] - قازان -
لازم - چوزولک ، آبریلک ، مجازاً - قاجق ، فرار ایتک ،
ناچوب قورتولوق .

باقکز - قورتولوق

ایقندرمق - متعدی - چوزدرمک ؛ مجازاً - قاجیرمق ، قاجابه
مجبور ایتک .

أسیر من ، ایقنالم ایندی مه کگی
گوکلسز هریاغم نورسز ، قارا کئی
توقای

گورمه سدن اولادم ایقنرغه
گوروب قالدی توتوندی قنقررغه
محمد وسم سلطانف

- بو ناچار ، به مسز ، قارا کئی اول طورمشی آندی نوری ،
ماطور ، گوکلی اوقو یورطیه ایقندره قچی ؟ ..
عبدالرشید و مشائف

ایچی — [étchi] - قازان - صفت - آچی .
باقکز - آچی

ایچی بولسادا حق سوزلرنی نه بتودن تارتونما !

ک — [ihtibāq] - عربچه - اسم - صنایع بدیعیه دن -
کلامده مجتمع اولان ایکی متقابلدن ، هر هانگی بر دلالت
سببیه ، هر برینه مقابل بولونان لفظک حذفی :
خلطوا عملاً صالحاً و آخر سیئاً .
کلام حق

گبی ، که : خلطوا عملاً صالحاً بسیئاً و آخر سیئاً بصالح -
تقدیرینده دره .

أهرا — [éhrā] - عربچه - تفصیلی - لایق ، مناسب ،
شایسته ، شایان ، جسیان .
هم حاکمه دنیا ، هم مالکمه دریا عنوانیه توصیف اولسه
أحرادر ...
نامق کال

یه — [ihsān] - قازان - عربچه - اسم - ایلک ، خیر
وحسنات ؛ صدقه .

ایسانلی - قیاسی - صاحب خیر ، حسنات پرور ، خیرکار .

آیا مبعن یوزمنی توقساننی
قبول ایسون خدایم احساننی
محمد وسم سلطانف

انه — [ihṣān] - آذری - عربچه - اسم - خیر و حسنات .
احسانجی - قیاسی - خیر پرور .

اُختر

اُخوت - [oukhouvét] - اسم - قارداشلق؛ دوستلق، یاری .

اُخوت اسلامیّه ؛ اُخوت دینیّه ؛ اُخوت ملیّه ...
اُخوت کار - مرکب صفت - قارداشجه معامله ایدهن .
مؤاخات - [mou,ākhat] - مشارکت - قارداشلق و دوستلق ایتک .

جله من حال مساو ایدهن
دشت پهنای مؤاخات ایدهن
یکیشهرلی عوفی

لیک سن حسن موالات ایدهن گور
اُقربا ایله مؤاخات ایدهن گور
سفیراده وھی - لطفیه

اُخت - [oukht] - اسم - قیز قارداش ، همشیره .
جمی : اُخوات - [ékhévāt]

اُخیه - [akhbiie] - عربجه - اسم - منازل قردن ، دلورجینده ، بولونان بریلدیز .

سعدالآخیه - اضافی اسم - آخیه دینیلن و دورت بیلدیزی جامع اولان منزل قرق ، قدرثالندن بریلدیزی .

اُختر - [akhtér] - فارسی - اسم - بیلدیز ، استاره ، نجم ، کوکب ؛ مجازاً - طالع ، نخت .
اُیلرسه غروب مهر اُتور
تکرار طلوعیدر مقرر

هیچ آجیه جق فقط بوگلین
هر آن ایدهن جک غروب او اُختر
عبدالحق حامدک

بلند اُختر - مجازاً - اُصیل ، نجیب ؛ عالی نخت ، مسعود ، بخیار .

شہسوار عالم آرا کیم روادر اولسه گر
نعل و میخ رخمی چرخ آفتاب و اُختری
نقی

برج دولندر آلی ، اُیلسه پیدانه نجب
هیئت ماهنو و صورت اُختر مدام
باق

اُخترشمار - مرکب صفت - [شمردن - صاعق] - بیلدیز صایان - مجازاً - گنجہ اویقوسیز قالان ؛ منجم .
اُخترشفا - مرکب صفت - [شناختن - بیلدیز] - منجم .
اُختردنباله دار - توصیفی ، اسم - قوروقلی بیلدیز ، نجم گیسو .
دار ، نجم دوزنب .
اُخترستان - اسم - علم هیأت و نجوم و بوندن باحث اولان کتاب ، جمی : اُختران .

اُخترانند از وراي اُختران
کاختران ونحس نبود اُندران
جلال الدین دوی

اُهرل - [ahvél] - عربجه - مشتق - بری ایکی گورهن ، شاشی ، شہلا .
فارسی - لوچ

پوزمه اُگری باقماز زیر
فلکک چشم اُحول گورینور
نقی

وحدتی سیر ایدهن اُحول نگاه اُشتباه
هستی اُشیای گوناگون بر گویا ایکی ؟

نه مکندر مزاج اُحول که
اُک ملون دم شبامنده
گورهرک بوش جیات پرچوشی
نجی غافل یاشاندی خلقتدن
طلوندی آواره هر سعادتدن
توفیق فکرت

اُخ - [ékh] - عربجه - اسم - اُخو برینده - اُخا - قارداش ، برادر ، دادر ؛ یار ، دوست .
جمی : اُخوان ، اُخوة - قارداشلر ؛ دوستلر ؛ بر طرفته و مسلکک تابع اولانلر .

- اَن الْمَيِّتِينَ كَانُوا اِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ ؛
- اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ فَاصْلَحُوا بَيْنَ اِخْوَتِكُمْ .
کلام حق

- لَا تَعَاوَدُوا وَلَا يَغَاوُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَ كُونُوا عِبَادَ اللَّهِ اِخْوَانًا .
کلام شاعر

- اِخْوَانُ هَذَا الزَّمَانِ خَوَانُ .
- اِخْوَانُ هَذَا الزَّمَانِ جَوَاسِيسُ الْعُيُوبِ .
- لِاِخْوَانٍ لَا يَعْرِفُونَ إِلَّا عِنْدَ النَّوَائِبِ .

یوسف گبی اُنواع عن چکمه محتاج
آسان دگل اِخوانه ولی اَلنعم اولتی
نقی
گوردیکیزی نه عجب ای اِخوان
نه معصیت نه بلا بو پنهان
فاضل زلفنامه

اِخوان صفا ، اِخوان الصفاء - اضافی - جماعتی که اُز مقتضیات کدورت بشری رسته باشد و باوصاف کالات روحانی آراسته .
[لطائف اللغات]

- نباتانده متعدد عضو تئد کیرلرک بر بر لرله برله شوب برده مت
تشکیل ایدهن خیطلری :
وحیدالاشخ ؛ سنائی الاشخ ..
باقکیز - وحید

اِتّحاد اُخوه - بعض اولترده عضو تئد کیرلرک بر حامل اوزرینده مجتمع اولماسی حالی .
ذوی الاُخوه - خیطلرله بر برینه برله شن عضو تئد کیری حاوی اولان اولتر .

ع - [ikhtirā] - عربچه - متعدی - برشیشی یوقدن إحداث
ایتمک ، ایجاد ایتمک ، أمثالی گورولمه،ش برشیشی وجوده
گتیرمک ؛ برشیشی باشقا برشیدن إحداث ایتمک .
باقکیز - إبداع ؛ خلق ؛ تصنیع ؛ ایجاد ؛ إحداث ؛ تکوین
چشید گورسه بزم اراذلده باده بی
بی شک تأسف ایلر ایدی إختراعنه
نابی

نابی به بو إختراعدر خاص
تسلیم ایدر آنی اهل إخلاص
شیما پاشا - مقدمه خرابات

جمی : إختراعات
إختراعات فنیّه ؛ إختراعات صناعیّه ؛ إختراعات مدنیّه ...
إختراعی [إختراعیّه] - قیاسی - إختراعه منسوب و متعلق .
وسائط إختراعیّه ؛ مساعی إختراعیّه ؛ أسباب إختراعیّه ...
جمی : إختراعیات - إختراعی اولان شیلر ، ایجادات .
مخترع - [moukhtéri] - مشتق - إختراع ایدن ، موجد ؛
بالان اویدوران .

بیم اول مخترع طرز بلاغت که اولور
- سوزلرم زبده أسرار معانی متون
اسکداولی حق بک

عالم افروز بیان ، انوری دورزمان
سخن آرای جهان ، مخترع طرز جدید
نقی

هیتی مخترع طرز جدید
دولتی ناسخ قانون قدیم
نقی

مخترع - [moukhtéra] - مشتق - إختراع و إبداع اولوش ؛
اویدورلش ، تصنیع ایدلش ، مصنّع ، دوزمه .
جمی : مخترعات - [ته،ره]

نه دراول مخترعات ، اول آثار
نه دراول مبتدعات ، اول افکار
یکیشهری عوفی

تفاخر ایلیمینی بو عصر أعصاره
قیصالدی بعدمکان وزمانی مخترعات
سعدالله پاشا

اختصار - [ikhtisār] - عربچه - متعدی - قیصالتق ؛ معنایه
خلل گلمه مک اوزره ألفاظی آزالتق ؛
إختصار کلام ، إختصار إفاده ...
باقکیز - ایجاز

أوصاف بادشاهی چو حصره بوق مجال
نوعی یتر اوزانه سوزی ایلله إختصار
نوعی

علی طریق الامختصار - ترکیب - إختصار صورتیله ، قیصا
کسمک یولینده .

إختصاراً - قیصاحه ، إختصار ایدنلرک .
- کلمات جبریّه و عددیّه بی ، قیصرتینه خلل گلمه مک شرطیله ،
داها کوچوک برر کیمته إرجاع ایتمک .
مختصر [moukhtasar] - مشتق - إختصار ایدلش ،
قیصا ایدلش ؛ قیصا ، موجز .

✕ بن آکله دیم قدرجه یازدم
وقت اولدی مختصرجه یازدم
شیما پاشا - مقدمه خرابات

أوصافکه حدیوق طوته لم سحرایله طیم
بیگ معنی بی بیگ شکله قویوب مختصر ایلر
نقی

مختصراً - حال - إختصار صورتیله ، قیصاحه ، موجز اولارق .
اختصار - [ikhtilās] - عربچه - إفعال ، متعدی - فایق ؛
چالقی ؛ بولقی ، ألده ایتمک .
إختلاس وقت ؛ إختلاس فرصت ...

جمی : إختلاسات
مختلس - [moukhtélis] - إختلاس ایدن .

اختیار - [ikhtīār] - غرب - صفت - چوق یاشامش ، باشلی ،
مسن ، سالخورده .
- صاحب اختیار و إرادت مقامنده . [لهجه عثمانی]

حرم کتخداسی قوجه اختیار
بقار دونه دولابه لیل ونهار
عزت ملا

- برعکسه ویا کوبک ائک بویوگی ؛ ایشدن گوجدن قالمش ،
عمل مانده ؛ مجازاً - حرمته لایق ، موقر ، عزیز ؛ نوری
یوزلی ، پیرنورانی .

إختیار لایق ، إختیار لایق - لازم - قوجایق ، چوق یاشامق ،
یاشلایق .

إختیار ایتمک ، إختیار لایق - متعدی - قوجایق ؛ قوجا دوپ
وهن وفتور ویرمک ؛ مجازاً - بورمق .

إختیارلق - إسم - قوجالقی ، شیخوخت ، سالخورده لک ،
پیری ؛ ضعف پیری ، هرم ؛ وهن ، فتور ؛ عته ، معشوشلق .

أخذ - [akhdh] - عربچه - متعدی ؛ إسم - آلق ؛ آلا ، آلیش .
أخذتار ؛ أخذ إلتقام - إرجع آلا .

سرکوی غمدن گذار ایلرز
فلکدن بنه أخذتار ایلرز
عزت ملا

دشمندن أخذتار قدر واری صفا
راغب بو دوقه آه سرآت قومازسنی
قوجا راغب پاشا

کینی بو قدر ، حیاه بیلیم ، شیطنندن آکلماز ،
کیمسه ناک بدخواهی اولماز ، ایتمز أصلا أخذتار .
اسماعیل صفا

متخذ [muttakhadh] - مشتق [مشتق] - اخذ اولو
قبول و اختيار ايديش .
اصول متخذ ، مسالك متخذ ؛ قواعد متخذ ...
متخذ - [muttakhidh] - مشتق - اخذ اولو .
أخذ - أسير ، طوق .

آخر [ākhar] - عربی - صفت - باشقا ، دیگر ، اوزگ .
بحث آخر ، قول و کلام آخر ؛ طرز آخر ؛ شکل آخر .
وقت آخر ...
تعبیر آخره - باشقا بر افاده ايله .
- فارسی - أدات تأکید : یعنی ، تعريض ، تعجب و توبيخ
افاده ایدر ؛ استفهام منی ادائی :
آخر نه من و تو دوست بودم ؟
آخری [oukhrā] - آخرک شکل مؤنثی .
صورت آخری ؛ مسأله آخری ؛ نشأه آخری ؛ جهت آخری .
ضرب مثل : زاد فی الطنبور نعمة آخری !

بو هريره صفت اخراده
دیر بو معنای دخی بر پرده
خاقانی - حلیه

بسته بردفئه اخراده خدا
باقدی افراط عیثله آکا
خاقانی - حلیه

مرآة بعداخری - ترکیب - بر قاج دفعه ، دفعاته ؛ مکرراً .
آخرین ، آخرون - آخرک جمع مذکر شکلی :
أنسال آخرین ؛ قرون آخرین ...

شاعر وحی آزمایم کیم اولور هر برسوزم
رشک ارواح سلف ، فخر قرون آخرین
اسکدالی حق بک

آخر - [خی] - صولک ، صولکده کی .
جی : اواخر - [خی]
آخر زمان - قیامته یاقین اولان زمانلر .
آخر زمان پیغامبری - خاتم الانبیاء علیه الصلاة والسلام .

مفتونی اولش اول دخی وهی بر آفونک
آشوب دهر وفتنه آخر زمان ایکن
سید وهی

فسون غمزده سندن فتنه خط اولدی افزونتر
شر آرتار گون بگون خیر اکیلیور آخر زمانلر بو
اسعد خللی پاشا

من اوله ای آخره - ترکیب - اولیندن سوکینه قادار ، باشند
نهایت قادار .
آخر الامر - اضافی - ایشک صوکی - عاقبت ، الاصول ،
انجام کار ، نهایت .

آخر الامر اولیجی روز قیام
جسمنه نار جحیم اوله حرام
خاقانی

أخذ و إعطا - ترکیب - آلیش و یریش ، آلیم صایم ، بیع
و شرا ، دادوستد .

ساده دل ، ابله اولوب کار ایدرم و همیله
أخذ و إعطایه چیقوب آلدانان اشخاصه بیله
محمد ماسک بک

- طوق ، یاقالاق ، آله گچیرمک .
أخذ و گرفت - ترکیب - طوق یاقالاما ، دردست ایتمه .
أخذ و گرفت مذکره می - مرکب اسم - حال فرارده بولونان
جانیق قوه ضابطه طرفیندن دردستی و محکمه جانیق تسلیمی
ایچون ، مدعی عمومیلکدن و یریلن و اشکال و هویتی ناطق
اولان امر نحریری .
قابلیت أخذ - حالات غریزه و مرضیه ده اعضا ناک و اثرات
داخلیه و خارجیه دن متأثر اولماسی ، که بعضی امراضک
و بالخاصه انتانی مرضلرک حصول و سرایتیه باعثدر .
أخذ [آخذه] - [خی] - مشتق - آلیجی ، آلان .
آخذه - [خی] - بر تلغراف جهازینده مانیولانورک و یردیگی
اشاراتی آلان آلت .
مأخوذ [مأخوذه] - مشتق - أخذ اولوتش ، آلینش ؛
طوقلش ، یاقالانش .
اشیاء مأخوذه ؛ نقود مأخوذه ...
مأخذ - [خه] - مکان - برشیک آلیندینی بر .
مأخذ لطف و کمال اوله مگر جوهریه
دل خورشید صبا کستر ممدوح کریم
اسکدالی حق بک

جمله ناک اولیدر ختم رسل
دییدلر آتک ایچون مأخذ کلی
خاقانی - حلیه

- مایعاتی قویق ایچون قوللانیلان قاب ؛ عملیات کیمیایی ده
قوللانیلان جام قابل .

جی : مأخذ - [مه،خی]

مأخذه - [mouākhadhé] - متعدی - بر قباحت
و خطا دولایسه تکدیر و تعزیر ایتک ، آزار لاق ، معاتبه
ایتک ؛ تقبیح ایتک ، قباحتی گورمک ؛ اعتراض و تنقید
ایتک ، انتقاد ایتک .
دوچار مأخذ اولق ؛ مأخذ ایتک ؛ مأخذ دن قورتولق .
جی : مؤاخذات

مأخذ - [خی] - مأخذ ایدن .

إختاذ - [فی] - متعدی - بر مقصد و نیتله آلتق ؛ ایدیتک ؛
هرهانگی بر طریقی قبول و اختیار ایتک .
إختاذ اصول ؛ إختاذ صنعت ؛ إختاذ مسلك ؛ إختاذ تدبیر ...

لیک واریجه حیا سز جبرار
إختاذ ایلش اول صنعتی کار
سینوا ده وهی - لطفیه

خضم إختاذ ایدیتک او نزدیک گوئی بن
ناموس شاعریت کسر شان اولور
نقی

آخراڻسهر - اڻسهر برجڻڪ قدر اولڏن بر پيلدري .
آخريين - [فارسي - ديدن - گورمڪ] مرڪب صفت -
يشڪ صوڪي ملاحظه ايدن وگورن ، دورين .
اواخر - [خي] - آخرڪ جي . ضدی : اوائل

آندن صڪره گلير اواخر
بوصنفه شاعر اولدي نادر
شيا پاشا - مقدمه خرابات

أخير [أخيره] - صفت - اڻ صوڪ و صوڪه ڪي ، اڻ نهايتده ڪي ،
صوگرا ڪي .
أمر أخير ؛ قرار أخير ؛ عصر أخير ؛ أعصار أخيره ؛
إختراعات أخيره ؛ قرون أخيره ...

تاكه آثار تباشر فروغ نصرت
أوج چرخي طوته چون شعشمه صبح أخير
اسكندولي حق بك

أخيراً - حال - اڻ صوڪ اولارق ، گچنده ، مؤخرأ .
أخره - [خه] - هر شيڪ صوڪي ونهاني .
بالأخره - اڻ صوگرا .

آخرت - [خي ، ره] - اسم - اولدڪن صوگرا گيديله جگي
إعتقاد ايدن اوتنه ڪي عالم ، عقبا ، داربقا ؛
وما الحياه الدنيا الا لعب واهو وللدار الآخرة خير للذين يتقون .
ڪلام حق

- تصوف - عالم غيب ؛ نفس ناطقه نك سعاد و شقاوت
متعلق احوالي ، معاد روحاني .
آخرته گيتمك - لازم - اولمك ، وفات اتمك ، إرتحال اتمك .

أگر مقصودی آنجی آخرت اولسهیدی یزدانك ؛
نه حكمت واردی ابداعنده هیچ یوقدن بودنیانك ؟
محمد عاكف بك

سن واركن اولورمي آخرت يوق ؟
يوق شبهه كه سنده مغفرت چوق !
عبدالحق حامد بك

آخرته آرابورسك هر آن
براده يوقی سانبرسك رحمان ؟
عبدالحق حامد بك

ضرب مثل : آخرته شفاعت ايدجك ده گل آ !

آخرت قورقوسی ؛ آخرت عذابی ..
آخرتلك - [لی] قیاسی - آخرته یعنی اوتنه ڪي دنيا به منسوب
ومتعلق ؛ مجازاً - تارك دنيا ؛ اولادله قبول ايدن اوکوز
چو جوق .
آخرت قارداشی - اضافی ، اسم - قارداشله قبول ايدن
آدام ، صاغديج .
آخرت آدمی - دنيا و ماسوا ايله قطع علاقه ايدوب طاعات
وعبادات ايله مشغول اولان ، أهل تقوی .
آخرت اوغلی - اولادلق ، ولدمنوی .

آنانلق ايتدی آکا چوق جادو
آخرت اوغلی ایدی آنلره بو
سنبازده ومي - شوقا تکیز

آخرت حقّی - روز جزاده إحقاق ايديله جك حقوق عباد .
آخرت حقّینی حلال ايدیگیز !

آخرت حقّن حلال ايتسون بزه پير مغان
صورمسونلر روز محشرده حساب بادهدن
عونی بك

آخریت - [ākharīyēt] اولیت ضدی .
اخروی - [اخرویه] - [oukhrévī] - قیاسی - آخرته
منسوب ومتعلق .

اول خدا وند سریر معرفت کیم فیضیدر
سالك بی توشه گمراهه زاد اخروی
تمی

صماخ جائه بيك اخروی صدا گليور
نشيده لر اوقويوركن غصون ترده هزار
محمد عاكف بك

مجازات و مكافات اخرويه
اخرويات - آخرته متعلق و عائد اولان شيلر .
تأخير - متعدی - صوگرا به و گيري به بيرافق ، تأجيل اتمك ،
گچيكديرمك ؛ آرقايه بيرافق ، ترك اتمك .

ياره تأييده تأخير ايدرسين آي آه
عهدم اولسون سنده ترك ايديم ناله گي
دئيس الكتاب واصف

- في التأخير آفات .

بيلورسن مختلفدر حكم اوقات
ديملردر كه : في التأخير آفات !
؟

جی : تأخيرات
تأخّر - [téakhkhour] - لازم - صوگرا به و گيري به
قالنق ، گچيكمك .

جی : تأخيرات
مؤخّر - [mouakhkhar] - مشتق - تأخير ايديلش ،
گيري به و صوگرا به بيراقيلمش ، مؤجل .
مؤخّر صدر - ذات الاجنحه حشر ابد صدر قطعه سينك
قسم خلقيسي .

مؤخّرأ - حال - مؤخّر اولارق ، صوگرادن ، متعاقباً .
متأخّر - [متأخّره] - [mutéakhkhar] - مشتق - تأخّر
ايدن ، گيري قالان .

جی : متأخّرین
متأخّرین علما ؛ متأخّرین حکما ؛ متأخّرین أطبّا ...

أخرس — [akhras] - عربيّه - صفت - ديلسز ، أبكم .

- ألسار عن الحق شيطان أخرس .
ڪلام شادع

أكرم [akhrām] - عربي - اسم - اوموزباشی .

آخری [آخریہ] - قیاسی - اوموز باشینہ متعلق .
مفصل آخری ترقوی ؛ رباط آخری متقاری ، شریان ویاورید
آخری صدی ...

أففس [akhfēch] - عربي - صفت - گوزینک قوتی گوندوز
ضعیف ایکن غروبیدن صوگرا داهآ آز گورہ بیلن .

أهكر [akhghēr] - فارسی - اسم - قورآتش، کوز؛ مجازاً -
ماهیت عشق و محبت .

آزدر مشرق آتش أفروزد
سوی هرروزن آهكر آندازد
خاقانی

سیارہ در او بو مهر محشر
آتشکده بو او برقآچ آهكر
؟

نه گلستانه گذار آیلسه بردمده ایدر
غنجه ولالہسنی آهكر سوزان جچیم
نقی

اول نظم گزین طورر سراسر
آتشکده مئال آهكر
ضیالشا - مقدمہ مخبرات

أهلامور (؟) [iykhlāmūr] - غرب - اسم - اودونی بیاض
و خفیف برآغاچ و بونک ، ضاد تشنج و خفیف معرق گبی
قولانیان چیچگی ؛
قیزیل و صاری إخلامور ...
- بو آغاچک ، باغ برینده قولانیان و قابوغینک آلتیندن چیقاریلان
آلیافی .

أهلی ، **أهیلر** - غرب - اسم خاص - عربي : قارداش معناسینہ .
ساجوقیلرک صولک زمانلرینده ظهور ایدن طائفة صوفیہ .
بونلر ، بربرلرینہ قارش قارداش معاملہسی یابار و انسانلره
خدمت و معاونت گبی فضائل أخلاقیہنی تعلیم ایدرلردی .
صوگرالری ، تشکیلاتلریندن بالاسفاده ، آقره و سیواس
طرفلرینده بر حکومتده تأسیس ایتیلردی .

أدا [édā] - غرب - یابانچی سوز - اسم - صایغیسزلق ،
کستاخلق ؛ بارد معاملہ ، آوورت صاتما .

أدات [édāt] - جمی : أدوات - عربيہ - اسم - آلت ؛
أدوات جراحیہ ؛ أدوات زراعیہ ...

- نحو و منطق - حرف ، اسم و فعل مقابلی ؛ صرف - کندی
باشینہ برمعناسی اولمایان و فقط ، بعض معنار وجوده کنیرمک
اوزره ، بر جوق کلهلره إلحاق ایدیلن سوزلر .

اداره [idāre] - عربيہ - متعدی - تصرف ، اقتصاد ،

إمساک ؛ کفایت ایتک ، آلورمک ، بيشمک ؛ ضبط و ربط
و تأمین آسایش ؛ مدار معیشت ، کچینمک ؛ ایشی تسویه
ایتک ، باشه چیقارمق ، بچرمک ، باشارمق ؛ حکومت و اداره
حکومت ؛ معاملات تجاریہ به مخصوص محل .

إداره ایتک - تصرف و اقتصاد ایتک ؛ اقتصاد ایلہ کچینمک
تأمین حیات و معیشت ایتک ؛ آلورمک ، کفایت ایتک ؛
قناعت ایتک ؛ مدارا ایلہ قوللانق ؛ مملکتده ضبط و ربط
تأمین و احکام قوانینی اجرا ایتک ...

إداره سینی بيلمک - إمساک و تصرف ایتک ؛ اقتصاده رعایت ایتک
إداره سینی بيلمک - إسراف ایتک .
إداره بزی - بر نوع اوجوز و قاپا بزی .
إداره قندیلی ؛ اداره قنبلی ..

بزم حساب ایلہ میبوتلر اویاتور آراده ..
إداره قندیلی مقیاسی پک گودوک پوراده !
محمد ماسکده

إداره خانه - تجارت و یا بر صنعتک گورلدیکی دائره .
إداره بیلی - قنبلیق ، قنط ؛ زوگورتلاک .

إداره لی - قیاسی - اداره و تصرفه رعایت ایدن ، مقصد ؛
تصرفه اویغون و آلوریشلی .

إداره سبز - قیاسی - مسرف ، مبتدر ؛ آلتیندن ایش گلمهز ،
بچریکسز ؛ حسن تدبیر و تصرفه إقتداری اولمایان .

إداره سی - قیاسی - اداره سینی بیلن ، مقصد ؛ آلی برکتلی ؛
خسیس ، بخیل .

أدب [édéb] - عربيہ - اسم - ملکات و أوصاف عقلی
و أخلاقیہ نیک کمالی ؛ تربیه ، نزاکت ، عفت ، ناهوس ؛
عرض ؛ آلی طور و معامله ؛ الأدب عبارة عن معرفة ما يجوز به
عن جميع أنواع الخطأ [تعريفات] ؛ سئنه موافق اولان أفعال
و حرکات .

أدبی ربی و أحسن تأدبی .
کلام شادع

- أدب المرء خير من ذهبه .

- أكرم الأدب حسن الخلق .

امام علی

- الأدب خير ميراث .

- حسن الأدب يستر قبح النقص .

جامی اوپرسه ایکی گر عجب اولمز
البن آله دوشمشده حیا و أدب اولمز
میدی

ستر ایدر عیبی انسانک هب
نه گوزل جامه ایشی ثوب أدب
سفیزاده و هی - لطفیه
آز أدب بر نور گشت این نه فلک
واز أدب معصوم و پاک آمدن ملک
جلال الدین و هی

أدب أولئك ! أدب حضور بگذره ! أدب اولسون !
 أدب ياهو ! - اوتاكه !
 أدب برى - اركنده وقابنده عضو تناسل .
 أدب اوگره نمك و اوگره نمك
 أدبخانه - آبدستخانه .
 أدب اتمك - اوتامق ، حيا اتمك .
 أدبى طاقينق - اوصلو و تربيهلى اوطورمق .
 أدبى گوزنه نمك و محافظه اتمك ؛ أدبى بيلدبرمك ...
 أدبى - قياى - تربيهلى ؛ طور و معامله سى اوى اولان ؛
 طريف ، نازك ؛ حياى ، محبوب ؛ عفيف ، ناموسكار .
 أدبسز - قياى - أدب و تربيه سى اولايان ، خليع العذار .
 بياؤدب - باقكز - بى
 ضرب مثلر :

- أدبسزدن عرضكى صابن آل .
 - أدبسزلك بارا ايله پوله ده گل آ .
 - أدبى أدبى أدبسزدن اوگره نمك .
 - أدبى طاقينق .

- أدبسزك يوزينه توگورمشر ، ياغمور ياغمور ديمش !
 أدبله نمك - لازم - أدب و تربيه اوگره نمك ، اصلاح نفس
 و تهذيب اخلاق اتمك .

أدب شريعت - اضافى - أحكام شرعيه مراعات اتمك .
 أدب حق - عبده و الله متعلق أحكامه معرفت حاصل اتمك .
 أدب القاضى - شرعك أحكامينه حقيبه رعائده بولونقى .
 أدب النفس - تهذيب اخلاق و تزكيه باطن .

- شعر و انشايه متعلق علملر . باقكز - أدبيات
 أدب البحث - باقكز - آداب

- فن أدب بر معرفت دركه انسانه خصلت آموز أدب اولدنى
 ايچون أدب و أهله أدب تسميه قلمشدر ...
 شناسى

جى : آداب - اصول و قواعد معاشرت ، دساتير اخلاقيه
 و مقتضيات تربيه و نزاهت ؛ طرز ، توره ، اصول ، قاعده .
 موافق آداب ؛ منافي آداب ؛ آداب معاشرت ؛ آداب محبت ؛
 آداب حيات ؛ آداب انسيبت ...

عاقل نره دن گوزدى بوجدى حركاتى ؟
 آحقى نه دن اوگرمدى آداب حياتى ؟
 محمد عاكف بك

اولهلى فيض جنون پرده در خواب بگما
 شور و سودا گورينور حكمت و آداب بگما
 ليقولقى غاب

يان آتسه پروانه صفت ايله افغان
 اى عاشق مسكين بودر آداب محبت
 شيخ الاسلام يحيى افندى

آداب البحث ، آداب بحث ؛ آداب المناظره ، آداب مناظره -
 بحث و مناظره ده انسانى خطبه دوشمكدن صيانت ايدن و خصمك
 ناصيل إلزام ايديله جگينى بيلدیره دن مسائل نظريه .

أدبى [أدبيه] - قياى - أدبه منسوب و متعلق ؛ أك زياده
 شعر و انشايه متعلق شيلرده قوللانيلر :
 إقتدار أدبى ؛ قدرت أدبيه ؛ آثار أدبيه ؛ قواعد أدبيه ؛
 إقتباسات أدبيه ...
 أدبيات - [ده، بى] - شعره و كتابته متعلق علملر ، كه قدماك
 بديع ، بيان و معانى گيبي فنلرنى جامعدر ؛ و صنعت نظم
 و تحرير ديمكدز .
 أدبيات لسانيه ؛ أدبيات غريبه و يا شريقيه ؛ أدبيات
 عربيه و فارسيه ...
 عربلر بو معناده [علم الادب] تعبيرنى قوللايدورلر .

أدبيات ايله تاريخ و سير
 سيرت أهل أدبدر يکسر
 سبزهاده وهى - لطفه

أدبيون - [édébiioun] - منتسبين علم أدب .
 أدب - صفت - أدبى ، تربيهلى ؛ خلق ، ائى خويلى ؛
 نازك ، طريف ؛ أدبيات لسانيه منتسب ، شاعر و مفسى .

كتر عرفان و كان حكمت ايدى
 بلكه بر عالم معارف ايدى
 فيلسوف و أدب و شاعر ايدى
 نه صوروله جوابه قادر ايدى
 عبدالحق حامد بك - مريضه خواجه حسين

جى : ادباء - [udébā] -
 ادباء عجم ؛ ادباء عرب ؛ عجم ادباء ؛ محفل ادباء ...
 - محشر شعرا و ظرفا و عجم ادبا و عرفا اولان شهيد على باشا
 دائره سنه إلتساب ايله ...
 روضة الكاملين

تأدب - [téédub] - لازم - اوتامق ، حيا اتمك .

سرگده نشوه صهبا عطاسيدر خاكك
 تأدب ايله رخ خاكه جرعه باش اوله
 تاي

تأدب - متعدى - أدب و برمك ، أدبله ندرمك ؛ حدنى
 بيلدبرمك ، بوله گتيرمك .
 - من لم يؤدبه الاخوان يؤدبه الملوان .

نشئه بولسه كشى گر كيفه او يوب بر تقريب
 شحنه رنج خمار ايلر او ساعت تأدب
 واصف

حد تأدب - اضافى ، اسم - شرع - مواخذة ، تعزير و ضرب
 جى : تأدبيات
 مؤدب - [muéddéb] - مشتق - تأدب ايديلش ، أدبى ،
 تربيهلى ؛ اوتانغان ، محبوب .

خوش طبع و ظريف و شوخ مشرب
 دانادل و كامل و مؤدب
 تاي

مؤدب - [muéddib] - مشتق - أدب و تربیه و برهن ، تأدیب ایدهن .

أى مؤدب سن أدب و برمه بواهل وجدته
أبسم اول زیرا که بیلدز عشق آدابن أدب
تسمی

متأدب - [mutééddib] - تأدب ایدهن ، تربیه لی .

ادبار - [idbār] - آذری - صفت - عربجهدن - پشنى ، سفیل .

دیین یوخدر منه بی فهم و ادبار
سنون بیلم یورده نه ایشون بار ؟
محمدباقر خلخالی

ادخار - [iddikhār] - عربجه - متعدی - بریکدیرمک ، طویلایمق ؛
إدخار نقود ؛ إدخار أموال ؛ إدخار ذخائر ...

- إنسانك حواجی یا لكزأرضك قوفا نه سینه صیغشق إحتمالی
یوقدر . آفی اولسه اولسه مدینتك خزائن إدخاری استیعاب
ایده بیلیر ...
نامق کمال

- لكن هر برینك - الدین یكزون الذهب والفضة - آیت
كرمه سی صفت كاشف جلیست ذمه سی اولقله لیل و نهارسه
وغیرتاری جمع و إدخار طرفینه مصروف و همته لری همان ذمه ترینه
منحصر و موقوف اولوب ...
عاصم - لایمة توفیه

حق و روبرو واسع اولورسه حالك
إدخار أبله برآز أموالك
نافی - خیریه

اولدی هب رهگذر یاره تلف
إدخار ایندیگی أموال سلف
فاضل - دفتر عشق

- ألكتریکك بر مدخرده طویلانغاسی .

مدخر - [médkhar] - مکان - اشیا - ادخار ایدیلن بر ، آنباز .
مدخر - [muddékhīr] - مشتق - إدخار ایدهن .
مدخر [مدخره] - [muddékhār-ré] - مشتق - إدخار
اولونمش .

مدخره - [mudakhkhīré] - اسم - ألكتریکك طویلانوب
بریکدیگی آلت .

ادعا - [iddī'ā] - آذری - اسم - عربجهدن - کبر ، غرور .
إدعالی - قیاسی - متکبر ، مغرور .

ادغام - [idgām] - عربجه - متعدی - لغت - برشی دیگر بر
شیشه إدخال اینك ؛ تجوید - برحرف ساکنی کندی متلی بر
حرف متحرکه إدخال و ایصال ایدهدرك اوقومق ، که مقتضای
وصل و تلاقی ؛ برحرف غرجهنده ایکی حرف قادر توقف
ایدیلک .

مدغم - إدغام ایدیلن ایکی حرفك ترکیبی .
مدغم فیه - إدغام ایدیلن حرفلرك ایکنجیمی .
إدغام مثلین ؛ ادغام متجانسین ؛ إدغام متقاربین ؛ إدغام مع الف .
إدغام بلاغته ...

مدغم - [mudgam] - مشتق - إدغام ایدیلش ، گیردیرلش .
قلب و لحاق اولونمش ؛
باقکمز - إدغام

برسور واری که صوکی مام بولسون
برنغمه بول که غم آکا مدغم بولسون
عیق

نهاد برق تیغنده فضای آسمان مدغم
سرشت آب لطفنده حیات جاودان مضمر
اسکدالی حقیک

مظهر سر تضاد اولدیغی یوعالم
گوستر نغمه ده کی مدغم اولان هیئت غم
قوجا و اغیلا

خوشا نزهت آباد جنت سرشت
که خاکنده مدغم مزاج بهشت
نغم

نهاد جلوه سنده شوخی طبع صبا مضمر
سواد بیکرنده روح برق و صاعقه مدغم
نقی

أدم ، ردم - [édém] - قازان - اسم - عربجه : آدم عرق .

ادمانه - [idmān] - عربجه - اسم ؛ متعدی - مداومته قازانیلان
ملکه ، عمارسه ؛ برایشه ، ملکه حاصل ایدیلدجک طرزد
دوام ایتک .
إدمانلی ؛ إدمانسز

ذوق وار أهل دل و طبعه ستم ایلدن
چاره نه دور ایدهل یویلدر إدمان فلک
نقی

گرچه شطرنجده چوق صنعت وار
بجه عبرت آله جق حالت وار
بر او یوندر آکا عالم بابیلور
بیلمسی نوع هنردن صابییلور
لیک إدمانی دکلدرد مقبول
که ایدر آدمی غایت مشغول
ستیزاده دهی - لطفیه

مدمن - [mudmin] - مشتق - إدمان ایدهن ، برشیه
مداومته ملکه و عمارسه حاصل ایدهن ؛ برشیه اعتیاد ایددجک
درجده دوام ایدهن .
مدمن خمر - إضافی - بکری .

أدمه - [édmé] - عربجه - اسم - ده برینك ایچ یوزی ؛ جلدك ،

أدای ساده ؛ أدای حزین ؛ أدای سلیس ؛ أدای بلیغ ؛ حسن
أدا ...

چوققی بو قدر حسن أدای طبعه زیرا
وصاف خداوند پسندیده شیدر
نقی

یازاردی صاحب «مولود» عجم أداسیله
عجم لسانته دوشمشدی «یونس امره» بیله
کالزاده اکرم بک

شو رتبه ابتدی اثر باکله اول أدای سلیس
که طبع شوخم اولوب خاکسار جیب قرار
ندیم

تأدییه - [دی] - متعدی - أدای ایتک ، اوده مک .
تأدییه دیون

جعی : تأدیای [دی] .

مؤدی - [muéddi] - مشتق - تأدییه و أدایدهن ؛ سبب ،
علت ، باعث ، سائق ، موجب .
مؤدی اولیق ؛ مؤدی نزاع ؛ مؤدی معارضه ؛ مؤدی جدال ...
- تکتون ایند شقاق و انفصال بوندن مقدم مؤدی حرب
و قتال اولوب ...
شانی زاده - نادر

مؤدی - [muéddā] - مشتق - تأدییه ایدیلش ، اوده نمش ؛
معنا ، مأل ، مفهوم ، مضمون .
مؤدی کلام ؛ مؤدی شعر ، مؤدی مکتوب ...

شاعریت آکا اسناد مجازی به چیتار
بلیه اول که حقیقتله مؤدی سخن
سبقراده و هجی
طبع پاک حرم کعبه عرفان ازل
سوزلرم آیت کبرای مؤدا و مال
اسکدالوی حق بک

أدیر - [édir] - چاغانای - اسم - بوش براقیلان تارلا ؛ بوزوقیرایر .

أدیرخان ، أدیرخان - [édirkhan , édirgan] - چاغانای -
اسم - تخت ؛ یوکسک یر ، تپه .

أدیرک - [édik] - چاغانای - اسم - برنوع آباق قابی ، أدیرک .
باقکیز - اونوک

أدیرانه - [idh.ān] - عربجه - لازم - لغت - خضوع ، إنقیاد ،
إطاعت ؛ آکلایش ، إدراک ، عرفان ؛ ترددی متعاقب
ذهنده حصوله گلن جزم و یقین .

ضرب مثلر :
- إذعان دیدیکجه اوزاندی .
- إذعانیه طورپ صیقام !

چ جروی و آلاستیکی ألیافندن و أوعیه دن تشکل ایدن
رین طبقه سی .

هاب أدمه ؛ أدمه لحیه ؛ أدمه جرثومیه ..
می [أدمیه] - قیاسی - أدمه منسوب و متعلق .
رم أدمی ، فطر أدمی ...

نیم - اسم - دباغت اولونمش ده ری ، گون ؛ یر یوزی ،
وی زمین ، وجه أرض .

أدیم زمین سفره عام اوست
درین خوان یغما چه دشمن چه دوست
سعدی

متبالک ، صموت برمحشر ...
نازل اولش أدیم أرضه قر
توفیق فکرت

وسائد غلطاندر جبال دائره ساز
أدیم خوان هواندر فسیحه هامون
ثابت

[édhém] - عربجه - اسم - قاراطولنی و یاغیز آت .

أدهم إجلالنه بر رخت سیمین کهکشان
أشهب إقبالنه بر لعل زرین آفتاب
نمی

صبا سرعتی رعدیانک أدیمی
که بر برق پیشی گرفتی همی
سعدی

[édā] - عربجه - متعدی - اوده مک ؛

- أداء الدین من الدین .

أداء دین - بوج اوده مک .

- برینه گتیرمک ، ایفا ایتک ؛
أداء نماز و صلوات ؛ أداء شکر ؛ أداء ثنا ؛ أداء محمدت ...

بررسی داخی آکا آله سی کیم آنک ده
یراشور ایلر ایسم مدحتی بوگونه أدای
نقی

- واجب عینی مستحقینه تسلیم ؛ هو تسلیم العین الثابت فی الذمه
بالسبب الموجب کالوقت للصلوة والشهر للصوم إلی من یتستحق
ذلك الواجب . [تعریفات]

أداء کامل ؛ أداء ناقص و یا قاصر ؛ قضایه شبیه أدای ...
- فلسفه - احتیاسات و حساباتک عضوی اشارتله و حرکتله
و یا یوزک تقلصاتیله ، فاده سی ؛ طور ، وضع و معامله ، یا بینا ،
قوروم ؛ ناز ، شیوه ، گرشمه .
أداسی هیچ چکیلیمز ؛ أداسینه طاقت کلمه ز ؛ أدالی ؛ أدالایق ..

بربرنگ گرشمه نی بر طلو خنده سی
برشکسین تکلشی برخوش أداسی وار
ندیم

- طرز إفاده ، اسلوب بیان .

هنر لطف کلام حتی بیلکدر محبتده
حقیقته بودر اهل دلت معیار اذغانی
نقی

- بن مکتوبده - زندانه معیشت بودو بودی سیتان طوتانلره
خاص بر طور حکمتدر - دیش ایدم . آتی سنک گبی
ادراکی گوشک و محفظه مغزی نمونه نمای دهبک اولانلر
تعقل و اذغان ایده سزلسه معذوردرلر ...
کای - نوکاد مکتوبی

- ادب ، تربیه .

آداب ابله گل مجلس ارباب کاله
عرفان ابله ، اوزان ابله ، اذغان ابله سوباش
دیدار

اذغان عام - اکثریت ناسک برشی حقیقته معقول و مصیب
بر حکم و بره سلیک ایچون، حائز اولدقلری قابلیت و ملکته.
اذغان سلیم - رشد و سداد ابله متصف اولان عقل .

اُزفر - [édhfer] - عربجه - صفت - پک آبی قوقان شی .

یازسه وصف نکته خلفن و برردی عالمه
گرد خاک پای خلمه بوی مشک اذفری
نقی

مسک اذفر بیرنه قورلردی آتی نافه به
گر صباخک درین ایلیدی چینه آرمغان
نقی

اُزه - [idhn] - عربجه - اسم - لغت - بیلدیرمک ؛ فعلک
و قوعیندن اولک و بریلین مساعده، رخصت، دستور، اجازت.
باقکنز - اجازت

سنک اذنگله طائر گوکده مرغان
سنک اذنگله سابع عیده ماهی
و جانی زاده اکرم

اذن و یرمک ؛ اذن آلتی ؛ اذن ایستهمک ...
اذنی ؛ اذنسز ؛ اذن شرعی ؛ اذذن الله ! ...
اذن نامه - عقد نکاح ایچون طرف شرعدن مساعده بی
حاوی و بریلین وثیقه .

گیبور « علم و خبر یاز ! » دییه .. نهیش باقلم ؟
- بر اذنامه .

- اذنامه می ؟ های های ، لازم .
محمد صافیک

- مصالح دنوی به متعلق حکامه راجیم اولان مساعده، رخصت ؛
شرعاً ممنوع اولان بر کیسه دن فک جبر و اطلاق تصرف .
ماذون - [mé.dhoūn] - مشتق - اذن و رخصت و بریلین ؛
اکال تحصیل ابله اجازت آلتش ، مجاز .
ماذونیت - [mé.dhoūnīti] - اسم - ماذون اولقی
حال وصفی .
استیدان - متعدی - اذن و مساعده ایستهمک .

بالاستیدان - اذن ایستهمک صورته .
بالاستیدان - اذن ایستهمک سزین .

مستأذن - [musté.dhin] - مشتق - استیدان ایدین .
اذن و مساعده ایستین .

مستأذن - [musté.dhén] - مشتق - استیدان اولوشین .
اذن و مساعده ایستینلش .

اُزه - [uzn] - عربجه - اسم - قولاق
- تعشق اذذن قبل العین اُحیاناً .

اود و تازلقدن اول اذن شریف
گورینوردی مه نوگی لطیف
خاقانی - حلیه

جعی : آذان

- ولهم آذان لا یسمعون بها .
کلام حق

ألم اذن ؛ تفرح اذن ؛ صیوان اذن ؛ إلهاب اذن ؛ سیلان اذن ..
اذن داخلی - تشریح - قولاعک اقسام داخلیه سی .
اذن خارجی - تشریح - قولاعک خارجی قسملری .
اذن الفار - فصیله مرکبه دن براوت ؛ فاره قولانی .
اذن الحمار - فصیله سنجار یه دن اسباله و باصره قارشی قولانلار
براون ، قاراقفس .
اذن الاُرنب - براوت آدی ، طاووشان قولانی .
اذن الفیسس - صاقسی گوزله لی .

اذن یق - مجرای اذنی معاینه ایچون قولانلارن آلت .
اذنی [اذنیة] - قیاسی - قولاعه عائد و متعلق اولان .
نرف اذنی ؛ طنین اذنی ؛ اذنی صدق ؛ أمراض اذنیة ...

اذین - [udhēin] - تصویر - اسم - قلبک جهت علو به سینه
بولونان ایکی جوفک هربری : اذنی اُین ، اذنی اُسر
اذنی [اذنیة] - قیاسی - اذینه منسوب و متعلق اذنی بطینی .

اُزانه - [édhān] - عربجه - اسم - لغت - اعلام ، اخبار ،
بیلدیریش ؛ شرع - غائینه نمازک و قننی بیلدیرمک ایچون
یوکک سسله اوقونان ألفاظ معلومه .
باقکنز - قامت

- فی اللغة مطلق الاعلام وفي الشرع الإيعام بوقت الصلوة
بألفاظ معلومة مأثورة . [تعريفات]
أذان محمدی ؛ أذان اوقوق و اوقوقنی ؛ أذان و یرمک ..
صباح ، اوگله ، ایکنیدی .. اذانی .

آلدهک هزار بیتگده بی مسجد ابلهک
ناقوس برلنده اوقوتدک اذانلری
باق

بنده عاشقده اذان نغمه سینه
بر قوشاردم که او الله سینه
توفیق فکر

اُزی ،

جی : مؤذیات - بیره، سینک، تخته پتی و امثالی انسانه اُذا
ویردن حشرات .
أذیت [ذی، به] - اِسْم - اِیذاء، اُذا، اِیْجِیمه، تعذیب؛
گوجلک، زورلق، مشکلات؛ بورغونلق، تعب. اُذیت
ایتمک؛ اُذیت ویرمک؛ اُذیت چکمک ...
- وحشتک هراحتی بیک اُذیتی موجب اولور .
نامؤکال - مدیت مقلهسی

تأذی - [ته، هه] - لازم - اُذا گورمک، زحمت و اضطراب
چکمک؛ اِیْجِیمک؛ رنجیده اولق .
متأذی - [mutéédhdi] - مشتق - اُذا گورمنش،
جفا دیده .

گل بلبل و بلبلده دیکندن متأذی
بو باغده هیچ قیددن آزاده بولمنز
سای

أر — [ér] - آذی - اِسْم، صفت - أر، ایر .
أر کیشی - آرکیشی .
أرکک - أرکک .
أرکک، أرلیک - أرکک

ایشیده رسن أرگدن آجی سوزی
یا آزدی بوزباشک یا جوخدی دوزی
تک اوتوروب ایدر نهاری اوزی
سن دالاندا یا قوزجه دولانارسان!
« دبستان » دن

منیم چون ایلپوسن یغشی أرکک
دایان، آلتونده یاندیررام اوزرکک
محمد باقر خلخالی

أره گیتیمک - أره گیتیمک، قوجایه وارمق .
أره ویرمک - أره ویرمک، قوجایه ویرمک .

گیدیرم أره گیدیرم أره
أر اولاسه آخر گیدیرم گوره
« کوچرلو » دن

لیلی أره گیتدیکندن اول زار
تحقیق ایله اولدی چون خبردار
فضولی - مجنون ولیلی

أر — [ér] - قازان - اِسْم، صفت - أر، ایر؛ مجازاً - بیگیت.
أرکشی - آرکشی، أرکک .

أرکشی آمانی گوگنده مکنوز ایلز
برشجردای کندیسن بر یرده هرکوز ایلز
توقای

أر — [ér] - فارسی - اُذات شرط - اگر، شاید، فرضاً.

قاضی اربامان شیند برفشاند دست را
مختسب گرمی خورد معذور دارد مست را
سعدی

الله! دیدم صوت بلند ایله گورنجه
گویا که اُذان اوقونیور وقت سحرده
مناسرتی ناتی

چیقدم سرداره همچو منصور
آوازم اُذان نفخه صور
غالب دده

اُذانلر صوصدی.. چاکلر ایکله دوب طور مقده آفاق
یازیق شرک سماسندن هلاک گجیدی اِشراقی
محمد عاکف بک

ذاتی ساعت - مرکب اِسْم - شمسک غروبینه گوره عیار
یدیلن ساعت، غروب ساعت .
مؤذن - [muédhdi] - مشتق - اُذان اوقویان .
جی : مؤذنین، مؤذنان .

- یوکسک سسله باغروب بیلدیرن، منادی، جارچی .
- فاذن مؤذن بینهم ان لعنة الله علی الظالمین.
کلام حق

فضای روحده عکس ایتدی اَصلاً پرداز
مؤذنک دم غمخوری، بر حزن آواز
محمد عاکف بک

أزا — [édhā] - عربجه - لازم - اَلْمَوْاضِعُ ویرمک،
تعذیب ایتمک، اِیْجِیمک؛ جفا، جور، عذاب، اضطراب.
- یا ایها الذین آمنوا لا تبطلوا صدقاتکم بالئن والاذی .
کلام حق

أذا ایتمک؛ اُذا ویرمک؛ اُذا چکمک ...

- یأس ائیدر، فقط عمره سورمن؛ گوره نک ایسه
دائمی الا اُذر .
ناتی کال

چکدرمدیکنک هانگی اَلْم، هانگی اُذاذر؟
هر آتی حیاتک بزه بر روز جزادر!
محمد عاکف بک

آتش مجری او یارک جائه کار ایلدی
قیلجه جام قالدی گل ایته اُذای روزگار
کافی

ایذاء - متعدی - اُذا ویرمک، اِیْجِیمک .

بیهوده دگلمی طبی ایذا
سوز یرینه سولیک معما
ضیا پاشا - مقدمه خرابات

مودی - [moūdhi] - مشتق - ایذا ایدن، اُذا و جفا ویرن.

- دنیاده مودی و منافق اُکسک اولز ...
نعیم - تالرخ

یا بر مودی او جسم موهوم
موهوم دیرز وجودی معلوم
عبدالحق طالع بک

ارجمند

ارجمند

ارجمند

ارجمند

ارجمند

ارجمند

ارجمند

ارجمند

بیلنیز آتکمی پورنگین غزل
یاخود نئی طرح ایدم مرتجیل
عزت ملا

مرتجیل - [murtédjil] - مشتق - ارتجال ایدن، سوزی
و شعری بالبداهه سوبله بن حاضر جواب .

مرتجیل مدحکده طبع روشن اول رتبه کم
براولور آینه سنده ارتجالک صورتی
نوس

ارمراع - [irtida] - عربجه - ردع - مطاوعت - اوزالاشیق،
تباعد ایتک ؛ چکینمک ، قورونق .

- وعونه و انصاری امورده مداخله و معارضدن ردع ایدوب...
نیمه - تلوع

- برعضوک اینجایی یعنی شیشمه سینی افق ایدن تهاجمدن
و یا مایعانهک صووق صو، بوز و صووق هوا گیتی واسطه لاله
داخله رد ایدلهسی و بو طرزده تغییرات مرضیه نیک نوقی ،
ارتداد .

مرتدع - [murtédi] - مشتق - ارتداع ایدن .
- مساعیدن مرتدع ، بلکه اکل و شریدن منقطع اولور...
نیمه - تلوع

مرتدعه - [murtédia] - ادویه و یا وسائط - [murtédia] - وجودده
ارتداع و ارتداد حصوله گتیره شیلر .

ارتماع - [irti,ād] - عربجه - لازم - برجوفده طولانان مایهک
نوجیندن سس چیقماسی .

ارتنک - [érténg] - فارسی - اسم - اساطیر ایرانیه دن ؛
مایتیک یا بدینی رسماری حاوی اولان مجموعه .

قلر دستنده بر استاد ارتنک معایندر
ایدر طرح گلستان نقطه نون خزان اوزره
ضیا پاشا

گورولسه صحیفه ارتنک چرخ آینه گون
گلور ظهوره هزاران نقوش بوقلدون
یکیشهری عونی

باقکیز - ارزنک

ارجمند - [érdj-ménd] - فارسی : أرج - قدر ، اعتبار ،
مرتبه ؛ مند - أدات - قیاسی - شرفی ، عزیز ، محترم .

ارجمندی - اسم - ارجمند حال وصفی .

حافظ کتبی اولیدی برجیس
ایلر ایدی کسب ارجمندی
شریف

ارجمند - [érdjévān] - عربجه - فارسی : ارغواندن معرب -
اسم - باقکیز - ارغوان

اراق - [irāka] - عربجه - متعدی - دوکمک ، آقینق .
اراقه خون ؛ اراقه دم ؛ اراقه دموع هجران...

ایدر اراقه دم حسرتکله چشمم
ترحم ایت نجه دمدر اسیر هجرانم
معلم ناهی

ارب - [iréb] - عربجه - اسم - عقل ، اوص ، آله .
ارب - مشتق - عاقل ، ذکی ؛ ماهر ، بحریکی ، چیره دست .

ارب - [irbā] - عربجه - متعدی - بارایی فاضله آرتیرمق
و جوغالتیق ، نالاندیرمق .

باقکیز - ارباح ، رخ

ارباب - [érbāb] - چاغانای - عربجه - جمع ، اسم - مشاور
حکومت ؛ ارباب حل و عقد ؛ برکوی و محله نیک ایلیری
گلنلری ، اشراف و اعیان .

- ارباب نینگ آتی سلیمان ایردی یونس خان نینگ اوغلی
آقانی خان فی سلیمان ارباب نینگ اویندا ساقلا دی ...
- باباسی نینگ جلاویدین تونوب قایتاریب شهرگا آلیب کیلیب
ارباب نینگ اوپوگانوشوردی...
ابوالغازی-شیرازی

- بهره نینگ ارباب لاری بیله کیلیب بیر آت پیشکش قیلیب
ملازمت قیلدی لار ...
بارنامه

ارب - [érp] - آذری - اسم - صوبک قایناماسیندن حاصل
اولان ترسبات .

ارجماع - [irtidjād] - عربجه - لازم - چالقالانق ، نوج ایتک ؛
طاشوب قیابرمق ؛ عضلانک غیر ادرادی و اختلاقی برطرزده
تقلصی ، اسپازموز .

ارجماف - [irtidjāf] - عربجه - لازم - وظائف اعضاده اولان
انتظامسزلق و فساد .

ارجمال - [irtidjāl] - عربجه - متعدی - سوزی دوشونه دن
سوبله مک ، حاضر جوابلق ایتک ؛ شعری بالبداهه سوبله مک .

اشته بوسبله درکه آلان
ترکیده یوق ارجماله ایمکان
ضیا پاشا - مقدمه خرابات

ارجمال - حال - ارجمال طریقله ، بالبداهه .

خالصانه بر دعادر مقصدم تاریخدن
ارجمالاً سوبلدم گلدیمده شوق و غیرته
اسماعیل صفا

مرتجیل - [murtédjél] - مشتق - ارجمالاً و بالبداهه
سوبله نمش اولان ؛ بو طرزده سوبله بن سوز .

دم اردبشتك فيض تأثير قدومندن دوكلدی لاله واشكوفه صحرا و بیابانه اسكداولی حق بك أردج — [érdidj] - قازان - اسم - آردج. باقكز - آرتش	— [urdjūha] - عربجه - اسم - صالینجاق . جی : أراجیح — [urdjoūzé] - عربجه - اسم - بحر رجزدن منظومه . جی : أراجیز
أرز — [érz] - عربجه - اسم - پرینج . أرزانه — [érzān] - فارسی : أرنبدن - ده گمك ، قیمتی اولقی ؛ لایق و سزاوار اولقی ، یاقیشقی - مشتقی - لایق ، سزاوار ؛ اوجوز ، رخیس .	— [urdjoūfé] - عربجه - اسم - اویدورماویالان سوز ، مصنّع حوادث و خبر . - نقل حوادث ایلدیگی عیله - آکافر ! بو سنك اختراع ایلدیگك ارجیوفه در ؛ یانه یانه نچون سویدورسك ؟ - دنیلدیگندن ... عاشقلا - تبصره
أرزان متاع فضل وهنر اورنبه کیم بیك معرفت زمانه ده بر آفرینه در ! تایی هرکه اوأرزان خرد أرنزان دهد گوهری طفلی بقصری نان دهد جلال الدین ووی أرزان - اسم - ده گر ، لیافت ، قیمت ؛ اوجوزلق ، رخس .	جی : أراجیف فلک اولسه ایکی گون همدی أراجیف ایله طولدرر عالمی عزت ملا - جمله خلق بوندن روگردان اولوب دورلو دورلو أراجیف احداث ایدر اولدیله ... نعیم - تارخ
دولت فقر خدایا بن أرنانی دار کاین کرامت سبب حشمت و تمکین منست حافظ منت اللّٰه کمال کرم ربّانی آیلدی ایکی جهان دولته أرنانی باقی هله بن تائب اولدم عیو ایله هم انتقام آلدیم اگر ویدی اوخرلکده فالورسه یینه أرنانی تقی	— [érdjin] - چاغانای - اسم - تقسبات ملکینه دن بری . باقكز - تومان ، تومن - ولایاتی اون تورت تومان دور سمرقند و بخارادا ینه بو نواحیدا ولایتلارنی کیم بیر اولوغ ولایت تختیدا بولغای تومان دیرلار و آندجان و کاشغر و اول آرادا أرنجن و هندوستاندا پرکته دیرلار ... بایزله
ایروب بابانه عمری اول دخی عنیم بهشت ایتدی یرنی اوغلی سلطان بایزیده گوردی أرنانی همدی	— [értchen] - آذری - اسم - برآفاج آدی . أکیلوب جرگه جرگه کولگه آفاج أرنجن و سرو و بالوط قاراغاج عجید غنی زاده
أرنده — [érzén] - فارسی - اسم - داری . قوت ایدیشدر بزی مور أجل أرنن گبی کیم طاشور زیر زمینه دانه خرمن گبی دودی	دب — [ir-érdéb] - عربجه - اسم - ذخیره اولجوسی ، که یگریمی صاعه مساویدر .
وسعت ساحة اندیشه می ایتسم تعریف آسمان خرمن نظمیده فالور چون أرنن عزت ملا سنك اول بادی خلقت که دینورسه أرنان باغ قدرکده بتون ملک جهان بر أرنن یکیشهرلی عوی أرنین - اسم - داری اوینندن بایلان آتمک .	دبهرشت ، اردی بهشت — [urd-i-bihicht] - فارسی - ارد- گیبی ، مانند ، مثل - مرکب اسم - جنت گیبی - مجازاً - نیسان آتی . ايريشور بادسحر دن نفعات جنتات موسم ارد بهشت ایردی بهشت اولدی زمین باقی ايردی ینه ارد بهشت ، اولدی هوا عنبر سرشت عالم بهشت اندر بهشت ، هرکوشه برباغ ارم تقی

أرزادی - [érzvady] - تورکجه - اسم - عراق عجم تورکمنلرينک
شیرقیری .

باقکز - آرزوادی

أرزه - [érzé] - فارسی - اسم - صیوا .
أرزه گر - قیامی - صیواجی .

أرزیماک - [érmak] - چاغانای - فارسی : آرزیدن - باقکز -
آرزیماق

أرزیمک - [érmék] - قازان - فارسی : آرزیدن - لازم -
ده گمک ، قدر و قیمتی اولقی .

أرنک - [éréngh] - فارسی - باقکز - أرنک

بوزلن صورت أرنکی سن بونقش دلکشله
نم وصفکده هرېتم نگارستان ماندر
خیالی

مرمرلری خرده کار بی رنک
دیواری صورغای أرنک
غالب دده

ارما ، ایرسا - [irsé] - اویغور - أدات شرط - ایسه .
باقکز - ایرسالیق

- آلا رینک آشیب باردیم ایرسا یانا ایکی کیشی گوردوم ،
سوردوم ایرسا ...
مراجنامه
چاغانای - ایرسا

ارسال - [irsāl] - عربجه - متعدی - گونده رمک ، بوالامق .
أشخاصده و أشیاده قولانیلیر .

إرسال پیام ؛ إرسال خبر ؛ إرسال رسل ؛ إرسال قاصد ...
إرسال طیه - صاقال بیر اقق .

إرسال مثل - أدبیات - اجزاسی آراسینده متقابلاً مناسبت
بولونان ایکی فکری بربرینک یاتینده ایراد ائک .
شعرده ایراد ایدیلان ضروب أمثال ، إرسال مثل طرزینده در .

آینه ایدیلدی گاهی
إرسال مثله مهر و ماهی
غالب دده

إرسال مثله مثل یوقدر

بوشیوهده سوز اگر چه چوقدر
ضیایاشا - مقدمه غرابان

إرسالیه - اسم - تحصیلاندن برادرانک خزینیه به گونده ریلدیگینه
دائر یازیلان محررات ؛ قدیم مصر ایلانیندن گونده ریلان
ورگی ، که بادشاهلر حجب خرجلی اولق اوزره شخص ایدی .
إرسالات - گونده ریش ، گونده رمه . [مرسلات] یرینده
قولانیلیر .

رسالت - [ری ، ره ؛ له] - برسوزی باشقاسینه تبلیغ
إنسانلر حقیقک آمرملری بیلدیرمک وظیفه سی ، پیغامبرلک ، نبوت .
- یا آیه الرسول بلغ ما أنزل الیک من ربک وان لم تفعل فاینبذ
رسالتیه .

کلام حق

کیمن اینش رسالتیه شفیع ورطه عشر
کیمن اینش ولایتیه ندیم خلوت معنا
نای

مطیع بارگاه دعوتکدر عالم و آدم
مسلم ذاتکله امر رسالت یار رسول الله !
نظم - لغت

- تصرفده دخلی اولق سوزین بر کیمه ناک سوزنی باشقاسینه
تبلیغ ؛

رسول - [résoul] - مشتق - بوترزده سوزی (اللاغ) ایدیلان ؛
مرسل - [mursil] - مشتق - رسول ایله سوزنی تبلیغ
ایندیرن ؛

مرسل ایله - رسول ایله سوزنک تبلیغ ایندی بریلدیگی شخص .
- تصوف - نفس قدسیه ناک جوهر عقل کلیدین ایقیاس
ایندیگی معلومات و معقولانی مستعدین و مؤمنینه افاده و تبلیغ
ایتمه سی .

باقکز - نبوت

جناب رسالتیه - واضع دین مبین ، جناب شارع اعظم صل الله
علیه وسلم .
جمی : رسالات

- البتکم رسالات ربی و انالکم ناصح امین .
کلام حق

رسول - [résoul] - مشتق - تبلیغ اینچون گونده ریلان
شخص ؛ ایلیجی ، یالواج ؛
- رسول الموت ألولاده .

- انسانلری حقّه و حقیقته دعوت و تبلیغ احکام اینچون حق
طرفیندن کتاب ایله بعث اولونان پیغامبر ، نبی .
- ما کان محمد اباحد من رجالکم و لکن رسول الله و خاتم النبیین .
- وما کننا معذبین حتی نبعث رسولا .

کلام حق

- أرسول هو الانسان الکامل الجامع لهذه المراتب کلها
من النبوة والولاية و ما یصلق بهما من العلم والمعرفة .
جمی : رسل - [rousoul]

- لقد ارسلنا رسلنا بالبینات و انزلنا معهم الکتاب و المیزان لیقوم
الناس بالقسط .
کلام حق

رساله - [ری ؛ ره] - باشقاسینه گونده ریلان مکتوب ؛ بر
ویا مختلف مسأله لردن بحث ایدیلان اوافق کتاب ؛ بر علمک
قواعدینی حاوی اولان اوافق کتاب .

روى زمین . غرب تورکه سینده أرض [arz] تلفظ ایدیلر .
أرض الله واسعة .

والله جعل لكم الأرض بساطاً .
أَنَّ الأرض لله يورثها من يشاء .
كلام حق

الأرض أرض الله والعباد عباد الله .
كلام شادوع

طوب اولسه آتیلسه باغریه أرض
اولزدی گوکل یته هراسان
نلق کال

کره أرض - اضافی اسم - اوزرینده یاشادیغیز سیاره .
أرض موات - أقصای عمراندن ، جهیرالصوت بر آدامک
سسسی ایشیدیلمه یه چک درجده ، اوزاق اولان وکیسه نك
تحت تصرفینده بولونمايان برلر .

- من أحيا مواتاً فهو أحق به .
کلام شادوع

علم الأرض ، علم أرض [أرضیات] - أرضی تشکیل ایدهن
ماده لردن و بولرک اسباب و صورت تشکیلریندن بحث ایدهن
علم ، ژه اولوجیا .

- مملکت ، ایل ، دیار ، اولکه .
أرض فلسطين ؛ أرض کنعان ؛ أرض مقدس ..

صارصلور أرض وسما صانکه قیامت قوبار
بویلدر تند شتاب آیلدیکنجه أما
نقی

اورسه کوی کره أرضه نوله اولش ایدی
قد خنکشته سی دست أجلک چوکافی
سروروی - تارغ وفات کافی

یا اول شررک دگلسه برق
کیم آیلدی زنده أرض شرقی ؟
شیا یاها - مقدمه خرابات

جعلی اولان [أرضین ، أرض و أرضون] برینده و غرب
تورکه سینده [أراضی] قولانیلیر .

أراضی امیریة - توصیفی اسم - رقبه سی بیت الماله عائد اولان برلر .
أراضی خراجیة - بر مملکتک حین فتحینده قبول اسلام
ایتمین برلرک آلرینده خراج مقابلی ترک ایدیلن برلر .
أراضی موقوفه ووقفیه - وقف اولونان برلر .

أراضی مزروعه - زراعت ایدیلن برلر .
أراضی خالیة - پوش بیراقیلان برلر .

أراضی رسوبیة - بویوک صولرک فیضانیله گلن طوبراق
و قومک رسوبیة حاصل اولان دوز برلر و اووالر .

أراضی برکانیة - یانارداغلرک ایدفاغانیله تشکیل ایدهن برلر ؛
یانار داغلری و صیباق صو متبلرخی حاوی اولان برلر .

أراضی محییة - رقبه سی بیت الماله عائد اولان أراضیدن قورو ،
مرعا ، طریق عام و بازار برلری .

رساله فنیة ؛ رساله ادبیة ؛ رساله موقوتة ؛ رساله اسبوعیة ..
جعی : رسائل [ره ، ئی ؛ ری ، ئی]

- تکثیر کتب و رسائله و إحيای علوم و فضائله و نشر و شیوع
قنون بر اعباره بروسیله درکه ...
نعیما - تارغ

مرسل - [mursél] - مشتق - إرسال ایدیلش ، گونده رلش ؛
طرف حقندن تبلیغ احکام ایچون گونده ریلن و کندیسینه کتاب
و بریلن ذات ، پیغمبر ، رسول ، نبی .

- و يقول الذين كفروا لست مرسلًا .
کلام حق

جعی : مرسلین : مرسلون [mursélîn , murséloūn]

- و ما ترسل المرسلين الا مبشرين ومنذرين .

- هذا ما وعد الرحمن وصدق المرسلون .
کلام حق

مرسل - [mursil] - مشتق - گونده رهن ، إرسال ایدهن .
مرسلة - [mursélé] - باشقاسینه گونده ریلن شی ؛
مکتوب ، نامه .

جعی : مرسلات - [mursélât] - گونده ریلن شیلر ؛
مکتوبلر ؛ مجازاً - ملائکه .

- والمرسلات عرفاً .
کلام حق

مراسله [murāsélé] - مشارکت - خبرله شمک ، مکتوبلا شمع ،
تعاطی ، معاברה ایتمک ؛

- المرسلات نصف المواصلات .
- نائب نصيبه دائر قاضی طرفیندن یازیلان تحریرات .

جعی : مراسلات

عزیماب لطفی عنوان صدر ایدوب
إعزاز بالمراسله يك ناجیامیدر ؟
سید و هی

تراسل [térāsul] - باقکاز - مراسله

رس - [érson] - چاغانای - باقکاز - آرسون

رس - [érch] - عربجه - اسم - سقطلانان بر عضو ایچون
جارحندن آلتیان دیت ؛ صاتیله یقندن صوگرا عیبی ظاهر اولان
بر مالک قیمتیندن تنزیل ایدیلن مقدار .

رس - [érichité] - آذری - فارسی - اسم - انجه انجه کسیلوب
آتشده و یا گونشده قورودلان خور .

نار ، ارغار - [irga-v] - چاغانای - اسم - دره ، ایرماق .

رس - [érđ] - عربجه - اسم - بر ، اوزرینده یاشادیغیز سیاره ،

Grec - ἔργον at ἐργάζω = j'agis, je travaille;
 d'ou ἔργατης = ouvrier, أرغات; arménien - Էրկ =
 travail, labeur, dont le pluriel Էրկութեան = travail
 d'enfantement.

بدروس آفندی کراسته جیان

أرغونو — غرب - رومی: ὄργανον - آلت .. اسم - کبکسارده
 وانشای آینه چالینان و هوا ابله ایشله یین بویوک موسیقی آلتی
 آرسطونک منطقینه وبردگی اسم.

سنی تهلیل ایچون ، تقدیس ایچوندر
 نوای أرغونون بانک الی
 دجانی زاده اکرم

بر أرغونون روح شباب .. اوپله چاغلیور!
 بر لحظه دیکله، اونده بوتون عشق اغلیور ...
 محبت یت

أز سینه صدای أرغونون می آید
 وزدیده بجای آشک خون می آید
 درشام فراق ناله ام از دل تنک
 آغشته بخون دل برون می آید
 شیخ ابوسعید ابوالخیر

أرغوانه — [érgavān] - فارسی - اسم ، صفت - ابلک بهارده یی
 جیچک آچار بر آغاچ ؛ قیرمزی ، سرخ .
 معربی - آرجوان

قدی جو سرو ، رخ هم جو أرغوان داری
 مرو بیاغ که در خانه گلستان داری
 تلمس خدرو

أرغوانی - أرغوان رنگینده اولان : شراب أرغوان .

أرغونمو — [érgoutmak] - قازان - باقکز - ناشلاق

أرغیده — [érgidé] - فارسی: أرغیدن- قیزمق- مشتق - قیزغین،
 غضوب ، حدتلی ، اوفکلی ، خشم آلود .

أرک — [iyrk] - غرب - غلطی : ابلق - اسم - نسل، سلاله، صوی.
 باقکز - چاغانای - اوروق

أرک — [érak] - عربجه - لازم - اوقو اوپو یامامق حالی ، سیر.

أرکردو — [érkoudouk] - چاغانای - اسم - ایکیز ، نوام .

أرک — [érq] - آذری - اسم - تکلفسزک .

أرکیانه - تکلیفسزجه ، کلفندن عاری اولارق .

أرک — [érq] - چاغانای - اسم - باقکز - آرک

ترکیده فتح آلفله [ارک] دبرلر و فارسیده شهرتی شمله در .
 [ترجه برهان قاطع]

أراضي مقدسه - حجاز و فلسطین قطعه لری .
 أرضی [أرضیه] - قیاسی - أرضه منسوب و متعلق .
 حاصلات أرضیه ؛ تشکلات أرضیه ؛ طبقات أرضیه ...
 رسوم أرضیه - معین برمدندن صوگرا آتبارلردن قالدیرلایان
 اشیادن آلیان رسم و ایجار .

للأرضیه - [مجموعه اصطلاحات] - أرضک مرکز عالم
 و أساس خلقت عد ایدیلدی مسلکی . [ژدها و سانتیریک]
 أرضیات - علم أرضه عائد اولان مباحث و نظریات .
 أرضه - [érda] - عربجه - اسم - آغاچ قوردی

أرغات ، ارغاد ، ابرغات — غرب - رومی: ἔργατης - اسم -
 عمله ، ایشچی ، گونده لکچی ، رنجبر ؛ یلکن گمیلرینک باش
 طرفلرینده خللاط و یا ددمیر زنجیرتی صاروب چکمک ایچون
 قوللایان دولاب ، بوجورغات .
 ابرغات بازاری - مرکب اسم - عمله نك طولیو بولوندی یی بر .

نه بو ترتیب حکم جمله نی آدم ایکن
 برسی خانه یاپر بیرسی اولمش ارغاد !
 نای

اول که شیرین لبه فرهاد اولدی
 طاش دوگن بر فوجیه ارغاد اولدی
 سقیزاده و می - شوق افکیز

- قازداغی و اول حوالی آتراکندن وافر ارغاد جمع ایدوب مباشر
 فساد اولدقده ...
 نعیم - تلویح

ندرکار و بارک بر ارغار ابله
 باشک درده اوغراغه فرهاد ابله
 ثابت

نه واره زن حق هر ارغاد
 کندین اول زمره دن ایتک تعداد
 نای - خیره

کثرت صرف ابله شول رتبه مشقت بولمش
 کیم ایدن طرح بنا شمدی دونر ارغاده
 ملوف حکمتک

أرغاک — [érgak] - قازان - اسم - قانچا ؛ اولتا .
 باقکز - کا کراشکه ؛ لا کترکچ ؛ قارماق
 أرغاقلامق - متعدی - قانچا لاق ؛ اولتا ابله بالیق اولامق .

أرغالامو ، ابرغالامو — [iyrgalamak] - غرب - متعدی -
 بریدن اوینامق ، صارصمق ، صالامق ، دپره تمک .
 ابرغانق - متعدی - صالامق ، صارصمق .
 ابرغالامق - باقکز - ابرغانق .
 ابرغانق - لازم - بریدن اوینامق ، صارصمق .

ایرغانقی ، ایرغاندی — بریدن اویناما، صارصیتی ، حرکت،
 صالانما ، دپره تمه .

أرکوره — [érqovoun] - آذرى - صفت - نازلى، نازپرور ،
أدالى .

من آتام آتامك خلف وأرگون اوغلى
علم وأدبى بيايمىم نازلى قشنگم
«كل نيت» دن

أركه — [érqé] - چاغاناى - اسم - ناز، شيوه، أدا ؛ ناز ونعيم
ايچينده بويمش چوجوق .
آذرى - ارگون
باقكز - ايركا

أركه چاغى ايرك باردى ايلدين
ناصر ميني نوتغيل ايمدى معذور
اسكندر ميرزا

ايرلامه، ايرلامه — [iyrlamak] - قازان - لازم - كوپك
خيرلامق ؛ مجازاً - معاسز سوزلر سويلهك .
ايرلامق - باقكز - ايرلامق
ايرلاما ، ايرلاما - خيرلاما .
ايرلامق ، ايرلامق - خيرلامق - باقكز - اوچوكدرمك
ايرلامق ، ايرلامق - مشاركت - مجازاً - بربريه سوگمك ،
سوگوشمك ؛ ايتشمك .
ايرلامق ، ايرلامق - لازم - وحشى حيوانلر باغيرمق .

أرلى — [érlén] - قازان - اسم - بر حيوان آدى .

أرلمك، أرلمك — [érlémék] - قازان - متعدى - عربجه :
عار - سوگمك ، سب وشتم ايتك ؛ تحقير ايتك .
أرلمك ؛ أرلمشك ؛ أرلمك ؛ أرلمندرمك .
أرلمنچان - هر كسى تعيب و تحقير ايله اعتياد ايتش اولان .

ايرم — [irém] - عربجه - اسم - أساطيره گوره ، عاڭك اوغلى
شددادك ياپدنى جنت ، كه أجدادىدن برينك آدينه نسيئله
تسميه ايتشدى .

خجل اولدم بو سببدن كه نكارك بوزينه
ايرمك گلشنى وروضة رضوان ديشم
نيسى

أسكى أديبانه [باغ ايرم] طرزنده قوللايالمشدر .
ايرم ذات العباد - قرآن كريمده بر موضع آدى .
— دمشق وقيل الاسكندرية وقيل موضع بفارس .
[اقربالمواد]

— ايرم ذات العبادالتي لم يخلق مثلها في البلاد .
كلام حق

ايردى ينه ارد بهشت اولدى هوا غنبر سرشت
عالم بهشت اندر بهشت هر كوشه بر باغ ايرم
تقى

۲۸

بوربك سالغان عالى عمارت لاردن بىرى گوك سراى دور
سمرقندنيك ارىكا واقع بولوتور ...
بايرنامه

[érghach] - چاغاناى - اسم - دالغا ، طلاز .

[érghédj] - ايرقوچ - چاغاناى - اسم - ارىك كچى ،
كچ ، نكه .
باقكز - ايركاج

[érqliq] - اويغور - صفت - قديم ، أسكى ، ازلى .
منتره بيروبار ارىكليك تانگري تعالى...
معراجنامه

[érqmén] - [رحمن يافراغى] - قازان - اسم - ديكنلى
بر اوت .

أركين — [érghén , érghin] - چاغاناى - صفت -
ايروب يتشمش كنج ، ارگن ، ايرگين .
باقكز - اير

[érghéné] - چاغاناى - اسم - چاديرك آچيق بىرى
وقايسى ، موغولجه - داغك صيرى ، ياماج .

— ارگنه نيك معنيسى تاغ نيك كرى تياك بولور ...
أبوالغازى - شجرة نكى

أرگنه قون - موغوللر ك بر هزمتى متعاقب ، اوزون مدت
ايتجا ايتش اولدقلى يركه بورادن بالاخره بورتجنه
[بوز قورت] ايسينده بر باشلرنك دلالتيله چيقمشردى .
أبوالغازى بو موقعك تعريفينده ديوركه :

— بوتاغ نيك ايچيندا كيشى نيك بولى توشماسداى بىر بىر
ايزلاتا گورالى تيب مال لارين هايداب تاغ ايچيكا بارديلار .
تاغ نيك ايچيندا قار نيك سالغان بوينه توشوب بارديلار .
تاغ نيك اوستيكا چيقيب نارى بوزيكا توشق لار . نقي بخشى
آيلا تيب گورديلار . اوزلارى كيلكان بولدين اوزگه هيچ
بول بوق اول هم آنداق يول ايردى كيم بىر تيوه يابىر آت
بوز ايتكك بىرلان بورور ايردى ... ايچى نيك كينك ليكى
هيچ نهاى بوق آقار سولار وچشمه لار وتورلوك تورلوك
اوتلار وميوه لار ودرخت لار تورلوك تورلوك اولار اول
بىر گورگاندين سونك ننگرى گاشكرلار قلديلار .
مال لارى نيك قيشدا ايتين بيديلار ويازينه سوتين ايچيديلار
وتيرسين كيديلار اول بىرگا ارگنه قون آت قويديلار ...
شجرة نكى - ص - ۲۰ : ۲۱

On dirait en magyar, "öreg Hon", "l'ancien
patrie". En turc, "Koun" signifie "séjour".
The inaccessible asylum; a range
mountains seperating the Eastern from
Western Scythians.

Richardson's Dictionary.

فصر جنتی بو باباغ ارم يا گلستان ؟
يا حرم قدس يا بيت الحرم يا آسان ؟
نوحی

دستان زن قدسی نعمتم که ترانم
آوزده گوش گل بوستان ارمدر
نقی
دامن فیضنده درپوزه کش نامه در
طوبی باغ ارم سخن چترارمه
اشرفی پاشا

أرم — [érém] - قازان - اسم - بلین .
أرممائی - بلین یاغی .

أرم ، رهم — [érém] - قازان - عربجه : حرام محرمی - اسم -
إسراف ، تبذیر ، إتلاف ، هدر ، محو و هبایتمه .

یوغالووک بزگه فلاکت ، همه بزگه سین رهم
حسرم تعریف ایته آلم ، جلم ، حسرتلم
مجید قفوی

أرم ایتک - متعدی - تلف و اسراف ایتک ، محو و هبایتمک .
باقکتر - بوقه چقارمق

- سوزینک اورنی کیلما گانده یغشی سوزینگی ارم ایتمه !!
عبدالقیوم ملا عبدالناصر اوغلی

إرملاق ، إرملامک ، نمره ملامک - متعدی - اوپونده حیلایتمک .
إرمچی - مشتق - اوپونده حیلایتمک .
إرمچان ، إرمایشوچان ، إرملاوچان - مسرف ، مبتدر .
إرمچل - اسم - محو ، هبا ، هدر .
أرمچل بولوب کیتدی !!

إرم شرم ، ارم جرم ، ارق شرق - حرام حلال ؛ دوغرو
یا گلیش ؛ گلیشی گوزدل ، ترتیب و انتظامدن ناری برطرزده .

ارمار ، ارنار — [irmav , irnav] - قازان - صفت - یاریق ،
چاتلاق ؛ اویق ، چوقور .
ترزه ارمای - گوز چوقوری .

أرمغانه — [érmégān] - فارسی - اسم - بولدن گلن بر آدامک
گنبدیکی هدیه ، پیشکش ، ره آورد ، عراضه .
ضرب مثل : أرمغان موربای ملخ باشد .

برگهر در کم نظیرین گورمشدر روزگار
روزگار عالم غیب ارمغانیدر سوزم
نقی

چه ارمغانی اژین به که دوستان آید
نوخود بیا که دگر هیچ در نمی باید
سعدی

خاکه افلاکک محقر یادگاریدر تتم
خاکک افلاکک مجوه ارمغانیدر سوزم
نظم کمال

أرمغانه — [érmégān] - قازان - باقکتر - فارسی : أرمغان
باقکتر - بولاک ، بولک ؛ کوچناچ

أرمک — [érmék] - قازان - اسم - قابازدن بابیلان آلبه
باقکتر - چیکمان

أرمل ، أرمه — [érmél , érmélé] - عربجه - اسم - دوله اوردن
جی : أرمل ، أرماله - [می] - مفردی قولایلماز .

أبلر بری جهانده دلالت أرماله
بردیکری طلامده تشکیل عائله
عبدالحق حلیک

أرمه ، ارمه — [irin] - قازان - اسم - یارادن آقان جرات ،
ایرین ، ایریک .

أرنا ، ارنای — [érin.érna] - چاغانای - اسم - منبع ، پیکار
دره ، چای .

أرنب — [érméb] - عربجه - اسم - طاوشان ؛ صورالبروج
شمالیه دن طاوشان شکلنده ترسم ابدیلن برجه کویک .
جی : أرنب - [نی]

أرندهوک — [érindeuq] - چاغانای - اسم - اگر اورتوسی نایب
دوه اورکوجی .

أرد ، اروج — [érou , éroug] - قازان - اسم - صوی ، نعل .
باقکتر - صوی ؛ تیره
چاغانای - اوروق

أروکسونه — [éruqsoun] - چاغانای - اسم - بر نوع قاضی .

أروه (؟) — [éroun] - غرب - صفت - تیز ، آری ، پاک ؛
صافی ، خالص .

Ci. allemand- rein = pur; gree- ἱερὸν = id.
بدروس آفندی کراسته جیان

أروه ، اروه — [irvé] - غرب - اسم - خور آجیلرکن آراسته
آکیلن اون .

- اول اونه دینورکه یصدفاج اوزره خبر کسوب یونی
ایستدکنه صکره یا پشماق ایچون اوستنه و آلتنه آکرل ؛
إسطللا حمزده اروه تعبیر اولور . [ترجه برهان قاطع]
اروه له مک - خور یا پشماق ایچون آلتنه و آراسته اون سربک

أره — [érré , éré] - فارسی - اسم - بیخی ، مفتار .
أره مازدندان - ایجه دیشلی آره .

ارهاضر

اربال

أریتمه

أریز

أریب

أریب

أریب

زهره بان - مجازاً - آبی و ستم آمیز سوزلر سوبله ين .
ست اُره - مرکب اسم - محققى : دستره - اُل ييجيقسى .

درخت کرم هر کي بيخ کرد
گذشت از فلک شاخ و بلای او
گراميد واری کزو بر خوری
بخت منه اُره بر پای او
سعدى

در آن زمین که تودر چشم خلق خوار شدی
مکن درنك در آنجا پرو بجای دگر
درخت اگر متحرک شدی زجای بجای
نه جور اُره کشیدی و نه جفاى تیر
انورى

اُره کش - مرکب صفت - ييجيقسى .

، [irhāṣ] - عربجه - اسم - قبله البعته اُنيادن ظهور
ایدهن خارقه لر ؛ بعثته دلالت ایدهن و پوندن اُول گورولن
امور خارق العاده .

— غرب - ایتالیانجه : reale - اسم - ایسپانیانك
بر نوع سسکهسى .

نورنگده [ر] و [ل] ایله ابتدا ایدهن کله لر اولنادیغیندن یانجی
دیبلردن آلتیان و بو حرفلرله باشلایان سوزلرک اُولینه [ألف]
کتیریلیر :

روم - اوروم
روزگار - اوروزگار
لبون - ایلیمون
رمضان - ارمضان
رجب - ارجب
روبا - اوروبا
روقا - اوره که
روزه - اوروج ...

م — غرب - فرانسزجه : érythème - اسم - مختلف
جسامته قیرمزى لکه لر حالینده گورولن اُندفاع جلدی .

، ایز — [ériz, iz] - آذرى - اسم - ایز ، بول ، چيغير .

چوماقین آلدی چيگينه دوتدی
اُریزین تولکي نینگ دوتوب گیتدی
عجید غنى زاده

م — [érich] آذرى - اسم - آریش .

م — [érich] چاغاتای - اسم - آریش .

ک — [ériq] - چاغاتای - اسم - اُریک ، اوروک .
باقکیز - اوروک

اُریک — [ériq] - آذرى - اسم - اُریک .

باغده اُریک وار ایدی
سلام عليك وار ایدی
باغدن اُریک قوتاردی
سلام عليك قوتاردی !

اُریک ، اُروک — [ériq, éruq] - غرب - اسم
باقکیز - اور

اُریکلماک — [ériqlémék] - چاغاتای - متعددى - برینك تقلیدینی
یاقی ؛ اُگله نك ، اُسئزرا ایتک .

اُریکه — [ériqé] - عربجه - اسم - زفاف اوداسینده گلینك
اوطورماسی ایچون یاییلان یر ؛ اُریکه عروس
- تخت ، سریر حکمداری .
اُریکه پیرا - [پیرا ، پیراستن - فارسی - سوسله مک] - تختی
تزیین ایدهن حکمدار .
اُریکه نشین - [نشین ، نشستن - فارسی - اوطورمق] - تخته
اوطوران پادشاه ، تخت نشین .

چو جوقلغده دگلکن هنوز اُریکه نشین
نم ایچمده اویر پادشاه ایدی پیشین
عبدالحق حلمدک - ایلخان

جمی : اُرائك [ئى]

- هم وازواجهم فى ظلال على الارائك متکئون .
کلام حق

اُریمک — [érimék] - غرب - لازم - آتشك و صیجاغك تأثیریه
صو و مایع حالینه گلمک ؛ صوده منحل اولق ، اُخلال ایتک ؛
یانى سوزولوب ضعیفلاق ؛ شیش داغیوب مندفع اولق ؛
بزوقاش اوزولوب آقق ؛ شاشیرمق ، قالاقلق ...
پوزاُریمک ؛ قاراُریمک ؛ یاغ اُریمک ؛ معدن اُریمک ...
یاغی اُریمک - مجازاً - حدتیندن نه سوبله یه جگینی بیله مەمک ،
شاشیروب قالمق .
اُریگن - [گه] - مشتق - آغیزده اُریوب داغیلان میوه .
اُریمه - تخفیفی - اُریوب اُخلال ایتمه .
اُریتمک - متعددى - قانی برشی حرارتله مایع و سیال حالینه
کتیرمک ؛ صوده منحل ایتک ؛ ضعیفلاق .

نی شاه عالم خلاص اُیادی
اُریتمدی گومش کبی خاص اُیادی
عزت ملا

اُریتمک - لازم - اُریدیلش گبی گوشه مک . اوشه نك ؛
دوردینی یرده گرینوب اُسته مک .
اُریتمک - [جه] - مشتق - اوشنچ ، تپیل ، اوشنگن .

اُریمک — [érimék] - آذرى - لازم - اُریمک .

أربك - متعدی - أربك .
أربك - لازم - أربش گبی اولقی ، أربك ، اوشنك .

سینده كونكل غنچه سیرادر آما
شبنم نك اوبر قطره بیکانگی گورگیج
فومی

أربك - [ériméq] - قازان - لازم - أربك ، صومایع حالینه
گلمك ؛ مجازاً - آجیق ؛ یوق اولقی .

بخشی سوز جاتی اربته !
بخشی سوزگه كونكل اری !

فار ، بوز ، مای .. أربك
أربك - متعدی - أربك .
أربنك - مجهول - أربنك .

أر - [éz] - فارسی - أدات ایندا - دن ، من ، عن :

أزكجا ناكجا ؟ - تركیب - نه دن نه به ؟
أزقاف ناقاف - قافدن قافه .

۲ - أدات بیان :

علاج از دست نادان خوش نباشد !

۳ - سببیت إفاده ایدر :

- گربه در خانه آنست از كم آزاری و گرك در صحرا سرگر -
دانست از بد کرداری .. !

۴ - إضافت ، ملكیت و اختصاص إفاده ایدر :
لبي داری شراب آسا دلی دارم كباب از تو
بیا بشین حریفانه كباب ازمن شراب از تو
ناصر خسرو

۵ - تعلیل معناسینی و بربر :

أزدیدن شما - برای دیدن شما تقدیرینده .

۶ - جنسیت بیلدیرر :

أی عنصر تو مخلوق از کیمیای عزت
وی دولت تو این از صدمت نباهی
حافظ

۷ - ظرفیت معناسینی و بربر :

أزو - دراو

۸ - نسبت إفاده ایدر :

أز جرعه تو خاك زمین قدر لعل یافت
بی چاره ما كه پیش تو از خاك كقوم !
حافظ

أزجله ، از آن جمله - اونلردن بری .
أز قضا - قضارا ، تصادفاً ، اتفاقاً ، راست گله .
أز دل و جان - كمال صمیمیتله ، جان و گوشتلردن .
أز هر جهت - هر صورتله .
أز سرنو - یكی باشند .

أگر از قضا آله نادان آله
ویرر رعشه سی صحرايه زلزله
عوتملا

أز قضا سركنگین صفرا فزود
روغن بادام خشکی می نمود
جلال الدین رومی

اوبله قانون مؤبدكه ویرر از سرنو
دولت و ملكه بقا سلطنته إسقلال
شمس

— أدوات زائده دن :

برای - از برای ؛ بسكه - از بسكه ؛ بهر - از بهر ؛ بی - از بی .

أر - [iz] - قازان - اسم - از ، علامت ، أثر .

آدم ازی ؛ آمل ازی ؛ كوپچاك ازی ...
ایسه جیللر ، كوجه قوملر ، بنه از ؛
دومند

ایرتك ملتتی سوق أیلر ایدك ، جن از گمین
نیندی عالی ، نیندی زوریش ، ایشلر ایدك بزرگمین
نقی

أز قالدیرمق - از و اثر بیراقق .

أزلتمك ؛ از توشمك - از حاصل اولقی .

× ازلامك ، ازلمك - ازیننه دوشوب آرامق ، ازلمك ؛
باققی ، تفتیش و معاینه ایتك .

باققز - نیکشرمك

× انسان دنیاغه کیلگنده یالانچ اولوب آشارغه آش ، ایزرگ
صو ، کیارگه گیوم ، طولورغه اوردون ازلامك عبور پولادور ...

— خلق ننگ عادی دایم عیب ازلامكدر ...

أزلهب طابق - تركیب - آرابوب یولقی .

أزلهدم قالله - سوبه من بالله

أزلهدمده طابدم - یو بلانی !

شودمل

أزلائك - متعدی - آرائقی .

باققز - نیکشرمك

أزلاشمك - مشاركت - برابر آرامق .

أزلائك - مطاوعت - آرائقی .

أزلیكلامك - لازم - کیمسه به حسن ایتدیرمه دن آرامق ، نجس ایتك .

أزلاوچی ، ازلهوچی - قیاسی - آرایان .

أر - [éz] - قازان - صفت - آز . باققز : آز

أزلر - [izār] - عربجه - اسم - بلدن آشانی ساریلان شی .

ضدی : رداه

تأزر - [téézzur] - مطاوعت - پوروتمك ، اورتومك .

تأزیر - [tézir] - متعدی - اورتمك ، صارمق .

أزبانمرد ، ازبانمردو — غرب - ایتالیانجه : bandito - صفت -

شقی ، حرامی ؛ قورصان ؛ ابری یاییلی و حایدود قیافلی
آدام ، زیبیر .

أزبانمردو آییسی گبی !

اُزرا اُبطیّه - پاپراقلر کُدیبلرینده تشکّل ایدن طومور جقار .
اُزرا اُشپاتیّه - دالارک اوجلرینده کی طومور جقار .
اُزرا ذوالخراشف - اوزرلری پالارله مستور اولان طومور جقار .

اِزغیش — [izgychmak] - قازان - لازم - منازعه و جدال
ایتک ؛ باغیروب چیغیرمق ؛ گورولتو و باتیردی ایتک .
باقکیز - چقرمق ؛ طاوشلائیق
اِزغش - [izgych] - تخفیفی - نزاع ، جدال ؛ باغیروب
چیغیرما ؛ گورولتو ، باتیردی .
باقکیز - چقرش
اِزغشدرمق - متعددی - منازعه ایتدیرمک .

اُزگل — [ézhil] - آذری - اِسم - موشولا ، دونگل ،
بش پییق .
اُزگل - [چاموردن] - ساخته اُند ؟ ولی خوب ساخته اُند !

اُزل — [ézél] - عربجه - اِسم - اِبتدائی اولایان زمان ، قدم ؛
وجودک یعنی وارلغک ماضیده دوامی ؛ اِستمرار الوجود فی اُزمنه
مقدرة غیر متناهیه فی جانب الماضی کالآن الا به اِستمرار الوجود
فی اُزمنه مقدرة غیر متناهیه فی جانب المستقبل [تعریفات] ؛ تصوف -
مبدأ عالم ارواح .

اُزل اُزال - بقاء وجود مطلق .
مرتبه اِتحد اُزل و اُبد - نقطه حال .

فیض اِستعداد ذاتن گورکیم ایتش تا اُزل
جذبیهی خورشید ماه و آسمانی مولوی
نعمی

هست اُزل را و اُبد را اِتحد
عقل راره نیست ز آن سوز اِفقد
جلال الدین ووی

- اُگر اُزله قوللغه قبول ایتدکسه فضل سنکدر ؛ نعمت بگنا .
سانا اِشا - تفرعات

گوهر شب چراغ فیض اُزل
نور بخشای دودماندر
دیشی

فیاض اُزل - الله .

اُیادی صنع مدد کاری فیاض اُزل
خامه می قفل در کنج معانی به کلید
نعمی

اُزلی [اُزلیّه] - قیاسی - اُزله منسوب و متعلق - قدیم ،
اِبتدائی اولایان ؛ مالا یكون مسبوقاً بالعدم . [تعریفات]
حکم اُزلی ؛ تقدیر اُزلی ؛ اِرادة اُزلیّه ؛ سعادت اُزلیّه ...
اُزلی و اُبدی - الله .
اُزلی و لا اُبدی - دنیا .
اُبدی غیر اُزلی - آخرت .

گرمیدن متجاوز پر سلاح و آماده حرب و ضرب و کفاح ،
من هیئت ، هزبران هیئت ، حیدود روش ، اِزباندد
دش اُشخاص مانند غول و لوله سطلوت و غلغلله پردهشته ...
مترجم عام - تاریخ

باندیدلق ، اِزبانددلق - شقاوت ؛ قورسانلق .

بش قطعه بگلک تونس گمیلرله سوار اوله رق فرار
اِزبانیدلغه سلوک ایده جکارنی ...
شانی زاده - تاریخ

[ézbér] - فارسی : اُز - اُدت - بیر - حافظه - اِسم -
حافظه دن ، عن ظهرا قلب ؛ ذهنده حفظ اِتمه ، ذهنده طوعنا
زبر ایتک ، اُزبرله مک - ذهنده طوعتی ؛ حفظ ایتک .
زبر اوقومق - حافظه دن اوقومق .
زبره چالیشتی - حفظه چالیشتی .
زبرله مک ، اُزبر ایتدیرمک - حافظه دن اوقوعتی .
اُزبرله مک - حافظه به آلیقمق .

اُزبرجی - برشیتی قوللایجه حافظه سیننه آلاق ؛ معناسینی
آکلامادینی درسلی اُزبردن اوقویان چوجوق .

روزی هزاربار بخوانم کتاب صبر
چشم نیست لاجرم اُزبرنی شود
خاقانی

طوتشوب یانسه عجیبدر زبانی دائماً
ایتدی دیوانندن اُزبر سوزناک اُشعار شمع
دیشی

عارض لطفن اوگمگه بلب
برک گلدن لطائف اُزبرلر
احمد اِشا

دیدم : اُزبرله مک صایسه کما ، اوغلم ، بربر ،
شو دهالر دبدیکک قاچ کیشدر ، کیملدر .
محمد عاکف بک

سوگی اُزبرله مک - مجازاً - صویک آقاسی گبی ، اُزبرله دیک
شیلری ، متوالیاً و متادیا اوقومق .

اُزبر ایتسون سوگی هر طالب
سوره باشلرینه یازسون کاتب
مترجم عام

[ézbér] - قازان - فارسی - اِسم - اُزبر .

اُزبردن ؛ اُزبردن بک ...
اُزبر قیلحق - اُزبر ایتک ، حفظ ایتک .
اُزبرلامک - اُزبرله مک .
اُزبرلامک - اُزبرله مک .
باقکیز - بیکلامک

[izdirād] - عربجه - متعددی - یوتما ، بلع ، اِبتلاع .

[ézrār] - عربجه - مفردی : زَر - اِسم - طومور جق .
مفردی قوللایلماز .

اُزرای

اُزدره

اُس

اُزبلك، ايكلاهك، ياقق، سورونك واركة نادنر،
اولوم دنياده محكوميته اُك صوك بر سعادندر.
محمدنا كفف بك

اُي پنجه سنده جان اُزبن شير خوفشان
اُي نيفي عمري باره اين موت بي امان!
كاله زاده اكرم بك

پونه هجران مؤبد، پونه خسران مين..
اُزباير روح سبا، بارچه لايير قلب زمين!
محمدنا كفف بك

ايچ اُزبلك - مجازاً - آجوقق؛ آجلق دويق.
اُزبيلوب بوزولك - تركيب - بوكولوب قيورلق؛ سبقتندك،
تردد و احتراز ايتك؛ صيقلق.

اُزنگ - ضعف و درمانسزلق دويق؛ آجلق حس ايتك؛
آجلقدن باييللق.

اُزبندى، اُزبنق - آجلقك تأثيريله معده ده ديولان اضطراب؛
ضعف، درمانسزلق، غشى.

اُزگى - اُزدهك جيقاريلاق سس و ترم؛ كويلور،
مخصوص اوغلديلو بر لحن. [لهجه عئاق]

بو اُزكيه دوزه صبح وشامن
گوز يومه عجبدين و عربدين
شينقى - خسرووشيرين

آغير اُزگى، فستق مقام!

اُزبك، اُزگين - مشتق - قورجالاتندن، اُزبيلوب باييلقدن،
زياده اولوب يوموشامندن اُزبلىش و بوزولش شى؛ مجازاً -
بورغون، بي تاب؛ ضعيف، قوتسز، دوشگون.

اُزبكلك - [لى] - اُزبك - اُزبك اوللق حال وصفى.

اُزبكلك - [لى] - اُزبك - اُزبك اوللق حال وصفى.

اُزبك - [لى] - اُزبك - اُزبك اوللق حال وصفى.
اُزبك - [لى] - اُزبك - اُزبك اوللق حال وصفى.

اُزبك - [لى] - اُزبك - اُزبك اوللق حال وصفى.
اُزبك - [لى] - اُزبك - اُزبك اوللق حال وصفى.

ساعه اُزديكجه فلك بيزلرى ويرانلق اولور
اون تناسى ايله بوغدا دگومانلق اولور
صابر

بر دل شيطان ديبور آچ بد باشين
گل بو حرام زاده لرك آت داشين
بربرينه قات باجيسين قارداشين
اُز بدنين، اوز بوغازين، كس باشين
گورمى آخر كيمه اوخشايديلار؟
آخ... بو اوشاغلار نجه بد ذاتيديلار!
صابر

سعادت اُزلى قابل زوال اولور
گونش بر اوستنه دوشمكجه بايال اولور
فضولى

ماحصل اول شه ملك اُزلى

ملك سلطنت لم يزلى

خاقانى - حلبه

بادشاهانك اودر بادشه لم يزلى
سلطنت سورمده در كنديلگندن اُزلى
شناسى

يا اُزلى الظهور يا ابدى الخفا
نورك فوق النظر حنك فوق التنا
فيضى هندى

اُزليت - [lézéliimét] - اُزلى - اُزلى حال وصفى.

اُزمارلا - غرب - رومجه: σμεύουρον - اُزمار - اُزمار چيلگى،
آهوتوقى.

اُزبك - [lézmék] - غرب - معدى - باصوب و صيقوب يا نصيلايق؛
قيرمق، خرد و خاش ايتك؛ بوزمق؛ دوگوب توز حالينه
گتيرمك؛ دشمنى قيروب بامال و پريشان ايتك، صيقق؛
بورمق، ايتاب ايتك، فوتدن دوشورمك؛ سورتوب اوغنى؛
يايقق...

ضرب مثل: اُزده صونى ايچ!

نسخه ك مرض عشقه علاج اُلمدى هيچ
اُي شيخ كرامات فروش، اُزده صون ايچ!
ثابت

لب دلبر واراينكن ياده به ميلم بوق هيچ
صوفيا دانه اُنگور سكا: اُزده صون ايچ!
على شيرى

باشينى اُزبك - اولدورمك، ايتلاف ايتك؛ قهر و تدمير ايتك.
لاقيردىنى اُزوب بوزمك - مجازاً - سوزى آغيزده دولاشد بومق،
منصدى آكلاشلايق صورتده سويلمه مكم.
اُزمه - اُزبن و اُزبلىش شيلرله باييلان يك و طائلى.
بقله اُزمهسى؛ بادم اُزمهسى؛ فصدق اُزمهسى...
اُزديرمك - معدى - قيرد بومق؛ دوگدوروب توز حالينه
گتيرمك؛ مجازاً - سقىل و پريشان ايتك.

مطلوبى نهدر اُزمه ده، اُزديرمه ده معنى؟
ظالملى عدالك، هانى، اولديرمه دى حالا!
محمد عاكف بك

اُزبك - مجهول - باصيلوب يا نصيلاق؛ صيقق سوب قالمق؛
هلاك و مفهور اوللق؛ مغلوب و پريشان اوللق.

«حق قوينك» ديك، شير بر سكر
اُك جلى حكمت: اُزمن اُزباير
توفيقى فكرت

بن طبعه بونی اساس ایدردم
شاعر اولورم قیاس ایدردم
شیپاشا - مقدمه خرابات

وضع اساس - عمل قویق و آتقی .
- اصل ، حقیقت ؛ مبدأ ، منشأ ؛
اساس ماده ؛ اساس مسأله ؛ اساس دعوی ؛ اساس روایت ..
اساسی نهایش ؟ اساسی یوق ! اساسدن عاری .
اساسسز ، بی اساس - قیاسی - اصل و حقیقتی اولایان ،
بوش ، واهی .
اساسی چیققی - دوغروانی آکلاشیلمق .
اساسیندن - اصلاً ، حقیقه .
اساسلانیق - باقکیز - تأسس
اساسلاندیرمق - باقکیز - تأسیس
اساسلی - قیاسی - محکم ، صاغلام ، قوی ؛ صحیح ، موثوق .
اساسلی چیققی - دوغرو اولدینی آکلاشیلمق .
اساسلیجه - آرزوق اصلی و حقیقتی اولوق اوزره ؛ آرزوق
برزمان دایانایله جک صورتده .
- برحاضله برله شدیگی زمان برملج وجوده گتیرهن ماده .
جعی : اساسات

اساساً - اساسه و اصل و حقیقه نظرأ .
اساسی [اساسیه] - قیاسی - اساسه منسوب و متعلق .
قانون اساسی ؛ موآد اساسیه ؛ شرائط اساسیه ؛ احکام اساسیه ..
اساسیت - بر ماده نك ، ترکیبات کیمیائیه ده اساس تشکیل
ایده بیلیمسی .
تأسیس - متعدي - اساس قومق ، عمل آتقی و قورومق ؛
وضع و احداث ایتک ؛ محکم بر طرزده وجوده گتیرمک .
مادیات و معنویاتده قوللانلیق :
تأسیس دوت ؛ تأسیس مکتب ؛ تأسیس قوانین ؛ تأسیس
نظامات ؛ تأسیس محاکم ...

تأسیس بنیان دولت ایتدی
تنظیم لسانه همت ایتدی
شیپاشا - مقدمه خرابات

جعی : تأسیسات : تأسیسات طبیه ؛ تأسیسات زراعیه ؛
تأسیسات عسکریه ؛ تأسیسات صنایعه ...
تأسس [tééssus] - مطاوعت - اساس طوعتی ؛ برله شک ،
عمل طوعتی ، باقی و یایدار اولوق ؛ محکم بر طرزده وجوده
کلیک ؛ املاح حقیقنده - اساس حالیتی آلتی .
جعی : تأسسات .
مؤسس [muéssis] - مشتق - تأسیس و احداث ایدهن ،
برشیک اساسینی قوران ، برشیتی یاپوب وجوده گتیرهن
و میدانه چیقاران .
مؤسس دوت ؛ مؤسس حکومت ؛ مؤسس صنعت ؛
مؤسس مکتب ؛ مؤسس قانون ...
جعی : مؤسسین [muéssisîn] - مشتق - وضع و تأسیس ایدیش ،
مؤسس - [muéssés] - مشتق - وضع و تأسیس ایدیش ،

[ézvaĩ] - غرب - اسم - صبرایله معروف ضمع اسمیدر ،
بنایت آجی اولور ؛ ترکیده آزوای دیرلر . [ترجه برهان قاطع]

أزدرها ، أزدرها [éjder ، éjderhā ، éjdéhā] -

فارسی - اسم - بویوک بیلان ؛ چوق باشلی و یک بویوک بیلان ؛
أساطیرده متعدد آتاقلی و قانادلی بویوک بیلان .
[أزدرها] یالکیز نظمده و دیگرلری هم نظمده ، هم نثرده
قوللانلیق .

- مجازاً - شجیع ، دلاور ، شدید ؛ ظالم ، غدار ؛ غضوب ،
حشمکین .

گرچه کس بی اجل نخواهد مرد
تومرو دردهان أزدرها

سعدی

عاشق که برمشاهده دوست دست یافت
برهر که بعد از آن نکرد أزدهای اوست

سعدی

ید بیضای کالده اولور أزدرها

سامری اولسه زیون قائمدر دشمن

عزتملا

نیزه مردم رباسین دسنته آلورسه گر

قاچ ناشی وار أزدرهانك كم اوکنده اوردهم

ویسی

خامه اول معجز طراز صد هزاران پیشه در

کیم نظیر اولز آکا لالا کلیمك أزدری

نفی

نادن گلر پتیردك سنگدن ماممعین

چوبدن إظهار أزدر های موسأیلدك

یکیشهری عوفی

— [uss] - عربجه - اسم - اساس ، عمل ، بنیاد .

اس الا اساس ؛ اس مساوات ؛ اس حکمت ؛ اس عدالت ...

نه عمرو زیدك أسیری نه زید عمره ولی

مؤسس اس مساوانه تنص موضوعات

سعدالله پاشا

مهام عالمه اس اساسدر عدلک

مکارمکله اصول ام اولور محکم

شنامی

- برعددك قاجینچی قوتورفع ایدیله جگینی یعنی قاچ دفعه کندی

نفسینه ضرب اولونا جغینی بیلدیرهن رقم و یا حرف ، که اوعددك

اوزرینه قونولور ؛

اس میزان - اضافی اسم - امتحانلرده طلبه نك ، ترفیع صنف

ایده بیلک اوزره ، قازانمایه مجبور اولدقلری نومرولرک حد

متوسطی .

اس الحركات - حرکات حربیه نك اداره ایدیلدیگی موقع .

- فلسفه - باقکیز - اول الا وائل

اساس - عمل ، بنیاد ؛

اساسی قوتولش؛ وجوده گتیرلش، میدانہ جقارلش.
جی: مؤسسات - [muëssésat]

مؤسسات صنایعہ، زراعتہ، علمہ، صنایعہ...
متأسس - [mutéessés] - تأسس ایش اولان.

- رعایا و تبعہ نك طوع و رضاسی و خوشنودی و محبتی ایلہ
متأسس اولان بنای حکومت دخی...
ضیاباشا - اندلس تلویخی

یس - [ys] - غرب - صفت - مہجور - صاحب، مالک.
باقکتر - یس

✓ ضرب مثل: یسینی آغیرلایان اینتہ کیک آتار.

ادمہ قیلدی فرشتہ لر سچود
ہم آکا جوق قیلدی اول لطف یسی جود
سلیمان دودہ

سردی بادھوا جائزہ کار ایتدی
ساگہ قالدی ایشیمز آی کرم یسی مولا
ویسی

اول زماندن بیلیمز کیم نولشم
اول آدک یسینہ عاشق اولشم
سلیمان دودہ

کرمکله دل دشمن یاقیچی سرورسن
✓ برکرم یسی سر و تلو دلاور ارسن
ویسی

✓ قنی علم یسی کیم اول غافل دگل
هیچ علمندن عمل حاصل دگل
عاشق بشہ

اساطیر - [ésāfir] - عربیہ: اسطورہ نك جی-اسم - ماصالار،
حکایہ لر، افسانہ لر، خرافہ لر، اُسکی زمانہ نك اَلْهَلْیَیْنِہ
وَقَهْرمانلرینہ متعلق خیالی روايتلر.

- ان هذا آلا اساطیر الاولین.
کلام حق

- روایات و اساطیردن قطع نظر بزجہ تاریخاً ثابت اولان...
نمق کال

زعمنجہ فلاطون گجنوب فضل و هنردہ
تدقیق اساطیر حدوت و قدم آیلر
یکیشهری عوی

نہر شومشجر اُبدان، شوکوهسار حدید،
بورور کنار و میانندہ گاہ گاہ بدید
لہبیدن درہ لر، خاکدن بلوطلرہ؛
اورور سہای اساطیرہ ضربہ تہدید.
عبدالحق حامد پک

اساطیر یونانیہ، ایرانیہ، ہندیہ...
اساطیر نك مفردی اولان [اسطورہ] نك، یونانجہ $\alpha\iota\sigma\tau\omicron\rho\iota\alpha$

معرب اولدینی آشکادر. «قاموس» دہ: «سینک قدس
و طائک سکونیلہ صرہ» معاسینہ گلن [اسطر] کاسینک
جی اولان [اسطار] لفظینک جمع الجمی اولقی اوزرہ گوسنولش
و تعریفیندہ دہ: «افسانہ مقولہ سی پریشان کجائہ اطلالی اولوزرہ
اسرائیلیات گبی...» دنیلشدر. [اسطورہ] نك [اساطیر]
کلہ سینک مفردی اولدینینی سوبلین میرددر. مترجم قدوس
ایلہ «اقرب الموارد» صاحبی یونی نقل ایلہ اکتفا اغتیلر.

اسامہ - [ésamé] - غرب - اسم - عربیہ [اسم] نك جلدی
اولان [اسماء، اسام، اسمی] کلہ لرتک غلطی - دفترہ
قیدی اولان کتیہ.
اسامہ لی - دفترہ کتیہ سی یازیل اولان.
ضرب مثل: اسامہ سی اوقونماز.

اسب، اسب - [ésb, ésp] - فارسی - اسم - آت.
اسب سوار - مرکب صفت - آتہ پیمش، سوار.
اسب صبارفتار - توصیفی - بل گیی کیدن بوگروک آت.
اسب ناز - آت سورہن، ایلغار ایدن، ترکناز ایدن.

بر اُسی بیانہ بولہ میدان
سیرینہ ایدر براتی حیران
ضیا باشا

اسب افکن [افگندن - بیراقق] - مجازاً - جنگی، بہادر.
اسب نازی - توصیفی - عرب آتی.

آن شنیدی کہ لاغری دانا
گفت روزی بآبلہ قرہ
اسب نازی اگر ضعیف بود
هم چنان از طوبیہ خربہ!
سعدی

اسباغ - [isbāg] - عربیہ - متعدی - غاملاق، [کال اذک].
اسباغ تم؛ [اسباغ احسان؛ اسباغ مکارم...]

- ہرہ آدمیت نیدوگندن آگاہ اولمیانلرہ ایشارو اسباغی لانی
دگلدر...
کافی - توفلہ مکتوبی

اسبیر، اسبیر - غرب - ایتالیانجہ: sbirro - ضابطہ مأموری.
اسم - آراباجی.

«بوشناق و خرواندن مسلح و ملبس آت اوشانی و آراہی، کہ
مہتر و قوچاچ گبی.»
[لہجہ غنای]

خیر آتک آتی بوشدر
اوستندن گچمی خوشدر
آمان اسبیر یاواش خوشدر
کوچوک خام اوروجیلدر!

اسیات - غ
مختلفہ

اسیانی - کاغذ
قبضہ

اسیارس - اسہ

اسیازموس - غ

اسیاری -

اسیای -

اسیر -

اسیر -

اسیر -

اسیر -

اسیر -

اسیر -

اسیر -

اسیر -

اسیر -

اسیر -

اسیر -

اسیر -

اسیر -

اسیر -

اسیر -

اسیر -